

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND WORLD LANGUAGES

1 (40) 2016
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия “ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BULLETIN

of Ablai khan KazUILandWL
Series “PHILOLOGICAL SCIENCES”

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Баяндина С.Ж., филология ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті, Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы, Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті, Лёвен, Бельгия

Исабеков С.И., филология ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор, М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор, Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Асанова Г.С., PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Есеналиева Ж.Ж., филология ғылымдарының докторы, доцент Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Баяндина С.Ж., доктор филологических наук, профессор, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Исабеков С.И., доктор филологических наук, профессор, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., д.ф.н., профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного технического университета, Россия

Асанова Г.С., PhD, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Кульгильдинова Т.А., доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Есеналиева Ж.Ж., доктор филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific journal “Bulletin Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor, associate member of National Academy of Sciences of the RK, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Bayandina S.Zh., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Members of editorial board

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles, USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations named after Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Isabekov S.I., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia

Asanova G.S., PhD, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

REVIEWERS

Kulgildinova T.A., doctor of pedagogical sciences, professor Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Esenaliyeva Zh.Zh., doctor of philological sciences, associate professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМУНЫ

1 Бөлім

**ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аққожина Б.Қ. Жәндік атауларының лингвомәдениеттанымдық мәні	11
Дәркенбаева Ж.Қ. Фразеологиялық оралымдардың лингвомәдениеттанымдық сипаты	25
Исхан Б.Ж., Мурзинова А.С. Лингвомәдениеттану және қазақ тілі дыбыстық жүйесі	35
Ли И.В. Лакуналар, концепттер, баламасыз бірліктер	45
Пак Сон Гу. Жарнамалық мәтіндегі орыс тілінің тілдік құралдары	57
Аюпова Ш.Ш. Испан саяси дискурсындағы метафоралардың ерекшелігі	73
Таирова Г.А. Интернет дискурстың лингвистикалық ерекшеліктері	82
Шалабаева Р.З. Атамекен концептісінің лингвокогнитивті ерекшеліктері	93

2 Бөлім

АУДАРМАНЫҢ ҚАҒИДАСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ЗЕРТТЕУЛЕР

Қалиева Ж.Ж. Аудару процесіндегі “баламалық” ұғымына анықтама берудің негізгі жолдары	103
Култаев Е.К. Саяси дискурсты ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудағы ерекшеліктер мен қиындықтар	111
Нурпеис Н.Д. Испан экономикалық дискурсы: ілеспе аударманың кейбір мәселелері	121
Амалбекова-Ешильоглу А.Ж. Араб тіліндегі экономикалық дискурсты ілеспе аударуда қолданылатын трансформациялардың кейбір түрлері туралы	133
Абдикаримова А.С. Саяси дискурс – институционалды дискурстың бір тармағы	141

3 Бөлім

ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҒАШЫЛДЫҚ

Кульманова М.Н. Айтыс жанрының зерттелуі	151
---	-----

Орта Г.Г. Де Сад шығармашылығындағы гротеск, пародия, әзіл-сықақ элементтері	169
Байділдаева А.К. Абсурд театры және оның С. Беккеттің “В ожидании Годо” пьесасындағы ерекшеліктері	166
Дүйсекова К.К., Танеш Б.Л. Өлімге байланысты табу мен эвфемизмдерді қазақ, ағылшын және қытай тілдері негізінде зерттеу жолдары	186

4 Бөлім

ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ

ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕМЕЛЕР

Әлметова Ә.С. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілікті қалыптастыру тілді дұрыс меңгеру кепілі	199
Филимонова Е.Н. “Қыздар мен балалар және олардың ата-аналары!...” “Ералаш” балалар киножурналының шетелдік аудиторияларда қолданылуы	210
Хажимухан Т.К., Бакирова Г.П. Шеттілдік білім беруде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруда кейс технологиясын фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін меңгеруде пайдалану	229

5 БӨЛІМ

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ

Курманбаева Д.Т. Шет тілі мұғалімінің кәсіби дайындығының мәтіндік бағыттағы қатысымда оқытудың құзыреттілік тәсілін іске асырудың негізі	237
Ким А.Т. Қоғамдық ұйымның когнитивтік дамуға әсері	244
Пу Ливэй. Әлемдік тіл бейнесіндегі орыс және қытай тілдеріндегі “走/жүру” “бару” сөздері	249
Оразханова А.О. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің тіркесімділік қасиеті мен оның тілдегі қолданысы	259
Елеусизова Г.С., Джарлыкасымова А.С. Білім беру мекемелерінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануда психология-педагогикалық ерекшеліктері	266

СОДЕРЖАНИЕ

Раздел 1

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аккожина Б.К. Наименование насекомых в когнитивном и лингвокультурологическом аспекте	11
Даркенбаева Ж.К. Фразеологическое окружение в лингвокультурологическом аспекте	25
Исхан Б.Ж., Мурзинова А.С. Лингвокультурология и звуковая система казахского языка	35
Ли И.В. Лакуны, концепты и безэквивалентные единицы	45
Пак Сон Гу. Языковые средства русского языка в рекламном тексте	57
Аюпова Ш.Ш. Особенности метафор в испанском политическом дискурсе	73
Таирова Г.А. Лингвистические особенности интернет-дискурса	82
Шалабаева Р.З. Лингвокогнитивные особенности концепта “Атамекен”	93

Раздел 2

ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Калиева Ж.Ж. Подходы к определению понятия “эквивалентность” в процессе перевода	103
Култаев Е.К. Особенности и трудности перевода политического дискурса с английского языка на казахский язык	111
Нурпеис Н.Д. Испанский экономический дискурс: некоторые вопросы синхронного перевода	121
Амалбекова-Ешильоглу А.Ж. О некоторых видах переводческих трансформаций при синхронном переводе арабского экономического дискурса	133
Абдикаримова А.С. Политический дискурс как разновидность институционального дискурса	141

Раздел 3

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Кульманова М.Н. Исследование жанра айтыс	151
Орта Г.Г. Элементы гротеска, пародии, юмора в творчестве де Сада	169
Байдильдаева А.К. Театр абсурда и его особенности на примере пьесы С. Беккета “В ожидании Годо”	180
Дуйсекова К.К., Танеш Б.Л. Пути исследования табу и эвфемизмов, связанных со смертью, на материале казахского, английского и китайского языков	186

Раздел 4

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Алметова А.А. Формирование лингвокультурологической компетенции – залог правильного развития речи	199
Филимонова Е.Н. “Мальчишки и девчонки! А также их родители!.. Детский киножурнал “Ералаш” в иностранной аудитории	210
Хажимухан Т.К., Бакирова Г.П. Использование кейсовых технологий в обучении лингвокультурологическому аспекту фразеологизмов в контексте иноязычного образования	229

Раздел 5

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Курманбаева Д.Т. Сущность контекстно-базируемого обучения общению в профессиональной подготовке учителя ИЯ как способа реализации компетентностного подхода	237
Ким А.Т. Влияние общественной организации на развитие когнитивных процессов	244
Пу Ливэй. “□/ходить” – “идти” в русской и китайской языковой картине мира	249
Оразханова А.О. Сочетаемость словосочетаний в английском и казахском языках и его использование в речи	259
Елеусизова Г.С., Джарлыкасымова А.С. Психолого-педагогические особенности применения информационно-коммуникативных технологий в образовательном учреждении	266

CONTENTS

Section 1

CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

Akkozhina B.K. Names of insects: cognitive and linguo-cultural aspect	11
Darkenbaeva J.K. Phraseological environment to lingvokulturologichesky aspect	25
Iskhan B.Z., Murzinova A.S. Linguistic-cultural studies and sound system of kazakh language	35
Li I.V. Lacunas, concepts and non-equivalent units	45
ParkSeungGoo Linguisticmeansoftherussianlanguageintheadtext	57
Ayupova Sh.Sh. Features of metaphor in the spanish political discourse	73
Tairova G.A. Linguistic peculiarities of internet-discourse	82
Shalabayeva R.Z. Linguacognitive peculiarities of the concept Atameken	93

Section 2

RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Kaliyeva Zh.Zh. Main approaches to the definition of ‘equivalence’ In the process of translation	103
Kultayev Y.K. Peculiarities and complexities of interpretation of political discourse from english into Kazakh	111
Nurpeis N.D. Spanish economic discourse: some issues of simultaneous interpretation	121
Amalbekova-Yeshiloglu A.Zh. About certain types of translation transformationswhile simultaneous interpretation of the arabian economic discourse	133
Abdikarimova A.S. Political discourse as a variety of of institutional discourse	141

Section 3

LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

Kulmanova M.N. Exploration of aitys genre	151
Carlos Ginés Orta. Elementos grotescos, paródicos y humorísticos en la Obra de Sade	169

- Baidildayeva A.** The theatre of the absurd and its features on the example of S. Beckett's play "Waiting for Godot" 180
- Dwysekova K.K., Taneş B.L.** Ways to study taboos and euphemism, associated with the death, on the material of the kazakh, english and chinese 186

Section 4

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

- Almetova A.A.** The formation of linguo-culture competence is key to the correct development of speech 199
- Filimonova E.N.** "Boys and girls! As well as their parents!..". Children's newsreel "Yeralash" in a foreign audience 210
- Khazhimukhan T.K., Bakirova G. P** Using case-study technology in teaching linguistic-cultural aspects of set expressions in the context of foreign language education 229

Section 5

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

- Kurmanbaeva D.T.** Context-based teaching communication in professional teachers training as a way of realization of competence-based approach 237
- Kim A.T.** Influence of social organization on the development of cognitive processes 244
- Pu Liwei** "走/go" in the Russian and Chinese language picture of the world 249
- Orazkhanova A.O.** The compatibility of the collocation in English and Kazakh languages and its usage in speech 259
- Yeleussizova G.S.** Psycho-pedagogical features of the application of information and communication technology in educational institutions 266

1 Бөлім
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 1
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ

Section 1
CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

NAMES OF INSECTS: COGNITIVE AND LINGUO-CULTURAL ASPECT

Akkozhina B.K.,
philology candidate, asenior teacher
Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, bayan-kanatovna@mail.ru

Keywords: insects, name, motivation, cognitive and linguo-cultural content, external description, color, movement, livelihoods, environment, harm and benefit, residence, mantis, beetle, snake, worms, etc.

Abstract. The article examines the name of the insects in the Kazakh language in the cognitive and linguo-cultural aspect and reveals the following reasons for their motivation by people:

1. The external characteristics (color, shape);
2. The pace and types of movements: to crawl, to climb, to wriggle, to jump, to cringe, to waddle.
3. The life of insects, whether they benefit or harm the environment;
4. The place where they live and breed.

ӘӨЖ 801(574)

ЖӘНДІК АТАУЛАРЫНЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМДЫҚ МӘНІ

Аққожина В.К.,
филол.ғ.к., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, bayan-kanatovna@mail.ru

Тірек сөздер: жәндіктер, атау, уәж, лингвомәдениеттанымдық мәні, сыртқы бейнесі, түр-түсі, қимыл-қозғалысы, қызметі мен өмір сүру тіршілігі, қоршаған орта, тигізер пайдасы мен зияны, мекендейтін орны, дәуіт, қоңыз, жылан, құрт және т.б.

Андатпа. Мақалада қазақ тіліндегі жәндік атаулары жинақталып, олардың лингвомәдениеттанымдық мән-мағынасын ашып, уәжін анықтап, атаудың берілу себептерін талдаған. Жәндікке берілген халықтық атаулардың уәждемелері, біріншіден, сыртқы дене бітіміне, түр-түсіне байланысты болса, екіншіден, жәндіктің баяу немесе шалт жасайтын қимыл әрекетіне: жорғалау, секіру, өрмелеу, ирелендеу, бұралаңдау, бүкшиген, балпаңдаған, бүріскен, т.б. қозғалыстарына байланысты болады. Үшіншіден, оның өзіне тән қызметі мен өмір сүру тіршілігіне, қоршаған ортаға тигізер пайдасы мен зиянына байланысты да атау беріледі. Төртіншіден, мекендейтін орнына, ұрықтанатын, тіршілік ететін ұясына сәйкес ат қойылғандығы жайлы жазылған.

Лингвомәдениеттану мен этнолингвистика ғылымдарының сабақтастығы. Лингвомәдениеттану этнолингвистиканы жалғасы іспеттес. Өйткені этнолингвистиканың қарастыратын мәселесі – этнос тіліндегі көне атаулар мен байырғы мәдени құндылықтар атауының мән-мағынасын ашу, уәжін анықтау, атаудың берілу себептерін талдау. Яғни этнолингвистика дегеніміз – көне этнографизмдерді диахрондық тұрғыдан зерттеу болып саналады. Ал лингвомәдениеттанудың басты мақсаты – ұлттық мәдени құндылықтардың қазіргі өмірдегі қолданысы қандай, бастапқы мағынасы бұзылмай, сол қалпында сақталып келе жатыр ма, болмаса басқа мағынадағы жаңа қолданысқа түсіп, көненің маркерлік сипаты ғана қалған ба? деген мәселелерді шешу. Сондай-ақ, лингвомәдениеттану материалдық және рухани құндылықтарды білдіретін сөздердің мәдени фонына, оның тұрақталуына, қолданылу аясына, тұрақты тіркестер мен паремиологиялық қор құрамында жиі жұмсалынуына себепші болатын ұлт санасында сақталу ерекшеліктерін тікелей адамның таным-түсінігімен, адамның қабылдау, жадыда терең түйю қасиеттерімен сабақтастыра зерттеуді көздейді.

Қазіргі кезде қазақ тіл білімінде номинативті атаулардың лингвомәдени сипатта зерттелуі кең етек алды, соған орай зерттеудің ғылыми әдістемелік негізі де күшейе түсті. Ондай еңбектерге, Г. Снасапованың “Ұлпан” повесіндегі лингвомәдени бірліктерді ғылыми негізде талдап көрсетуге арнаған еңбегін [1], А. Исламның “Өмір” концептісінің тілдегі көрінісіне лингвомәдени тұрғыдан сараптама жасаған еңбегін [2], Ж. Жұмағұлованың қазақ тіліндегі этноәлеуметтік атаулардың лингвомәдени мәнін анықтайтын еңбегін [3], Ф. Оспанованың фразеологизм уәждемесін лингвомәдени аспектіде зерттеуге арнаған еңбегін [4], Б. Тілеубердиевтің қазақ жалқы есімдерін қалыптастыруды лингвомәдени аспектіде зерттеуге негізделген еңбегін [5], А.К. Сейілханның “Қазақ тіліндегі этнографизмдердің лингвомәдениеттанымдық мәні” [6] атты, Ф.М. Әшімханованың

“Қазақ антропонимдерінің лингвомәдени жүйесі” атты еңбектерін жатқызуға болады. Сондай-ақ, осы қатарда Б. Ақбердиеваның “Лексика-фразеологиялық жүйедегі мифтік-танымдық құрылымдар”, Ш. Елемесованың “Көркем мәтіндегі ұлттық мәдениеттің релеванттары”, М. Күштаеваның “Тары” концептісінің семантикалық құрылымы мен лингвомәдени мазмұны” еңбегін, Ж.Ә. Акимишеваның “Ою-өрнек атауларының уәждемесі және таңбалық табиғаты (лингвомәдениаспект)”, Ф.Ш. Оразбаеваның “Тілдік қатынас негіздері”, Қ.Б. Қасымның “Қазіргі қазақ тілінің теориялық және қолданбалы аспектісі” атты еңбегін атап өтуге болады. Лингвомәдениеттанымдық тұрғыдан алғанда, тіл тек қарым-қатынас және танымдық қызмет атқаратын құрал ғана емес. Ол ұғым – тіл – мәдениет жиынтығынан құралатын, тұтас дүние жөніндегі мол мағлұмат. Лингвомәдениеттану ұлттық мәдени код, қор, мәдени ақпарат көзі ретінде де танылады. Адамға интеллектуалдық әлеуметтік мүмкіндіктерден туындайтын аса мол әрі алуан түрлі ақпарат тілдік арналар арқылы беріледі. Бұл ақпараттар санаға концепт немесе ұғым арқылы түйінделеді. Ұғым белгілі бір объектінің ең мәнді белгілерін көрсететін сананың нәтижесі болса, концепт объектінің ең мәнді белгілерімен қатар, мәнді емес белгілерін де камтиды.

Тіл мен мәдениет екі түрлі семиотикалық жүйеде танылғанымен, бір-бірін толықтыратын, өзара тығыз байланысты тұтас жүйе. Мәдениет – қоғамдық фактор, оның мәдени тұғырға көтерілуіне әлеуметтік фактордың ықпалы зор. Өйткені бір этностың мәдениеті екінші этносқа оның тілдік таңбалары арқылы баяндалады.

Демек, кез келген ұлттық тілдің сырын шынайы тану үшін тілдің өзіндік заңдылықтарын білу жеткіліксіз. Оның түпкі тамыры сол тілде сөйлеуші этностың сан ғасырлық жүріп өткен тарихымен, күнделікті өмірде орныққан мәдениетімен, ой танымымен тікелей байланысты. Сондықтан да ұлттық тілді халықтың мәдениетімен біріктіре қарау мәселесі лингвомәдениеттану ғылымының тууына себепші болды. Бұл бағыттың іргетасы В фон Гумбольдт, Я. Гримм, Ф де Соссюр, Р. Раск, Э. Сепир, Б. Уорф, А. Потебня, Г. Штейнталь еңбектерінде қаланғаны белгілі. Аталған идеяны әрі қарай орыс ғалымдары В.А. Маслова, В.Н. Телия, Е. Верещагин, В. Костомаров, В. Воробьев, А. Арутюновалар жалғастырды.

Лингвомәдениеттану – латынның *Lingua* – тіл, *Gultura* – мәдениет, *Logos* – ғылым деген сөздердің жиынтығынан құралып, тіл мен мәдениеттің тоғысуынан пайда болған ұғымдарды зерттейтін ғылым, – деген ұғым береді.

Ғалым В.А. Маслова оны былайша анықтайды: “Лингвомәдениеттану – халық мәдениетінің тілде көрініс табуын зерттейтін мәдениет пен тіл білімі тоғысуынан туындаған ғылым” [7, 8-б.]. В.Н. Телия: “Лингвомәдениеттану – тілдің корреспонденциясы мен мәдениеттің өзара қатынасының синхронды түрін зерттейтін және сипаттайтын этнолингвистиканың бір бөлшегі” [8, 217 б.], – десе, В.В.Воробьевтің пікірінше, лингвомәдениеттану – тілдік немесе тілден тыс тұтастық құрамындағы бірліктің мәдениетті таныта білу деңгейін зерттейтін кешенді ғылыми пән [9, 37 б.].

Адамзаттың тіршілігі – мәдениеттің әлемі екені белгілі. Әрине, тіл физикалық нақтылықты қалыптастырады дей алмаймыз. Өткені ол әлемнің бейнесін жасау барысында осы нақтылықты әлеуметке жеткізуші ғана. Алайда тілдің көмегінсіз болмысты толықтай тани аламыз деп есептеу де қате болған болар еді. Шын мәнінде, нақтылы әлем тілдік нормалар негізінде жасалады. Адамның қандай да бір құбылысты әрқалай көруі, қабылдауы тілдік нормалардың өз көрінісінің формасына сай болуымен байланысты.

Тіл мен мәдениет – адамдардың коммуникативті байланыс жасасып, мәдениет кеңістігіндегі бағдарын айқындауға мүмкіндік беретін құралдар мен таңбалар, мәтіндер. Мәдениет тілі – бұрын болған не жаңадан пайда болатын түсініктер, ұғымдар, бейнелер және мағынаны жеткізуші басқа да осы тектес мәндік құрылымдар ұйымдасатын нақтылықты түйсінудің әмбебеп формасы болып табылады [10].

Тіл кез келген таңбалық жүйе сияқты бір нәрсенің екінші нәрсемен алмасуына және олардың арасындағы байланысты тұрақтандыруға негізделеді. Тілді таңбалық жүйе ретінде қарастырған Э. Бенвенист мәдениеттегі тілдің орны туралы былай деп жазды: “Біз үшін тіл құрылысы жағынан да, қызметі жағынан да бір мезетте семиотикалық болатын жүйенің бірден-бір мысалы бола алады. Тіл кез келген семиотикалық жүйені жасау үшін үлгі боларлық әмбебеп семиотикалық матрица болып табылады. Тілсіз адамды елестету мүмкін емес. Әлемде тілі бар адамдар ғана, басқалармен сөйлесетін адамдар ғана өмір сүреді. Сондықтан тіл міндетті түрде адамның анықтамасына жатады” [11, 13 б.].

Демек, мәдениет тілге қатыссыз болмайды. Тіл – мәдениеттің өмір сүру формасы болса, мәдениет – оның ішкі мәні. Осы тұрғыдан алғанда тіл мен мәдениетті бір-бірінен бөліп қарауға болмайтын тұтас бір дүние деуге болады.

Тіл мен мәдениеттің байланысы, тілдің мәдениетті сақтау, сипаттау, жарыққа шығару қасиеттерін анықтайтын арнайы ғылым керек. Ол – өзіндік зерттеу нысаны бар, зерттеу әдістері мен қағидалары бар лингвомәдениеттану саласы.

А. Сейсенова: “Тіл – тек мәдениетті танытушы құрал ғана емес, тілдің бойында оның (мәдениетінің) арқауын құрап, негізін қалайтын ұлттық рухтың ізін айқындап тұратын ұлы күш. Лингвомәдениеттану негізінде ұлтқа тән мәдени-танымдық жүйенің қалыптасуын анықтауға болады. Мұндай зерттеулерге тілдің кумулятивтік қызметі негіз болады”, – дейді [12, 6 б.].

“Дүниенің тілдік бейнесіндегі ұлттық сипатты айқындаушылар лингвомәдени көрсеткіштерді тіл, мәдениет, өркениет ұғымдарының өзара байланысы тұрғысында қарауы қажет”, – деп тұжырымдайды ғалым В.А. Маслова [13, 116 б.].

О. Плужаровтың пікірінше, лингвомәдениеттану – этнос мәдениеті мен сол тілде сөйлеуші халықтың лексикасының мәдени-тілдік деректерін сипаттайтын, халық мәдениетін өз лексикасы арқылы басқа этносқа танытатын, халықтың тіл байлығын келешекке жеткізетін, тілдік деректерді ұлттық рухта жарата да, жарқырата да алатын, басқа тіл ғылымдарынан ерекшеленетін, қоғамдық-әлеуметтік, эстетикалық, философиялық сипаты бар кешенді пән. Мәдениет жарыққа шығу үшін ұлт тілін пайдаланады. Соның әсерінен сөздер мен басқа бірліктер тілде қосымша мәдени семантикаға ие болады [14, 123 б.].

Тілдің ұлттық мәдени ерекшелігі сөз мағынасының өн бойында көрініс табады. Ол мағынаның денотаттық, коннотаттық, эмпирикалық компоненттерімен астасып жатады.

Тіл күнделікті өмірде қолданылып жүрген мәдени ерекшеліктердің айқын көрінісі. Кез келген адам өзінің саяси даралығын көрсету үшін тілді пайдаланады. Тіл өркениеттілікті, мәдениеттілікті, жеке даралықты айқындау үшін қызмет етеді. Яғни тіл негізінен белгілі бір мәдениеттің құндылықтары мен белгілерін өз бойына сіңіреді, антропологиялық, логикалық және философиялық факторларға сүйеніп отырады. Өзінің қызметі арқылы тіл басқа бір тіршілікті бейнелей алады және белгілі бір мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылатын құбылыстардың жиынтығын білдіреді.

Тілде көрініс табатын рухани және материалдық мәдениеттің берілу ерекшеліктері әр басқа. Сондықтан болар, мәдениетті материалдық және рухани деп қарастыру оның қоғамдағы қызметіне тікелей байланысты. Ұлттың материалдық мәдениеті – оның өміріндегі,

тұрмыс тіршілігіндегі еңбегі мен шеберлігінің нәтижесі, жетістігі деп айтуға болады. Р.Г. Ахметьянов: “Материалдық мәдениет атаулары адам қызметінің басты материалды игілікті өндіру жағын бейнелейді, мысалы, тамақ, киім, баспана, т.б. Оларды талдау халықтың тарихын оқу үшін аса маңызды көңіл аударалық жәйт болып саналады”, – деп көрсетеді [15, 170 б.].

Жалпы материалдық мәдениет атаулары көне тұрмыс пен бүгінгі тұрмысты байланыстыратын, әр дәуірдің тарихын сипаттайтын тілдің тарихи категориясының негізін құрайды. Ғалым Ж. Манкееваның пікірінше: “Заттық мәдениет лексикасы – ұлттық рух пен талғам негізінде, ұлттық тұрмыс пен шаруашылық ерекшелігіне сай технологиялық процесс нәтижесінде, өз мәні мен атқаратын қызметіне сай сөз тудырушы модельдер арқылы жасалатын лексика-семантикалық категория ретінде, кумулятивтік қызметі негізінде сақталған материалдық өндіріс пен мәдени туындылардың атаулары” [16, 270 б.].

Әр халықтың басынан кешкен тарихы, бүкіл рухани, мәдени байлығы, болмысы, дүниетанымы, өмір тіршілігіне, күнделікті тұрмысына қажет бұйымдары, әдет-ғұрпы, салт-санасы, талғамы, тағы басқалардың атаулары дүниенің тікелей бейнесі емес, солардың тілдік шығармашылық нәтижесінде біздің санамызда туған бейнесі. Оны “дүниенің тілдік бейнесі” деп атайды. Яғни қандай да болмасын, заттың атауы оны тек атап қана қоймай, сонымен берге әлгі затты танытады. Ал тану белгілі бір халықтың тарихи даму жағдайы аясында іске асатындықтан, ол тілдік ұжым өмір сүретін нақты жағдайларға байланысты әртүрлі болады. Әртүрлі халық бір затты өзінің күнделікті тәжірибесінде қолданылатын жағынан танып, оны өзіне таныс құбылыстармен байланыстыратыны белгілі. Өмір шындығы мен тұрмыс-тіршілігі, тәжірибесі, салт-дәстүрі, наным-сенімі әртүрлі ұғым түрінде тілде сөзбен аталып бейнеленеді. Әр затты танып біліп, оны басқалардан ажыратқаннан кейін ғана оған ат қойылады. Бұл сияқты ажыратқыш белгілер (атаулар) әр қилы ұжымдық ортада әртүрлі болуы мүмкін. Тіл білімінде ол белгілер уәждер деп аталады.

Ұлттық атаулардың жасалуының бір жолы, ұғымды берудің көркемдік амалы – ұқсату. Себебі адамдардың табиғаттағы әртүрлі құбылыстарды бақылауы, оны өз іс-әрекетімен, тәжірибесімен салыстыруы, ассоциациялық бейнелер түрінде әртүрлі нәрселердің ұқсас жақтарын табуы, солардың негізінде танымын кеңейтуі осы ұқсатуға негізделеді. Мәселен, жәндікке берілген халықтық

атаулардың уәждемелері, біріншіден, сыртқы дене бітіміне, түр-түсіне байланысты болса, екіншіден, жәндіктің баяу немесе шалт жасайтын қимыл әрекетіне: жорғалау, секіру, өрмелеу, ирелендеу, бұралаңдау, бүкшиген, балпаңдаған, бүріскен, т.б. қозғалыстарына байланысты болады. Үшіншіден, оның өзіне тән қызметі мен өмір сүру тіршілігіне, қоршаған ортаға тигізер пайдасы мен зиянына байланысты да атау беріледі. Төртіншіден, мекендейтін орнына, ұрықтанатын, тіршілік ететін ұясына сәйкес ат қойылады. Айтқандарымызды мысалдар арқылы дәлелдеп көрелік.

Мылтықшы – дәуіт жәндігінің халықтық атауы. Дәуіт айбат шеккенде артқы ұзын екі аяғын жоғары көтеріп, алдыңғы аяқтарына тіреп, ұзақ уақыт бойы діттеген дүниесін көздеп тұрған, қолына мылтық алған мергендей қозғалмастан тапшылмай тұрып қалады. Осы сыртқы бітім-болмысын мылтықшыға ұқсату негізінде дәуіт халық арасында “мылтықшы” атаған. Мәселен ауызекі сөйленісте “мылтықшы жыланның көзін ойып ала береді” деп қолданады [17, 514 б.].

Дәуіт – сөзінің өзі “тәу ет”, “тәубә ету”, сыйыну сияқты жалбарыну мағынасынан туындаған көрінеді. Аталмыш жыртқыш жәндіктің айбат шегу түрі халыққа едәуір қорқыныш үрей тудырып, өткен-кеткен кемшіліктерін, күнәларын есіне алдырып, тәубесіне келтірген сияқты. Осыдан барып, “тәубе ету” тіркесінің фонетикалық өзгерістерге ұшырап біріккен формасында “дәуіт” халықтық атауы қалыптасқан деген пікір бар [18, 73 б.].

Биесау – дәуіттің халықтық атауы. Дәуіт жемтік іздеген сәтінде айналасына барлау жасап, бір аяғын тізерлеп, екінші аяғын бүкпей тік ұстап, алдыңғы екі қолын алма-кезек сілкіп тұрады. Дәуіттің осындай сыртқы қимыл-қозғалысын бие сауып отырған сауыншыға теңестіру, ұқсату негізінде “биесау” атауы тағылған.

Хан қызы – буын аяқты жәндік; қоңыздың бір түрі. Табиғаттың керемет күдіретті күші жаратқан әдемі қоңыздың қызыл қанатындағы симметриялы қара дақтарымен адамды сүйсіндіретін ерекшелігіне орай “ханның қызындай сұлу” деген мағынада халық оған “хан қызы” деген атау берген.

Кебек – қандаланың халықтық атауы. Қандала жалпы малға да, адамға да аса қауіпті жәндік болғандықтан, адам баласы одан алдын ала сақтанатын, қорғанатын болған. Осы жәндіктің атын тура атаса көбейіп кетеді деген ұғым-түсінікпен оны “кебек” деп атаған. Қандаланың **сасық, қызыл, жұмсақ** деген халықтық атаулары да аталмыш наным-сенімге байланысты туындаған.

Молдабас – кесірткенің қосымша атауы. Оның сыртқы келбеті, әсіресе басы сәлде ораған молданың басына ұқсайтын болғандықтан, теңеу негізінде “молдабас” атауы халық арасына кең таралып, қолданымдық аясы да кеңейе түскен. Бұл атау сыртқы бітімін ұқсату, теңестіру уәжіне орай туындаған.

Бұзаубас – түзу қанаттылар отрядына жататын зиянды жәндік. Жәндіктің жоғарғы дене бітімі бұзаудың басына ұқсас болып келгендіктен халық “бұзаубас” деген атау берген. Келе-келе бұл атау термин ретінде қалыптанып, осы жәндіктің негізгі атауы ретінде қабылданды.

Нанқорек – тараканның халықтық атауы. Тағамның әсіресе нанның ұнтағына жиналатын қасиетіне қарай, тазалығы сақталмаған ас үйлерде, азық қоймаларында жиі мекендеп, сонда көбейетін ерекшелігіне орай халық тараканды “нанқорек” деп атаған. Ал терминдік атау таракан күйінде қолданыс тауып жүр.

Саратан – ерекше дыбыс шығаратын қоңыздың бір түрі. Ә. Жақыпов осы жәндіктің гүрілдеген зор дауыс шығаратын ерекшелігін атанның даусына ұқсату негізінде және түр келбеті сары түсті болғандықтан халық “сары атан саратан” деп атап кеткен деген пікір білдіреді. Сондай-ақ, *саратан қоңызын “май қоңызы”* деп те атайды. Мамыр айы келгенін *саратан* қоңызының үн шығаруынан байқауға болады. Күн сәулесінің қызуы жер бетіне толық жетіп, алғашқы қызғалдақтар гүлдей бастаған уақытында *саратан* жемтік іздеуге еркін кірісіп, балдәурен өмірін бастайды. Осыған орай халық мамыр айын “*саратан*” айы деп атай бастаған.

Түйе қоңыз – қоңыздың бір түрі. Қоңыздың сыртқы пошымы түйе тәріздес әрі ірі болып келгендіктен, халықтың теңестіруі, ұқсатуы негізінде берілген халықтық атауы. Халық арасында бұл қоңыздың “*аруана*” деген балама атауы да кездесіп қалады. Ұзындығы 15-20 мм, мойыны түйенің мойыны тәрізді, сондықтан да аты соған сәйкес қойылған.

Әйкелді – қанатты уақ жәндік. Ұсақ малдың айналасына жиі үймелеп, малға маза бермейді. Халық аузында “*Әйкелді, үйкелді, Қара шұнақ қой келді*” деген сөз бар.

Шелүк – жібек құртының халықтық атауы. *Шелүк* қазіргі таңда өте сирек қолданылады. Дегенмен бұл атаудың туу себебі орыстың шелк (жібек) сөзіне байланысты болса керек.

Мітеген – шіркей. “Барынша кіштентай, қолға ілінер-ілінбес” деген мағынадағы халықтық атауы.

Әреген – жабайы сары ара.

Құрғанат – маса сияқты кішкентай шіркей. Түнде ғана ұшады, ызылдауы маса сияқты.

Батпан – құмда өмір сүретін кесірткенің бір түрі. Құмға оңай батып кететін ерекшелігіне қарай халық “батпан” деген атау берген. Жауынды күндері бұл кесіртке құм астынан мүлде шықпайды. Жауын болар алдында құмға терең сіңіп кетеді. Ал құрғақ ыстық күндері құм бетінде еркін жорғалап жүреді. Халық оны **бат-бат** немесе **ешкімер** деп атайды. Халық арасында кесіртке тісіңді көрсе, тісің түсіп қалады деген түсінік бар. Бұл жерде шыжыған ыстық күннің адамға тигізер зияны тұспалданып тұр. Сонымен бірге, кесірткенің қатері жоқ деп құйрығынан басып ойнауға да болмайды деген табиғатты қорғау ойы да жоқ емес.

Қарақас – қара күйе. Егінге түсіп, қамба астықты аз уақыт ішінде бүлдіріп үлгіретін көбелек түрі. Түрінің қара түсті болуына орай және адамның азық-түлік арқауы болып саналатын бидай егінінің қас жауы болғандықтан халық оған “қарақас” деген атау берген.

Алакүлік – шалшық суда болатын зиянды құрттың бір түрі. Ішіне *алакүлік* кеткен түйе су ауруына ұшырайды. Іші кеуіп, жиі мазасыздандыратын ауру мен құрттың ортақ атауы. Сол себепті халық ол құртқа “алакүлік” деген атау берген. Бұл сөзді ауыз әдебиеті үлгілерінен де кездестіреміз. “Қозы Көрпеш баян сұлу” жырының Шөже ақын жырлаған нұсқасында бұл сөз түйе ауруы мағынасында қолданылады: “Жүрмек болып көңілі бітті дейді, Малға айналып өмірім өтті дейді, Желі толған түйенді, жан шешеке, *Алакүлік* әкетсін депті дейді”. Негізінен *алакүлік* шөпке жабысып тұратын жер құрты. Ол әсіресе түйе малына өте қауіпті. Маңғыстауда бұл ауруды “*су ауру*” деп атайды. Алакүлік құртының ауру тудыру қасиеті халық таным түсінігінде “алакүлік – ел арасына ірткі салатын бүлдіруші, бүлік” деген мағынадағы адамға берілетін баға, сын қызметіндегі сын есімнің орнына да қолданылады. Халық арасында “*Алакүлік тиіп, аяғың аспаннан келсін*” деп айтылатын қарғыс та кездеседі.

Қарақұрт – елімізде улы жәндіктер атауы дегенде үлкеннің де, кішінің де есіне жыланнан кейін бірінші болып түсетін қауіпті жәндік атауы. Ырымшыл қазақ халқы “қарақұрт шағыпты” дегеннің орнына “қарақұрт тиіпті” дейді. Бұл – атын атаса жәндіктің уы бойға тез тарайды деген түсініктен туса керек. Қарақұрт уына адамдар мен түйелер өте сезімтал келеді. Ал қой мен ит қарақұрттың уын мүлде сезбейді. Бұл жәндіктің шағу қаупі маусым және шілде айларына

сай келеді. Қазақ халқы үшін бұл кез жайлауға шығатын, малды өріске жаятын нағыз науқан кезі. Сондықтан малшылар қарақұрттан сақтанудың халықтық шараларын қолданған. Ол үшін қоныстанатын жерінен қой отарын бірнеше рет әрлі-берлі айдап өтетін болған. Сонда қой қарақұртты теріп жеп қояды екен. Қарақұрттың уы жыланның уынан 15 есе күшті болады. Әрі оның уы жүйке жүйелеріне жылдам әсер беріп, тез арада өлтіріп жібереді немесе аяқ-қолын қимылдата алмайтын сал етіп тастайды екен.

Халықтың дүниетанымынан туындаған қарақұрт атауы оның сыртқы келбеті мен түсіне қарай қойылған. Қазіргі тілдік қолданыста жиі кездесетін “қарақұрт екен”, “қарақұрттың нақ өзі” деген тіркестер – адамға берілетін жағымсыз мағынадағы бағалауыштық қолданыстар.

Қи қоңыз – қидың астынан ін қазып, жұмыртқаларын қидың ортасына салатын, қида тіршілік ететін қоңыз түрі. Осы ерекшелігіне орай халық оны “қи қоңыз” деп атап кеткен.

Өлексе қоңыз – өлексе жейтін пайдалы қоңыз. Өмір бойы өлексе жеумен халық көзіне ілінген бұл қоңыздың осылайша аталуы бекер емес. Ол жер бетіндегі өліп қалған өлексе шыбын, шіркейлерді, т.б. жәндіктерді жеп немесе жерге көміп, жер бетіне ұнамсыз иістердің таралуына жол бермейтін, жұқпалы аурудың таралуына кедергі келтіретін пайдалы қоңыз.

Моқал тісті жыландар – усыз жыландар. Олардың тістері бірыңғай моқал болғандықтан у ағатын жылғасы болмайды. Халық танымында бұл жыландарға *сарыбас жылан*, *қара шұбар* жыландар жатады. Бұл жыландар өзінің жемтігін денесімен орап, қысып өлтіріп барып жұтады.

Улы жыландар – уы жоғарғы жақ сүйектің артқы шегінде жиналатын азу тісті жыландар. Уы аса қауіпті. Алғашқы көмек дер кезінде көрсетілсе, аман қалуға болады.

Жәндіктердің ішкі, сыртқы бітім-болмысы мен тіршілігін мұқият бақылап, солардың қимыл-қозғалысынан жағымды не жағымсыз әсер алып отыратын байқампаз халқымыздың таным-түсінігінен туындаған бірқатар тұрақты тіркестермен маркерленген бірліктер қазіргі таңда жиі қолданылады. Айталық, **бақа** – ұзындау артқы аяқтары секіруге бейім келген, құйрықсыз су жәндігі. Одан мынандай атаулар мен тіркестер туындаған:

Бақа ауыз – арбаның оқтық ағашы енетін, алдыңғы дөңгелекке бекітілген ағаш.

Бақа бас – жалпақ басты (етік).

Бақа ине – кесте тігетін ине.

Бақа көз – сыртына шығыңқы, томпақ көз.

Бақа қыбыр – маңдымайтын, сылбыр қозғалыс.

Бақа мойын – мойны қысқа.

Бақа тамақ – бұғағы түсіңкі, салбыраңқы тамақ.

Бит – 1) Адамның жан-жануарлардың қанын соратын жәндік.
2) Өсімдік жапырақтарының шырынын соратын зиянды құрт. Бұл сөзден мынандай қолданыстар туған:

Биттей – 1) Бит тәрізді кішкентай, кішірек. 2) Сәл, азғана, кішкентай.

Битке өкпелеп тоныңды отқа салма – жоқтан өзгені сылтауратып, өз үлесіңнен қағылма.

Бит тағалады – асқан шебер.

Бит терісінен биялай тоқыды – жоқтан бар етті, ұқсатты.

Биттің қабығындай – өте жұқа.

Бит шаққандай болмады (көрмеді) – бұйым көрмеді, елемеді.

Биті балағына түскен – нағыз жарлы, кедей.

Битін салды (төкті) – ашқарақтанды, құныға жеді.

Битін сығып, қанын жалады – жарымады, жалаңдады.

Биті торғайдай, мойны ырғайдай болды – жадап-жүдеді, азып-тозды.

Бит ішіне қан құяды – өзгенін білмегенін білетін айлакер.

Жәндік атауларына қатысты халықтың таным-түсінігінен, өзіндік байқағыш, сезгіш қабілеттері негізінде жинақталған мәліметтерін тілге тиек етуінен ұлттың мәдени, рухани болмысын, өмір сүру қалпын, айнала қоршаған дүниемен тілкелей қарым-қатынасын аңғаруға болады. Қазақ халқының көшпелі өмір салты сан ғасырлар бойы табиғатпен етене танысуына мүмкіндік берді. Осының нәтижесінде жәндіктердің тіршілік тынысын, олардың бір-бірінен айырмашылығын, мекендейтін орнын, пайдасы мен зиянын ажырата білді. “Түз тағысы табиғатпен тілдес” екендігін айқын аңғарып, олардың аталық, аналық ұрпақтарын жеке атаумен атап, әрқайсысына ерекше мән берген. Кейбір жәндіктерді киелі, қасиетті деп санаған немесе кесірі тиеді не киесі ұрады деп сенген. Мысалы, **жыланды – қыбыр, ұзынқұрт, түймебас**, т.б. деп атаған. Қазіргі кезде жәндіктердің көне атауларының біразы ұмытыла бастаған. Мысалы, **маңқұс, құртқа, мәлике** атаулары жергілікті аймақтарда ғана қолданылады (Шығыс Қазақстан, ҚР).

Қазақ мәдениетінде айрықша қадірленетін кейбір тіршілік иелері “киелі” деп есептеліп, оларды өлтірмей, ырым жорасын жасап, “адам

баласына байлық пен береке, бақыт әкеледі” деп ұғынылатын түсінік бар. Халқымызда киелі жәндіктерге *құмырсқа, өрмекші, дәуіт, тасбақа* жатады. Бұндай наным-сенімдер діни ұғымдармен тікелей байланысты. Мысалы, өрмекші Мұхаммед пайғамбарды жаудан құтқарса, дәуіт құс ұясындағы жазықсыз қызыл шақа балапандарды жыланнан құтқарушы. Жануарларды киелі деп санап, оларға бас ию, құрметтеу тек қазақ мәдениетінде ғана емес, басқа ұлттарда да кездеседі. Мысалы, Африка халқы – *ірбісті*, үндіс тайпалары – *құндызды*, еуропалықтар – *дегелекті*, славяндар – *көгеришінді*, түріктер – *жылқыны*, үнді халқы – *сиырды*, тибеттіктер – *итті*, қырғыздар – *бұғыны*, мысыр халқы – *скарабей қоңызын* киелі деп санайды. Қазақ халқында жануарлардың ішінде ең киелі деп *киікті* атайды. “Киіктің киесі бар, иттің иесі бар, қасқырдың тәңірі бар” деген мақал-мәтел соның айғағы. Киелі жанураларды “атуға, аулауға болмайды, оның киесі ұрады, кесіріне жолығасың” деп қастерлейді. Сондықтан үлкендеріміз: аққуды атпа, құндызды аулама, өрмекшіні өлтірме, ұларды шулапта, құмырсқа илеуін бұзба, тырнаға тиме, – деп, кейінгі жастарға ескертіп жатады. Ал кейбір халықтар киелі жануарларды өзінің ата тегі деп есептеп, оларды аса құрметке бөлейді. Мысалы, үндістер өздерін *құндыздан*, қырғыздар *бұғыдан*, көне түркілер *көк бөріден* жаратылғанбыз деп сол жануарға табынады. Киелілік, тіршілік иелеріне бас иіп құрметтеу – ұлттық мәдениеттің бір нышаны.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Снасапова Г.Г. Мүсіреповтің “Ұлпан” повесіндегі лингвомәдени бірліктер: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2002. – 147 б.
- [2] Ислам А. “Өмір” концептісінің тілдегі көрінісіне лингвомәдени сараптама // Тілтаным. – 2003. – № 5.
- [3] Жұмағұлова Ж. Қазақ тіліндегі этноәлеуметтік атаулардың лингвомәдени сипаты: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2006. – 112 б.
- [4] Оспанова Ф. Фразеологизмдер уәждемесінің лингвомәдени аспектісі: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2006. – 129 б.
- [5] Тілеубердиев Б. Қазақ ономастикасының лингвоконцептологиялық негіздері: филол. ғыл. докт. ... дис. – Алматы, 2006. – 243 б.
- [6] Сейілхан А.Қ. Қазақ тіліндегі этнографизмдердің лингвомәдениеттанымдық мәні: филол. ғыл. канд. ... дис.: 10.02.02. – Алматы, 2001. – 140 б.
- [7] Маслова В. Лингвокультурология. – М., 2004. – 202 с.
- [8] Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 342 с.
- [9] Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). – М., 1997. – 370 с.
- [10] Тіл мен мәдениет // Әлемдік мәдениеттану ой-санасы. – Алматы, 2005. – Т.VI. – 568 б.
- [11] Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974. – 447 с.

[12] Сейсенова А. Лингвистикалық мәдениеттану: этикет формаларына салыстырмалы талдау: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1998. – 126 б.

[13] Маслова В.А. Эспериментальное изучение национально-культурной специфики внешних и внутренних качеств человека // Этнопсихоллингвистика. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

[14] Плужаров О. Культурный компонент в семантической структуре слова кум в русском и сербском языках // Язык и культура: Матер. международ. конф. – Киев, 1997. – 356 с.

[15] Ахметьянов Р.Г. Сравнительное исследование татарского и чувашского языков: Фонетика и лексика – М.: Наука, 1978. – 248 с.

[16] Манкеева Ж.А. Қазақ тілінің заттық мәдениет лексикасы: филол. ғыл. докт. ... дис.: 10.02.02. – Алматы, 1997. – 282 б.

[17] Қазақ тілінің аймақтық сөздігі. – Алматы, 2005. – 824 б.

[18] Токхожаева О. Қазақ тіліндегі жан-жануарлар лексикасы: филол. ғыл. канд. ... дис.: 10.02.06. – Алматы, 1991. – 147 б.

REFERENCES

[1] Snasapova G.G. Musirepovtin “Ulpan” povesindegi lingvomadeni birlikter: filol. gil. kand. ... dis. Almaty, 2002. 147 b. [in Kaz.].

[2] Islam A. “Omir” konseptisinin tildegi korinisine lingvomadeni sarantama. *Tiltanim*. 2003, № 5 [in Kaz.].

[3] Zhumagulova Zh. Kazak tilindegi etnoaleumettik ataulardin lingvomadeni sipati: filol. gil. kand. ... dis.: 10.02.02. Almaty, 2006. 112 b. [in Kaz.].

[4] Ospanova F. Frazеologizmder uagdemesinin lingvomadeni aspektisi: filol. gil. kand. ... dis.:10.02. Almaty, 2006. 129 b. [in Kaz.].

[5] Tileuberdiev B. Kazak onomastikasinin lingvokonseptologijlik negizderi: filol. dokt. kand. ... dis.:10.02.02 Almaty, 2006. 243 b. [in Kaz.].

[6] Seiilhan A.K. Kazak tilindegi etnografizmderdin lingvomadeniettanimdik mani: filol. gil. kand. ... dis. Almaty, 2001. 140 b. [in Kaz.].

[7] Maslova V. Lingvokulturologiya. M., 2004. 202 s. [in Russ.].

[8] Teliya V.N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekti. M., 1996. 342 s. [in Russ.].

[9] Vorob'ev V.V. Lingvokulturologiya (teoriya i metodi). M., 1997. 370 s. [in Russ.].

[10] Til men madeniet. Alemdik madeniettanoii-sanasi. Almaty, 2005. T.VI. 568 b. [in Kaz.].

[11] Benbenist E. Obhaj lingvistika. M., 1974. 447 s. [in Russ.].

[12] Seisenova A. Lingvistikalik madeniettanu: etiket formalarina salistirmali taldaу: filol. gil. kand. ... dis. Almaty, 1998. 126 b. [in Kaz.].

[13] Maslova V. A. Esperimentalnoe izuhenie nasionalno-kulturnoi spesifiki vnechnih i vnutrennih kachestv cheloveka. In: Etnopsiholingvistika. M: Nauka, 1988. 192 s. [in Russ.].

[14] Plugarov O. Kulturnii komponent v semanticheskoi strukture slova kum v russkom i serbskom yazikah. In: Yazik i kultura: Mater. megdunarod. konf. Kiev, 1997. 356 s. [in Russ.].

[15] Ahmetjnov R.G. Sravnitel'noe issledovanie tatrskogo i chubachskogo yazikov: Fonetika i leksika. M.: Nauka, 1978. 248 s. [in Russ.].

[16] Mankeeva Zh.A. Kazak tilinin zattik madeniet leksikasi: filol. gil. dokt. ... dis.:10.02.02. Almaty, 1997. 282 b. [in Kaz.].

[17] Kazak tilinin aimaktik sozdigi. Almaty, 2005. 824 b. [in Kaz.].

[18] Tokhogaeva O. Kazak tilindegi gan-ganuahlar leksikasi: filol. gil. kand. ... dis.: 10.02.06. Almaty, 1991. 147 b. [in Kaz.].

НАИМЕНОВАНИЕ НАСЕКОМЫХ В КОГНИТИВНОМ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Аккожина Б.К.,

к.филол.н., старший преподаватель
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, bayan-kanatovna@mail.ru

Ключевые слова: насекомые, наименование, мотивация, когнитивное и лингвокультурологическое содержание, внешнее описание, окраска, движение, жизнедеятельность, окружающая среда, вред и польза, место проживание, богомол, жук, змея, червь и т.д.

Аннотация. В статье исследуются наименования насекомых на казахском языке в когнитивном и лингвокультурологическом аспекте и раскрываются следующие причины их мотивации народом:

1. внешние признаки (цвет, форма);
2. темп и виды движений: ползать, карабкаться, извиваться, прыгать, съезживаться, переваливаться и т.д. ;
3. образ жизни насекомых, пользу или вред они наносят окружающей среде;
4. место их проживания и размножения.

Статья поступила 03.03.2016 г.

LINGUOCULTURAL ASPECT OF PHRASEOLOGICAL ENVIRONMENT

Darkenbaeva J.K.,

philology candidate, asenior teacher

Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages

Almaty, Kazakhstan, zhaidargul.d@mail.ru

Keywords: set phrases, worldview, knowledge, environment, compatibility, culture, way of life, customs, values, traditions, idiom, national, semantics, etymology, ethnicity, language picture, vocabulary, grammar, unit, index value, linguo-cultural dimension, ambiguity, polysemy, synonym, parts of speech, grammatical category, abstraction.

Abstract. The article deals with idioms on the topic “national Kazakh cuisine” and words surrounding it. Their meaning depends on the reality and on the words which fit together. It also considers the impact of the surrounding words on the meaning of phraseological units, the emergence of polysemantic phraseological units on the basis of collocations. The examples and evidence are given, phraseological environment is analyzed in the article. This makes it possible to identify some meanings of phraseological units.

ӘӨЖ 81' 373

ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ОРАЛЫМДАРДЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ

Дәркенбаева Ж.Қ.,

филол.ғ.к., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,

Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: тұрақты сөз тіркестері, дүниетаным, танымдық, оралым, тіркесімділік, мәдениет, тұрмыс, дәстүр, әдет-ғұрып, фразеологизм, ұлттық, семантика, көпмағыналылық, еркін тіркес, этимология, этнос, тілдік бейне, әлем бейнесі, лексика, грамматика, бірлік, көрсеткіш, мағына, полисемия, синоним, сөз таптары, грамматикалық категория, дерексіз, деректі, ұғым, адамға қатысты.

Аңдатпа. Бұл мақалада мәдениетіміздің байлығы – ұлттық дастарқанымызға, асқа байланысты алуан түрлі тұрақты сөз тіркестерінің қоршаған ортасы, басқа да сөздермен тіркесімділігі, оралымдары қарастырылды. Тіліміздегі тұрақты сөз тіркестерінің беретін мағынасы қоршаған ортасымен, айналасындағы сөздермен байланысты болып келеді. Оралымның фразеологизм мағынасына әсері, көп мағыналы фразеологизмдердің оралым негізінде туындауы сөз болды. Оралымдарына талдау жасау негізінде фразеологизмдердің жаңа мағыналарының ашылуына, жандана түсуіне мысалдар келтіріліп, дәлелденді.

Фразеологизмдер тіл жүйесіндегі басқа бірліктерден оқшау, жеке өмір сүрмейді, олар лексикалық және грамматикалық бірліктермен өзара қарым-қатынаста болады. Тіліміздегі тұрақты сөз тіркестерінің мағынасын қоршаған ортасы, айналасындағы сөздермен байланысы, оралымы негізінде түсіндірудің мәні зор. Фразеологизмдерді оралымы тұрғысынан талдау арқылы оның мағынасын екінші бір қырынан ашуға болады.

Фразеологиялық оралымдар дегеніміз - тұрақты тіркестердің алдынан немесе соңынан келетін сөздердің фразеологизмдермен оралымға, яғни, мағыналық және синтаксистік байланысқа түсуі. Фразеологизмдердің оралымы басқа тілдік элементтермен тіркесімділігі негізінде пайда болады.

Оралымды “орап алу”, “қамап алу”, “қоршап алу” сөздерімен түсіндіретін болсақ, қарапайым тіркесімділіктен мәні де мағынасы да терең жатқандығы байқалады. Тіркесімділік бойынша тіл дыбыстары болсын, сөздер болсын бір-бірімен үйлесе де, үйлеспей де тіркеседі, сонда оның аясы тарлау, тіркесу мүмкіндіктері шектеулі. Ал оралым бойынша тіркесу қабілеттері, тіркесу мүмкіндіктерінің аясы кең.

Фразеологиялық оралым фразеологизмдердің мағыналық бір түрі емес, ол – фразеологизмдердің қоршаған ортасы, яғни айналасындағы сөздермен байланысына негізделеді. Фразеологиялық оралымның жасалуына фразеологиялық тұтастық, фразеологиялық бірлік, фразеологиялық тізбек, фразеологиялық сөйлемшелер де қатысады.

Оралым фразеологизм мағынасының толық ашылуына көмектеседі.

Фразеологизм және онымен оралымға түсетін сөз оралым мүшелері деп аталады, Субстантивтенген (заттанған), адъективтенген (сын есімге айналған), етістік негізінде жасалған фразеологизмдер бір қанатты оралым, ал үстеу негізіндегілер (адвербиалдық) көп қанатты оралым жасай алады.

Фразеологизмдермен оралымға түсетін мүшенің санына байланысты оралым типтері анықталады.

Жоғарыда атап көрсеткеніміздей, егер фразеологизммен тіркесетін мүшенің саны біреу болса, оны бір қанатты оралым; екеу болса, оны екі қанатты оралым; фразеологизммен тіркесетін мүше саны үшеу болса, оны үш қанатты оралым деп атаймыз.

Еркін қолданыстағы сөздер секілді фразеологизмдер де өзге сөздермен байланысқа түседі және сөздердің байланысынсыз жеке (дербес) түрде қолданылмайды.

Тұрақты сөз тіркестерінің оралымдары белгілі бір сөз таптарына және сөз топтарына қатысты болып келеді. Мысалы: *Оның жетістіктеріне қылау түсірмеуге тырысатын* деген сөйлемде фразеологизм “*бөтен ой, жат пікірден қорғаштау*” деген мағынаны білдіреді. “Қылау түсірмеу” фразеологизмі “*сөз тигізбеу*”, “*дақ түсірмеу*”, “*шаң жуытпау*”, “*нұқсан келтірмеу*”, “*кір келтірмеу*” фразеологизмдерімен мәндес, мағыналас болып келеді.

Фразеологизмдердің тірек компоненттері “қылау, дақ, кір, нұқсан, шаң” сөздерімен беріледі, ал бұл фразеологизмдер көбінесе “атақ, даңқ, абырой, бедел, жетістік, сезім, көңіл, өмір” дейтін дерексіз зат есімдермен тіркесіп келеді. Бұл сөздер фразеологизмнің оралымдары болып табылады.

Фразеологизмдердің көп мағыналылығы және фразеологизм синонимдерінің пайда болуы оралымға негізделеді. Мысалы, “сыбағасын берді (алды, жеді)”, “сыбағасы қайтарылды”, “сыбаға таратылды” деген тұрақты тіркестердегі “сыбаға” сөзі – дастарқан жайғанда, яғни тағам ұсынғанда әр адамның жасына, жынысына қарай өзіне лайық үлесі” деген мағынаны білдіреді. “Сыбаға” деп “құрметті кісілерге бас, жамбас, күйеуге төс, балаға бүйрек, құлақ ұсынған” [1, 143 б.]. Осы тұрақты тіркестің мағынасын ашу үшін оның айналасындағы сөздермен тіркесімділігіне назар аударайық. Тұрақты сөз тіркесінің қандай мағынада жұмсалып тұрғандығы мәнмәтінде байқалады. Мұнда екі түрлі мағынада жұмсалып тұр:

1. Фразеологизмнің оралымы дерексіз зат есімнен (ақиқат) жасалып, “еншісіне, үлесіне ие болды” деген мағынаны білдіреді. Мысалы: Сыр түйіні ақиқат, Ақиқат шындық көпке ортақ. Одан алар сыбаға, – Әр кісіге жеке тақ (І. Жансүгіров);
2. Фразеологизмнің оралымы – адамға қатысты зат есімнен болып, “сазайын тартты, жазасын алды” [2, 642-б.] деген мағынада жұмсалып тұр. Мысалы: – Мен білетін Махмұт болса, Есдәулеттің сыбағасын береді. Қара да тұр! (Д. Әбілев). Сонда “сыбағасын алды” фразеологизмінің мағынасы онымен тіркесімділікке түскен сөз топтарына байланысты өзгеріп, 2 түрлі мағынаны білдіреді.

“Босағасын аттау” фразеологизмі зат есімнің түрлі мағыналық топтарымен тіркесімділігіне қарай түрліше мағынаға ие болады:

1. Адамға қатысты ұғымды білдіретін есім сөздерден болғанда, ол “келін болып түсті, сол үйдің босағасына енді” деген мағынаны білдіреді. Жамал Жұматайдың босағасын аттады.
2. Деректі зат есімдермен тіркескенде, фразеологизм ену, кіру мағынасын береді. Енді ол бұл үйдің босағасын аттамасын. Талапкерлер университеттің босағасын аттады.
3. Дерексіз зат есімдермен тіркескенде “өмірге қадам басты” деген мағынада жұмсалады. Оқушылар білім дүниесінің босағасын аттады.

Фразеологизм мағынасы белгілі бір семантикадағы сөздер мен сөз топтары арқылы ашылады. Фразеологизм сөздердің бір тобымен тіркесімділікке түседі де, еркін сөз тіркесін жасайды. Мысалы, “басына су құю” фразеологизмі ілік септігіндегі адамға қатысты ұғымды

білдіретін зат есімдермен тіркесе, фразеологизм құрамындағы сөздер тура мағынаға ие болып, еркін сөз тіркесін жасайды. Бұл фразеологизм кейде “өсектеді” деген мағынаны да білдіреді. Мысалы: Қыздар әңгімелесе келе, Асқардың басына су құйды. Фразеологизм келесі бір сөздердің тобымен тіркесе, оның мағынасы ашылып, кеңейе түседі, әрі оралымға ие болады. Мысалы, жоғарыдағы фразеологизм деректі зат есіммен (ақшаның) тіркесімділікке түссе, фразеологизм мағынасы ашылып, “оңды-солды шашты” деген мағынаға ие болады.

Оралымды зерттеу фразеологизмдердің мағыналық аймағына еруге мүмкіндік береді. Фразеологиялық оралымның мағынасына алдын ала жүргізген бақылау фразеологизм мағынасының оралыммен тікелей байланысты болып келетіндігін көрсетеді.

Мынадай фразеологизмдерді мысал ретінде алуға болады: “көзге түсу”, “жер болу”, “зар қақсау”, “иек арту”, т.б. Мысалы, “көзге түсу” фразеологизмі деректі зат есім мағынасындағы сөзбен тіркескенде, ол “көрінді, көрініп қалды” деген мағынаға ие болады: Алыстан бір қара көзге түсті (Ерт.). Ал адамға қатысты мағынадағы сөзбен тіркескенде, “жақсы танылды” деген ұғымды білдіреді: Ерлікпенен батырлар көзге түсті (Бат. ж.).

“Бой түзеу” фразеологизмі адамға қатысты ұғымды білдіретін зат есімдермен тіркесіп, “сәнденді, есейді, буыны бекіді” деген мағынаны береді. Мысалы: Қатарына қарап қызым бой түзеді (Ж.Ж.).

Деректі зат есіммен тіркескенде, ол “салынды, бой көтерді” ұғымын береді. Мысалы: Көшенің арғы бетінен әсем үйлер бой түзеді (Е.І.).

“Жер болу” фразеологизмінің бірінші мағынасы “тып-типыл болып тегістелді, күл талқаны шықты, жермен жексен болды”. Бұзылған ескі үйлердің орындары жер болды (Ж.) Екінші мағынасы: “абыройы түсті, беті күйді”. Жұрт алдында жазықсыз әйел жер болды (Ж.).

Фразеологизмдердің мағынасын оның айналасын қоршап тұрған сөздер негізінде түсіндіру фразеологизмнің бірнеше мағынасын анықтауға мүмкіндік береді.

Фразеологизмдер мәтінге жан бітіріп, мәтінді көркемдей түседі. Фразеологиялық мағынаның пайда болуында дәстүрлі тіршілік пен мәдени өмірдің әсері мол.

Мысалы, “ат ізін салмау”, “бетмоншағы төгілу”, “шаңырақ көтеру”, “бие сауым”, “асығы алшысынан түсу”, “жаны көзіне көріну”, “бес биенің сабасындай”, т.б. тұрақты сөз тіркестері ұлттық мәдениетіміздің көрінісі.

Көркем тілмен кестеленген бейне көрінісі тіл арқылы жарыққа шыққанда ондағы ұлттық өзгешелік, ұлттық әр, қазақы дүниетаным, ұлттық ойлау ерекшеліктері бірден көзге түседі. Г.Н. Смағұлова: “Әр этностың өз ұлттық бейнесі болатындықтан, әр этномәдени ортақтық тілдік ортаның ерекшелігін көрсетеді” – дейді [3, 155 б.].

Халықтың салт-дәстүрлер жүйесі қалыптастырған фразеологизмдер ұлттық жан-күй үйлесімінен едәуір хабардар етеді. Ұлтқа тән салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың үлгілерін, мәдени құндылықтарды фразеологизмдерден анық аңғаруға болады. Ұлттық дастарханымызға, асқа байланысты алуан түрлі тұрақты сөз тіркестері – қазақ тілінің және ұлттық мәдениетіміздің ажырамас бөлшегі.

Тіліміздегі фразеологизмдердің біразы тағам атауларының ұйтқы болуынан пайда болған.

Қазақ тіліндегі “үш қайнаса сорпасы қосылмайды” фразеологизмін сипаттауға образды-аялық негіз – тұрмыстағы еттің сұйық сөлінің қайнауы себепші болған.

Фразеологизм “өмірде түрлі құбылыстарды біріктіріп, басын қосуға тырыссаң да, бір-бірімен жуыспайтын, байланыспайтын, мүлде бөлек нәрселер бар” деген образды көріністі жеткізу үшін қолданылады. Тіпті “әртүрлі жануар етінің сорпасын үш рет қайнатқанмен, қосылмайды, бір-бірімен байланыспайтын заттардың басын біріктірудің қажеті жоқ” дегенге келіп тіреледі. Әр құбылыс өзінің жаратылысы мен табиғаты жағынан өзгеше, сондықтан олардың басын қосуға, жақындастыруға тырысу мүмкін емес деген қорытынды ойға жетелейді. Сол сияқты “сорпа” сөзімен келетін мынадай фразеологизмдер бар: “сорпаға шығары” – бетке ұстар жақсысы, беделдісі, “сорпалығы бар” – жілігі татыр мал деген мағыналарды білдіреді.

“Абыройы айрандай төгілді” деген фразеологизмді жиі пайдаланамыз. Ол “ар-ұяттан жұрдай болды” деген мағынаны білдіреді. Айран – сүттен ұйытылған қышқыл, дәмді тағам. Фразеологизмге адамның көп жылдар бойғы жақсы істермен жинаған абыройынан байқаусызда төгіп алған айран сияқты бір мезетте айырылып қалуы негіз болған. Бұл жерде “абырой” сөзі “айранмен” ассоцияланып тұр, өйткені “абырой” сөзі парсы тілінен шыққан “аб” және “рой”, бұл сөзбе-сөз аударғанда “жүйке қысымы (ұялу) немесе физикалық шаршау кезінде адам бетінен шығатын тер” деген мағынаны білдіреді. Фразеологизмнің жасалу уәжі “айран сияқты төгілу (беттен аққан тер)”, ал ауыспалы мағынада – “ар-ұяттан жұрдай болу”, “жер болу” дегенді білдіреді [4, 11 б.].

Тілімізде “айран” сөзі ұйытқы болатын мынадай фразеологизмдер де кездеседі:

“Айран ішер” – бетке ұстар; дұшпанкөз белгі [2 25 б.].

“Айрандай ұйыды” – айтқанынан шықпады, ұжымдық көрсетті.

“Айрандай аптап, күбідей күптеп” – билеп-төстеді.

“Айрандай ұйып отыр” – тату-тәтті, ынтымақты [2, 26 б.].

“Уыздай жас” фразеологизмі “жастық табы бетінде үлбіреген жеткіншек” деген мағынаны білдіреді. Уыз – төлдеген малдың алғашқы күндердегі қоймалжың сүті. 15-16 жасқа дейінгі қыз, жігіттер уызбен салыстырылып, уылжыған жастық шақтың, балғындық пен тазалықтың символы ретінде пайдаланылады.

“Уыз” сөзімен берілген тұрақты сөз тіркестерге назар аударалық:

“Уыз көже” – уыздан пісірілген дәмді тағам.

“Уыз қымыз” – жазғытұры кезіндегі алғашқы тәтті қымыз.

“Уызы арылмаған” – бақ дәулеті үзілмеген.

“Уызында жарымады” – о бастан ас ішіп бүйірі шықпады.

“Май шелпек болды” фразеологизмі “әркім жем етті” деген мағынада жұмсалады. Бұл фразеологизмнің жасалуында май шелпекті пайдаланумен байланысты этнографиялық уәж жатыр. Бұл әдетте ашымаған қамырдан жылдам дайындалатын нан түрі, қазақтың тұрмысында дайындалуы қарапайым, жеңіл әрі діни-тұрмыстық салтты орындаумен де байланысы бар. Жаман түс көргенде немесе өзінің қайтыс болған ата-бабаларын түсінде көрген кезде үй иелері шелпек пісірген. Шелпектен үйге келген қонақ, кез келген адам ауыз тиеді. “Май шелпек болу” фразеологизмі күнделікті тұрмыста діни салт ретінде үйге келген кез келген адамға “ауыз тию” үшін ұсынылатын әрқашанда жеңіл дайындалатын тағам деген мағынаны білдірген болса, уақыт өте келе, фразеологизм өзінің бастапқы мағынасынан абстракцияланып, жалпы мағынаға “біреуге жем болды” деген мәнге ие болған.

Қазақ халқы салт-дәстүрлерге де өте бай. Асқа, тойға қатысты салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптары да көп, тілімізде оларға байланысты фразеологизмдер де молынан кездеседі.

Сондай-ақ, төмендегідей дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды мысалға келтіруге болады:

Күзем шай – әрбір істің басталуы мен сәтті аяқталуын қазақ атаусыз қалдырмайды. Мысалы, күзем алынып болған соң, әр үй бір-бірін шайға шақырып, дәм татырады [1, 142 б.].

Ауыз тиді – бір үйге дәм үстінен келген адамға дәмнен ауыз тигізу.

Бұл – ежелден қалыптасқан салт.

Қол кесер – соғым союшыларға еттен берілетін сыбаға. Соғым союшылар еңбегіне ақы сұрамайды, бірақ үй иесі құр қол жібермей, қол кесер береді.

Қазан жарыс – әйел толғатып жатқанда оның жақын абысындары қазанға тамақ салады да: “Қара қатын бұрын босана ма, әлде қара қазан бұрын пісе ме?” деп “жарысады”. Бұл ертеден келе жатқан ырым.

Шек берді – құрбан айт алдында мұсылмандар ата-баба, жақын туыстарына арнап, мал сойып, қарт адамдарды шақырып, тамақ беріп, дұға оқытады [1, 143 б.].

Дәм татырды – өзінің туған-туыстары мен жақындарына, құрметті азаматтарына ақсақалдарға, аналарға өз үйінен дәм татыруды үлкен парыз, мұрат деп санаған [1, 118 б.].

Ас қайырды – тамақтанып болған соң, оны батамен қайырады. Ас қайыру тілек, батамен айтылады. Оны өлеңмен де, қара сөзбен де жеткізуге болады.

Белгілі бір фразеологизмнің мағынасын анықтау үшін сол фразеологизмнің шығу төркініне, семантикасына, танымдық мәніне назар аудару қажет. Көптеген фразеологизмдер еркін тіркестер негізінде жасалған, яғни уақыт өте келе бастапқы мағынасы күңгірттеніп, алғашқы мағынасынан мүлде айырылып тұрақты тіркеске айналған.

Мысалы, “*шапшауын көтеру*”, “*қылау түсірмеу*”, “*қызғыштай қору*”, “*сағы сыну*”, “*жел сөз*”, “*бел байлау*”, “*жолға қою*”, “*тұралап қалу*”, “*қарыштап даму*”, “*табалдырығын тоздыру*”, “*жаны жайлану*”, “*дәуірі жүру*” деген фразеологизмдердің мәнін ашу арқылы ұлтымызға тән тілдік ерекшеліктерді түсіндіріп, ұлттық мәдениетімізге етене болып табылатын өзгешеліктер туралы танымдық білім беру көзделеді.

“*Сөз тигізбеу*”, “*дақ түсірмеу*”, “*шаң жуытпау*”, “*нұқсан келтірмеу*”, “*кір келтірмеу*” сияқты мәндес фразеологизмдердің тірек компоненттері “*қылау, дақ, кір, нұқсан, шаң*” сөздерімен берілген, ал бұл фразеологизмдер көбінесе “*атақ, даңқ, абырой, бедел, жетістік, сезім, көңіл, өмір*” дейтін дерексіз зат есімдермен тіркесіп келіп, оралым жасайды. Сондай-ақ, “*сағы сыну*” фразеологизмі “*ренжіді, беті қайтты, мойып қалды, көңілі қайтты*” деген мағына береді. Фразеологизмнің оралымдары адамға қатысты зат есімдерден жасалады: батыр, жауынгер, жолдас, т.б.

Мұнда “*ренжу*” сөзіне ой басым түсіп, басқа мәндес сөздерді өз маңына топтастырып тұр. Бұл тіркестің лексикалық синонимдері

деп қамығу, торығу, налу, қынжылу, жабығу, өкпелеу сөздерін атауға болады. Ал “сағы сыну” тұрақты сөз тіркесіне “тауы шағылу”, “жігері құм болу”, “еңсесі түсу”, “көңілі қалу”, “қабағынан қар жауу”, “екі иығы салбырау”, “беті қайту”, “мойнына су кету” фразеологизмдері синонимдес болып келеді. Лексикалық синонимдерге қарағанда, фразеологиялық синонимдерде образдылық басым болады. Әрі жабыққан адамның көңілі құлазып, қабағы түйіліп, еңсесі түседі, мойыны ішіне тығылып, ұнжырғасы түседі, бас терісі болбырап, жаны кейіп, иығы салбырайды, адамның сыртқы кейпіне (басы, мойыны, жігері, көңілі, ұнжырғасы, иығы, қабағы, жүзіне) назар аудару арқылы оның қамыққанын, өкпелегенін байқауға болады. Жоғарыдағы тұрақты сөз тіркестерінің барлығы жеке сөздерге синоним болып, баламалық қатыста синонимдік қатарларды көбейте түседі. Мұнда “ренжу” сөзі жеке сөздерге де, тұрақты тіркестерге де ұйытқы сөз болып тұр [3, 25 б.].

Фразеологизмнің негізгі компоненті болып келетін “сақ” деген түркі сөзі түркі тілінде: sag//saj//sad нұсқалары “қадау”, “шаншу” мағынасында жұмсалып, одан сайдақ//сайғақ//садақ және т.б. туынды негіздер жасалған. “Сақ” синкретті түбір, мағынасы күнгірт, түсініксіз, “сағы сыну” тіркесінде сақ//сай – “жебе”, “садақ оғы” деген мағынаны сақтап қалған, бұдан “жебесі сынды” деген ұғымды түсінуге болады, біздің жауынгер ата-бабамыздың түсінігінде “қаруынан айырылу” - “қарсы тұра алмау”, “жігерін жоғалту” дегенді білдірген. Фразеологизм өзінің тура мағынасынан ажырап, жалпы мағынаға ие болған, түрлі коррелятивті формалар арқылы тұрақты қолданыс тапқан: ...сағын сындыру//...сағы сынып қалу//...сағы сынды//...сағы сынған екен және т.б. [4, 271 б.].

“Қызғыштай қору” фразеологизмі “қорғаштады, ара тұрды” деген мағынаны білдіреді. Мысалы, *Оның айналасындағы адамдардың арасында оны ұлықтаудан жарыс болған жоқ, есесіне олар оның көшбасшылық беделін қызғыштай қоритын, оның жетістіктеріне қылау түсірмеуге тырысатын.*

“Фразеологиялық сөздікте”, “қызғыштай қору” фразеологизмі “ештеңені жуытпады, қанаттыға қақтырмады, тұмсықтыға шоқыттырмады, көзінің қарашығындай сақтады” деп көрсетілген. Демек, берілген сөйлемдегі мағынасы да осы сөздіктегі мағынамен бірдей деуге негіз бар.

Бүгінде фразеологизм мағыналық өзгеріске түскен, адамға бағытталған. Адамның жанын салатын, айрықша қарым-қатынасын

образды түрде жеткізеді, мұнда қандай да бір әрекет, объекті туралы субъектінің немесе ұжымның айрықша қамқорлығы көрініс тапқан.

Дінмұхамед Қонаевты асыра мақтап, ешкім оған жағымпазданбайтын, оның шашбауын көтермейтін. Осындағы “*шашбауын көтерді (көтеріп жүр, көтеріп келеді)*” фразеологизмі – біреуге жағынды, сөзін сөйлеп жағымпазданды, қошаметтеді” деген мағынаны білдіреді [5, 757 б.].

“Шашбауын көтеру” – әуел баста тура мағынаны білдірген еркін сөз тіркесі ретінде қолданылған. Бертін келе шашбаудың қолданыстан шығуына, яғни архаизмге айналуына байланысты “шашбау көтеру” тіркесі тура мағынасында қолданылмайтын болды. Оның есесіне бұл тіркестің ауыспалы, фразеологизмге айналған мағынадағы қолданысын жиі еститін болдық. Бұл туралы ғалым Г.Н. Смағұлова: “Затты танудағы ұзақ жылдардың қорытындысы ретінде оның образы ұғымда ассоцияланып, тілде басқа құбылыс, затқа телінеді, соны сипаттайды, ұқсатады, түсіндіреді”, – дейді [3, 158 б.].

“Шашбауын көтеру” – “бұрымды көтеріп жүру” деген алғашқы негізгі мағынасынан айырылып, біртіндеп, адамдардың қарым-қатынасына негізделіп, фразеологиялық ауыспалы “біреуге жағымпаздану, қызмет қылу” мағынасына көшкен. Фразеологизм түрлі тілдік жағдайларда белсенді қолданысқа ие, ондай қолданыс соңғы компонентінің түрлі коррелятивті формалары арқылы беріледі: ...шашбауын көтеріп жүр...//...шашбауын көтеріп көрген емес...//... шашбауын көтеру соның қолынан ғана келеді... және т.б.

“Шашбауын көтеру” фразеологизмінің тікелей оралымы атау септігіндегі есім сөздерден болады. Ол, жұмысшы, үшеуі, мансапқор + шашбауын көтерді. Мұнда тікелей оралым болатын сөз сөйлемде бастауыш қызметінде жұмсалады. Ал жанама оралымы кімнің? деген сұраққа жауап беріп, ілік септігіндегі адамға қатысты ұғымды беретін зат есімнен (немесе есімдіктен) болады: бастықтың, ақынның, әкімнің, оның т.б. + шашбауын көтерді.

Фразеологизмдердің мәнін ашуға қатысатын орта – оралым. Фразеологизморалымымәнмәтінде,сөйлемішіндеанықталады.Оралым белгілі бір сөз топтарына қатысты болып келеді, фразеологизмдердің көп мағыналылығы мен синонимдерінің пайда болуы оралымға негізделеді. Сол сияқты оралым да тіркесімділікке түскен сөзбен үйлесе үндесе байланысып қана қоймай, сөздің (фразеологизмнің) мағынасына да әсер етеді. Оралымдық талдау кезінде фразеологизм мағынасы жандана түседі. Фразеологизмдердегі ұлттық өзгешелік,

ұлттық әр, қазақы дүниетаным, ұлттық ойлау ерекшеліктері бірден байқалады. Фразеологизмдер – ұлттық мәдениетіміздің байлығы, сондықтан оларды оралым тұрғысынан қарастыру өте маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Смағұлова Г.Н. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. – Алматы, 2010. – 240 б.
- [2] Кайдар А. Тысяча метких и образных выражений. – Астана, 2003.– 368 б.
- [3] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2008. –965 б.
- [4] Фразеологиялық сөздік. – Алматы, 2007. –797 б.
- [5] Кенжеахметұлы С. Қазақ халқының тұрмысы мен мәдениеті. – Алматы, 2006. – 381 б.

REFERENCES

- [1] Smagulova G.N. Magynalas frazeologizmderding ulttykh-madenyi aspektileri. Almaty, 2010. 240 b. [in Kaz.].
- [2] Kaidar A. Tusiacha metkih i obraznyh vyrazheniy. Astana, 2003. 368 b. [in Russ.].
- [3] Kazakh tilining tusindirme sozdigi. Almaty, 2008. 965 b. [in Kaz.].
- [4] Frazeologialykh sozdik. Almaty, 2007. 797 b. [in Kaz.].
- [5] Kenzheahmetuly S. Kazakh halkynyng turmysy men madenyieti. Almaty, 2006. 381 b. [in Kaz.].

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЕ ОКРУЖЕНИЕ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Даркенбаева Ж.К.,

к.филол.наук, старший преподаватель
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: устойчивые словосочетания, мировоззрение, познания, окружение, сочетаемость, культура, лингвокультурологический аспект, быт, обычаи, ценность, традиция, фразеологизм, национальный, семантика, этимология, этнос, языковая картина, лексика, грамматика, единица, показатель, значение, многозначность, полисемия, синоним, части речи, грамматическая категория, абстрактность.

Аннотация. В статье рассматриваются фразеологизмы по теме “Национальная казахская кухня” и окружающие его слова. Значение устойчивых словосочетаний зависит от окружающей действительности и от слов, с которыми сочетаются. А также рассматриваются влияние окружающих слов на значение фразеологизмов, появление многозначных фразеологизмов на основе сочетаемости слов. Приведены примеры и доказательства, проанализировано фразеологическое окружение. Это дает возможность выявить несколько значений фразеологизмов.

Статья поступила 04.03.2016 г.

LINGUISTIC-CULTURAL STUDIES AND SOUND SYSTEM
OF KAZAKH LANGUAGE

Iskhan B.Z.,

candidate of philology, assistant professor, chair of Kazakh philology
Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: baiel_i@mail.ru

Murzinova A.S.,

chair of Kazakh philology Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan e-mail: msai2013@mail.ru

Keywords: cultural linguistics, national features, national values, cognition-the concept, existence, language and culture, cultural and historic content, language units, national, linguistic sounds and sound system of the Kazakh language, alphabet.

Abstract. The article considers goals and objectives, the problems of domestic culturology. The role of linguistic units of speech sounds in the system of national alphabet is given. A political-ideological component in the formation of sound-letter relationships in modern Kazakh chart is set out.

ӘӘЖ 81'342

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ДЫБЫСТЫҚ ЖҮЙЕСІ

Исхан Б.Ж.,

ф.ғ.к., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: baiel_i@mail.ru

Мурзинова А.С.,

филология магистрі, оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: msai2013@mail.ru

Тірек сөздер: лингвомәдениеттану, ұлттық ерекшелік, ұлттық құндылықтар, таным-түсінік, болмыс, тіл мен мәдениет, мәдени-тарихи мазмұн, тілдік бірліктер, ұлттық тіл дыбыстары, қазақ тілі дыбыстық жүйесі, ұлттық әліпби.

Аңдатпа. Мақалада лингвомәдениеттанудың мақсаты мен міндеттері, қарастыратын мәселелері, тілдік бірліктер, тілдік бірліктер ішіндегі тіл дыбыстары және олардың ұлттық мәдениетті танытудағы ерекшеліктері, ұлттық әліпби құрудағы тіл дыбыстары мен оның жүйесі туралы баяндалады. Қазіргі қазақ тілі дыбыстық жүйесіндегі саяси-идеологиялық жағдаяттарға байланысты қалыптасқан емле ережелері туралы мәселелер сөз болады. Мақалада көтерілген мәселелер лингвомәдениеттану тұрғысынан пайымдалып, ұлттық әліпби ұлттық тіл дыбыстары негізінде құрылуы қажет екені қисынды ой-тұжырымдар арқылы дәлелденеді.

Қазақ тілі – еліміздің ұлттық құндылықтар жүйесінде дамуының негізгі өлшемі болып табылады. Ол оның әлемдік қауымдастықтағы өзіндік орнын анықтауда саяси-экономикалық, саяси-идеологиялық, қоғамдық-әлеуметтік, мәдени-танымдық маңызға ие. Ал әлемдік

мәдениет пен өркениет жетістігі болып саналатын білім мен ғылым және қазіргі заманның жаңа технологиялары тіл арқылы беріледі, тіл арқылы игеріледі. Алайда өзге тілде игерілген білім мен ғылым, яғни адамзат өркениетінің барлық жетістіктері кез келген ұлттың өз ана тіл арқылы қайта жаңғырып, халқына қызмет етеді. Сондықтан да қазіргі таңда заманауи білім мен ғылымды игеру үшін әлемдік тілдік қатынаста (коммуникацияда) белсенді қолданыстағы тілдерді сапалы оқып-үйренуде лингвомәдениеттанымдық әдістемеге сүйену қажеттігі күннен-күнге мағызды бола бастады.

Бұл мәселе кешенді ғылыми-теориялық базис ретінде отандық әдістеме ғылымында С.С. Құнанбаеваның “Қазіргі заманғы шеттілдік білім беру: әдіснама және теория” [1], “Үш тілді қатар меңгеру жағдайындағы тілдік білім: теориясы мен практикасы” [2] деген еңбектерінде жан-жақты баяндалған. Осы еңбекте шеттілдік және көптілдік білім беру үдерісінің қазіргі бағытына танымдық-лингвомәдениеттанулық тұрғыдан келу мәселесі көтерілген. Автор көптілдік және шеттілдік білім берудің тұжырымдамалық негізін айқындап, білім беру үдерісіндегі бұған дейін қалыптасқан тәжірибені жаңғыртып, өзгерте оқытуды ұсынады. Сондай-ақ еңбек қазіргі уақытта еліміз бойынша жүзеге асырылып жатқан үштұғырлы тіл саясаты мәселесін көтеріп, тілдік білімнің отандық және халықаралық үдерістерге бейімделген деңгейлік моделдерін жасауға жаңаша талпыныс жасайды. п.ғ.д., профессор С. Әлметова осы еңбектердің жас ұрпаққа тіл үйретудегі құндылығын айта келе: “... үш тілді деңгейлеп меңгерудің ғылыми-әдістемелік жолдары мен көптілді және көпмәдениетті тілдік тұлғаны қалыптастырудың амал-тәсілдері сөз болады. Еңбекте тілдік білім беру үрдісінің үлгісін танымдық-лингвомәдениеттанулық әдістеме тұжырымдамасының негізінде көрсетеді” деп жазады [3].

Тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ұлттың таным-түсінігі, болмысы, жан-дүниесі. Ұлт мәдениеті тілдің тұла бойынан анық көрініп тұрады. Тіл, мәдениет және өркениет өзара сабақтас, әрі үйлесімділікте өмір сүріп келе жатқан құбылыстар. Кез келген тілдің тілдік бірліктері сол халықтың ұлттық дүниетанымы, қоршаған әлемді қабылдау ерекшелігі, рухани және материалдық мәдениеті жөнінде мол мағлұмат береді.

Тіл – қоғаммен бірге дамиды, әсіресе, адамның ойлау, жалпы бейнелі ойлауы дамыған сайын тілдің әртүрлі қызмет аясы да, өрістеу ауқымы да, сөздердің мағына беруі мен тіркесу мүмкіндіктері де арта

түседі. Қандай да болсын ұлттық мәдениет тілге қатыссыз болмайды. Тіл – мәдениеттің өмір сүру формасы болса, мәдениет – оның ішкі мазмұны. Осы тұрғыдан алғанда, тіл мен мәдениетті бір-бірінен бөліп қарауға болмайтын тұтас бір дүние деуге болады. Олай болса, тілді осы бағытқа сай ұлттық мәдениетпен байланыстыра зерттеу қазіргі таңда өзекті мәселелердің біріне айналды. Тіл білімінің бұл саласы – лингвомәдениеттану деп аталады.

Лингвомәдениеттану – мәдениет пен тілдің өзара қатынасының тілдегі көрінісін зерттейді. Сондай-ақ ол – ұлттық болмыстың тілдегі көрінісін тіл деректері арқылы этнолингвистика, этномәдениеттану, этнопсихология сияқты салалармен байланыста зерттейтін кешенді ғылым болып та табылады. Демек, лингвомәдениеттану ұлтпен (этносмен) тығыз байланысты. А. Байтұрсынұлы сөзімен айтсақ: “Һәр жұрттың түрінде, тұтынған жолында, мінезінде қандай басқалық болса, тілінде һәм сондай басқалық болады” [4, 142 б.].

Ешқандай даусыз, ұлттық ерекшелік ұлттық тіл ерекшеліктерінен бастау алады. Тіл – адамзат пайда болғаннан бері онымен бірге жасасып, онымен бірге дамып келе жатқан қоғамдық құбылыс. Ал кез келген тілдің даму жолы мәдени-тарихи мазмұнды құрай отырып, әрбір ұлттық ділді (мәдениетті) басқалардан ерекшелейді. Қазақ ұлтының және оның әдеби тілінің қалыптасып даму тарихын зерттеп-зерделесек, көне дәуірден бері қазақ қоғамы өзінің дәстүрлі рухани құндылықтарын, соның ішінде тілі мен әдебиетін, дәстүрі мен мәдениетін сақтап қалуға аса мән беріп, оларға ешқашанда бейжай қарамағанын көреміз. Ұлттық тіл мен әдебиетті, дін мен ділді, таным-түсінікті, салт-дәстүрді, әдет-ғұрыпты жұрттың тұтастығы мен бірлігін қамтамасыз ететін тұрмыс-тіршіліктік берік қағидалар ретінде ұстанған. Алайда басы ашық мәселенің бірі – қазіргі қазақ ұлты да әлемнің басқа жұрты сияқты әр кезеңдегі тарихи-әлеуметтік, саяси-экономикалық құрылыстың сан алуан үрдісін бастан өткеріп, дамып өркендеді. Солардың ізі тілінде сақталып қалды.

Әбден қалыптасқан әрбір ұлттық тіл өзіне ғана тән белгілеріне, демек өзінің табиғи бітім-болмысына сәйкес келмейтін, шығу тегі басқа, түр-тұрпаты өзгеше өзге тіл тұрмақ, өзіне етене жақын туыстас тілдерден де ерекшеленеді. Егер туысқан тілдердің (ру, тайпа, ұлыс, ұлт) әрқайсының өзіндік ерекшелігі аса айқын болмай, бір аймақта көптеген ғасырлар бойы қатар өмір сүретіндей жағдайда болса, уақыт өте келе бір-біріне жұтылып, сіңісіп (ассимиляцияланып) кетеді. “Ұлттық тілдер бір-біріне өте жақын туыстас ру, тайпа, ұлыстардың

бір жерге шоғырланып, тұрмыс-тіршілігі, қам-қаракеті ортақ ел болып өмір сүруінің нәтижесінде қалыптасқан”, “Тіл дамуының өзі – ру-тайпа тілдерінен халық тіліне, халық тілінен ұлт тіліне қарай өрбитін тарихи құбылыс” [5, 5 б.] деген ғылыми теорияның негізінде осы жатыр. Осындай жолды басынан өткерген тілдердің даусыз бірі – түркі тілдері тобына жататын қазақ тілі екені анық. Ол қазіргі Қазақстанның бүкіл аймағын мекендеген ежелгі туыстас ру-тайпалардың шаруашылық-кәсібі, әдет-ғұрпы, тұрмыс-салты, ой-санасы, таным-түсінігі ортақ болып, тығыз қарым-қатынаста бірге тіршілік етуінің негізінде қалыптасқан.

Тіл – халықтың танымы мен бүкіл тұрмыс-тіршілігін суреттейтін қатынас құралы, құндылығы. Тіл мәдениетпен байланысты. Мәдениет сан ғасыр бойы қалыптасқан халықтың рухани байлығын, қазынасын қамтитын, ұлттың дүниетанымынан хабардар ететін сананың жиынтығы.

Лингвомәдениеттану мәдениет пен тіл бірліктерінің жиынтығын танып, жүйелі түрде қарастырумен қатар тілде бейнеленетін, тіл арқылы көрінетін мәдени құндылықтардың қолданысын және тіл мен мәдениеттің өзара қатынасы негізінде ұлт мәдениетінің тілде сақталуын, тілде көрініс табуын, сол арқылы ұлт мәдениетін таныта білуді қарастыратын тіл білімінің бір саласы екенін ескерсек, қазақ тіл білімінің осы саласы тілдік бірліктердің ішінен лексика-грамматикалық тұлғаларға (салт-дәстүрлік, әдет-ғұрыптық сөздер, сөз тіркестері, тұрақты сөз тіркесері, мақал-мәтелдер мен ұлттық сөз саптаулар) ғана баса мән беріп келе жатқанын аңғарамыз. Егер ол – ұлттық тілдің табиғи бітім-болмысын ұлттық ділмен немесе ұлттық құндылықтармен байланыста зерттеп-зерделейтін болса, ұлттық тілдің барлық тілдік бірліктерін де ұлттың мәдени ерекшеліктері ретінде қарастыруы қажет деп ойлаймыз.

Лингвомәдениет нысаны болып саналатын тілдік бірліктер қай ұлттың болсын сан ғасыр бойы қалыптасқан рухани байлығын қамтитын және оның ұлттық дүниетанымын танытатын болған соң, тілдік бірліктердің ең кішкентай бөлшегі – ұлттық дыбыстар жүйесіне бірінші кезекте назар аударылуы қажет сияқты. Өйткені ұлттық тілді өзге тілдерден ерекшелейтін басты белгісі – оның негізгі сөздік қоры болып саналса, негізгі сөздік қордағы сөздер ұлттық тіл дыбыстарынан және олардың өзге тілдерге ұқсамай, өзгеше болып тіркесуінен жасалады. Сол себептен болуы керек, қазақ тіл білімінің атасы – Ахмет Байтұрсынұлы өзінің негізгі еңбектерін қазақ тілі

дыбыстарын түгендеуге және олардың таңбалануына арнап, қазақ тілі дыбыстық жүйесін барынша ретке келтіруге бар ғұмырын жұмсады. Ол 1913 жылы “Шора” журналындағы “Қазақша сөз жазушыларға” деген мақаласында айтылған сөз бен оның жазылуының арақатынасы туралы: “Дұрыс емле мен қате емлені айыруға, менің ойымша, былай қарау керек шығар деймін: тіл табиғатына қарай емлені ыңғайлау ма? Жоқ, емле түріне қарай тілді ыңғайлау ма? Мен ойлаймын, емле – жазу үшін шығарған нәрсе, жазу – тіл үшін шығарған нәрсе. Олай болса, тілді бұзып емлеге ыңғайлау емес, емлені тілге ыңғайлау керек”, - деп жазып лингвомәдениеттанудың маңызды бір мәселесіне назар аудартады. Расында да, жазу ауыздан шыққан сөзді (тірі тілді) дәл таңбалау үшін керек екеніне үн жазу құралы (магнитофон) дәлел бола алады [4, 395 б.]. Егер ол біздің айтқанымызды тура сол қалпында жазбаса, оны қайта тыңдаған кезде дұрыс түсінбес едік. Жазу да сол сияқты қызмет атқарады, яғни біздің аузымыздан шыққан әрбір сөздің әрбір дыбысын дәл таңбалауы қажет. Сонда ғана жазу тіл үшін барынша толық қызмет етеді.

Ал “қазырғы” (немесе **кәзіргі**, бірақ **қазіргі** емес) қазақ жазуында осы заңдылық толық сақталған ба? Жоқ деп бірден кесіп айтуға болады. Бұл пікірімізді дәлелдейтін қазіргі жазуымызда бірнеше кереғарлық бар.

Солардың бірі – қазақтың төл дыбыстарының сөз құрамында қалай жазылуы. Мәселен, күллі қазақ тілі оқулықтары мен “емле” (орфография) ережелерінің бәрінде **ә, ө, ұ, ү** әріптері жалаң сөздердің бірінші буынында жазылады. Мысалы: **ән, дәлел, дәрігер, өлең, көлем, ұлы, құлын, үндеу** деп жазады да, ескерту жасап, **сірә, кінә, күнә, мағлұм, мақұл, мәжбүр, әңгүдік, дүлдүл** деген сөздердің екінші буындарында да жазылатынын айтады.

Оқулықтар, сөздіктер көрсеткендей, бұл дыбыстар санаулы ғана сөздердің ғана екінші, үшінші буындарында айтылып-жазылмайды, ондай сөздер қазақ тілінде аса көп. Біз “орыс-қазақ” әліпбиіне негізделген емленің шылауына еріп кетіп, “қазыр” оларды жазбақ түгіл, сөйлеу тілімізден де шығарып тастадық. “Қата” (**қате емес**) емленің қырсығынан өз ана тіліміздің табиғи қалпынан айырыла бастадық. **Кітәп, мұғалым, ділдә, ләзәт, Күләш, Жәмила, тілмәш, ділмәр, кәусәр** секілді т.б. қыруар сөздерді **кітап, мұғалім, ділда, ләззат, Күлаш, Жәмила, тілмаш, ділмар, кәусар** деп жазып-оқитын, сөйлегенде де солай айтатын болдық.

Ө, ұ, ү дыбыс-әріптері де осындай шетқакпайды көріп, солардың кебін киіп, өгейсіп қалды. “Орыс-қазақ” әліпбиі мен жасанды ережеге қор болды. **Өлең, көмүр, тұқұм, түлкү, бұуұн** т.б. сөздердің екінші буынына қысаң **е, і, ы** дауысты дыбыстарының әрпін жазып, **өлең, көмір, тұқым, түлкі, буын** деп оқитын әрі айтатын болдық. Бұл аздай-ақ, басқа тілдерді айтпағанда, қазақ тілінің орыс тілімен салыстырғандағы ең басты ерекшеліктерінің бірі болып саналатын қысаң **ы, і** қысаң дауысты дыбыстарына да үлкен қысым жасадық. Мәселен, бүгін біз аузымыздан шыққан сөздің құрамында бар, құлаққа анық естілетін сол дыбыстарды **р** мен **л**-дың және **й**-дың алдына жазбаймыз. Сосын барып, айтылуы **ылақ, ырас, ійне** т.б. болатын сөздерді **лақ, рас, ине** деп жазамыз, оқимыз, айтамыз. Әсіресе, осы дыбыстардың **й**-дың алдында айтылса да, жазылмауы тілімізді барған сайын бүлдіріп бара жатыр. Қазіргі жастар **ми, би, жи** сияқты сөздерді **мый/мій, бый/бій, жый/жій** деп түрліше оқып-айтатын “қалға” (*халге емес*) жетті.

Қысаң **ы/і** дауысты дыбысының дауыссыз үнді **й**-дің алдында жазылмауынан болар, **ій** – *согни* етістігі бірде-бір сөздікке енбей қалған. Егер оны сөздік құрастырушылар сөздікте берер болса, онда оны қазіргі жазуымыздың ережесіне сәйкес, міндетті түрде **и** немесе **й** әрпімен таңбалап, ал **іуу** (*согнуть*) етістігі **иу** немесе **ю** деп берер едік-ау! Сондықтан да **ю** әрпімен таңбалауға келмеген. Өйткені ол (**ю**) – орыс тіліндегі дауысты екі дыбыстың (дифтонг) **и** мен **у**-дың қосындысын білдіретін әріп. Оның қазақтың **і+й+ү+у** немесе **ы+й+ү+у** деген дыбыс тіркесімін білдіретін қабілеті жоқ.

Сондай-ақ біз қазақ тілінде еріндік дауыстылардың үндестігі жоқ деп, бар болса да, әлсіз деген жасанды ереже шығарып алдық та, **ү, ұ, ө** дыбыстарының сөздің екінші, үшінші буындарында айтылып-жазылатынын мүлдем жоғалтып алдық және **ұ** мен **ү**-дің **у** дауыссыз дыбысының алдында айтылып-естілсе де, (**бұу, сұу, көрүү, бөлүү**) жазбайтын, демек, айтпайтын болдық.

Сонымен, жасанды ережелердің “ылаңының” (*лаң емес*) кесірінен тілдің дамуымен қатар біртіндеп жойылатын (орыс тілі ғалымдары солай дейді), әлде біртіндеп айқындалып, нақтыланатын дыбыстар ма екен, кім білсін (арнайы зерттеуді қажет етеді), әйтеуір, “қазырғы” қазақ тіліндегі сөз мағынасын ажыратуда өзіндік рөлі зор **ә, ы, і, ұ, ү, ө** секілді төл дыбыстарымыздың сөздің әртүрлі орнында (позициясында) қолданылуын мүшкіл халге жеткіздік. Әрине, бұл – ұлттық тілдің орыс тіліне мүлде ұқсамайтын өзіндік “қадырын” (**қадір** емес) ақырындап жою арқылы түбірімен өзгертуге бағытталған

жымысқы саясаттың жемісі екені рас. Түпкі мақсатын орыстандыру деп түсіну керек. Әйтпесе, ғалымдардың айтуынша, қазақтың төл сөздерінің 50 пайызының басында және өте көп сөздің құрамында кездесетін, аса белсенді (актив) қолданылатын **қ** дыбысының ықпалын әлсірету үшін, тіліміздегі сөз мағынасын өзгертуге еш әсері жоқ **h** дыбыс-әрпі мен қазақ сөздерінде **ax**, **ux** деген секілді бірен-саран одағайларда ғана айтылатын **x** дыбыс-әрпін әліпбиімізге, яғни “**қ**” - ға қосамжарлап енгізудің қаншалықты қажеті бар еді? Атам қазақ бұрын өз тілінде **xam**, **xалық**, **xабар**, **шахар**, **қаһар**, **гауһар** т.б. деп айтпаған. “**Қ**” дыбысымен айтқан. “Қазыр” да – қазақтың ауызекі тілінде, демек, тірі тілде мысалға келтірілген сөздер “**x**”, “**h**” дыбыстарымен соншалықты айтыла бермейді.

Бұдан да басқа да қазақ тілінің “қазырғы” емлесінің кінәратты жақтары баршылық. Мәселен, оған екі түбір сөздің бірігуі арқылы жасалған сөздер мен аралас буынды сөздердің қалай жазылуын және *рақмет*, *құрмет*, *мемлекет*, *ислам*, *медресе*, *сахна*, *мақрұм*, *ресми*, тіпті *емле* секілді т.б сөздердің құрамындағы қм, рм, сл, мл, см, др, хн, қр дыбыс тіркесімдерінің ара-жігіндегі *ы/і* дыбыстарының жазылмай жүргенін, *ләззәт*, *махаббат*, *күллі* сияқты т.б. сөздеріндегі қос дауыссыздардың (зз, бб, лл) біреуінің артық жазылып тұрғанын айтуға болады.

Міне, осындай-осындай көптеген т.б. кемшіліктері бар қазақ тілінің “қазырғы” дыбыстық жүйесі мен “емілесі” (*емле* емес) әліппеден бастап оқытылып, тілі бесіктен қазақша шыққан қазақтың өзін тез орыстанып (қазақтың бәрі орысша “эксентсіз” сөйлейді!) кетуіне ықпал етіп жүр.

Тілдегі өзгерістер мен жаңалықтар жайдан-жай пайда бола салмайды. Оны саяси-идеологиялық жағдайға сәйкес тілді тұтынушылардың еріксіз пайда болған түрлі қажеттілігі туғызады. Олардың түрлі қоғамдық іс-әрекеті барысында тілдің қолданылуы оның жүйесіндегі өзгерістердің шынайы сипатын байқатады. Тілдің қоғамдық қарым-қатынастық (коммуникативтік) қызметі әр тілдің өзіндік ерекшеліктерін айқындаумен қатар сол тілдердің тілдік құралдарының дәстүрлі қолданысына да әсер етеді.

Қоғамда болып жататын саяси-әлеуметтік мәні бар өзгерістер мен жаңалықтар өзімен бірге талай ұғым мен түсініктерді ала келеді. Жазу мәдениеті белгілі бір дәрежеде жоғары қалыптасқан ұлт жаңа ұғым-түсініктерге дер шағында өз тілінде атау қояды немесе өзге тілдік сөздерді өз тілінің табиғи бітім-болмысына (фонетика-грамматикалық) сәйкестендіріп өзгертіп алады.

Ал өзінің төл әліпбиі мен емле (жазу) ережелері, нормалары қалыптаса қоймаған ұлттың уақытша пайдаланып отырған әліпбиі (қазіргі біздің “орысша-қазақша” әліпбиіміз) арқылы хатқа түскен бөтен тілдік қоғамдық-саяси сөздер мен ғылыми аталымдар (терминдер) тіл бұзарлық әліпбидің кесерінен өзгеріске ұшырамай қолданыла береді. Сол себептен ұғым-түсініктердің атаулары алғашында қай тілден келсе, сол тілде жазылып-айтылатыны – төл әліпбиі мен емлесі қалыптаспаған қай тілге болсын тән құбылыс (қазақ тілі дыбыстық жүйесі әбден сараланып, толық қалыптасқан. Тек оған өзге тілдік дыбыстар зорлықпен енгізілген).

Әйтсе де өзге тілдік сөздердің түр-тұлғасының өзгешелігіне, яғни лингвомәдениеттік таным-түсінікке қайшы келетіндігіне байланысты олардың бөтендігі әрдайым сезіліп тұрады. Себебі өзіндік жазу дәстүрі әлі қалыптаса қоймаған немесе кеш қалыптасқан тілдің де мыңдаған жыл бойы ауызша қалыптасқан әдеби тілінің табиғи бітім-болмысы, өзіндік заңдылығы мен жүйесі, сан ғасырлар бойы қалыптасқан әдеби нормасы басқа тілдің дыбыстары мен дыбыс тіркесімдерін (сөздерді) сол қалпында жазып-айтуды әрдайым жатырқап тұрады. Әрине, тілдегі бұл үрдіс оның дыбыстық жүйесіне өзгетілдік дыбыстар енбей, өзгетілдік дыбыстар мен дыбыс тіркесімдерінен тұратын өзгетілдік сөздермен сөздік құрамы әлі толықтай былғанып, бүліне қоймаған кезде анық байқалады.

Осыны терең түсінген А. Байтұрсынұлы ХХ ғасырдың басында-ақ, қазақтың ежелден ауызша қалыптасқан дыбыстық жүйесін негізге ала отырып, араб әліпбиіне негізделген бұрыннан келе жатқан ескіше жазуды түбегейлі өзгерту (реформалау) арқылы жаңа әліпби құрастырды. Оның жаңа әліпбиі қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне негізделіп, тоғыз дауысты (а-ә, о-ө, ұ-ү, ы-і, е) және он тоғыз дауыссыз (б, п, д, т, г, ғ, қ, к, ж, з, ш, с, й, л, м, н, ң, р, у) дыбыстардан құралды. Сол себептен арабша әріп-таңбалармен жазылып келген түркілік сөз үлгілері мен қалың жұртшылыққа түсініксіз араб-парсы сөздерінің бұрынғыша жазылуына тосқауыл қойылды.

А. Байтұрсынұлының араб жазуын қазақ тіліне икемдеген нұсқасы сол кездегі мамандардың көпшілігінің көңілінен шығып, қалың қауымның ыстық ықыласына бөленді. Ал қазіргі уақыт тұрғысынан қарап бағаласақ, бұл әліпби туралы қазақ тіл білімінің көрінекті ғалымы, ф.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі Р. Сыздық былай дейді: “А. Байтұрсыновтың араб жазуын қазақ тіліне

икемдеген нұсқасын қазақ жұртшылығы, әсіресе мұғалімдер қауымы ешбір дау-дамайсыз қабылдады. Себебі, Байтұрсыновтың алфавитке жасаған реформасы әрі қазақ тілінің табиғатына сүйеніп, әрі ғылыми негізде жасалған болатын” [6, 9 б.].

Демек, тіл арқылы ұлттық болмысты танып білу үшін немесе мәдениетаралық қарым-қатынас аспектілерінде қарым-қатынастық (коммуникативтік) біліктілікті қамтамасыз ету үшін қазақ тілі дыбыстық жүйесінің өзіндік ерекшелігіне де аса мән беру керек.

“Қазақ тілі негізінен ауызша дамыды: қазақтың қанына ананың ақ сүтімен еніп, жан-жүрегін ананың үнімен тербетті, ауыл арасанда ер жетті, аттың жалы, түйенің қомында жетілді, жыр боп шалқып, нұр боп қалықтады” [7, 7 б.]. Сондықтан да өзгетілдік сөздерді (қоғамдық-саяси лексика мен ғылыми аталымдарды) қазақ тілі Ресейдің боданында қалып, оның орыстандыру саясатына душар болғанға дейін өмір бақи өгейсіп, олармен күресіп, өз сөзіне айналдырумен өмір сүріп, жетіліп келген еді. Бұдан шығатын қорытынды, қазақ тіл білімінің тіл-мәдениеттану (лингвомәдени) саласы бойынша зерттеулерді өрістете отырып, оның дыбыстық жүйесін лингвомәдениеттік тұрғыдан қайта қарауға мән беру керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. – Алматы, 2005.

[2] Кунанбаева С.С., Иванова И.А., Кульгельдинова Т.А., Кармысова М.К. Языковое образование в условиях уровневого овладения языками триединства: теория и практика. Монография. – Алматы, 2014.

[3] Әлметова Ә.С. Үштұғырлы тіл саясаты // Айқын. – 2015. - № 228 (2860).

[4] Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992.

[5] Омарбеков С., Жүнісов Н. Ауызекі тіліміздің дыбыс жүйесі. – Алматы: Мектеп, 1985.

[6] Сыздықова Р. Ахмет Байтұрсынов (Өмірі мен қызметі туралы). - Алматы: Ана тілі, 1992.

[7] Сапархан М. Қазақ тілінің айтылым сөздігі. – Алматы: “Сөздік-словарь”, 2001.

REREFENCES

[1] Kunanbaeva S.S. Sovremennoe inoyazychnoe obrazovanie: metodologiya i teorii. Almaty, 2005. [in Russ.].

[2] Kunanbaeva S.S., Ivanova I.A., Kul`gel`dinova T.A., Karmysova M.K. Yazykovoe obrazovanie v usloviyakh urovneвого овладения языками triedinstva: teoriya I praktika. Monografiya. Almaty, 2014 [in Russ.].

[3] Almetova A.S. Ushtugurly til sayasaty. *Aikyn*. 2015, №228 (2860) [in Kaz.].

[4] Baitursynov A. Til tagylymy. Almaty: Ana tili, 1992 [in Kaz.].

[5] Omarbekov S., Zhunisov N. Auyzeki tilimizdin dybys zhuiesi. Almaty, Mektep, 1985 [in Kaz.].

[6] Syzdykova R. Akhmet Baitursynov (Omiri men kyzmeti turaly). Almaty, Ana tili, 1992 [in Kaz.].

[7] Saparkhan M. Kazak tilinin aitylym sozdigi. Almaty: Sozdik-slovar`, 2001 [in Kaz.].

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ И ЗВУКОВАЯ СИСТЕМА КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Исхан Б.Ж.,

к.ф.н., доцент, кафедра казахской филологии, КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Мурзинова А.С.,

магистр филологии, преп., кафедра казахской филологии,

КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Алматы, Казахстан

Ключевые слова: лингвокультурология, национальные особенности, национальные ценности, язык и культура, культурно-историческое содержание, языковые единицы, звуковая система казахского языка.

Аннотация. В статье рассмотрены цели и задачи, проблемы отечественной лингвокультурологии. Указана роль языковых единиц – звуков речи в системе национального алфавита. Изложена политическо-идеологическая составляющая в формировании звуко-буквенных соотношений в современной казахской графике.

Статья поступила 10.03.2016 г.

LACUNAS, CONCEPTS AND NON-EQUIVALENT UNITS

Li I.V.,

Master of Arts, English teacher, Chair of Professional Academic Foreign Language
Ablai khan, KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, lee_irina_vik@mail.ru

Keywords: lacunas, concepts, non-equivalent lexis, interlinguistic lacunas, motivated and unmotivated lacunas, lexical lacunas, semantic lacunas, cognitive lacunas, realias, lacunarity signals.

Abstract. This article is devoted to linguistic comparative analysis of lacunas, concepts and non-equivalent units in the field of Translation Studies. It examines the structure of the main types of lacunas and their specific features in comparison with the peculiarities of concepts and non-equivalent units. The lacunarity signals of such lexical units as separate words, set phrases and phraseological units are also presented here. The core differences and similarities between Russian and English lacunas, concepts and realias are explained in this article on the basis of various examples.

УДК 811.161.1' 25

ЛАКУНЫ, КОНЦЕПТЫ И БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ЕДИНИЦЫ

Ли И.В.,

магистр, преп. кафедры профессионального академического
инострannого языка, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, lee_irina_vik@mail.ru

Ключевые слова: лакуны, концепты, безэквивалентная лексика, межъязыковые лакуны, мотивированные и немотивированные лакуны, лексические лакуны, семантические лакуны, когнитивные лакуны, реалии, сигналы лакунарности.

Аннотация. Данная статья посвящена лингвистическому сопоставительному анализу лакун, концептов и безэквивалентных единиц в сфере переводоведения. В ней рассматривается структура основных видов лакун и их особенностей в сравнении с характерными чертами концептов и безэквивалентных единиц. Сигналы лакунарности таких лексических единиц, как отдельные слова, устойчивые выражения и фразеологические единицы также представлены здесь. Существенные различия и схожие черты между русскими и английскими лакунами, концептами и реалиями описываются в данной статье на основе демонстрации различных примеров.

Сопоставление с другим языком, сопоставление литературного языка с другими формами существования языка, анализ лексико-фразеологических парадигм показывают, что при наличии слова, вербализующего концепт в одном языке или стиле, в другом языке или стиле соответствующего слова может не быть. Иначе говоря, обнаруживается *словесная лакуна*.

Можно указать такие сигналы лакунарности лексической единицы (слова, устойчивого сочетания, фразеологической единицы):

- развернутая объяснительная дефиниция слова в двуязычном словаре (возможно указание – “в России”, “в США” и под.);
- объяснение слова в переводном словаре перечислением синонимического ряда;
- наличие номинации за пределами литературного языка (в жаргоне, профессиональном подязыке, диалекте, вульгарной лексике) при отсутствии единицы в литературном языке [1, с. 209].

В связи с проблемой лексической лакунарности встает вопрос о том, означает ли лексическая лакуна отсутствие и соответствующего концепта в концептосфере данного народа. Проблема эта представляется достаточно сложной, и мы изложим здесь наши взгляды на проблему, не претендуя на ее окончательное решение.

Отсутствие стабильного языкового выражения для какого-либо концепта еще не свидетельствует о его отсутствии, так как концепты:

- могут быть личными или принадлежать малой группе людей (тогда они будут иметь только личные или групповые названия, но не общеязыковые);
- могут быть коммуникативно нерелевантными, то есть могут не нуждаться в силу тех или иных причин в обсуждении, хотя при этом остаются структурными единицами мышления.

Рассмотрим следующие примеры. В русском языке при сравнении с английским языком выявляется отсутствие обозначения для следующих концептов:

- *flap* – “всякий нависающий над краем чего-либо предмет”;
- *pet* – “животное, которое держат дома для забавы”;
- *fortnight* – “вечер пятницы, суббота и воскресенье”;
- *abseil* – “двухнедельный период времени”;
- *accept* – “отнестись благосклонно”;
- *acclaim* – “бурно аплодировать, шумно приветствовать”;
- *acephalous* – “спускаться с крутизны на веревке”;
- *adust* – “лишенный руководства, без главы; без первой строфы (стихотворение)”;
- *exposure* – “выжженный солнцем”;
- *afterthought* – “мысль, пришедшая позднее”;
- *exeat* – “разрешение на отлучку в университете или монастыре”;
- *ess* – “крутой изгиб дороги в виде буквы S”

- *educrat* – “бюрократ от образования”;
- *advisee* – “спрашивающий совета, обращающийся за советом”
[2, с. 176-211].

Во всех этих случаях мы имеем дело с межъязыковыми лакунами. Межъязыковые лакуны делятся на *мотивированные и немотивированные*.

Мотивированные лакуны в языке объясняются отсутствием соответствующего предмета или явления в национальной культуре (*лапти, щи, матрешка, балалайка, вечер пятницы, суббота и воскресенье, запрет на профессию, картонная подставка под пивную кружку*).

Немотивированные лакуны не могут быть объяснены отсутствием явления или предмета (*сутки, кипяток, добрый, вечер после работы, спрашивающий совета, именинник, однофамилец*) [3, с. 58].

Немотивированные лакуны автоматически вовсе не свидетельствуют об отсутствии у народа соответствующего концепта, поскольку эти концепты в силу конкретных исторических или культурных причин могут просто оказаться не номинированными в данной лингвокультурной общности в силу того, что они коммуникативно нерелевантны для народа.

В некоторых случаях, однако, можно говорить и о безэквивалентности концептов. В.И. Карасик отмечает, например, что в китайском языке есть слово со значением “*дурной запах, исходящий от земли*” – этот концепт в русской концептосфере отсутствует; в английском сознании нет концепта “*необъятная родина*”, который есть у русских. В английском языке, по свидетельству В.И. Карасика, есть выражение *to match fingers* – оно обозначает “*постукивание костяшками пальцев одной руки по костяшкам одноименных пальцев другой руки перед собой как отражение нерешительности, размышления*”. В русской концептосфере этого концепта нет в связи с отсутствием стандартного жеста этого типа в русской невербалике [4, с. 266-276].

Причины отсутствия средств системной языковой объективации для имеющихся в языке концептов – предмет для исследования. Общая причина, несомненно, отсутствие коммуникативной потребности, в результате чего не осуществлена номинация. Но отсутствие коммуникативной потребности тоже требует объяснения с позиций уклада жизни, менталитета, тематики общения и т. д., это тоже предмет для исследования и выдвижения гипотез.

Однако отношения концепта, значения (семемы) и лексемы осложняются наличием в системе языка своеобразных семантических “заготовок” для семем, которые можно обозначить термином “потенциальные семемы”.

“Потенциальная семема – это некий структурированный в системе языка смысл, существование которого обусловлено имеющимися в языке лексическими или лексико-грамматическими парадигмами: определенная парадигма формирует данный смысл в системе языка, подготавливает его для лексической номинации, достаточно четко формирует его компонентный состав, однако самостоятельной лексемы подобная потенциальная семема в языке так и не получает, что и оставляет ее в ранге потенциальной” [1, с. 36-38].

О наличии потенциальной семемы можно говорить только в том случае, если в лексической парадигме того или иного языка “подготовлено место” для определенного слова, хотя самого слова нет. Например, антонимическая парадигма: есть *молодожены*, но нет антонима “*старожены*”. Для слова *старожены* есть потенциальная семема – “*люди, давно состоящие в браке*” против “*людей, только что вступивших в брак*”, есть даже словообразовательная модель, по которой слово может быть легко образовано, но в литературном языке этого слова нет.

Другие парадигмы:

- глагольная парадигма лица – есть потенциальные семемы “*я одержу победу*”, “*я произвожу уборку пылесосом*”, “*я нахожусь в подвешенном состоянии*”, но нет литературных лексем *победу*, *пылесосу*, *висю*;

- парадигма “*наименования деятелей по выполняемому действию*” (“*тот, кто делает X*”): есть *мотальщики*, *обмотчики*, но нет *будильщиков*, *махальщиков* и т.д.;

- парадигма “*наименования деятелей по инструменту*”: есть потенциальная семема “*работать лопатой*”, но нет “*лопатчиков*”;

- парадигма “*действие по наименованию инструмента действия*”: есть потенциальная семема “*убирать при помощи грабель*”, “*копать лопатой*”, но нет литературных глаголов “*грабить*”, “*лопатить*” и под.;

- парадигма “*помещение для разведения или содержания животных*” – есть *телятник*, *обезьянник*, *куратник*, *свинарник*, *птичник*, *овчарня*, *псарня*, *конюшня*, но нет *страусятника*, *куропатника*, *рыбника* и под., хотя эти семемы потенциально в системе языка есть [1, с. 37-39].

Парадигма обуславливает место для семемы в системе языка и ее семный состав, что и делает возможным существование в лексико-семантической системе потенциальных семем. О том, что потенциальные семемы являются действительно семемами, свидетельствует возможность их компонентного анализа, а также нередко наличие просторечных или шуточных номинаций этих семем, не принимаемых литературной нормой, но тем не менее существующих в речи: пограбить (поработать граблями), *пылесосю, висю* и др.

Однако возможен и такой вариант – концепт есть, а значения и слова нет. В этом случае не фиксируется наличие даже потенциальной семемы, что обусловлено отсутствием соответствующей парадигмы, которая бы системно поддерживала семему и обусловила ее формирование и существование. Если такой концепт надо вербализовать, носители языка используют свободные словосочетания или объяснения. Такие концепты не вписываются в систему понимающихся в языке лексических парадигм, являются как бы несистемными, стоят в мыслительной сфере человека “по отдельности” либо входят в очень большие парадигмы, которые оказываются неспособными к формированию потенциальных семем.

Например, приведенные выше *бурно аплодировать; спускаться по веревке с крутизны; мысль, пришедшая позднее; обращающийся за советом* и др.

В целом, видимо, возможны, следующие варианты соотношения концепта, значения и лексем:

1) Есть концепт, нет семемы, нет лексем. Например: “ледяная дорожка на тротуаре, по которой можно, разбежавшись, прокатиться зимой”; “говорить умные вещи”; “сухое вещество, собирающееся в уголке глаза”; “тот, кто раньше с нею был” (В. Высоцкий) и др. В русском языке нет концептов, выражающихся немецким словом *Spass*, англ. *fun* (оба слова примерно означают радость, развлечение, нечто интересное, удовольствие, наслаждение и т. д., вместе взятые).

2) Есть концепт, есть потенциальная семема, нет лексем. Например: “люди, давно состоящие в браке” – ср. “старожены”; “лицо, получающее работу” – ср. отсутствие “работодателя” при наличии “работодателя”) и др.

Сюда же относятся так называемые иллогизмы: они обусловлены отсутствием потребности в предмете. Так, в парадигме “специалист по разведению животных” есть кролиководы, животноводы, овцеводы и др., но нет лексем для обозначения специалистов по разведению

воробьев, носорогов, крыс и т.д., поскольку эти профессии не востребованы. Соответствующие концепты есть, есть потенциальные семемы, но нет лексем.

3) Есть концепт, есть семема, есть лексема. Обычные слова языка – окно, читать, идти, хлеб и т.д. [1, с. 39].

“Возможно отсутствие концепта в концептосфере отдельного народа. Так, в русском сознании нет концепта *“уединенное молчание на природе, сопровождаемое слушанием одного звука”* (яп. саби), не сформировались свойственные англоамериканской концептосфере концепты, именуемые в русском языке с помощью калькированных переводов: *приватность, политическая корректность, качество жизни, сохранить лицо собеседника*, только начинает на базе заимствованного слова формироваться концепт *толерантность*. Чисто русские концепты – *духовность, интеллигенция, непротивление, разговор по душам, авось*, их нет в концептосферах других народов”.

“Концепты могут быть внесены в национальную концептосферу из другой концептосферы – национальной (*толерантность, политкорректность, приватность*) или социальной (*беспредел, крыша, авторитет, опустить и др. – из криминальной сферы*). В таком случае концепт формируется на базе значения соответствующего слова и лишь потом, обрастая новыми смыслами и углубляясь, начинает самостоятельную ментальную жизнь” [1, с. 36-39].

Итак, по соотношению слова с концептом следует разделять *лексические, семантические и когнитивные (концептуальные) лакуны*.

Лексическая лакуна есть отсутствие слова или устойчивого словосочетания, фразеологической единицы в лексико-семантической системе языка при наличии соответствующей потенциальной семемы в условиях имеющейся в языке лексической парадигмы (*“старожены”, “победу”, “пылесосу”*) и при наличии концепта. В этом случае нет лексем.

Семантическая лакуна – отсутствие слова и семемы (*“спрашивающий совета”, “спустаться с крутизны на веревке”*) при наличии концепта. В этом случае нет слова в целом, то есть в языке вообще не представлено соответствующее значение.

Когнитивные (концептуальные) лакуны – отсутствие слова и концепта (лакуна названа когнитивной потому, что соответствующее явление не познано народом, не концептуализировано – *приватность, уединенное молчание на природе, политическая корректность, толерантность, умение жить в удовольствии*).

Лексически невыраженные концепты, представленные внутриязыковыми лакунами, существуют в национальном сознании, отражают явления, присутствующие в национальной действительности. Причины их лексической невыраженности – коммуникативного, а не концептуального порядка.

Лакуны, если необходимо выразить соответствующий концепт в речи, компенсируются, то есть заполняются “временными” средствами языка – свободными сочетаниями, развернутыми объяснениями и т.д. Если компенсация осуществляется достаточно регулярно, соответствующее выражение может впоследствии стать номинацией концепта – напр., *лосьон после бритья (aftershave), несчастный случай (accident)* [1, с. 223].

То, что словами можно объяснить практически любой концепт (правда, объяснение может потребовать большого объема коммуникативных средств, вплоть до текста), говорит не о том, что в данном случае нет лакуны, а о том, что любая лакуна может быть компенсирована.

Практика общей переводимости любого текста на любой язык – свидетельство невербальное концептуального мышления и возможности компенсации любой лакуны.

Необходимость использования разных лексических средств для компенсации лакуны – свидетельство того, что концепт богаче по содержанию, чем имеющиеся лексические средства для его компенсации, и каждое из них раскрывает лишь какую-то его часть; только в совокупности они могут достаточно полно передать содержание концепта в речи.

Анализ репрезентации одного и того же концепта в разных языках позволяет выявить национальную специфику языковых систем, проявляющуюся в разных способах вербализации одного и того же концепта, в степени подробности или обобщенности его репрезентации, в количестве и наборе лексем, фразеосочетаний, номинирующих концепт, в уровне абстракции, на котором концепт представлен в том или ином языке. Таким образом, может быть выявлена национальная специфика репрезентации концепта в разных языках.

Отсутствие лексической единицы (внутриязыковая или межъязыковая лакуна) не означает отсутствия в сознании народа соответствующего концепта, за исключением случаев мотивированных межъязыковых лакун при отсутствии у народа конкретных предметов или явлений.

Лексическая объективация по отношению к тому или иному концепту – вещь вовсе не обязательная. Наличие или отсутствие концепта прямо не связано с наличием или отсутствием в языке номинирующих его единиц, так как концепты возникают как результат отражения действительности сознанием и зависят поэтому от действительности, а не от языка.

В системе языка номинируется все то, что является или становится в обществе предметом обсуждения, но вовсе не все то, что становится предметом мышления. Таким образом, наличие концепта как единицы мышления не предполагает в обязательном порядке наличия в языке единицы, обозначающей данный концепт.

Наличие концепта в концептосфере народа и наличие языковой единицы для сообщения об этом концепте – вещи относительно самостоятельные. Наличие языковой единицы всегда свидетельствует о наличии у народа некоего концепта, но для существования концепта как ментальной единицы ее системная языковая объективация не обязательна.

В исследовании С.Г. Тер-Минасовой, которая занимается проблемами межкультурной коммуникации, находим интересное замечание: “Одно и то же понятие, один и тот же кусочек реальности имеет разные формы языкового выражения в разных языках – более полные или менее полные. Слова разных языков, обозначающие одно и то же понятие, могут различаться семантической емкостью, могут покрывать разные кусочки реальности. Кусочки мозаики, представляющей картину мира, могут различаться размерами в разных языках в зависимости от объема понятийного материала, получившегося в результате отражения в мозгу человека окружающего его мира. Способы и формы отражения, так же как и формирование понятий, обусловлены, в свою очередь, спецификой социокультурных и природных особенностей жизни данного речевого коллектива. Расхождения в языковом мышлении проявляются в ощущении избыточности или недостаточности форм выражения одного и того же понятия, по сравнению с родным языком изучающего иностранный язык” [5, с. 47].

Эти расхождения, а также несовпадения в языках и культурах описываются авторами в разных терминах. Применительно к сопоставлению лексического состава языков большинство исследователей, к примеру, Л.С. Бархударов, Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, С.Г. Тер-Минасова используют термин “безэквивалентная лексика”.

С.Г. Тер-Минасова в связи с этим отмечает: “Крайним случаем языковой недостаточности будет, по-видимому, вообще отсутствие эквивалента для выражения того или иного понятия, часто вызванное отсутствием и самого понятия. Сюда относится так называемая безэквивалентная лексика, то есть слова, план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями. Обозначаемые ими понятия или предметы мысли (*things meant*) уникальны и присущи только данному миру, соответственно, языку.

При необходимости язык заимствует слова для выражения понятий, свойственных чужому языковому мышлению, из чужой языковой среды. Если в русскоязычном мире отсутствуют такие напитки, как *виски и эль*, а в англоязычном мире нет таких блюд, как *блины и борщ*, то данные понятия выражаются с помощью слов, заимствованных из соответствующего языка. Это могут быть слова, обозначающие предметы национальной культуры (*balalaika, matryoshka, blini, vodka; футбол, виски, эль*), политические, экономические или научные термины (*Bolshevik, perestroyka, sputnik; импичмент, лизинг, дилер; файл, компьютер, бут*)” [5, с. 49].

Типы безэквивалентных единиц: 1) *Соответствия-заимствования*, воспроизводящие на языке перевода саму форму иностранного слова. Подобные соответствия образуются путем транслитерации либо транскрибирования. Часто бывает так, что подобные окказиональные соответствия закрепляются со временем в языке перевода; 2) *Калькированные соответствия*, воспроизводящие части словосочетания в исходном языке. Подобные соответствия также могут навсегда поселиться в языке перевода, постепенно становясь постоянными соответствиями единиц исходного языка; 3) *Аналогичные соответствия*, обнаруживаются путем подбора близкой по значению единицы в языке перевода для текстовой единицы исходного языка. Подобный подбор применим лишь в определенном контексте; 4) *Лексические соответствия*, заменяющие безэквивалентную языковую единицу. Создаются при передаче переводимого слова в контексте с помощью метода переводческой трансформации; 5) *Описание значения безэквивалентной языковой единицы с помощью пояснительного словосочетания либо предложения*. Подобная процедура может использоваться переводчиком всего лишь один раз в тексте, а затем применяется простая транскрипция или же калькирование языковой единицы без дополнительных объяснений и сносок.

Под *безэквивалентной лексикой* современные теоретики перевода (В.М. Солнцев, Л.С. Бархударов и др.) понимают “лексические единицы (слова и устойчивые словосочетания) одного из языков, которые не имеют ни полных, ни частичных эквивалентов среди лексических единиц другого языка. Сюда относятся в основном имена собственные, географические наименования, названия учреждений, организаций, газет, пароходов и пр., не имеющие постоянных соответствий в лексиконе другого языка” [6, с. 94].

Л.К. Латышев предлагает следующие способы передачи безэквивалентной лексики:

1) Транслитерация – заимствование иностранного слова, которое затем на письме изображается буквами переводящего языка, а в устной речи произносится согласно орфоэпическим нормам переводящего языка.

2) Калькирование – составные части (морфемы) безэквивалентного слова или словосочетания заменяют их буквальными соответствиями на языке перевода.

3) Описательный перевод – раскрытие значения исходного слова с помощью развернутого описания.

4) Приближенный перевод – для обозначения иностранной реалии в переводящем языке подыскивается понятие, которое хоть и не совпадает с исходным понятием, но имеет с ним значительное семантическое сходство [7, с. 104-106].

Реалии, по утверждению А.О. Иванова, ближе всех стоят к лакунам [8, с. 53] и, соответственно, относятся к безэквивалентной лексике, характеризуясь ярко выраженной этнокультурной спецификой. В лингвострановедческой литературе реалия понимается двояко:

1) как предмет, понятие, явление, характерное для истории, культуры, быта, уклада того или иного народа, страны, не встречающихся у других народов;

2) как слово, обозначающее такой предмет, понятие или явление (Бархударов; Влахов, Флорин; Иванова; Томахин).

Лакунарность в переводоведческом рассмотрении оказывается шире понятия “безэквивалентность” и служит основанием для снятия некоторых традиционных запретов на трансформации переводимых текстов и объем подобных трансформаций, допуская порой значительные дополнения и опущения.

Лакунарность отрезков национально-культурных картин мира, выявляемая в процессе межкультурной коммуникации, может быть

далее исследована в зависимости от сферы интереса. В теории перевода предстоит большая работа по соотносению понятия “лакунарности” с переводческими понятиями “эквивалентность” и “адекватность”, а также способов элиминации межкультурных лакун (заполнения и компенсации) с традиционно выделяемыми видами переводческих преобразований.

В процессе встречного смыслопорождения новые смыслы, или концепты, строятся только на основе концептов, уже имеющих в сознании индивида. Неспособность понять что-либо в тексте свидетельствует об отсутствии в концептуальной системе человека когнитивной схемы, адекватной представленной в тексте. Отсутствие общепринятой концепции перевода объясняется спецификой перевода как речевой деятельности, чему способствует уникальность содержания мышления представителей разных лингвокультурных общностей. Решение проблемы видится в создании такой теории перевода, которая рассматривала бы текст как функциональное поле смысла, а не речевую актуализацию семантических полей лексем.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Стернин И.А., Попова З.Д., Стернина М.А. Лакуны и концепты // Лакуны в языке и речи: сб. науч. тр. / Благовещенский гос. пед. ун-т; под ред. Ю.А. Сорокина, Г.В. Быковой. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2003. – С. 205-223.

[2] Махонина А.А., Стернина М.А. Межъязыковые лакуны и национальная концептосфера // Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии. – Воронеж, 2002.

[3] Махонина А.А., Стернина М.А. Мотивированные и немотивированные русско-английские лакуны // Актуальные проблемы исследования языка: теория, методика, практика обучения. – Курск, 2002. – С. 58–60.

[4] Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004.

[5] Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.

[6] Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.

[7] Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.

[8] Иванов А.О. Английская безэквивалентная лексика и ее перевод на русский язык: учеб. пособие. – Л.: Ленингр. гос. ун-т, 1985. – 95 с.

REFERENCES

[1] Sternin I.A., Popova Z.D., Sternina M.A. Lakuni i koncepti. Lakuni v yazyke i rechi: sb. nauch. tr. / Blagoveshenskiy gos.ped. un-t; pod red. U.A. Sorokina, G.V. Bykovoi. Blagoveshensk: Izd-vo BGPU, 2003, s. 205-223 [in Russ.].

[2] Makhonina A.A., Sternina M.A. Mezhyazykovie lakuni I natsional'naya konceptosfera. Yazyk I natsional'noe soznanie. Voprosi teorii I metodologii. Voronezh, 2002 [in Russ.].

[3] Makhonina A.A., Sternina M.A. Motivirovanniye i nemotivirovanniye russko-angliyskiye lakuni. In: *Aktual'niye problem issledovaniya yazika: teoriya, metodika, praktika obucheniya*. Kursk, 2002. S. 58-60 [in Russ.].

[4] Karasik V.I. *Yazikovoï krug: lichnost', koncepti, diskurs*. M., 2004 [in Russ.].

[5] Ter-Minasova S.G., *Yazik I mezhkulturnaya kommunikatsiya*. M., 2000 [in Russ.].

[6] Barkhudarov L.S. *Yazik I perevod: Voprosi obshei i chastnoi teorii perevoda*. M.: Mezhdunarodniye otnosheniya, 1975. 240 s. [in Russ.].

[7] Latyshev L.K., *Perevod: problem teorii, praktiki i metodiki prepodavaniya*. M.: Prosvesheniye, 1988. 160 s. [in Russ.].

[8] Ivanov A.O. *Angliyskaya bezekvivalentnaya leksika i eje perevod na russkiy yazik: ucheb. posobiye*. L.: Leningr. gos. un-t, 1985. 95 s. [in Russ.].

ЛАКУНАЛАР, КОНЦЕПТТЕР, БАЛАМАСЫЗ БІРЛІКТЕР

Ли И.В.,

магистр, оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, lee_irina_vik@mail.ru

Тірек сөздер: лакуналар, концепттер, баламасыз лексика, тіларалық лакуны, лексикалық лакуналар, мағыналық лакуналар, когнитивті лакуналар.

Андатпа. Бұл мақалада аударма саласындағы лингвистикалық сәйкестіктер, тұжырымдамалар мен баламалы бірліктерді салыстырмалы түрде талдау мәселесі қарастырылады. Мұнда кейбір ұқсастықтардың негізгі түрлерінің құрылымы зерттеледі. Әсіресе тұжырымдамалар мен баламасыз бірлік сипаттамалары салыстырылады. Жеке сөздердің белгілері, сөз және тұрақты фразеологиялық бірлік ретінде лакунарлық және лексикалық бірліктер қарастырылған. Сонымен қатар мақалада орыс және британдық лакундары арасындағы елеулі айырмашылықтар мен ұқсастықтар, ұғымдар мен олардың болмысы түрлі мысалдар негізінде көрсетілген.

Статья поступила 11.03.2016 г.

LINGUISTIC MEANS OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE AD TEXT

Park Seoung Goo,

PhD, head of the Department of the Russian language,
University, Choenan, Republic of Korea
e-mail:hparksg@bu.ac.kr

Keywords: Advertisement, slogans, stylistic devices, trope.

Abstract. This work is devoted to the description of linguistic peculiarities of the Russian advertising based on the drinks' advertising. The research is based on slogans and advertising texts of various alcoholic and non-alcoholic beverages.

УДК 811. 161

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РУССКОГО ЯЗЫКА В РЕКЛАМНОМ ТЕКСТЕ

Пак С.Г.,

к.ф.н., зав.кафедрой русского языка университета “Бэксок”,
Чхонан, Республика Корея, hparksg@bu.ac.kr

Ключевые слова: реклама, слоганы, стилистические средства, тропы.

Аннотация. Данная работа посвящена описанию языковых особенностей российской рекламы на материале рекламы различных напитков. Материалом исследования послужили рекламные слоганы и рекламные тексты различных напитков.

Рекламные тексты давно можно считать частью жизни современного человека, многие из них становятся прецедентными, цитируются наравне с паремиями и строками из литературных произведений. Для привлечения внимания потребителя рекламисты используют различные стилистические, графические средства. Основным воздействующим речевым потенциалом рекламного текста стала лексика. Лексическими особенностями языка рекламы можно назвать повтор, тропы (метафора, эпитет, гипербола, олицетворение), употребление окказионализмов, неологизмов и жаргонизмов, а также фразеологизмов и парафраз. Отличительные черты синтаксиса рекламы – неполные и назывные предложения, императив, восклицания, парцелляции и др.

Данная работа посвящена описанию языковых особенностей российской рекламы на материале рекламы различных напитков. Сразу оговоримся, автор данной статьи ни в коем случае не является сторонником крепких алкогольных напитков и тем более не стремится к пропаганде такого рода продукции. За последние годы Госдумой России были приняты законопроекты о практически полном запрете

рекламы алкогольной продукции на российском телевидении и радио, а также в Интернете, периодических печатных изданиях, наружной рекламе. Однако, по мнению автора, было бы жаль оставить такой богатейший с лингвистической точки зрения материал без внимания.

Материалом исследования послужили рекламные слоганы и рекламные тексты различных алкогольных и безалкогольных напитков как собранные автором за разные годы.

Языковые особенности российской рекламы напитков. Одной из отличительных лингвистических особенностей рекламного текста является актуализация тех элементов структуры высказывания, которые оказывают наибольшее воздействие на адресата. Как полагает Т.Н. Лифшиц, реклама способствует появлению так называемой “иллюзии уникальности”, т.е. впечатлению неповторимости рекламируемого товара или услуги [1]. Проследим, как в создании такого рода “иллюзии” участвуют различные языковые средства (фонетические, лексические, словообразовательные, синтаксические, стилистические).

Фонетические средства рекламы напитков. Аллитерация. Аллитерация – активно использующийся в маркетинге, рекламе и PR прием, который состоит в повторении одного или несколько согласных звуков в слове, строке, строфе. Обычно копирайтеры выбирают из огромного многообразия слов-синонимов те, которые имеют требуемое звучание, создают звукоподражательный ряд: *Холодный чай “ТЕТЛИ” (NESTLE); Чрезвычайно чайный вкус. 7-UP; Жаропонижающий жаждоутолителъ; “НИКОЛА” – быть русским по приколу!* (реклама кваса).

Реализация в русском рекламном тексте фонетического потенциала названия отмечается в некоторых слоганах с не очень ясной внутренней формой, которые были искусственно созданы от иностранных прагматонимов: *STAROPRAMEN. Пражское по праву.*

Рифма. В рекламе напитков не редки рифмованные слоганы, которые надолго остаются в памяти: *Кофе “ЖОКЕЙ”. Смотри на жизнь веселей – кофе “Жокей”; “ЯРПИВО” – больше позитива; Кофе “JARDIN”. И каждый день неповторим...; Пейте без остановки “Напитки из ЧЕРНОГОЛОВКИ”.*

Другие приемы. На фонетическом уровне копирайтеры применяют также и другие приемы, среди них звукоподражание определенной манере произношения в речи людей: *Хочешь жить на пике? Без крыльев не обойтись. RED BULL окрыЛЯЯет* (реклама энергетического напитка “RED BULL”).

Нами отмечены случаи специального искажения речи, сопровождающиеся нарушением орфографических норм. В основе таких нарушений, возможно, лежит стремление составителя рекламы нагрузить текст как можно большей информацией: употребить название продукта в рекламном тексте (*не божолеешь – ср. пожалеешь*): *БОЖОЛЕ НУВО (BEAUJOLAIS NOUVEAU)*. *Попробуй, не божолеешь!*

Фонетическое изменение может создавать смысловую двуплановость: *РОДНИКИ БОРЖОМИ - ЖаЖдались? (ср. Заждались?)*.

Использование омографов также способствует наполнению рекламного текста эмоциональной экспрессивностью: *Пиво “КЛИНСКОЕ”. Живи припиваючи!*

Традиционная буква *е* в этом фразеологизме *припеваючи* была зачеркнута красным и сверху написана буква *и*. Фразеологизм *жить припеваючи* со значением ‘процветать’ терял свое значение, и приобретал новое, которое соединялось с назначением товара – пиво надо пить, чтобы хорошо и весело жить [см. об этом 2, с. 282].

В рекламном тексте встречаются звукоподражания различным звукам:

SCHWEPPEs. Schhh... для искушенных. (реклама тоника “SCHWEPPEs”).

Имиджевым слоганом в России стал палец, приставленный к губам, поэтому звукоподражание *Schhh* может означать как звук, призывающий к тишине, а также звук открывающейся бутылки с тоником “SCHWEPPEs”.

Достаточно частотное средство реализации фонетического потенциала имени собственного, обозначающего марку товара – языковая игра, основанная на фонетическом каламбуре, при котором имя собственное вводится в прецедентное высказывание на основе фонетического сходства с одним из его компонентов: *С “Пенси” по жизни*. Здесь обыгрывается известная строчка из песни Исаака Дунаевского и Михаила Матусовского “*С песней по жизни*” (1965 г.).

В рекламе “*ТЕРЕМКОВСКОГО*” кваса производное слово *квасиво*, образованное от имени нарицательного *квас*, заменяет один из компонентов прецедентного высказывания на основе фонетического сходства с ним, в результате чего возникает фонетический каламбур, причем здесь рекламисты используют еще и такой способ привлечения внимания, как графическое выделение сегмента, в нашем случае буквы *в*. Заметим, что наречие *квасиво* – авторский неологизм: *Квасиво*

жить не запретишь! (реклама кваса “ТЕРЕМКОВСКИЙ”). Крылатое выражение *Красиво жить не запретишь!* стало популярным в России после выхода фильма “Красиво жить не запретишь” (1982 г.), снятого режиссером А. Васильевым. Данное прецедентное высказывание является ироническим комментарием к образу жизни, манерам и т. п. людей, которые полагают, что они живут “красиво” и гордятся этим.

В следующем слогане заменен компонент устойчивого словосочетания *мировая классика* на авторский неологизм, созданный рекламистами для продвижения такого напитка, как квас: *Квас “ОЧАКОВО”. Мировая квасика.*

Графические выделения. В рекламе последних лет часто встречаются контаминации с графически выделенным сегментом, или суперграфемой. Не стала исключением и реклама напитков. Как показывают исследования ученых, контаминации продуктивны не только с точки зрения привлечения внимания, но и с точки зрения реализации и совмещения различных языковых средств в современной рекламе [см. об этом 2, с. 229].

Самостоятельная лексическая единица выделяется в начале слова: *ПРИЗнанный чай.* (чай “ПРИНЦЕССА НУРИ”. Лозунг промоакции с розыгрышем призов).

В качестве графически выделенного сегмента может выступать:

- название фирмы-производителя товара: *Энергетические коктейли “DOZA”. DOZA энергии! Энергетические коктейли “DOZA”. DOZАправься! Быть собой – это не идти за толпой. Вид собой* (пиво “BUD”).

- начальная буква от названия фирмы-производителя: *Пиво “FOSTERS”. Лови позитивF!*

- сам рекламируемый товар или его название: *Почувствуй вибрацию вечеGREENки. Двигай на вечеGREENку!* (рекламные слоганы пива “TUBORG GREEN”); *Цейлонский чай “Принцесса Нури”. Любовь не слуЧАЙна; PEPSI MAX. А где твой МАХимум?*

- при проведении различных промоакций, рекламную поддержку которых обеспечивает телевидение: *ПозитVзация всей страны.* (пиво “ЯРПИВО”).

Зачастую замены частей русских слов на английские придают текстам рекламы дополнительные оттенки, так как эти слова имеют свои собственные значения в английском языке: *Клинское REDКОЕ.* (реклама пива “КЛИНСКОЕ”); *ZOOOM. РаZOOOMный выбор!* (“ZOOOM” – слабоалкогольный напиток на основе солода).

Все эти примеры свидетельствуют о явной “латинизации” языка российской рекламы.

В рекламном слогане с графическими выделениями может содержаться призыв: *Пиво “ТОРНАДО”*.

Особую экспрессивность рекламе придают параграфемные элементы, например, цифры: *На100%ящая вода*. (реклама компании “НАСТОЯЩАЯ ВОДА”).

Нами отмечены и другие средства параграфемии. Например, химическая формула воды: *H2O – и никакой жажды* (реклама питьевой воды “H2O”).

Лексические особенности рекламы напитков. Подбор слов для создания слоганов, рекламных текстов стал для рекламистов чрезвычайно ответственным делом. Важным фактором, влияющим на эффективность слогана, является четкое и правильное использование однозначных и многозначных слов, синонимов, антонимов, окказионализмов, а также жаргонизмов, обыгрывание прямых и переносных значений слов и др.

Полисемия. Одним из популярных приемов становится употребление в одном контексте полисемичных слов в разных значениях, что способствует созданию неоднозначности, основанной на игре с многозначностью слов. Такие приемы делают рекламные тексты более запоминающимися. Так, в слогане *Крепкая водка для крепких парней* (реклама водки “БИЗОН”) обыгрываются два переносных значения прилагательного *крепкий*: разг. ‘очень сильный, значительный по степени проявления; отличающийся большой силой’ и ‘здоровый, физически сильный, выносливый (о человеке); свидетельствующий о здоровье, физической силе’: *ИММУНЕЛЕ. Здоровая бутылка для здоровых мужиков*. (реклама йогурта) [3].

В данном слогане также замечены элементы языковой игры, построенной на использовании прилагательного *здоровый* сразу в трех значениях: переносном – ‘очень большой, огромный (о предмете)’ и прямых: ‘обладающий хорошим здоровьем’ и ‘имеющий высокий рост и крепкое телосложение; сильный, могучий’ [3].

Нами зарегистрирован слоган, в котором языковая игра базируется на двух значениях прилагательного *серьезный*: ‘свидетельствующий о вдумчивом и строгом отношении к чему-л.; основательный, не легкомысленный’ и ‘важный, существенный’, а также образованного от него наречия с переносным значением: ‘в самом деле, действительный, настоящий’ [8]: *Серьезно черный. Серьезное отношение к серьезным*

достижениям. (реклама виски “JOHNNIE WALKER Black Label”).

Омонимы. В рекламных текстах имеет место обыгрывание разного рода омонимов, среди них названия рекламируемых товаров, которые являются именами собственными и нарицательными: *Соки “ТОНУС”. Чтобы быть в тонусе, надо чтобы “ТОНУС” был в тебе; Водка “БЛАГОДАТЬ”. Вот же она, благодать!*

В качестве омонимов в рекламе напитков выступают не только существительные, но и другие части речи:

- прилагательные: *Сок “ЛЮБИМЫЙ”. С любимыми не расставайтесь!;*

- местоимения: *Сок “Я”. Где наслаждение – там Я.* (реклама сока “Я”).

Омофоны. Омофоны, разные словоформы или словосочетания, совпавшие по звучанию при различии лексических значений, в результате употребления которых в одном контексте может возникать фонетическая двусмысленность, отмечены нами в популярных рекламных слоганах различных напитков, например, кваса: *Квас — не кола, пей Николу!*

Антонимы. Сфера использования антонимов в рекламе не слишком широка. Однако, как выразительное средство создания контраста, они бывают незаменимы: *Вы ссоритесь каждый день – закон жизни. И миритесь каждую ночь – закон FOSTERS* (реклама пива “FOSTERS”). В этом примере можно выделить две пары антонимов: *ссоритесь – миритесь, день – ночь.*

Выходные закончились. Начались будни – закон жизни. Твои будни инструктора по серфингу – закон FOSTERS. Антонимами в этом примере выступают *выходные* и *будни*.

Антонимами в следующих слоганах являются *прошлое – настоящее; черный – светлый*: *Гордись прошлым, цени настоящее.* (пиво “КУПЕЧЕСКОЕ”); *Чай черный, а мысли светлы.* (чай “ВЕЛИКИЙ ТИГР”).

Функции использования антонимов и антонимии в рекламных текстах таковы: антитеза (противопоставление-контраст) и оксюморон (соединение в целое противоположных по смыслу единиц разных частей речи), а также катахреза.

Антитеза. Антитеза как семантическая фигура речи состоит в сопоставлении логически противоположных понятий или образов, подчиненных одной идее или единой точке зрения. Такое построение фразы делает слоган выразительным и запоминающимся: *Ирландский*

виски “BAILEYS”. Лед в бокале, тепло в общении; Пиво “ЗОЛОТАЯ БОЧКА”. Прохладный янтарь на горячий язык; Слабоалкогольные коктейли “SINEBRYCHOF”. Спешите отдохнуть не спеша.

Оксюморон. Оксюморон – стилистический прием, заключающийся в сочетании слов, выражающих логически несовместимые понятия, резко противоречащие по смыслу и взаимно исключающие друг друга, используется в рекламе напитков: Водка “БЕНАТ”. Согревает охлажденной; Горячий лед. (коктейли с прохладительным эффектом “ICE DOG”); SAVANNA DRY. Он сухой, но ты можешь его пить. (реклама сидра “SAVANNA DRY”).

Катахреза. Катахреза – сочетание метафоры со словом в прямом значении, при котором прямые значения этих слов вступают в противоречие друг с другом, отмечена в рекламе напитков: PEPSI. Живи большими глотками. В данном слогане глагол *жить* употреблен в прямом значении, тогда как словосочетание *большими глотками* может быть принято в качестве метафоры со значением: ‘деятельно, интенсивно, наслаждаясь жизнью’.

Окказионализмы. Окказионализмы – слова, созданные в противоречии с законами словообразования, вопреки этим законам, зарегистрированы нами в рекламе напитков. По нашим наблюдениям, окказионализмы являются единичными и редко повторяются в других рекламных текстах. Используя окказионализмы, рекламисты стремятся реализовать либо звуковую, либо графическую форму. Такого рода “окказиональная инновация” мотивирована непосредственно названием рекламируемого продукта: Газированный напиток “CRUSH”. КРАШные апельсины.

В рекламе чая “БЕСЕДА” глагол *беседуйте* в слогане *Беседуйте на здоровье* может быть воспринят реципиентами в значении ‘пейте чай “БЕСЕДА”’. Это способствует созданию смысловой двуплановости.

Особое место занимают так называемые окказиональные “говорящие” имена – прагматонимы (названия напитков или фирм, которые их производят), специально созданные рекламистами для привлечения потенциальных потребителей того или иного напитка: Минеральная вода “MINERALOFF”; Квас натурального брожения “ОПОХМЕЛОФФ”; Хлебный квас “УТОЛЯЕВ”.

Особой популярностью в России пользовались рекламные слоганы пива “СОЛОДОВ” с “говорящим” именем Солодов: *Только СОЛОДОВ! С тобой лучше, СОЛОДОВ! СОЛОДОВ, я жду тебя! СОЛОДОВ, я хочу тебя!*

Лексика ограниченной сферы употребления. Количество жаргонной лексики, встречающейся в современной рекламе, очень велико, особенно жаргон широко распространен в рекламных текстах, рассчитанных на молодежь: *FANTA персик. Вкус такой, башню сносит*; *MIRINDA. Оттянись со вкусом. Школа по приколу! Слабо опрокинуть? Слабо посидеть по-царски? Слабо потерять голову? (рекламные слоганы водки “ДИНАСТИЯ”)*; *Светлое пиво “БАЛТИКА КУЛЕР”*. *Порви жару*.

Одной из негативных тенденций, наблюдаемых в языке рекламы за последнее время, является все более активное использование тюремного(блатного, воровского) жаргона: *Понты – понятие нам неблизкое. Мы за общение! Мы за “КЛИНСКОЕ”!* (реклама пива “КЛИНСКОЕ”).

К сожалению, подобная лексика постепенно входит в повседневную речь многих россиян. Так, слово *понт* пришло в молодежный жаргон из воровского языка, где *понтом* называлась жертва шулера или отвлечение внимания жертвы во время воровства. В молодежном жаргоне это слово приобрело два новых значения: ‘похвальба, хвастовство’ и ‘модная одежда’ [3, с. 419].

Иноязычные лексемы. В слоганы вставляются иноязычные лексические элементы, так называемые иноязычные вкрапления, переданные как средствами русского языка, так и записанные латиницей, что само по себе становится дополнительным способом привлечения внимания потребителя: *Отличное пиво? Натюрлих. BAGBIER. HOLSTEN. Айн литр. Без шуток*; *PEPSI. Поколение next* [4, с. 38].

Фразеология. Многие рекламисты считают беспроегрешным обращение в рекламных слоганах к прецедентным текстам (поговоркам, афоризмам, крылатым выражениям, цитатам), а также речевым штампам и фразеологизмам. Узнаваемость фразеологизмов облегчает восприятие такого рекламного слогана и способствует его быстрейшему запоминанию и впоследствии воспроизведению.

Фразеологизмы в рекламе напитков выступают в так называемой “чистой” форме. Фразеологизм входит в слоган или заголовок практически без изменений: используется готовое словосочетание, в которое может входить слово, имеющее непосредственное отношение к объекту рекламы, практически подвергая его формальному изменению: *PEPSI. Бери от жизни все! Всегда на высоте.* (реклама питьевой воды “AQUA MINERALE”); *Чай “LIPTON”*. *Всегда под рукой*.

Фразеорефлексы. Фразеорефлексы – речения фразеологического характера, являющиеся вербальными реакциями на различные факты, ситуации, чьи-либо слова и т.п. [5, с. 33], [6, с. 47], часто можно встретить в качестве слоганов: *Прошу любить и жаловать*. (реклама пива “СИБИРСКАЯ КОРОНА”). В речевом этикете: *слова прошу любить и (да) жаловать* употребляются при представлении кого-либо кому-либо, с их помощью говорящий предлагает собеседнику проявить расположение к представляемому.

Хорошо сидим! (реклама пива “СТЕПАН РАЗИН”). Фразеорефлекс *хорошо сидим* употребляется в русском языке в середине трапезы.

Попытка переделать русские пословицы и создать “свои”, новые на их основе встречается в рекламе пива “HOLSTEN”. Так, русская пословица *Что русскому хорошо (здорово), то немцу – смерть* в рекламе пива “HOLSTEN” звучит следующим образом: *Пиво “HOLSTEN”. Где немец сдается, там русскому новый шанс. Что немцу дорого, то русскому подарок* (слоган промоакции на территории России, где главный приз/подарок – немецкий автомобиль, 2010).

В рекламных слоганах зарегистрированы и речевые штампы – устойчивые словосочетания, являющиеся по тем или иным причинам “удобными” или даже обязательными для осуществления некоторых коммуникативных задач.

Речевые штампы употреблены в “чистом” виде: *Шампанское “ЗОЛОТАЯ КОЛЛЕКЦИЯ”. Это стоит отметить! Квас “ХЛЕБНЫЙ”. Пейте на здоровье!*

А также в качестве парафраза (здесь: замена одной из частей выражения, ставшего прецедентным): *Пиво “СТАРЫЙ МЕЛЬНИК”. Абонент находится в зоне приема “Старого мельника”* (ср. *Абонент находится вне зоны доступа или временно отключен*).

В рекламе напитков также выделяются прецедентные феномены, восходящие к поэзии, художественной литературе, мифологии и фольклору. Слоганом стала строчка из поэмы М.Ю. Лермонтова “Бородино: *Сок “БОРОДИНО”. Не даром помнит вся Россия*.

Излюбленным способом рекламистов является попытка создания нового афоризма на базе старого. В рекламе пива “HOLSTEN” нами зарегистрирован парафраз знаменитого афоризма Альберта Эйнштейна: *“Все гениальное – просто”*, в котором слово заменено на прагматоним “HOLSTEN”: *Все гениальное – HOLSTEN*. (Пиво “HOLSTEN”).

Известный афоризм Мерлин Монро: *“Лучшие друзья девушек – это бриллианты”* в рекламе водки *“РУССКИЙ БРИЛЛИАНТ”* превратился в *“Лучшие друзья мужчин – это “БРИЛЛИАНТЫ”!*, в котором слово *“БРИЛЛИАНТЫ”* также является прагматонимом.

Особенности синтаксиса рекламы напитков. В рекламе напитков довольно редко встречаются сложные синтаксические конструкции: *Если в мире есть что-то идеальное, пусть оно останется в чистоте. Водка “ПАРЛАМЕНТ”. Удовольствие в чистом виде.*

Среди сложных предложений отмечены бессоюзные: *Знак хорошего вкуса и традиций, высший сорт чая “LIPTON”, всегда под рукой,* а также сложноподчиненные предложения с обстоятельственным придаточным места с указательным словом *там*: *Водка “ЗИМНЯЯ ДОРОГА”. Там, где тебя ждут* и изъяснительным: *Пиво “СТАРЫЙ МЕЛЬНИК”. Делать то, к чему душа лежит.*

В основном же это полные простые предложения: *Мягкая водка пьется дольше. Водка “МЯГКОВ”;* *“ЗОЛОТАЯ БОЧКА”* исполняет желания (реклама пива).

Используются безглагольные предложения. Номинативные предложения подчеркивают уникальные особенности, а также качество того или иного рекламируемого напитка: *“БАЛТИКА” – лучшее пиво России; Душевная компания. Водка “МЯГКОВ”.*

В слоганах представлены эллиптические предложения, в которых может отсутствовать подлежащее: *...и смелости мало. Водка “ВЕДА”;* *Для долгих мужских разговоров. Водка “МЯГКОВ”;* *Водка “ЛЕДОКОЛ”. Снимая барьер общения.*

Нередко слоганы строятся по модели придаточных предложений, у которых отсутствует главное: *Водка “ЛАДОГА”. Потому что я из Питера; Водка “ИСТОК”. Когда я вернусь...; Кофе “NESCAFE GOLD”. Чтобы Вы раскрыли себя...; Чем крепче мороз... (пиво “СТАРЫЙ МЕЛЬНИК”).*

В рекламе напитков употреблены и другие виды синтаксических конструкций: парцеллирование, вопросно-ответные конструкции, восклицательные предложения.

Парцеллирование. Парцеллирование – синтаксическое средство речевой экспрессии: речевая реализация единой синтаксической структуры (предложения) несколькими коммуникативно самостоятельными единицами – фразами: *Пиво “BUDWEISER”. Драйв по-чешски. Открыл. Увидел. Завел; Относитесь к себе хорошо. Каждый день* (реклама питьевой воды *“DASANI”*); *Лето. Бесконечно* (пиво *“EFES PILSNER”*).

Восклицательные предложения. Восклицательные предложения играют роль сигналов, указывающих на важность информации, а также придающих особую

экспрессивность высказываниям: *Верный ответ: Квасу – да! “Химии” – нет!* (реклама кваса “НИКОЛА”); *Сок “J7”. Живи! Играй!*

Вопросно-ответные конструкции. Вопросно-ответные конструкции неизменно привлекают внимание потенциальных потребителей товара тем, что в слогане не только содержится вопрос, но и уже готовый выгодный производителю товара ответ на него:

Жажда? Лимон. Лимон. Лимон. (реклама безалкогольного напитка “LMN LEMON”).

Стилистика рекламы напитков. Тропы. Не секрет, что рекламный текст обязательно должен быть привлекательным для потенциальных потребителей. Важную роль в создании ассоциаций играют образные средства – тропы, которые обозначают художественное осмысление и упорядочение семантических изменений слова, разнообразных сдвигов в его семантической структуре. В рекламных заголовках и текстах использованы многие виды тропов (метафоры, метонимии, гиперболы, эпитеты, сравнения, олицетворения, и некоторые другие обороты речи), но частота, с которой употребляются отдельные их виды, различна.

Метафоры. В рекламе напитков часто встречаются метафоры: *Завтрак для иммунитета* (реклама питьевого йогурта “ИММУНЕ-ЛЕ”); *“NESCAFE CLASSIC”. Нового дня глоток; Царица водок* (реклама водки “ЦАРСКОЙ”); *Новый сливочный поцелуй* (реклама кофе “NESCAFE 3 в 1”). В этом случае успешно применен прием “троп в тропе”: метафора осложнена эпитетом.

Метонимия. Пример метонимии, при котором наименование может переноситься с одного объекта на другой на основании их смежности, зарегистрирован нами в рекламе напитков. В слогане *“ПУШКИНЪ” – не ищите на книжной полке* (реклама водки “ПУШКИНЪ”) ПУШКИНЪ может выступать в качестве имени собственного, антропонима и прагматонима (собственной номинации продукта, в нашем случае водки) одновременно, а также ассоциироваться с книгами великого поэта.

Гиперболы. По нашим наблюдениям, зачастую степень гипербололизации в рекламе напитков не имеет границ: *Водка “ЦАРСКАЯ”. Все подвластно...; Пиво “БАЛТИКА”. Скоро “БАЛТИКУ” будут пить по всей Земле; Водка “GREY GOOSE”. Самая вкусная водка в мире.*

Эпитеты. Эпитет, образное определение, играет важную роль в выделении каких-либо свойств и качеств того или иного товара: *“NESQVUIK” замечательный шоколадный и питательный* (реклама растворимого шоколадного напитка “NESQVUIK”); *Бархатистый вкус арабики* (реклама кофе “JACOBS MONARCH VELVET”).

Сравнения. В рекламе напитков использование грамматически оформленного образного сопоставления на основе предполагаемого общего признака – сравнения способствует созданию оригинальности звучания: *Водка “ЖУРАВЛИ”. Легкая как пух. Мягкая как облако;*

Грузинские вина. Гордые как грузины; Надежно, как мужское слово. (пиво “КУПЕЧЕСКОЕ”).

Олицетворение. Обыгрывание “одушевленности” неодушевленного предмета в рекламных слоганах приводит к их быстрому запоминанию: *Водка “БЕЛАЯ БЕРЕЗА”. Водка с чистой душой; “СТАРЫЙ МЕЛЬНИК”. Душевное пиво. “АНМАД ICE TEA” – хорошо воспитанный английский чай; Водка “ПОСОЛЬСКАЯ”. Мужской характер.*

Другие фигуры речи. В рекламе напитков также встречаются следующие фигуры речи: анафора, эпифора, синтаксический параллелизм, инверсия, хиазм, риторический вопрос и др.

Повторы. Как показали исследования, такой излюбленный прием рекламистов, как повторы, делает рекламные тексты более образными, эмоциональными.

В стилистике существует несколько классификаций повторов. Помимо звуковых повторов, например, аллитерации, описанной выше, в рекламе напитков нами отмечены морфемные повторы. В данном случае это корневые повторы, выделяющие ключевые слова: *искушение, искушенные; живой, неживой,* название фирмы “ЖИВОВ”; название фирмы “ФРУКТОВЫЙ САД”, *фрукты: Водка “ЦАРСКАЯ”. Искушение для искушенных.*

В данном случае помимо корневого повтора также наблюдается явление тавтологии (дублирование частей высказывания). В рекламном слогане это не рассматривается как речевая ошибка (речевая избыточность), рекламисты специально применяют такой стилистический прием для привлечения внимания потенциального потребителя: *Живое пиво “ЖИВОВ” Отличие “ЖИВОВА” от неживого. Сок “ФРУКТОВЫЙ САД”. Ух ты, фрукты!*

Для рекламы напитков характерны лексические повторы: *Жажда? Лимон. Лимон. Лимон* (реклама безалкогольного напитка “LMN LEMON”).

В следующем случае отмечена стилистическая фигура – антанаклаза, заключающаяся в повторе слова в одной и той же грамматической форме, однако при этом используются разные смысловые оттенки и лексико-семантические варианты этого слова. В нашем случае повторяется существительное тамада со значением ‘распорядитель пиршества, избираемый его участниками’, а также имя собственное (прагматоним) – марка грузинских вин: *Вино “ТАМАДА”*. *Тамада грузинских вин.*

В другом слогане существительное *толстяк*, которое обозначает одновременно ‘полного человека’ и марку пива “ТОЛСТЯК”, является в рекламном тексте как антанаклазой, так и полиптомом, т.е. фигурой красноречия, основанной на употреблении разных падежных форм одного и того же слова: *Пиво “ТОЛСТЯК”. С Толстяком не соскучишься. Внимание! В компании с Толстяком время летит незаметно!*

Подобные стилистические явления (антанаклаза и полиптом) наблюдаются и в рекламе пива “ОХОТА”, где существительное охота выступает в значении: ‘желание, стремление’, одновременно обозначает марку пива, имя собственное и употребляется в разных падежах: *Раннее утро. Выходим в море. Но на берег мы всегда сходим с охотой. “ОХОТА” – крепость и выдержка. За эти качества “ОХОТА” признана лучшим пивом года.*

Анафора. Анафора – начальный повтор, широко используется в рекламе напитков: *Соки “J7”. Мир желаний, мир возможностей; Кофе “RUSCAFE” Настоящая жизнь. Настоящий кофе; “АНМАД ТЕА”. Всегда новый, всегда безупречный.*

Эпифора. Эпифора – повторение последних частей предложения, усиливает эмфатическую интонацию. Однако в рекламе напитков данный прием встречается не так часто. *Пиво. Только пиво. Ничего, кроме пива* (реклама пива “HOLSTEN”); *“МАЙСКИЙ” чай – любимый чай* (реклама чая “МАЙСКИЙ”).

Хиазм. Хиазм – вид параллелизма: расположение двух частей в обратном порядке, также зарегистрирован нами в рекламе напитков: *”MALIBU – это кокосовый ликер. Придумали его на острове, который весь мир знает благодаря приключенческим пиратским романам и который называется Барбадос. Находится он на юго-востоке области мирового океана, известной как Вест-Индия. Это классические тропики. Там до сих пор не знают особенных экологических проблем. Промышленность, прочем, какая-никакая там имеется. Да вот хотя бы завод West Indian Rum Distillery, старейшее предприятие в*

регионе. Именно на нем делают этот нектар богов – кокосовый ликер *MALIBU*» [7].

Анадиплосис (Подхват). Анадиплосис (подхват) состоит в совпадении концовки первой и начальной части второй речевой единицы: *“БРУК БОНД” цейлонский. Цейлонский на все 100!* (чай *“BROOKE BOND”*).

Синтаксический параллелизм. Параллелизм – одинаковое синтаксическое построение соседних предложений или отрезков речи, присутствует в рекламных слоганах напитков: *Водка “СЕРЕБРЯНЫЙ РАЙ”. Прием идеальный, тариф оптимальный; Пиво “БОЧКАРЕВ”. Сварено в Петербурге. Признано в Германии.*

Аллюзия. Рекламистами широко используется такой стилистический прием, как аллюзия, содержащий явное указание или отчетливый намек на некий литературный, исторический, мифологический или политический факт, закрепленный в текстовой культуре или в разговорной речи: *Водка “АВРОРА”. Достаточно одного залпа.* Залп Авроры — холостой выстрел крейсера “Аврора” дал сигнал к штурму Зимнего дворца во время Октябрьской революции 1917 года.

Окно в Европу прорублено, наши поздравления (реклама пива “НЕВСКОЕ”). Русский царь Петр I основал город Санкт-Петербург – первый морской порт Московского государства.

Риторический вопрос. Риторический вопрос – утверждение или отрицание в форме вопроса, усиливает эмоциональность слогана и привлекает внимание потенциального покупателя: *Пиво “ПИТ”. Еще бутылочку? Хотите жить долго?* (реклама “легкой воды высокой очистки от тяжелых металлов” “НИ-СКАЙ”); *А где твой МАХимум?* (реклама прохладительного напитка “PEPSI MAX”); *А кто исполнит твой каприз?* (реклама соков “КАПРИЗ”).

Заключение. Как показали исследования, реклама не только информирует, но и формирует у потребителя яркий, четкий рекламный образ посредством изобразительно-выразительных средств языка.

В статье были проанализированы различные художественные приемы, позволяющие удерживать внимание потенциального потребителя к рекламному произведению и создающие у него определенное настроение. В рекламе напитков в целях достижения большей выразительности, для создания наиболее зримого рекламного образа используются разнообразные фонетические (аллитерация, рифма), графические, лексические средства русского языка (омонимы,

антонимы, окказионализмы, иностранные слова, слова негативного воздействия, жаргонизмы), а также семантико-стилистические свойства слов (полисемия), тропы (метафора, эпитет, олицетворение, гипербола и др.), фигуры речи (риторический вопрос, антитеза, анафора, эпифора и мн. др.).

Спецификой рекламы напитков является употребление большого количества фразеологизмов, пословиц, поговорок и афоризмов.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лившиц Т.Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ун-та, 1999.
- [2] Рекламный дискурс и рекламный текст. – М.: Флинта: Наука, 2011.
- [3] Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азъ, 1992.
- [4] Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968.
- [5] Гак В.Г. Национальная специфика языковых рефлексов // Языковая личность и семантика. Тезисы докл. науч.конф. – Волгоград: Перемена, 1994. – С. 33-34.
- [6] Гак В.Г. Фразеорефлексы в этнокультурном аспекте // Филологические науки. – 1995. - N 4. – С. 47-55.
- [7] Именно на нем делают этот нектар богов – кокосовый ликер MALIBU. – Режим доступа URL: <http://www.vipivka.ru> – (дата обращения 12.2. 2016).

REFERENCES

- [1] Livshits T. N. Reklama v pragmalingvisticheskom aspekte. Taganrog, Izd-vo Taganrog. gos. ped. un-ta, 1999 [in Russ.].
- [2] Reklamnyy diskurs i reklamnyy tekst. M., Flinta: Nauka, 2011 [in Russ.].
- [3] Ozhegov S.I., Shvedova N.YU. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka. M., Az, 1992 [in Russ.].
- [4] Krysin L.P. Inoyazychnyye slova v sovremennom russkom yazyke. M.: Nauka, 1968 [in Russ.].
- [5] Gak V.G. Natsional'naya spetsifika yazykovykh reflektsov. In: Yazykovaya lichnost' i semantika. Tezisy dokl. nauch.konf. Volgograd: Peremena, 1994. C. 33-34 [in Russ.].
- [6] Gak V.G. Frazereflektсы v etnokul'turnom aspekte. *Filologicheskiye nauki*, 1995, N 4, C. 47-55 [in Russ.].
- [7] Imenno na nem delayut etot nektar bogov – kokosovyy liker MALIBU. Rezhim dostupa URL: <http://www.vipivka.ru>, data obrashcheniya 12.2. 2016 [in Russ.].

ЖАРНАМАЛЫҚ МӘТІНДЕГІ ОРЫС ТІЛІНІҢ ТІЛДІК ҚҰРАЛДАРЫ

Пак С.Г.,

ф.ғ.к., “Бэксок” университетінің
Орыс тілі кафедрасының меңгерушісі
Чхонан, Корея Республикасы, hparksg@bu.ac.kr

Тірек сөздер: жарнама, слогандар, стилистикалық тәсілдер, троптар.

Аңдатпа. Мақала түрлі сусын жарнамалары негізінде жасалған Ресейлік жарнамалардың тілдік ерекшеліктерін сипаттауға бағытталған. Зерттеудің негізі ретінде алкогольді және алкогольсіз сусындардың жарнамалық слогандары мен мәтіндері талданды.

Статья поступила 14.03.2016 г.

FEATURES OF METAPHOR IN THE SPANISH POLITICAL DISCOURSE

Ayupova Sh.Sh.,

Postgraduate student

Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, shamshinur.ayupova@mail.ru

Keywords: Spanish political discourse, definition, metaphor.

Abstract. The article deals with conceptual distinctive features of metaphor in the Spanish political discourse. The article represents functions of the metaphor and translation difficulties from Spanish into Russian. The metaphor is one of the effective ways in political communication to manipulate a human consciousness and, thus, deserves thorough research.

УДК 811.161.1

ОСОБЕННОСТИ МЕТАФОР В ИСПАНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аюпова Ш.Ш.,

магистрант, синхронист-переводчик,

КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан, shamshinur.ayupova@mail.ru

Ключевые слова: дискурс, испаноязычный политический дискурс, дефиниция, метафора

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности метафор в испанском политическом дискурсе, представлены функции политической метафоры и трудности передачи с испанского языка на русский. Метафора является одним из эффективных способов, использующихся в политической коммуникации в целях манипуляции человеческим сознанием и тем самым заслуживает досконального исследования.

В наше время, когда происходит интенсивное развитие политических технологий, возрастает роль средств массовой информации, а политическая деятельность приобретает все большую популярность, наблюдается повышение внимания со стороны общества к политической лингвистике, к политической коммуникации и к политическому дискурсу. Политический дискурс является сложным социальным явлением, доказательством чему служат разнообразные методики интерпретации этой категории и различные методологические подходы к его анализу, представляя собой явление, которое в социуме имеет гораздо большее проявление по сравнению с другими типами дискурсов. В связи с этим феномен политического дискурса не поддается однозначному определению,

так как, во-первых, сама категория политики в настоящее время не обладает четкой дефиницией, во-вторых, выделение политического дискурса по совокупности узко лингвистических признаков не представляется возможным. Исследованием политического дискурса занимаются многие отечественные лингвисты (Б.А. Ахатова, Г.Г. Буркитбаева, К.О. Есенова и др). Например, Есенова К.О. в своей работе исследует современное определение понятия “дискурс” [1, с. 61]. Одной из специфических черт политического дискурса является его идеологическая направленность. Она заключается в том, что политический деятель актуализирует в тексте свою систему ценностей, оценок информации, которую он излагает или в ряде случаев “навязывает” получателю текста. Идеологическая направленность реализуется в тексте особыми средствами, которые служат для усилительно-логического и эмоционально- психологического воздействия на получателя [2, с. 387-415].

Наиболее действенным средством передачи выразительности, оценочности, агрессивности, полемичности и манипулятивности в политической речи выступает метафора.

Для начала обратимся к определению метафоры. Метафора представляет собой средство вторичной номинации, возникающее на основе внешнего сходства оригинала и объекта номинации. Замещение происходит на основе переносного значения слова, обозначающего объект-источник переносимого значения [3, с. 143]. Вместе с тем, лингвисты определяют метафору как семантическое явление, вызванное наложением на прямое значение слова добавочного смысла, который у этого слова становится главным в контексте.

Вся наша жизнь – метафора, процессы мышления человека в значительной степени метафористичны. Метафора как феномен сознания проявляется не только в языке, но и в мышлении, и в действии. Великий английский адвокат 19 века Р. Гаррис писал: “Впечатление, сохраняющееся в представлении слушателей после настоящей ораторской речи, есть ряд образов. Люди не столько *слушают* большую речь, сколько *видяти чувствуют* ее. Слова, не вызывающие образов, утомляют их. Ребенок, перелистывающий книгу без картинок, — это то же, что слушатель перед человеком, способным только к словоизвержению”. Политическая сфера, как правило, должна быть бедна метафорами, но на примере нашей статьи, мы убедились, что это далеко не так. Таким образом, метафора – весьма популярное явление в современных средствах массовой информации. Она

придает высказыванию выразительность, эмоциональность, которые определенным образом воздействуют на читателя.

Метафора выполняет разные функции, в разных типах дискурса. В политическом дискурсе, она также выполняет прагматическую интерактивную функцию сглаживания наиболее опасных политических высказываний, в необходимости реализации стремления субъекта политического дискурса скрыть свои истинные намерения, представить себя в максимально выгодном свете, минимизировать или гиперболизировать проблему, дискредитировать политического оппонент также, передача желаемого воздействия, коммуникативного эффекта рецептору перевода.

В своей статье, мы придерживаемся классификации функций метафоры, предложенной А.П. Чудиновым [4, с. 248]. Таким образом, метафора может выполнять в политическом дискурсе следующие функции: когнитивную (которая представлена номинативной, оценочной, моделирующей, инструментальной и гипотетической разновидностями), коммуникативную (эвфемистическую и популяризаторскую), прагматическую и эстетическую (изобразительную и экспрессивную).

Номинативная функция – функция фиксации знания, особенно в случаях, когда у реалии нет общепринятого или хотя бы устраивающего автора краткого наименования. В подобных случаях метафора используется для создания наименования реалии и вместе с тем для осознания существенных свойств этой реалии.

Оценочная функция метафоры участвуют в выражении не рациональной, а эмоциональной оценки. Оценочность является неотъемлемой характеристикой любой образной метафоры. Яркая метафора всегда содержит оценочный компонент, так как метафора, называя свойства предмета, отражает также и отношение к этому предмету со стороны говорящего.

Моделирующая функция позволяет метафоре создать некую модель мира, установить взаимосвязь между его элементами. В результате этого политическая ситуация, которая требует осознания, представляется как нечто хорошо знакомое, для нее как бы уже существует готовая оценка.

Инструментальная и гипотетическая функции – это функции осмысления действительности говорящим. Метафоры в таком употреблении позволяют либо найти более точную формулировку для описания какого-либо объекта действительности, например,

в том случае, если вербализация другим способом оказывается затруднительной или громоздкой; либо позволяет в образной форме выразить суждения, предположения о сущности сложного для понимания объекта.

Коммуникативная функция: метафора позволяет представлять новую информацию в краткой и доступной для адресата форме. Выполняя эвфемистическую разновидность данной функции, метафоры помогают передать информацию, которую автор по тем или иным причинам не считает целесообразным обозначить прямо, при помощи непосредственных номинаций. Популяризаторская разновидность коммуникативной функции делает возможным посредством метафорических словоупотреблений представлять сложные конструкты в виде лёгких для понимания образов, что является крайне необходимым в политическом дискурсе, нацеленном на широкие массы.

Прагматическая функция – функция воздействия на адресата. Метафора является мощным средством формирования у адресата необходимого говорящему эмоционального состояния и мировосприятия, а также побуждения его к определенным действиям. Кроме того, метафорические образы задают определённую систему ценностных ориентаций, регулиующую социальное поведение представителей национально-лингвокультурного сообщества.

Эстетическая функция реализуется через изобразительную и экспрессивную разновидности. Метафора помогает сделать сообщение более образным, ярким, наглядным, эстетически значимым. Так как политический дискурс – это, в некоторой мере, театрализованное действие, для его участников необходимо мастерское владение речью для привлечения и удержания внимания.

В научных кругах известно высказывание Н.Д. Арутюновой [5, с. 136-137] что, метафора – одно из сильных средств построения дискурсивных миров любой политической силы. Трудно не согласиться с высказыванием, о том, что метафора является одним из наиболее сильных средств воздействия на политическое сознание общества.

В рамках данной работы, нас интересует, прежде всего, особенности метафор, как важной составляющей имиджа политика в испанском политическом дискурсе. Анализируя речи политических деятелей, мы можем с уверенностью сказать, что метафора, является важным имиджеформирующим инструментом, направленным на адресата с целью достижения желаемого коммуникативного эффекта.

Конечно, у нас возникает вопрос, почему же речь политиков избилует метафорическими образами, и какие преимущества предоставляет метафора? Политическая деятельность играет важную роль в жизни общества. Метафорическая модель позволяет приблизить реципиента, сделать речь политика простой для восприятия обычным человеком.

Например, испаноязычные политические лидеры, как Хуán Эво Морáлес Айма– президент Боливии, Ф. Кальдерон– экс-президент Мексики, выступление которых мы анализируем, прибегают к метафорической аргументации как способу изменения политических взглядов аудитории, которые способствует усилению действенности побуждения граждан к политической деятельности.

Рассмотрим фрагмент из речи инаугурации Ф. Кальдерона– экс-президента Мексики: *Ной concluye un largo camino e inicia otro. Сегодня подходит к завершению один длинный путь и начинается другой путь.* В своей речи, оратор сравнивает свои дальнейшие президентские полномочия, понятием “путь”. Так он выражает свое намерение “идти” по этому пути, Используя метафоры, политик примеряет себе такой образ, при помощи которого он имеет наибольшие шансы реализовать свои цели – овладеть властью и сохранить ее, он, как будто приглашает адресата, в нашем случае, народ Мексики в свой мир, оставаясь открытым для него. Например, следующее высказывание политика, как: *Invito a todos los mexicanos a construir un nuevo capítulo de la historia nacional.* Я приглашаю всех мексиканцев создать новую главу национальной истории. Используя данную метафору, оратор как будто создает образ книги, в котором отражается история народа, и рука Number 1 (2016), 60-68 политика, переворачивая очередную исписанную страницу, открывает чистый лист, чтобы писать на нем “новую главу национальной истории”. Таким образом, оратор стремится к тому, чтобы народ положительно его принял, поскольку от первого впечатления, от того образа, который создает политик своей выразительной речью, зависит его дальнейший успех.

В речи каждого политика традиционно выражается некая субъективная оценка, помогающая лучше узнать его отношение к какому-либо человеку или явлению. Однако, как мы упомянули ранее, метафора является важным имиджеформирующим инструментом, и каждый политик, в своих выступлениях, стремится сохранить имидж доброго, заботливого вождя и это, безусловно, обеспечивает одобрение со стороны граждан, что и является целью дискурса.

В политическом дискурсе Испании, в также используется метафоры-неологизмы, обобщающие национально-специфическое видение мира, его политических институтов с домом. Приведем несколько примеров таких метафор-неологизмов: *“la construccióneuropea”* (европейское строительство); *las murallas del a fortaleza del a Unión Europea”* (стены крепости Европейского Союза); *el cobijo comunitario”* (общественный приют). Также им присуще персонифицировать те или иные общественно, политико-экономические явление. Как нам известно, в 2007 году Испания столкнулась с экономическим кризисом, но испанские власти, почему то отказывались официально признать существующие проблемы, некоторые политические деятели, избегали в своей речи, слово *“кризис”*, прибегая к таким экономическим метафорам, как: *las turbulencias conómicas”* (экономическое волнение); *“lamalasaludeconómica”* (слабое экономическое здоровье).

В рамках данной статьи, особо хочется отметить, выступления одного из самых ярких личностей начала XXI века, венесуэльского государственного деятеля Уго Чавеса. Он был непревзойденным оратором своего времени, достоянием своего народа, Его речь привлекала внимание многих современных лингвистов и представителей СМИ. Например: *Excelente trabajo para entender lo que ha pasado en el mundo el siglo XX, lo que hoy está pasando y la más grande amenaza que se cierne sobre nuestro planeta... Нужно сделать прекрасную работу, чтобы понять что произошло в мире в 20 веке, что сейчас происходит и понять самую большую угрозу, которая парит над нашей планетой...* Используя данную метафору, Чавес сравнивает угрозу со стороны США, с огромной хищной птицей, стоит отметить, что орел является символом США. Таким образом, У. Чавес, высмеивает чрезмерную самоуверенность своего политического противника и при этом, как бы подчеркивает свои положительные качества — заботу о своем народе, любовь к своей стране и желание оградить ее от “парящей угрозы”. Создав такой образ, Чавес завоевывает доверие и одобрения народа.

Из выше приведенных примеров, можно сделать вывод, что, метафора является неотъемлемой составной частью человеческой коммуникации, также является важным инструментом для прагматического воздействия на сознания массовой аудитории, также она является одним из мощных средств формирования у адресата необходимого говорящему эмоционального состояния и мировосприятия. Перевод метафор является ответственной и сложной миссией для переводчика, так как, связан с решением целого

ряда лингвистических, литературоведческих, культурологических, философских и других проблем.

По мнению П. Ньюмарка, при переводе метафор, переводчик сталкивается с двумя основными проблемами: 1) понять, какой объем семантической составляющей метафоры стоит передать в переводе; 2) в какой степени смысловая составляющая метафоры находится на пересечении полей образности и семантики описываемого объекта [6, с. 292].

Из всего вышесказанного, можно сделать вывод о том, что критерием оценки качества выполненного перевода будет именно сохранение коммуникативного эффекта.

Переводчик не может упустить концепт или полностью опустить его, в противном случае это уже причисляется к переводческим ошибкам. Иными словами, политический дискурс отдельной страны обладает национально-культурной спецификой, которую необходимо учитывать при выборе стратегии перевода и воплощении этой стратегии в конкретных переводческих решениях.

Л. Венути предлагает две стратегии перевода, которые в частности применяются и при переводе политических метафор: доместикация и форенизация. Выбирая стратегию доместикации, переводчик ставит перед собой задачу сохранения культуры оригинала, а в случае форенизации наблюдается ориентация на культуру перевода. На примере перевода политических метафор это выглядит следующим образом: переводчик либо склоняется к сохранению, быть может, странного, непривычного для принимающей культуры оригинального метафорического образа (стратегия форенизации) или, более или менее решительно отказываясь от метафоры оригинала, подбирать эквивалент, укоренённый в дискурсе принимающей культуры (стратегия доместикации). Выбор стратегии может изменяться от одного конкретного случая к другому [7, с. 240-244].

Нам известно, что, политическая концептосфера отдельной страны является отражением политической культуры нации, переводчику следует не забывать об этом. Несмотря на то, что существуют общеупотребительные метафоры, каждый язык, представляет собой оригинальную категоризацию и оценку политической реальности, поэтому обладает своим собственным набором концептов и наиболее употребительных метафорических моделей.

Таким образом, можно сделать вывод, что, политическая метафора является одним из важных и распространенных приемов языковой манипуляции, она способна надолго сохраняться в памяти, оказывать

воздействие на ассоциативное мышление адресата. Употребление метафор в политическом дискурсе в большинстве своем используется с целью манипулирования сознанием общества. Являясь мощным приемом убеждения, метафора восхваляет конечную цель субъекта – победу, вуалируя при этом другие стороны политики.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Есенова Қ.Ө. Қазіргі тіл біліміндегі дискурс мәселесі // Хабаршы - Вестник КазХКЖӘТУ. Серия “Педагогические науки”. – 2012. - № 1 (26). – С.157.
- [2] Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – Москва, 1990. – С. 387-415.
- [3] Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): монография. – Екатеринбург, 2001.
- [4] Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Монография. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
- [5] Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: сборник научных трудов: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 136-137.
- [6] Newmark P. A Textbook of Translation. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. - 292 p.
- [7] Venuti L. Strategies of translation // Routledge encyclopedia of translation studies/ ed. by Baker M. - London: Taylor and Francis Books Ltd., 2001. – P. 240-244.
- [8] Discurso pronunciado por Felipe Calderón en la toma de protesta. – Режим доступа URL: <http://www.retoricas.com/2009/06/protesta-calderon-presidente-mexico.html>. – (дата обращения 18.2.2016).
- [9] Discurso pronunciado en la ONU por Hugo Chavez, político y militar venezolano. – Режим доступа URL: <http://www.retoricas.com/2010/05/discurso-hugo-chavez-onu-2006.html>. – (дата обращения 20.2.2016).

REFERENCES

- [1] Yesenova K.Ө. Kazirgi til bilimindegi diskurs meselesi. *Khabarshy - Vestnik KazKHKZhETU. Seriya "Pedagogicheskiye nauki"*, 2012, № 1 (26). С. 157 [in Kaz.].
- [2] Lakoff D., Dzhonson M. Metafory, kotorymi my zhivem. In: *Teoriya metafory*. Moskva, 1990. S. 387-415 [in Russ.].
- [3] Chudinov A.P. Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoye issledovaniye politicheskoy metafory (1991-2000): monografiya. Yekaterinburg, 2001 [in Russ.].
- [4] Chudinov A.P. Metaforicheskaya mozaika v sovremennoy politicheskoy kommunikatsii. Monografiya. Yekaterinburg, 2003. 248 s. [in Russ.].
- [5] Arutyunova N.D. Metafora i diskurs. In: *Teoriya metafory: sbornik nauchnykh trudov: per. s angl., fr., nem., isp., pol'sk. yaz. / Vstup. st. i sost. N.D. Arutyunovoy; Obshch. red. N.D. Arutyunovoy i M.A. Zhurinskoj. M.: Progress, 1990. С. 136-137 [in Russ.].*
- [6] Newmark P. A Textbook of Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 2008. 292 p.
- [7] Venuti L. Strategies of translation. In: *Routledge encyclopedia of translation studies/ ed. by Baker M. London: Taylor and Francis Books Ltd., 2001. P. 240-244.*

[8] Discurso pronunciado por Felipe Calderón en la toma de protesta. Rezhim dostupa URL: <http://calderon.presidencia.gob.mx/prensa/discursos,data obrashcheniya> 18.2.2016.

[9] Discurso pronunciado en la ONU por Hugo Chavez, político y militar venezolano. Rezhim dostupa URL: <http://www.retoricas.com/2010/05/discurso-hugo-chavez-onu-2006.html,data obrashcheniya> 20.2.2016.

ИСПАН САЯСИ ДИСКУРСЫНДАҒЫ МЕТАФОРЛАРДЫҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аюпова Ш.Ш.,

магистрант, ілеспе аудармашы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, shamshinur.ayupova@mail.ru

Тірек сөздер: испан тілді саяси дискурс, анықтама, метафора.

Аңдатпа. Бұл мақалада испан саяси дискурсындағы метафоралардың ерекшелігі қарастырылып, сондай-ақ саяси метафора функцияларының испан тілінен орыс тіліне аудару барысындағы қиындықтар көрсетілген. Метафора саяси коммуникацияда адам санасына манипуляция жасайтын ең тиімді тәсіл болып табылады, сондықтан да ол толық зерттеуді қажет етеді.

Статья поступила 15.03.2016 г.

UDC 81'42

LINGUISTIC PECULIARITIES OF INTERNET-DIS COURSE

Tairova G.A.,

2nd year Master student Kazakh Ablai Khan University of International Relations and
World Languages. Almaty, Kazakhstan, inyaz_master@mail.ru

Keywords: discourse, Internet-discourse, genres of Internet-discourse, classification of Internet-discourse, functions of Internet-discourse, examples of Inter-discourse, chat, blog, e-mail.

Abstract. This article is devoted to the detailed analysis of such new cognitive and linguistic paradigm as the Internet-discourse which appeared quite recently, and is being rather new, but already widely used and in detail studied by linguists and arisen in the end of the 20th century, in connection with emergence of such widespread phenomenon as the Internet. Today the Internet becomes the new environment of genre existence which influences almost all spheres of the person, and also promotes intensive development, and emergence of new genres. Domestic and foreign researchers decided to investigate research between the language and the Internet. In this connection there was rather new and recently created type of a discourse – the Internet-discourse.

Discourse – is one of the basic concepts in modern linguistics. This term was firstly used in foreign linguistics in E. Benveniste's, Z. Harris's and M. Foucault's works. Initial definition of "discourse" as linguistic phenomenon considerably differs from its contemporary understanding. The French structuralist linguist E. Benvenist understood "discourse" as the speech in aspect of its production [1, c. 98]. For the first time the term "discourse analysis" was used by the American linguist and sociologist Z. Harris in the middle of the last century. He understood "discourse" as the textual implementation of the communicative act, a set of phrases and, in this connection; he applied descriptive methods of the analysis of offers and the coherent speech to it [2, c. 35].

The French linguistic school is presented by linguist and historian M. Foucault who represents "discourse" as "a set of the statements belonging to one formation" [3, c. 50].

The term "discourse" is used in different meanings in the modern linguistics. Arutyunova defines discourse as "the speech dipped in life" [4, c. 74]. In modern linguistics there are two main approaches to definition of this term. The famous linguist T. van Dijk considers "discourse" in a broad sense as the language act happening with the assistance of two communicants in a certain social, cultural, temporary and spatial context. In narrow sense "discourse" is equivalent to the concepts "text" and "conversation" that is defined as a concrete verbal speech product [5, c. 97].

E. Benveniste considered discourse as the speech, nonseparable from speaking, and T. Van Dijk considered “text” as static object, and “discourse” as a method of its updating in certain mental and pragmatical conditions [4, с. 74].

Mankind’s natural needs in communication grow with the development of society. Emergence of the Internet became a natural step in the conditions of these growing requirements.

The history of the Internet originates in 1957 when the Ministry of Defence of the USA started developing computer networks. Birthday of the Internet is considered as October 29 in 1969. That day, the first information was transferred between the computers which were on distance in 640 kilometers from each other.

Nowadays, the global Internet is an integral part of life of the modern person. The Internet becomes for us not only the fullest and operational source of information on the world, but also the important communication medium giving to users wide opportunities in order to “speak” and “be heard”. Popularity and availability of the Internet – technologies promotes emergence of new opportunities and ways of communication, forms the new sphere of information exchange, leads to the emergence of new types of the public relations.

With the implementation of the Internet in our lives, linguists wanted to establish connection between the Internet and communication inside of it, which is presented in the form of the discourse. Naturally, at that moment it was not possible to allocate Internet-discourse from other types of discourse. It is possible to consider that communication and discourse on the Internet began to go on an own way of the development, finding the unique features in 1971 when the first program for sending e-mail, the first new technological way of communications were developed which laid the foundation to global reorganization of all system of interrelation of people. In 1973 the international organizations were connected that gave a huge impetus to the development of Internet communication and discourse, related to the network.

Development of information technologies stimulates emergence of new forms of communication which occupy new niche in modern society. Nowadays the new cognitive paradigm developing within Internet-discourse is built in linguistics. The innovative direction of researches draws attention of famous scientists and causes emergence not only new terms, but also concept about new special type of the speech - the speech of Internet-discourse [6, с. 140]. The Internet became the informational-

communicative environment taking more and more significant place, and in many cases – starting dominating.

Topicality of this article is caused by weak study of the Internet-discourse, the low level of development of this phenomenon, although the Internet more strongly enters our life not only as means of work or study, but, generally as means of communication.

Objects of the current article are blogs and other genres of Internet-discourse, while the subject is their lexical and grammatical features.

The aim of the article is complex studying of phenomenon of the Internet-discourse, consideration of genres of the Internet discourse from the point of view of lexical and grammatical features.

Recently, the communicative space of the Internet became a peculiar environment which promoted as more intensive development in general.

Development of information technologies stimulates emergence of new forms of communication which has its own new niche in modern society. Nowadays, in linguistics there is built the new cognitive and linguistic paradigm developing within the Internet discourse. The innovative direction of researches draws attention of famous domestic and foreign researchers and causes emergence not only new terms, but also concept about new special type of the speech – the speech and the language of the Internet-discourse.

The Internet became the information and communicative environment taking more and more significant place. New original communicative genres were created and are creating in a global network the main linguistic peculiarity of which is synthesis of the written and oral speech which is continuing to develop.

On the one hand, the Internet-discourse is the text typed on the keyboard, generated not only by the speech device, but it is the text which is told to the interlocutor that can be also followed by a separation in time. On the other hand, the Internet-discourse is the intonation of oral speech. According to the Soviet linguist N. B. Mechkovskaya, there was no such mass flow of the natural speech in the history of writing notes, which is written and presented on so wide review yet [7, с. 151].

Internet communication led to the neutralization of the deepest opposition of speech types - oral and written, and created, on our opinion, new type of the speech which can be called as the speech of the Internet-discourse.

The Internet-discourse was studied by many linguists, both foreign, and domestic ones. In foreign linguistics studying of features of virtual

communication began in the 80th the last century and is connected with the names of such linguists as S. Barnes, N. Baron, S. Herring.

Speaking about the domestic researchers dealing with problems of studying Internet-discourse, it is necessary to mention such soviet authors like E.N. Galichkina, D.V. Galkin, L. Yu. Ivanova, V.Yu. Nesterov, etc.

As E.I. Goroshko notes, this direction quickly enough possesses a lot of terms. In this regard, in order to define this phenomenon, there is a number of concepts which are differentiated by object of research and the sphere of its use. The most widespread of them are “computer – mediated communication”, “computer discourse”, “electronic discourse”, “virtual discourse”, “Internet discourse” and “network discourse” [8, с. 73].

Being artificially created, the Internet-discourse serves as not only technical communication channel, like phone, but also, in fact, it is a new communicative environment where communicants do not meet face to face, but, nevertheless, direct and versatile communicative influence happens. For this reason the Internet-discourse gains a set of distinctive features, keeping thus properties, characteristic for “discourse” in general.

According to the Soviet linguist N. A. Akhrenova, The Internet-discourse represents process of text creation in total with pragmatical, sociocultural, psychological factors, the purposeful social action including interaction of people and mechanisms of their consciousness – cognitive processes [9, с. 135].

Distinctive sign of the Internet-discourse is communication in actual and virtual environments. All these features make discursive space – a set of the communicative units (finished and incomplete, big and small, dialogical and monological, oral and written statements).

In the discursive relation, Internet-discourse includes a narration and the message, the statement and reasoning, the argument and the proof, i.e. all terminological attributes of scientific, business and other styles of the speech.

From positions of sociolinguistic approach I can speak about the Internet-discourse as about the linguistic category combining signs of personal-focused and the status-focused discourse. In this case, the term “Internet” assumes existence of the special space which is artificially created by means of technical means where is a possibility of interactive communication of interlocutors [6, с. 78]. Thus, making a start from the general definition of a discourse which was given by me above, I can define Internet-discourse as a set of the texts united by the subject “Internet” and artificially created communicative space assuming interactive communication of virtual communicants.

There are a lot of classifications of Internet-discourse, which are given by different authors. It is possible to allocate the following genres based on different signs of classification selection:

According to the first classification: e-mail, electronic talk (chats), electronic bulletin boards (EBB) and computer conferences;

According to the second classification: e-mail, synchronous and asynchronous chats, including EBB, the virtual worlds (MOOs, MUDs, MUCKs, MUSEs etc.) and WEB TEXTS;

According to the third classification: a web discourse, e-mail discourse, and also discourse-asynchronous (forums, guest rooms) and synchronous (chats, ICQ, games) communication in the Internet environment;

According to the fourth classification: all-information genres or genres of news, scientific and educational and special information genres, art and literary genres (which the part of the entertaining genres which are making out nonspecial, nonprofessional communication adjoins), business and commercial genres;

According to the fifth classification: actually the website, a homepage (has the smaller scale, than the site), electronic library, the electronic magazine, e-mail, chat, the guest book, a bulletin board, a collection of programs, the catalog (for example, virtual shop), commercial announcements, advertizing banners;

According to the sixth classification: the business communication (included in system of any other activity), factual (communication for the sake of the communication), game communication and advertizing;

According to the seventh classification: e-mail, chat, forums or virtual conferences, electronic boards, homepage, various games and entertaining projects.

Speaking about the Internet-discourse, it is important to note several genres of this kind of discourse. There are various classifications of genres of the Internet-discourse. Emergence and functioning of each Internet-genre is caused by that the Internet-discourse gives opportunity to any communicant to prove from the most various positions and to try on itself any role, to model the "I" within a certain genre of the Internet-discourse. The speech is produced and made in such Internet-genres as chats, blogs, microblogs, e-mails, Internet sites which unite properties of both types of the speech. I will try to consider these the most often used Internet-genres in detail.

- An e-mail – is a reception/transmission of messages to one or a group of persons on a network. The message transferred by e-mail may contain texts, tables, schedules, and different files of any format. It is the first Internet-

discourse genre in the chronological plan. E-mail correspondence, as well as letters exchange on simple mail is the most often communication of two people, however the number of addressees can be increased more and more. Thus, there is created opportunity for peculiar e-mail of a polylogue. But, speaking about dialogue or polylogue by e-mail, we must keet in our mind that offline communication is usual where initiative and response letter are divided on time.

- A chat – is the polylogue with average degree of fluidity of communicants occurring in a real time (online). Chats can have thematic or entertaining orientation that, in turn, is reflected on the sociolinguistic characteristics of communicants and the structure of a discourse. This term describes as a set of the systems intended for interactive conferences. As soon as one communicant types the phrase on computer, this phrase immediately becomes available to other conferees. Examples of such systems are: IRC, ICQ, WebChat, Prodigy. Distinctive feature of CHATS is online-communication, instant transmission of messages. Some authors consider that chats are some kind of “nursery” of network communication out of which more disciplined and substantial forms are developed - Forums.

- The Internet blog – is the concrete monological discourse of the virtual communicant consisting of chronologically located texts, most often oriented on the statement of own opinion on any events of both personal, and public character. Internet-blogs can be open both for public viewing, and for a certain narrow circle of the friends having opportunity to comment on records of each other. Here we can also observe similarities of Internet-diaries with thematic forums, but in respect of features of their structure. Set of blogs is a blog sphere. Blog gained wide popularity as one of the latest and newest Internet-discourse genres. There are some differences between Blog and Internet-blog, which are caused by the environment: blogs are usually public, and also assume a lot of readers who can enter conversation with the blog’s author. Communication is based on the opportunity to comment in the blog.

- The personal site represents set of electronic documents (files) of the particular person in a computer network united under one address in the form of the site-business cards and the site-portfolios. The site of this kind – is the opportunity to declare about you, about your business or talents therefore it is suitable for business and creative people who need to present themselves to wide audience in an attractive and available look. One of the main features of the personal site is the exclusive and attractive design, and also the most important and necessary information in the summary of the personality.

- Forums are one of the ways of information exchange in the Internet. With the expansion of the Internet there were new simpler services, such as social networks and blogs that reduced the importance and frequent attendance of forums.

Nevertheless, the forum is not on the last place among other Internet-discourse genres and it is characterized by a certain thematic sign. The scope of communication is defined by interests and bents of communication participants. The communicative purposes of a forum can be various and include the following aspects: to express yourself, to find the friend, to support emotional contact, to communicate. Depending on the purpose of communication is defined the sphere of communication which is characterized, first of all, by the role positioning of communicants (status focused or personal focused). The author's image is defined by a cumulative great number of the participants of communication both who are present now, and allegedly present at a retrospective and prospect. Usually the forum should be considered as a type of communication with the mode of asynchronous time possessing an oral and written text type. Soviet linguists mark out the following stylistic features of a speech genre of forum: subjectivity and estimation.

As well as each language society, participants of any genre of the Internet-discourse use different means of language. To consider lexical features of the Internet-discourse, we decided to take the blog as a basis, and to consider lexical features of it. The substantial plan of the blog is like the chronicle of author's private life including elements of abstract reasonings on the subjects interesting the blogger. A number of linguists speak about a special kind of language of the blog. It is explained by a variety of reasons:

Firstly, the sphere of functioning of this language is accurately delimited from other spheres of communication as it is carried out by means of technical electronic means.

Secondly, language means of blog's language are characterized by a certain set of unique lexical and grammatical characteristics which can be easily allocated, formalized and form a uniform pragmatical complex.

The situation of establishment and maintenance of contact leads to communicative innovation, by doing this communication original and unique. Creativity of the language identity of blog's author constantly grows in communicative space. And this growth goes on all language levels that make Internet discourse language unique research object for linguistic studying: in blogs we observe frequent use of "language game" however often this innovation is expressed in a deviation from graphic and grammatical language norms.

1) We can observe such type of abbreviation as acronyms (the abbreviation formed of initial letters of words) in blogs:

AFAIK – (англ. as far as I know) насколько я знаю;

AFAIR – (англ. as far as I remember) насколько я помню;

AFK – (англ. Away from keyboard) отошёл (имеется ввиду, что пользователь в данный момент не у компьютера);

BTW – by the way (кстати).

2) Also the blogger very often uses reduction or truncation in the speech that is one of the popular ways of the Internet discourse slang:

Apocopes (truncation of final part of the word of initial unit):

Comp – computer;

App – application;

Sync – synchronize;

Admin – administrator.

3) Also bloggers use interjections, such as:

“Hazzah!”,

“Hee!”,

“Yaoooo!”,

“Hmmm”, which are satellites of the emotional sphere of the blogger.

4) The emotional saturation in this environment is reached by the following means:

(a) graphic verbal means (use of capital letters, repetition of punctuation signs, smilies and other): HE IS A WIZARD; CLEAN AFTER YOURSELF; WAUUU!; OHH!!!

(b) special program graphic means which are inside of the software cover, for example “emoticon” (when the graphic representation of “mug” (often color) which expresses a certain emotion is added to any text message or a remark).

5) Many bloggers possess good lexicon and dexterously know the literary language. So they skillfully use phraseological units and Americanisms:

The fly in the ointment;

Road warriors;

Bummer;

Stack up;

Sidekick.

6) Use of epithets and comparisons makes the bloggers’ speech bright and emotional:

Smooth, minimal, professionalism; this device downloads sites almost as far as you can blink.

It is also possible to find many words expressing emotions in the text: It's a bit ironic.

7) Bloggers often resort to the use of informal colloquial lexicon that makes statements clear for each reader of his blog, for example:

Cranky – strange;

To latch onto – to understand;

To crack up – to laugh a lot at something.

8) The author always finishes his speech with graphic means, such as, ☺))))), ☺ Bye-bye).

To sum up, I would like to admit that Internet-discourse continues to be formed nowadays, and it possesses the characteristic linguistic and extralinguistic features defining its uniqueness. The lexicon of the Internet-discourse has some features of technical slang, but also it is filled with common lexicon, it is formed by the principles of informal lexicon formation. Among various forms of Internet – communication, I decided to stop on that fact that the most popular one is blog (or Internet - diary).

Thus, nowadays, the special communicative segment in the Internet-space is developed and is still forming now, which possesses the characteristic linguistic and extralinguistic features defining its uniqueness continues. It is obvious that the speech of Internet-discourse occupies the special niche in a language continuum therefore in further researches it is expedient to carry out its system analysis, to define balance between oral and written component, and also to plan prospects of further development.

Having carried out the analysis of blogs, I came to conclusion that the blog is the website which contains the dated multimedia records with possibility of leaving comments to them and viewing of any of them on the separate web page. The analysis of blogs' lexicon shows that users often use various language means in their speech: interjections, reductions, abbreviation, phraseological units, slang, informal lexicon, incomplete offers, epithets, comparisons and others. Also authors of blogs use various graphic means which make their speech more emotional and clear for all. All these language means make bloggers' speech brighter and interesting to readers.

REFERENCES

- [1] Benveniste E. The problems of general linguistics. University of Miami Press, 1971, 98 p.
- [2] Harris Z. Methods in Structural Linguistics. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1953, 35 p.
- [3] Faucault M. Les mots et les choses. Paris: Gallimard, 1966, 50 p.
- [4] Bolatbayeva Zh. M. Diskurs kak edinitsa komunitatsii pri obuchenii inostrannomu

yazyku. Kaz UIRandWL, Ablai khan University – Izvestiya, seriya “philologicheskkiye nauki”, 2014, № 1 (32). 74 p. [in Russ.].

[5] Van Dijk T. Ideology: A Multidisciplinary Approach -London: SAGE Publications, 1998, 97 p.

[6] Maslova V.A. Sovremennye napravleniya v lingvistike. M., 2008, 140 p. [in Russ.].

[7] Mechkovskaya N. B. Sotsialnaya lingvistika, I 2 izd., ispravl. M: Aspect Press, 1996, 151 p. [in Russ.].

[8] Goroshko E.I. Internet-kommunikatsiya: problema zhanra. In: Zhanry i tipy teksta v nauchnom i mediynom diskurse. Mezhvuz. sb. nauch. tr. Vyp. 4. Oryol, 2006, 73 p. [in Russ.].

[9] Akhrenova N.A. Internet-diskurs kak global’noe mezhkul’turnoe yavleniye i ego yazykovoye oformleniye: aftoref. diss....dokt. philol. nauk. M., 2009, 135 p. [in Russ.].

[10] Konrdashyov P.Ye. Kompyuternyi diskurs: sotsiolingvisticheskiy aspekt: Diss. kand. philol. nauk. Krasnodar, 2004 [in Russ.].

ИНТЕРНЕТ ДИСКУРСЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Таирова Г.А.,

2 курстың магистранты,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: inyaz_master@mail.ru

Тірек сөздер: ғаламтор-дискурсы, ғаламтор-дискурстың жанрлары, ғаламтор-дискурстың жіктеулері, интернет-дискурстың міндеттері, интернет-дискурстың мысалдары, чат, блог e-mail

Аңдатпа. Бұл мақала Интернет-курс деп аталатын жаңа когнитивті лингвистикалық парадигмаға арналған. Интернет-курс салыстырмалы түрде жаңа пайда болған құбылыс болып табылады, бірақ соған қарамастан ол лингвисттер тарапынан терең зерттеліп жатыр. Дискурстың бұл түрі 20-шы ғасырдың соңы мен 21-ші ғасырдың басында Интернеттің кең қолданысқа ие болуына байланысты пайда болды. Бүгінгі таңда Интернет жаңа жанр тудыратын ортаға айналып отыр. Ол барлық саланы қамтып, сондай-ақ интенсивті даму мен жанрлардың пайда болуына әсер етуде. Отандық және шетелдік ғалымдар тіл және Интернетке зерттеу жұмыстарын жүргізген болатын. Сол себепті дискурстың салыстырмалы түрде жаңа түрі Интернет-курс пайда болды.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА

Таирова Г.А.,

магистрант 2 курса,

КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан, inyaz_master@mail.ru

Ключевые слова: дискурс, Интернет-курс, жанры Интернет-курса, классификация Интернет-курса, функции Интернет-курса, примеры Интернет-курса, чат, блог, e-mail

Аннотация. Данная статья посвящена подробному анализу такой новой когнитивно-лингвистической парадигмы как Интернет-дискурс. Интернет-дискурс появился совсем недавно, и является сравнительно новым явлением, но уже широко используется и подробно изучается лингвистами. Данный тип дискурса возник в конце 20 века в связи с появлением такого широко распространенного явления как Интернет. Сегодня Интернет становится новой жанропорождающей средой, которая влияет почти на все сферы человека, а также способствует интенсивному развитию, и появлению новых жанров. Отечественные и зарубежные исследователи решили провести исследование между языком и Интернетом. В связи с чем и появился сравнительно новый и недавно сформировавшийся вид дискурса – Интернет-дискурс.

Статья поступила 16.03.2016 г.

LINGUACOGNITIVE PECULIARITIES OF THE CONCEPT ATAMEKEN

Shalabayeva R.Z.,

Master's student, English language and MT department of
Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov,
Kokshetau, Kazakhstan e-mail: riza.92@mail.ru

Keywords: concept, cognitive linguistic, the picture of world, concept atameken.

Abstract. This article considers the problem of “concept”, its difference from the terms of “definition”, “meaning” and “notion”. The definitions of the researches who investigated the term “concept” and the main approaches in the modern linguistics are given. Nowadays, especially in the sphere of cognitive linguistic, the notion “worldview” is often used. To understand “worldview” we can only through the study of language and consciousness. The main representatives of conscious peculiarities are language units. Language units help to distinguish the knowledge gained about the world, the relation of the language speakers and the peculiarities of the definite nation. As an example, the analysis of atameken concept was made.

ӘОЖ 81.1

АТАМЕКЕН КОНЦЕПТІСІНІҢ ЛИНГВОКОГНИТИВТІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шалабаева Р.З.,

магистрант, Ағылшын тілі және ОӘ кафедрасы,
Ш. Уалиханов атындағы КМУ, Көкшетау, Қазақстан,
e-mail: riza.92@mail.ru

Тірек сөздер: концепт, когнитивті лингвистика, әлем бейнесі, атамекен концептісі

Аңдатпа. Бұл мақалада “концепт” мәселесі көтеріліп, оның “мағына”, “мән”, “ұғым” терминдерімен арақатынасы жайында сөз қозғалады. Концепті зерттеген ғалымдардың анықтамалары беріліп, осы түсініктің қазіргі тіл біліміндегі негізгі тәсілдемелері көрсетіледі. Қазіргі кезде лингвистика ғылымында, әсіресе когнитивті лингвистика саласында “әлем бейнесі” деген түсінік жиі қолданылуда, ал сол әлем бейнесін біз тек тілді, сананы зерттеу арқылы түсіне аламыз. Тілдің негізгі танымдық қасиетінің көрсеткіштері - тілдік бірліктер. Тілдік бірліктер арқылы әлем туралы жинақталған білімдерді, сол тілде сөйлеушілердің көзқарастарын, белгілі бір ұлтқа тән ерекшеліктерін көруге болады. Мысал ретінде атамекен концептісіне талдау жүргізіледі.

Қазіргі кезде тілді зерттеу оның тіршілік ететін модусі – адамсыз елестету мүмкін емес сияқты. Бұның өзі антропоцентризм болып табылады. Тілдің антропоцентризмдік тұрпаты қазіргі лингвистиканың тірегі. Көптеген зерттеушілерді тіл емес, сол тілде көрініс табатын жалпы адамзаттық, ұлттық-мәдени және сөйлеушілердің жеке қасиеттері, күнделікті қарым-қатынас процесі кезінде тілдің қызметі,

оның қоғамдық өмірде қандай рөл атқаратыны қызықтырады. Антропоцентристік парадигма өз шеңберінде этнолингвистика, лингвомәдениеттану, когнитивтік лингвистика, лингвопсихология тәрізді жана бағыттарға жол ашады [1, 20 б.]. Аталған ғылым салалары тіл мен ойлау, тіл теориясы, оның құрылымы, тіл бірліктері мен оның мағыналарының типологиясына қатысты сұрақтармен айналысады. Оған концептті анықтау мен тіл бірліктерінің мағынасы, олардың өзара қатынасы, тілдік мағына мен энциклопедиялық білімдердің байланысы, зерттеулердің әдістері мен принциптері және т.б. мәселелер жатады.

Бүгінгі таңда зерттеушілер жұмыстарында концепт ұғымы жиі қолданыс табуда [2]. Концепт ұлттық менталитетті түсінуде негізгі семантикалық жасалым болып табылады. Ол белгілі бір тілдік социумның тілдік сана-сезім ерекшелігін көрсетеді. Бұл ұғым когнитивті лингвистика мен лингвомәдениеттанудың басты термині мен негізгі түсініктерінің бірі болып есептеледі. Концепт категориясы философия, тілді логикалық талдау, психология, мәдениеттану мамандарының еңбектерінде кездеседі, әсіресе, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психолингвистика, социоллингвистика зерттеулерінде жиі қолданылады. Бұл ұғым көпмағыналы болғандықтан, түрлі ғылым салаларында әртүрлі түсіндірілсе, тіл біліміндегі зерттеушілер оны алуан түрлі мағынада қолданады.

Сырт көзге қарағанда, концепт – жай ғана сөз тіркесі, сөз тіркестері мен түйіндер үзінділері, бірақ олар біздің санамызда пайда болған мазмұны бұрыннан таныс “астарлы сөз тіркестері”: Кім соңғы? Мен сізден кейінмін... – күту кезегіндегі, дүкенде, дәрігер қабылдауында, билет алу кассаларында болатын жағдай. Концепт қазіргі ғылым жағдайында кеңейтілген түсінік ретінде қарастырылады. Концепт – мәдениеттану ғылымының және типтік мәдениет жағдайын сипаттау пәні. Түсінік “анықталады”, ал концепт “бастан өткізіледі” [3, 32 б.]. Бұл мақалада біз концептті когнитивті лингвистика аясында қарастырамыз.

Когнитивті лингвистика қазіргі тіл білімі ғылымында ерекше орын иеленген. В.З. Демьянковпен Е.С. Кубрякованың анықтамалары бойынша когнитивтік лингвистика – тілді ақпаратты кодтау және ауыстыруда маңызды рөл атқаратын когнитивті механизм ретінде зерттейді [4, 53-б.]. А.П. Бабушкин, Н.Н. Болдырев, Г.В. Быкова, Е.С. Кубрякова, Е.В. Лукашевич, З.Д. Попова, Е.В. Рахилина, И.А. Стернин сияқты ғалымдар когнитивті лингвистиканың бір бағыты ретінде семантикалық-когнитивті бағытты көрсетеді. Бұл тіл семантикасын

лексикалық және грамматикалық концепттер мазмұнын түсіну мүмкіндік құралы ретінде, тіл семантикасынан концептосфераға дейін модельдеу құралы ретінде зерттеу.

Когнитивті лингвистика қабылдау, ұғыну кезінде болатын ділдік процессті, демек, сана-сезім арқылы ақиқатты тану, сонымен қатар, олардың ділдік өкіл түрлері мен формаларын зерттейді. Ал концепт жайында Е.С. Кубрякова былай дейді: “Концепт – жадының оперативті бірлігі, діл сөздігі, тұжырымдамалық жүйе мен ми тілі, толық әлемдік бейне, білім кванты. Ең маңызды концептілер тілде көрініс табады”. В.И. Карасиктің ойы бойынша “адам жадысында сақталатын маңызды зердесіне жеткен типтелген тәжірибе көріністері есептелетін ділдік жасалым” [5, 59 б.] “құрамында бейне-естілім түсінік және құндылықты жақтарын бөліп көрсететін көпөлшемді ділдік жасалым” [5, 71 б.] “адамның өмір тәжірибесінің үзіндісі” [5, 3 б.] “басынан өткізетін ақпарат” [5, 128 б.] “басынан өткізген білім кванты” [4, 361 б.]. С.А. Аскольдов-Алексеев “концепт ойлау әрекеті кезінде біртекті заттардың көпшілігін алмастыратын ой жасалымы” деген анықтама берген [6, 267 б.].

Қазіргі лингвистика ғылымында концепт түсінігінің 3 негізгі тәсілдемесін көрсетуге болады: Бірінші тәсілдеме (өкілі Ю.С. Степанов) мәдениет концепттер жиынтығы мен өзара байланыс ретінде түсінілген кезде концептіні мәдениетті аспектіге басым көңіл аударып қарастырады. Демек, концепт – адамның діл әлеміндегі мәдениеттің негізгі ұяшығы. Ол концепттерді “еуропалық фонд пен фоннан тармақталу кезеңінде” еуропалық мәдениеттің бөлшегі ретінде ұсынады. Екінші тәсілдеме (Н.Д. Арутюнова және оның мектебі, Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев және т.б.) тіл белгісінің семантикасы концепт мазмұнын қалыптастырудың бірден-бір құралы ретінде ұсынады. Үшінші тәсілдеме жақтаушылары Е.С. Кубрякова, Д.С. Лихачев және т.б. концепт сөз мағынасынан тікелей туындамайтын, сөздер мен адамның жеке және халықтың тәжірибесі арасындағы дәнекерші, яғни концепт сөз бен шындықтың арасындағы дәнекершісі болып табылады.

Когнитивті лингвистика саласында концепт, мағына, мән және ұғым терминдері жиі қолданылады және көп жағдайда теріс түсінілуі мүмкін. Сол себепті аталған терминдерді жақсы ажыратып, дұрыс қолдана білу қажет. Жоғарыда концепт жайлы айтылып кетті, ал енді оның мағына, мән және ұғымнан айырмашылығы неде? Концепт – когнитивті сананың өнімі, ал мағына – тілдік сананың ұғымы. Мағына (семема) өзінің семасы арқылы концепті құрастыратын белгілі бір

когнитивті белгілер мен компоненттер жеткізеді, бірақ бұл концептің мәндік мазмұнының тек бір ғана бөлігі. Сөз мағынасының екі түрі жайлы айтып кету жөн: бірі – түсіндірме сөздіктерінде берілген лексикалық, ал екіншісі – тілді иеленушінің санасында көрініс табатын психолингвистикалық мағыналар. Лексикографиялық мағына – лексикографтардың жасанды конструкторы, оның субъективті түрде сөздікті қолданушыларға сөз анықтамасы ретінде ұсынылатын белгіленген минимум белгілер. Психолингвистикалық сөздің мағынасы тілді иеленуші санасында шынайы осы дыбыстық сыртпен байланысқан барлық семантикалық компоненттердің реттелген бірлігі. Психолингвистикалық мағына лексикографиялыққа қарағанда кең және ауқымды. Білімді меңгеріп алған тұлға, сол білімді өз әрекетіне қосқан кезде, тіл иеленушінің осы мағынаға деген белгілі бір көзқарасы туындайды және ол аталмыш тұлға үшін бір мән иеленеді. Мән әлеуетті түрде мағынада болмайды және мағынадан адам санасында туындай алмайды, ол мағынадан емес, өмірден туғызылады. Ал концепт мазмұны лексикографиялық та, психолингвистикалық мағынаға да қарағанда кең. Мағына тілдің семантикалық кеңістік бірлігі, реттелген жиынтықтың, нақты бір тілдің мағыналар жүйесі элементі. Мағына дыбыстық сыртына (лексема) қатысты қызметпен байланысты және осы социумға танылған салыстырмалы түрде біршама семантикалық белгілерді (сема) қамтиды. Сөз семантикасы қарым-қатынас процесі кезінде халықтың өзара түсінушілігін қамтамасыз етеді [7, 104 б.]. Сөз мағынасы – айтылатын концептің мазмұнын жалпы түсініктер беру талпыныстары. Е.С. Кубрякованың анықтамасы бойынша “белгімен айқындалған” сөздің мағынасы концепт болады. Концепт пен мағына тең мөлшерде когнитивті табиғаттың құбылысы. Мағына қарым-қатынас мақсатында тіл белгісімен бекітілген концептінің ойлау бірлігінің бөлшегі. Психологиялық шынайы мағына (тілді тасымалдаушының санасындағы сөзбен байланысатын семантикалық белгілері; тәжірибелік тәсілдермен айқындалады) және “лексикографиялық” мағына (қысқаша тұжырымдалған, түсіндірме сөздіктерде көрсетілген) ажыратылады [6, 64 б.].

Концепт – концептосфера бірлігі, яғни халықтың ойлау бірліктерінің ұйымдастырылған жиынтық. Концепт осы даму сатысында халық санасынан көрініс тапқан сол не басқа құбылыстардың ділдік белгілерін қамтиды. Концепт сана ақиқатын ұғынуды қамтамасыз етеді. Сөздің мағынасы ол сол зат немесе заттар, сол сөз дұрыс тілдік нормаға сәйкес қолданылады, ал концепт ол сөздің ойы.

Концепт адам санасына қатысты, ойлау әрекетінің ғаламдық бірлігі екені бізге белгілі. Адам санасындағы реттелген концептердің жиынтығы концептосфераны құрайды. Ал тіл адам санасына, оның концептосферасына, концептің ойлау бірлігі ретіндегі мазмұны мен құрылымына жету құралдарының бірі. Адам санасы жайлы айтылған кезде, когнитивті лингвистикада әлем бейнесі, тілдік әлем бейнесі, ұлттық тілдік бейне, когнитивті тілдік бейне сияқты сөз тіркестері жайында айтып кеткен жөн. Әлем бейнесі қоғамдық санада тұжырымдалған ақиқаттың реттелген білімдердің жиынтығы. Когнитивті әлем бейнесі мәдениеттен берілетін санадағы концептосфера мен стереотиптердің жиынтығы. Ұлттық когнитивті әлем бейнесі жеке халық өкілдерінің жалпы, тұрақты, қайталанатын әлем бейнесі. Тілдік әлем бейнесінде біткен сөздің жүйелі мағыналары әлем жайында ақпарат, заттар мен құбылыстардың тіл арқылы реттелуі, әлемді тіл арқылы бөлу, тіл белгілері мен мағыналарында көрініс тапқан, ақиқатты елестету, халықтың белгілі бір даму сатысындағы тіл бірліктерінде бекітілген халықтың ақиқат жайында елестер жиынтығы.

Әлемнің тілдік бейне белгілі бір тілде сөйлеушілердің санасында қалыптасып, тілде көрініс табатын білімдер жиынтығы болып табылады. Яғни тілдік бірліктерде бекітілген әлем туралы білімдер жинақталып, сол тілде сөйлеушілердің көзқарастар жүйесін құрап және ол әмбебап болуымен қатар, белгілі бір ұлтқа тән спецификалық компоненттерді қамтиды. Кез келген халық әлемді өзінің болмысына, рухани заттық мәдениетіне, дүниетанымына, таным-түсінігіне байланысты қабылдайды. Әлем бейнесі деген ұғым адам баласының қоршаған орта мен дүниеге деген өзіндік көзқарастарын зерттеуге негізделеді. Адамзаттың әлемге немесе дүниеге деген көзқарасы жеке және қоғамдық сана негізінде қалыптасады. Бұл жерде тіл таным қызметін атқарады. Бұл жерде тіл белгілі бір ұлттың немесе тіл иесінің мәдени-ұлттық менталдылығын танытып, адамның әлем туралы білімін қалыптастырады. Өмір сүру барысында адам объективті дүниенің моделін жасай отырып, сол арқылы танымның нәтижесін сөзде бекітеді. Адам баласының таным дүниесіндегі ең керемет сыйы – тіл феномені. Тіл кез келген табиғи құбылыстың белгіленуіндегі танымдық және коммуникативтік міндет атқаратын белгілер жүйесі. Тілдегі дүниенің бейнесіндегі әрбір зат пен құбылыстардың белгілі бір атауға ие болуының негізінің астарында таным дүниесінің жатқандығын аңғартады. Тілдің негізгі шұрайы мен танымдық қасиетін көрсететін тілдік бірліктер ретінде ауыз әдебиетінің үлгілері, мақал-

мәтелдер, фразеологиялық тіркестер, көркем әдебиет туындыларын атауға болады [8, 35 б.].

Әрбір тіл әлемді өзінше таниды, өзінше бейнесін жасайды. Тілдік тұлға тілді сол бейне шеңберінде қолданады. Осыған дәлел ретінде мына мақалада атамекен концептісінің қазақ халқының сана-сезімінде қалай қабылданатынын көрейік. Қазақ тілінде атамекен концептісінің ядросын зерттеу үшін түйінді лексеманың сөздік анықтамаларын талдау, синонимдерді талдау қолданылды. Қазақ тілінде түйінді концепт атамекен сөзімен берілді. Синонимдер: Отан, ел, туған жер, туып өскен жер, ата қоныс .

Қазақ тілінде атамекен концептісін көрсететін лексема мағынасына талдау жүргізейік. Т. Жанұзақовтың “Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде” атамекен сөзі былай анықталады [9]:

Атамекен – Ата бабадан ұрпаққа мұра болып қалған ежелгі құтты қоныс, мекен.

“Лұғат” сөздігінде атамекен сөзіне мынадай анықтама беріледі:

Ата-бабадан ұрпаққа мұра болып қалған ежелгі құтты қоныс, мекен.

Қазақ тілінің әмбебап сөздігі атамекен мағынасын былайша көрсетеді:

Ежелгі қоныс, байырғы тұрақ, тұрған жер.

I. Кеңспаевтың басылымындағы “Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігінде” мынадай анықтама берілген: “Белгілі халықтың ежелгі мекені (бұл фраза көне заманда (мәселен, қазақ өмірінде) о баста әр рудың, тайпа, елдің өзіне тән өлкесі туралы айтылған)” [10].

Н. Уәли, Ш. Құрманбайұлы басылымындағы “Қазақ сөздігінде” былай делінген [11].

Атамекен – ежелгі қоныс, байырғы тұрақ, тұрған жер.

Жоғарыда берілген сөздік анықтамаларына негізделе отырып, біз мынадай қорытындыға келеміз: қазақ халқы санасында атамекен концептісі – туған жер, өлке, атадан балаға мұра болып қалып отыратын, “кіндік қаны тамған” жер, ата-бабасының қоныс тепкен, өсіп өніп келе жатқан жері. Яғни, қазақ халқы үшін атамекен концептісі өте кең, ауқымды мағына береді.

С. Бизақов басылымындағы “Синонимдер сөздігінде” атамекен сөзіне мынадай синонимдер берілген [11]. Атамекен, ата қоныс, ата мұра – ата-бабадан ұрпаққа мирас болып қалған ежелгі құтты мекен, тұрақ. Ә. Болғанбаев баспасындағы “Қазақ тіліндегі синонимдер сөздігінде” берілген сөздер: Атамекен – Отан, ел, туған жер, туып

өскен жер, ата қоныс. Ата-бабадан ұрпаққа мирас болып қалған ежелгі құтты мекен, туған ел, өскен жер.

Демек, берілген синонимдерге қарағанда біз атамекен ежелгі замандарда ру, тайпа иелігіндегі белгілі бір аймақ, өңір болса, бертін келе туған жер. Кейін келе мәні кеңейіп, ата-бабалар ғұмыр кешкен, олардың өз ұрпақтарына мәңгілікке қалдырған иелігі, “ең қымбат мұрасы” деген ұғымды білдіретіндігіне көз жеткіземіз. Отан ұғымдарының баламасына айналған атамекен ұғымы – еліміздің, мемлекеттілігіміздің негізі.

Ал, енді, өзге тілде аталмыш концепт қалай аударылып, қандай мағына беретінін көрейік. Аударма тіл ретінде орыс және ағылшын тілдерін аламыз.

Р.Г. Сыздыкова баспасындағы “Қазақша-орысша сөздігінде” мынадай аудармалар берілген [13]:

Атамекен – отчизна, родной край, земля отцов.

С.Г. Ахметова Қазақша-ағылшынша-орысша сөздігінде атамекен концептісі былай аударылған [14]:

Атамекен зат. – land of ancestors (forefathers) земля предков.

П.В. Косович баспасындағы “Казахско-русский и русско-казахский словарь” мынадай аудармаларды ұсынады [15]:

Атамекен – земля предков, отечество, отчий край, родина, родные места.

Атамекен лексемасының орыс тілінде берілген аудармаларға қарағанда да, атамекен концептісі ата-бабалар мекені, туып-өскен жері, туған өлке, Отан деген мағыналарды білдіреді. Яғни, қазақ халқы мен орыс халқының сана-сезімінде аталмыш концепт біршама жақын, ұқсас мағына береді. Ал енді осы лексеманың ағылшын тілінде берілген репрезентацияларына талдау жүргізейік. Ағылшын тілінде атамекен лексемасына motherland, fatherland, homeland, hometown, birthplace деген аудармалар берілген.

“Macmillan study dictionary” сөздігінде мынадай анықтама берілген [16]:

Homeland – the country where someone comes from.

“Cambridge learner’s dictionary” сөздігінде мынадай анықтама берілген:

Homeland – the country where you were born.

“Cambridge advanced learner’s dictionary” сөздігінде мынадай анықтама берілген [17]:

Homeland – the country you were born in.

Fatherland the country in which you were born or the country with which you feel most connected.

“Cambridge academic content dictionary” сөздігінде мынадай анықтама берілген [18]:

Homeland – the country where you were born.

“Longman exams dictionary” сөздігінде мынадай анықтама берілген [19]:

Homeland – the country where someone was born.

Motherland – the country where they were born and to which they feel a strong emotional connection.

Fatherland – the place where someone or their family was born.

“Oxford Learner’s thesaurus a dictionary of synonym” сөздігінде мынадай анықтама берілген [20]:

Homeland the country where a person was born; a country or region that is closely identified with a particular race or group of people.

Hometown the town or city where you were born or lived as a child.

Birthplace the house, district or town where a person was born, especially a famous person.

Атамекен бейнесін қалыптастыру үшін ағылшын тілінде негізіне “land” – жер лексемасы кіретін “motherland”, “fatherland”, “homeland” күрделі зат есімдер қолданылған. Құрамындағы “father”, “mother”, “home” сөздері анасына, әкесі мен үйіне деген қарым-қатынасын және әртүрлі руға қатыстылығын бар екенін көрсететін сияқты. Адамның туылған жері және сол елдің азаматы болып есептелетін ел ағылшын тілін концептосферасында мынадай лексемалармен берілген “fatherland”, “homeland”. Ата-бабалар мекені, адамның туған жері, оның туыстары мекен еткен жер “motherland”, “fatherland”, “homeland” лексемалармен беріліп, қазақ тілінде атамекен, ал орыс тілінде край отцов деген мағынаға сай келеді.

Жоғарыда берілген сөздік анықтамаларына сәйкес, жалпы мынадай қорытындыға келуге болады: атамекен концептісі адам санасында атамекен этикалық категориясы негізінде қалыптасатын көпөлшемді ділдік білім. Атамекен этикалық категория ретінде адамның туып-өскен жеріне, ата-анасы, ата-бабалары, халқы мен мемлекетіне деген қарым-қатынасын реттейді. Атамекен концептісінің қазақ танымында қандай ұғым беретінін қарастыра отырып, халықтың басынан кешкен өмірін, ұлттық ерекшелігін, дүниетанымын тани аламыз, адамзатты табиғатты, Отанын сүйуге тәрбиелейміз.

Қорытындылай келе, атамекен ұғымы ата және мекен деген тіркестен құралған. “Ата” ата-баба, ежелгі мағыналарын берсе, мекен

(араб тілінде, мекен — орын, жай) – тұрақ, өмір сүретін, өсіп-өнетін жер дегенді білдіреді. Сонда атамекен ата-бабаларынан бері мекен етіп, өркен жайып келе жатқан жер деген ұғымы береді. Атамекен атауы кейде лексика-семантикалық мағынасына ата жұрт, ата қоныс, туған жер, Отан сөздерімен де ауыстырылып қолданылады. Атамекен – адамзат тарихы мен адам баласының ой-санасында жоғары тұратын қасиетті де қастерлі ұғым. Атамекен кез келген ұлт үшін аса маңызды рөл атқаратыны белгілі. Оның ішінде қазақ халқы кіндік қаны тамған жер деп қастерлейді. Қазақ танымындағы атамекен концептісінің логикалық моделі Отан, туған жер, ата қоныс, дала сияқты күрделі логикалық ассоциациялардан тұрады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. – М., 2008. – 272 с.
- [2] Бейсембаев А.Р., Бахралинова А.Ж. Структура концепта в рамках когнитивной лингвистики // Известия КазУМОиМЯ. Серия “Фил. науки”. – 2015. - № 4.
- [3] Степанов Ю. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. – М: Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
- [4] Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – 197 с.
- [5] Карасик В.И. Введение в когнитивную лингвистику.– М., 2004.
- [6] Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность: Антология. – М., 1997.
- [7] Попова З. Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ, 2010.
- [8] Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка. Монография. – Воронеж, 2007. – 250 с.
- [9] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі/ Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
- [10] Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі / І. Кеңеспаев.– Алматы: АРЫС, 2007.
- [11] Қазақ сөздігі/Н. Уәли, Ш. Құрманбайұлы.–Алматы: Дәуір, 2013. – 1488 б.
- [12] Синонимдер сөздігі. Жауап.ред. С. Бизақов. – Алматы, 2001.
- [13] Қазақша-орысша сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс. 2008. – 962 с.
- [14] Қазақша-ағылшынша-орысша сөздік. – Алматы: Мектеп. 2007. – 256 б.
- [15] Казахско-русский и русско-казахский словарь/ Сост. П.В. Косович. – Кокшетау: Келешек. 2012. – 900 с.
- [16] Macmillan study dictionary. - Macmillan Publishers Limited, 2010.
- [17] Cambridge learner’s dictionary. - Cambridge University Press, 2011.
- [18] Cambridge academic content dictionary. - Cambridge University Press, 2009.
- [19] Longman exams dictionary. - Pearson Education Limited, 2006.
- [20] Oxford Learner’s thesaurus a dictionary of synonym. - Oxford University Press, 2008.

REFERENCES

- [1] Maslova V.A. Kognitivnaya lingvistika: ucheb. posobie. M., 2008. 272 s. [in Russ.].
- [2] Beisembayev A.R., Bakhralinova A.Zh. Structura konceptii v kognitivnoi lingvistike. *Izvestiya KAZUMOiMYA im. Ablai khana. Seriya “Filologicheskiye nauki”*, 2015, № 4, S.5-13 [in Russ.].

- [3] Stepanov Yu. *Koncepty. Tonkaya plenka civilizacii*. M: Yazyki slavyanskikh kultur, 2007 [in Russ.].
- [4] Kubryakova E.S. *I dr. Kratkiy slovar kognitivnyh terminov*. M., 1996. 197 s. [in Russ.].
- [5] Karasik V.I. *Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku*. M., 2004 [in Russ.].
- [6] Askoldov S.A. *Koncept I slovo*. In: *Russkaya slovesnost: antologiya*. M., 1997 [in Russ.].
- [7] Popova Z.D., Sternin I.A. *Kognitivnaya lingvistika*. M.: AST, 2010. 314 s. [in Russ.].
- [8] Popova Z.D., Sternin I.A. *Semantiko-kognitivnyi analiz yazyka. Monografiya*. Voronezh, 2007 [in Russ.].
- [9] *Kazak tilinin tusindirme sozdigi / Zhalpy redakciyasyn baskargan T. Zhanuzhakov*. Almaty: Dayk-Press, 2008. 968 b. [in Russ.].
- [10] *Kazak tilinin frazeologiyalyk sozdigi*. Almaty, ARYS, 2007 [in Kaz.].
- [11] *Kazak sozdigi*. Almaty, Dairbaspasy, 2013. 1488 b. [in Kaz.].
- [12] *Sinonimder sozdigi*. Zhauap. Red. S. Bizakov. Almaty, 2001 [in Kaz.].
- [13] *Kazaksha-oryssha sozdik*. Almaty: Dayk-Press, 2008. 962 b. [in Kaz.].
- [14] *Kazaksha-agylshynsha-orysha sozdik*. Almaty: Mektep. 2007. 256 b. [in Kaz.].
- [15] *Kazahsko-russkiy i russko-kazahskiy slovar*. Sost. P.V. Kosovich. Kokshetau: Keleshek, 2012. 900 s. [in Kaz.].
- [16] *Macmillan study dictionary*. Macmillan Publishers Limited, 2010.
- [17] *Cambridge learner's dictionary*. Cambridge University Press, 2011.
- [18] *Cambridge academic content dictionary*. Cambridge University Press, 2009.
- [19] *Longman exams dictionary*. Pearson Education Limited, 2006.
- [20] *Oxford Learner's thesaurus a dictionary of synonym*. Oxford University Press, 2008.

ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТА “АТАМЕКЕН”

Шалабаева Р.З.,

магистрант, КГУ имени Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан,
riza.92@mail.ru

Ключевые слова: концепт, когнитивная лингвистика, картина мира, концепт “Атамекен”.

Аннотация. В данной статье рассматривается изучение “концепта”, его отличие от терминов “значение”, “смысл”, “понятие”. Даются определения ученых, исследовавших концепты с позиции различных подходов современной лингвистики. В современной лингвистике, в частности в когнитивной лингвистике, такое понятие как “картина мира” употребляется часто, картину мира можно понять, изучая язык и сознание того или иного народа. Главные показатели особенностей этнического сознания это языковые единицы. Языковые единицы помогают понять полученные знания о мире, отношении носителей языка к миру. Для примера был проведен анализ концепта атамекен.

Статья поступила 17.03.2016 г.

2 – Бөлім
АУДАРМАНЫҢ ҚАҒИДАСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ
ЗЕРТТЕУЛЕР

Раздел 2
ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ
ПЕРЕВОДА

Section 2
RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE
OF TRANSLATION

UDC 81.25

MAIN APPROACHES TO THE DEFINITION OF ‘EQUIVALENCE’
IN THE PROCESS OF TRANSLATION

Kaliyeva Zh.Zh.,

master’s degree student,

Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, Zh.kl1992@mail.ru

Keywords: translation, equivalence, approach, definition, correspondence, source language, target language.

Abstract. This article gives the main range of issues related to the modern interpretation of the notion of equivalence in translation theory. The article relies on the study of Russian scientists S. G.Barkhudarov, V. N. Komissarov, V.V. Vinogradov and the achievements of foreign scholars (Snell-Hornby, Catford, Broeck, Sapir-Whorf), that, as a whole, creates a better understanding of the content of these concepts. Today, the notion of equivalence is given considered time both in theoretical so practical courses in translation. The article presents the three main approaches to the definition of the ‘equivalence’ in the process of translation. Each of them is described and analyzed. The notion of equivalence was under the criticism for several reasons. The opinions of scholars are controversially, some of them state that equivalence exist whereas others deny existence of this term. These reasons are considered from different perspectives in this article.

The specifics of the translation which distinguishes it from all other kinds of linguistic communication, is that it is designed for a full replacement of the original and that the translation of the receptors finds it completely

identical to the original text. However, it is obvious that the absolute identity of the original translation unreachable.

Due to the lack of identity between the content ratio of the original and the translation of the term '*equivalence*' was introduced indicating the correspondence of the content. It means the semantic proximity of the original and the translation.

In this regard, in the XIX century it has been developed "theory of untranslatability." This linguistic theory of Wilhelm von Humboldt is definitely one of the most influential concepts of linguistics in XIX century. Then, the main focus was the study of linguistic features of the language, the disclosure of all the unique, distinguishing it from other languages: unique structure features, grammatical structure and vocabulary of each individual language. All of this is the peculiarity of language, its national characteristics. For these reasons, it has been suggested the impossibility of translation of these features, both linguistic and cultural into another language. It was assumed that the translation must be exhaustively reproduce the original and be completely its identity, hence the translation, especially literary text is fundamentally impossible.

Translation appeared as impossible task because it is a process in which loss of meaning or loss of elements inevitably. There are two approaches, both of which were recognized unsatisfactory. The first one is exactly keep the script, sacrificing originality of the source language. The second one is to move away from the original text and to reproduce the original text in the target language, focusing on its features and lingvocultural aspects (i.e. free translation, adaptation). On this basis it was stated that the translation as an accurate reproduction of the original, is not possible.

From the perspective of contemporary translation studies, both positions are wrong. Despite the fact that absolute, complete rendering of all senses of the original is not possible, translator is unable to recreate the original text in another language. According to Edward Sapir there is a 'extralinguistic art which is available to transmission without loss of the resources of a foreign language, even specifically language arts, and essentially untranslatable units' [1, с. 196]. Based on this quote, translation, even though being not identical in all respects to the original, is possible.

However, the lack of absolute identity does not preclude the implementation of cross-language communication.

In the history of translation the problem of equivalence was considered from different perspectives. The opinions of scholars about the interpretation of equivalence differ. Some absolutely reject the notion of equivalence as a

concept explaining that is not suitable for Translation. Mary Snell-Hornby in his book *'Translation studies. An integrated approach'* also supports the view that the concept of 'equivalence' cannot be used as a base in the theory of translation, saying that 'a term equivalence is undefined and uncertain, it also presents the illusion of symmetry between languages and it distorts the basic problems of translation' [2, c. 22].

The notion of equivalence was under the criticism for several reasons. Van den Broeck and Larouz consider the effect of equivalence impossible, since there are a number of questions: how can you measure this effect? And how can the text have the same effect and cause the same reaction in different times and in different cultures? [3, c. 29]. On the other hand, such scholars as Reiss, Vermeer, Jakobson, Nida argue that equivalence, characterized by its own specifics exists.

The main difficulties associated with the formation of the concept of equivalence, caused primarily by a multi-levelness of the equivalence and the heterogeneity of the concept associated with the semantic, structural, functional, communicative, pragmatic, genre, and other characteristics. And all these parameters must be kept in the translation. Depending on the text, as well as the conditions and methods of translation will change their degree of actual implementation [4, c. 22].

Dindo Gorlee, considering this problem, noted that "the picture is further complicated by the many definitions used with the term that is often used not only for descriptive purposes (ie, neutral), but as a charge against a priori requirement that the text should be responsible to be considered an adequate translation. A variety of types of equivalence proposed in the papers on the theory of translation is amazing: in addition to the term "translational equivalence", perhaps the most general terms, can be found such as the "functional equivalence", "stylistic equivalence", "formal equivalence", "textual equivalence", "communicative equivalence", "linguistic equivalence", "pragmatic equivalence", "semantic equivalence", "dynamic equivalence", "ontological equivalence, etc" [5, c. 78].

Y. Nida in his book 'science of translating' says that it is impossible to consider the principle of correspondence in the translation, without acknowledging that there are many different types of translation. The differences in the types of translation can be attributed to three main factors: 1) the nature of the message; 2) the intention of the author; 3) the type of audience. On this basis, the equivalence of the text should be considered under the relevant factors referred to in each situation that will change the very concept of equivalence, depending on the linguistic situation [6, c. 335].

V.S. Vinogradov considers that the equivalence of the translation script is always a relative term. It can be argued that any translation will never be completely identical to the text of the original. The degree of convergence with the original depends on many factors - the skill of the translator, comparing the characteristics of language and culture, the way of translation, the nature of the source text. According to Vinogradov, the equivalence in translation theory should be understood as “the preservation of the relative equality of content, semantic, stylistic and functional – communicative information contained in the original and translation” [4, с. 18]. Furthermore, the equivalence of the original and translation – this is primarily a community of understanding contained in the text information, including that which affects not only the mind but also the feelings of the recipient, and that not only explicitly expressed in the text, but also implicitly referred to the subtext”. This definition gives the L.S Barkhudarov [7, с. 186].

Definitions of V.S Vinogradov and L.S Barkhudarov extensive include a variety of requirements for equivalence of translation, among which are the following general requirements: preservation of equality in the transmission of different types of information, i.e, a content of the plan. Equivalence according to A. Schweitzer is hierarchy category. Levels range from parsing through the *semantic* to the *pragmatic*. The lowest level of equivalence – is equiv alent in the syntactic level. It is achieved when the unit can be translated. The equivalence on the syntactic level is possible in the case if, for example, as a predicate acts not the word but phrase (look after). The equivalence on the semantic level is often caused by failure to maintain the passive voice or impersonal forms of the verb in the translation. On a pragmatic level a pragmatic aspect of the text must be preserved in translation at any circumstances [8, с. 215].

V.N Komissarov formulated the definition of equivalence as follows: ‘equivalence - is the maximum possible linguistic proximity of the translated text to the original text’ [9, с. 152]. It is a short and comprehensive definition than the ones given above, but it puts forward a similar requirement to the translation equivalence.

English scientist Catford also tried to give a definition of ‘equivalence’. He provides a common definition of translation, according to which the translation is the replacement of textual material in one language, to the translated text in another. According to this definition, the main problem in translation is to find the translation equivalents. Catford believes that equivalence in translation can be identified by comparison of texts in different languages. By systematic substitutions (switching) in one text and observation of transformation in another text. In this concept the final aim

of the translation process is just the condition of texts equivalence. The equivalence can be considered when it has constant correspondence which is independent from the context [10, с. 174].

At the same time Catford offers the term ‘transfer’ instead of ‘translation’. He denies the concept of equivalence as an opportunity to recreate the word of the source language by means of language translation. But the absence of equivalences, does not prevent an adequate transfer of the content in another way. i.e. a variational correspondence, except for that equivalents which are permanent and constant. Variational correspondence is established between the words when the target language has the range of synonyms with the words to convey the same meaning of the original word. In English, the word *motherland* is not ambiguous; it has only a single constant meaning *отан (родина)*, but in Kazakh translation the translator has to choose one of the variational correspondence, based on the context of use: *отан, туған жер, ата-мекен, ел-жұрт*. Each of these Kazakh words has one common meaning but they are used differently due to the context and situation. For example, *отан* is the country where you live, *туған жер* is the place where you were born and so on.

Catford’s theory plays a big role in the subsequent development of translation studies. He declares that the term ‘equivalence’ is the key in determining translation in translation theory; the central task is to determine the nature of translation equivalence and the conditions for its achievement.

In modern translation theory there are three main approaches to the definition of ‘equivalence’.

The first approach can be described as ‘traditional’ that belonged to a leading position in translation studies up until recently. This includes these linguistic theories, in which the dominant role in the translation is given to languages. The main task of the translator is to transfer the semantic content of the original text as accurate as possible into the target language.

However, practice confirms this thesis cannot be detected, resulting in the need for a number of reservations and deviations from the original approval. For L.S Barkhudarov stipulates that the immutability can be understood only in a relative meaning. He notes that in translation it is impossible to avoid the loss, in other words, there is a partial rendering of the content which is expressed in the original text. Hence, it makes logical conclusion that the translation may not be complete and absolute equivalent to the original text [7, с. 10]. But this conclusion is at odds with the position that the content of the plan should be passed intact and full. But this conclusion is opposite to the position that the content of the plan should

be fully kept. That is why this approach contradicts itself, thus cannot be considered impartial and effective.

The second approach is to search for the invariant part of the original, in other words, the part that will keep the preservation of the equivalence of the original translation. Often, as an invariant suggested the communicative purpose, function of source text, or situation described in the original.

But such approach is faced with another problem. Whatever part of the original text has been selected as an invariant, one can always find (or create) translation, in which this part is not rendered, but in spite of this, the purpose of the communication is saved.

Finally, there is also an empirical approach to the determination of translation equivalence. This approach is presented and developed in the works of V.N. Komissarov [9, с. 87]. V.N Komissarov believes that there is no point in trying to find the invariant part, what the translator needs is to rely on the practice of translation. The translator should compare a large number of professional translations and original texts, which can help to reveal on what original and translation equivalence is based on.

This experiment allowed V.N Komissarov come to the conclusion that the degree of semantic proximity to the original text is not the same in different translations, and their equivalence is based on the preservation of the different parts of the original content. In a sense, this approach is close to Catford's theory.

Catford proposes to establish the equivalence of the two segments of text by empirical way: by analyzing the available translations of different texts or creating a new translation, which is done by experienced translator.

In his theory, Catford departs from a formal approach to the equivalence, highlighting the 'situational' equivalence which determined by empirical way. On the one hand, this approach allows us to consider correspondence of the original and the translation on the basis of exact text, avoiding excessive generalization, on the other hand, the empirical analysis through making transformations in the translated text seems laborious and time-consuming.

Despite the shortcomings of the third approach (the laborious, volume, time-consuming), it is the most effective and efficient, as it is based directly on the practice of translation and proceeds from a comparative analysis of the original and translations, resulting in a fairly objective results.

Summarizing, we can say that there is no clear and specific definition of the concept of 'equivalence'. Most of the definitions are done in descriptive way, either through negation. However, if we try to summarize all above said information, the basic essence of the concept of translation equivalence

can be determined by the correspondence of content and equality of the information. In interpretation of the concept we make the emphasis on preserving and rendering the plan of the contents of the original text in translation. Based on this, we may understand equivalence as the maximum attainable common content and the most complete semantic proximity of the original and the translation.

REFERENCES

- [1] Sapir E. Izbrannye trudy poyazykoznaniiyu I kulturologi. M., 1993 [in Russ.].
- [2] Snell-Hornby M. Translation Studies. An integrated approach. Amsterdam, 1995. 22 p.
- [3] Broeck R. The concept of equivalence in translation theory: Some critical reflections. Academic, 1978. P. 29 - 47.
- [4] Vinogradov V.S. Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy). M., 1995 [in Russ.].
- [5] Gorlee D.L. Semiotics and the Problem of Translation (With Specific Reference to the Semiotics of Charles S. Peirce). Rodopi, 1994. 78 p.
- [6] Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964. 331 p.
- [7] Barkhudarov L. S. Yazyk i Perevod: Voprosy obschey I chastnoy teorii. M., 1975 [in Russ.].
- [8] Schweitzer A. D. Teoriya perevoda. Teoriya perevoda: Status problemy aspekty. M.: Nauka, 1988. 215 s. [in Russ.].
- [9] Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). M., 1980 [in Russ.].
- [10] Catford J. C. A. linguistic theory of translation. Oxford University Press, 1965. 174 p.

АУДАРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ “БАЛАМАЛЫҚ” ҰҒЫМЫНА АНЫҚТАМА БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ

Қалиева Ж.Ж.,

Аударма ісі кафедрасы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail.ru: Zh.kl1992@mail.ru

Тірек сөздер: аударма, баламалық, тәсілдер, анықтама, түпнұсқа тілі, аударма тілі, синоним сөздер.

Аңдатпа. Бұл мақала аударма теориясындағы баламалық түсінігіне анықтама беруге қатысты негізгі сұрақтарды қарастырады. Мақаланы жазуда негіз ретінде Л. С. Бархударов, В. Н. Комиссарова, В. В. Виноградов сияқты орыс ғалымдарының және шетел ғалымдарының (Снелл-Хорнби, Кэтфорд, Брук, Сепир-Уорф) бұл мәселедегі жетістіктеріне сүйене отырып жазылған еңбектері алынған.

Бүгінгі күні аударматануда “баламалық” мәселесіне теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да жеткілікті көңіл бөлініп отыр. Мақалада баламалық ұғымына деген анықтама беру тәсілдерінің үш түрі берілген. Олардың әрқайсысы қарастырылып, сипатталған. Баламалық ұғымы көптеген зерттеулерде сынға алынған. Ғалымдардың бұл мәселе туралы пайымдаулары әртүрлі. Бір топ ғалымдары баламалық ұғымы мүлде жоқ деп түсіндірсе, екінші топ ғалымдары баламалық ұғымы бар деп сендіреді. Осындай пайымдаулар мақалада жан-жақты қарастырылған.

ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ “ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ” В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА

Калиева Ж.Ж.,

магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан,
Zh.k11992@mail.ru

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, подходы, определение, синоним, исходный язык, язык перевода.

Аннотация. Эта статья рассматривает основной круг вопросов, связанных с современной трактовкой понятия эквивалентности в теории перевода. Статья опирается на исследования таких российских ученых, как Л. С. Бархударов, В. Н. Комиссарова, В. В. Виноградов, а также на достижения зарубежных ученых (Снелл-Хорнби, Кэтфорд, Брук, Сапир-Уорф), что создает более глубокое понимание содержания этих понятий. Сегодня понятию эквивалентности уделено достаточно внимания как в теоретических, так и в практических курсах переводоведения. В статье приведены три основных подхода к определению ‘эквивалентности’ в процессе перевода. Каждый из них описан и проанализирован. Понятие эквивалентность критиковалось по нескольким причинам. Мнения ученых являются спорными, некоторые из них считают, что эквивалентность существует, а другие отрицают существование этого термина. Эти причины рассматриваются в этой статье с различных точек зрения.

Статья поступила 15.03.2016 г.

PECULIARITIES AND COMPLEXITIES OF INTERPRETATION OF POLITICAL DISCOURSE FROM ENGLISH INTO KAZAKH

Kultayev Y.K.,

MA student, Kazakh Ablai Khan University of International Relations
and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, yernur.kultayev@rambler.ru

Keywords: political discourse, communication, transformation, transliteration, calque.

Abstract. After gaining Independence Kazakh language became an official language of the Republic of Kazakhstan. National language began to be used in different spheres. The language which used to be hardly used only in everyday life, stepped into a new level. The significance of Kazakh in different spheres as well as in political discourse rose dynamically. Peculiarities and complexities of interpretation of political discourse from English into Kazakh are reviewed in the article. Examples are set and the article comprises analysis of translations.

ӘӨЖ 81.25

САЯСИ ДИСКУРСТЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР

Култаев Е.К.,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ магистранты,
yernur.kultayev@rambler.ru

Тірек сөздер: саяси дискурс, коммуникация, трансформация, транслитерация, калька.

Аңдатпа. Қазақстан Республикасы тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін, қазақ тілі егемен еліміздің мемлекеттік тіліне айналды. Қазақ тілі жан-жақты қолданысқа түсе бастады, оның қызмет ету аясы да кеңейді. Осы орайда қазақ тілінің көптеген салаларда, соның ішінде, саяси дискурста қолданылуының маңызы артты. Мақалада саяси дискурсты ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудағы ерекшеліктер мен аударма барысында туындайтын қиыншылықтар қарастырылады. Сонымен қатар, саяси дискурсты аудару жолдары айқындалады.

Заманауи қоғамдағы саяси коммуникацияның рөлі ерекше. Көптеген әлеуметтік және саяси мәселелердің шешілуі – саяси коммуникацияның дұрыс әрі анық жүзеге асуымен байланысты. Саяси дискурстың прагматикалық әлеуеті зор, оның құрамында авторлық интенциялар мен жекелеген спикерлердің сөйлеу мәнері мен ерекшеліктері кеңінен көрініс табады. Дискурстың кез келген түрінде секілді саяси дискурста адресатты иландыру әрекеті жүзеге асырылады. Сөйлеуші адресатты иландыру үшін арнайы стратегиялар

мен амалдарды пайдаланады. Көп жағдайларда осындай амал-тәсілдер саяси дискурс аудармасын жүзеге асыруда қиындықтар тудырады. Ал халықаралық деңгейде сындарлы диалог орнату үшін бұл ерекшеліктердің барлығы аударылатын тілге ешқандай нұқсансыз жеткізілуі шарт. Қазақстан Республикасы тәуелсіздікке қол жеткізіп халықаралық саяси аренада ауқымды жетістіктерге қол жеткізгенін ескеретін болсақ, саяси дискурс аудармасының мәні арта түседі.

Әлеуметтік-саяси мәселелерді аудару – аудармашыға жүктелетін ең ауыр және жауапкершілігі мол қызметтердің бірі. Себебі, тіларалық және мәдениетаралық ерекшеліктер, саяси дискурс тілінің ерекшеліктері аудармашыға айтарлықтай қиындықтар туғызады. Саяси дискурсты аудару барысында ерекше мұқият болу қажет. Саяси дискурсты аударудың ерекшеліктері мен қиындықтарына тоқталмас бұрын, “дискурс” және сәйкесінше “саяси дискурс” ұғымдарына тоқталғанымыз жөн.

Соңғы уақытта “дискурс” термині кең қолданысқа ие болып отыр. Дегенмен, сөздің нақты, бірегей түсіндірмесін анықтау қиынға соғуда. Ал біз “дискурс” ұғымын лингвистикалық тұрғыдан қарастырып көрейік. Дискурс сөзі латынның “discursus” – қозғалыс, айналым сөздерінен шыққан. Уақыт өте келе сөз трансформацияға ұшырап, дискурс түрлі адамдардың бір мәселеге қатысты ортақ ойлары, идеяларымен ассоциациялана бастады. Кейін мағына қайта өзгеріп, дискурс ұғымы вербальділік ұғымымен сіңісіп кетті. Яғни, дискурс дегеніміз “вербальді байланыс” немесе “вербальді коммуникация” [1, 35 б]. Соңғы онжылдықта кеңінен таралған дискурс түсінігінің мағынасы да осы – вербалды коммуникация. Дискурс түсінігін мәтінмен шатастыруға болмайды. Әрине, екеуінің ұқсастықтары бар, алайда, айырмашылықтары да жеткілікті. Мәтін әрқашан дискурс бола бермейді. Бірақ, кез келген дискурстың құрамында мәтіннің болатыны түсінікті-ақ.

Дегенмен, жоғарыда айтып өткендей мәтін өз күйінше дискурс бола алмайды. Ол вербальді байланысқа түсіп, оның қандай да бір әсері болған жағдайда ғана, ол дискурсқа айналады. Саяси дискурс дегеніміз саяси талқылауларда қолданылатын барлық сөйлеу әрекеттерінің жиынтығы.

Саяси дискурс – мемлекеттік биліктің ресми тілі. Сондықтан, оның тыңдаушыларға әсер ету формалары көркем әдебиет, публицистикалық және ауызекі сөйлеу тілдеріндегі тілдік ерекшеліктерден өзгешеленеді. Сонымен қатар, коммуникация үдерісінде, әсіресе, әлеуметтік

мәселелер, қоғамдық тақырыптар қозғалғанда, тілдің мәдени-әлеуметтік тұрғыда ерекшеленетінін айта кеткен жөн. Себебі мұнда әр жеке тұлғаның көзқарасы шешуші рөлге ие болады. Яғни, әр әлеуметтік топтың өзіне ортақ, түсінікті тілдік нормалары болады [2, 361 б.]. Ал дискурстың ең негізгі мақсаты адресатқа әсер ету болғандықтан, бұл ерекшеліктердің маңызы зор.

Саяси дискурсты зерттеген тіл білімінің ғалымдарының арасынан Э.В. Будаев, А.П. Чудинов және Е.И. Шейгалды айтуға болады. Осы ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, біз саяси дискурсты зерттеудің нысандары ретінде саяси БАҚ дискурсын (газет-журналдар, радио, телевизия) және парламенттік пікірталастар, түрлі кездесулердегі сөз сөйлеулер, саяси партиялардың құжаттары секілді институционалды саяси дискурсты анықтай аламыз [3].

Саяси дискурста тән қасиеттердің бірі – кәсіби саяси терминдердің, клишелердің кеңінен қолданылуы. Мысалы, *corroborate a statement – өтінішті растау, proponents – жақтама, a vision – тұжырымдама, көрініс, heterogeneous – бірыңғай емес, boom and bust – шарықтау шегі мен құлдырауы, apart from the fact that – есепке алмағанда, to the extent that – егер (қандай да бір шартқа қатысты), to take the view that – көзқарас ұстану және т.б.* Сондықтан саяси дискурс аудармашысы осындай саяси терминдердің барлығымен дерлік жақсы таныс болуы керек. Себебі бұл терминдер дискурс мәтінінің негізгі тірек сөздері болып табылады. Қазақстан Республикасы егемендікке қол жеткізген соң, халықаралық деңгейдегі саяси іс-шараларға белсене ат салыса бастады, тіпті қандай да бір салаларда жетекші және бастамашы рөліне де ие болды. Сондықтан көптеген саяси терминдердің үздіксіз қолданысқа енуі аудармашының аталмыш терминдерді нақты және бірізді пайдалануын талап етеді.

Саяси дискурста сонымен қатар тұрақты тіркестер де жиі қолданылады. Мысалы, *to lay foundations of – негізін қалау, to go hand in hand – үздіксіз байланыста болу, to break new grounds – жаңа мүмкіндіктерді ашу, to find a common ground – ортақ, екі жаққа да тиімді шешім табу.* Осындай тұрақты сөз тіркестерді аударғанда да ерекше мұқият болу керек. Себебі, бұл жағдайда да тіркестер аудармада шешуші мәнге ие болады. Олар көбінесе сөйлемнің негізгі мүшесі қызметін атқарады. Ал тұрақты сөз тіркестерді әрқашан мәтіннің мағынасына қатысты аудару мүмкін емес. Себебі, фразеологиялық сөздердің құрамында әрқашан астарлы мағына болады. Сөйлеушінің дискурс барысында тұрақты тіркестерді пайдалануы – оның адресатты

иландыру жолдарының бірі. Демек, оның дискурста атқаратын мәні зор. Жоғарыда аталған айғақтарды ескере отырып, саяси дискурс аудармасында фразеологиялық тіркестерге ерекше көңіл бөлу шарт деген қорытындыға келеміз. Осыны ескере отырып, саяси дискурс аудармашысының жоғары білікті дайындығы қажет екендігіне оңай көз жеткізе аламыз.

Француз тілінің заманауи ағылшын тіліне зор әсер еткенін ерекше атап өту қажет. Көптеген саяси дискурс мәтіндеріне көз жүгіртетін болсақ, онда біз көптеген француз сөздерін кездестіреміз және бұл сөздерді қазір кірме сөздер деп айту да қиын, себебі олардың ағылшын тілімен сіңісіп кеткеніне біраз уақыт болған. Мысалы, *end – completion, to begin – to commence, to come – to arrive, whole – entire*. Дегенмен, бұл кірме сөздердің барлығы да ассимиляцияға түскен сөздер болып табылады. Бұдан бөлек, ағылшын тілінде кеңінен қолданылатын, бірақ ассимиляцияға түспеген француз тілінің сөздерін айтпай кете алмаймыз. Мысалы, *raison d’etat – мемлекеттің мүддесіне орай, vis-a-vis – әріптес, faux pas – ағаттық, қателік, мүлт, carte blanche – мақұлдау, рұқсат беру*. Шын мәнінде, ағылшын тілінде көптеген кірме сөздерді байқауға болады. Бұл сөздер негізінен латын және француз тілдерінен алынған. Саяси монографиялар мен мақалалардағы, саяси кітаптардағы түрлі ақпараттарға көз жүгіртетін болсақ, көптеген латын және француз сөздерін кездестіруге болады. Мысалы, *ad interim – уақытша, bona fide – ақиқат, de facto (латын) – шын мәнінде (заң жүзінде емес, бірақ ақиқат), de jure – заң бойынша, example gratia – мысалы, id est – басқа сөздермен айтатын болсақ, modus Vivendi – уақытша келісім және т.б.* Құрамында мұндай кірме сөздері бар саяси дискурсты аударғанда да мұқият болған жөн. Себебі бұл сөздер өте жиі кездеспегенімен де, ағылшын тілінің саяси дискурсында қалыптасқан сөздер қатарына жатады. Кірме сөздердің аударма барысында қиындықтар тудыратыны анық.

Қазақ тілінде ағылшын, француз немесе латын тілдерінің сөздері сирек кездеседі. Алайда, ағылшын тіліндегі терминдердің пайдаланылуы да жоққа шығарылмайды. Олар ағылшын орфографиясымен жазылады немесе калькілеу, транскрипция немесе транслитерация әдістерімен қазақ тіліне аударылады. Мысалы, *“актор” (actor), “аутсорсинг” (outsourcing), батальон (battalion), НАТО (NATO)*. Дегенмен, кез келген нақты баламасы жоқ терминдерді түпнұсқа тілдегі сөздерді калькілеу, транскрипциялау немесе транслитерациялау арқылы әрқашан аударма беру де ұтымды тәсіл деп ойламаймыз. Оның себебі, аударма тілінде

аударма жағдаятына қатысты сәтті басқа да аудару жолдары болу мүмкін деген пікірдеміз.

Саяси тілдің тағы бір ерекшеліктерінің бірі – қысқартылған сөздердің жиі қолданылуы. Көптеген кең танымал қысқартулардың қазақ тіліндегі баламалары бар. Мысалы, *GDP – ЖІӨ, POWs – әскери тұтқындар, ISIS – ИЛИМ, PI (Performance Indicator) – Туімділік Көрсеткіші, UNO – БҰҰ, CIS – ТМД*. Қысқартылған сөздерді аударғанда аудармашыға айтарлықтай қиындықтарға кезігуі әбден мүмкін. Себебі ағылшын тіліндегі қысқартылған сөздердің көбісі жалпыға кең танымал сөздер болғанымен, қазақ тіліндегі тыңдармандар үшін қысқартылған сөздердің көбісінің мағынасын ашып, толықтай түсіндіріп аударуға тура келеді. Мысалы, ілеспе аударма кезінде ағылшын тіліндегі ақпаратта *GDP* деп айтыла беретін болса, қазақ тіліне аударғанда, жалпы ішкі өнім деп айтылуы шарт. “*UNO*” қысқартылған сөзін аударғанда да *Біріккен Ұлттар Ұйымы* деп толық аударған жөн. Алайда, қысқартылған сөздерді әрқашан толықтай аудару шарт емес. Мысалы “*CIS*” қысқартылған сөзін аударғанда, алғашында *Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы* деп, кейінірек *ТМД* деп аудару беруге болады. Және бір мысал келтірсек, ОБСЕ қысқартылған сөзі. Қазақша баламасы – Еуропаның Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымы. Аударма барысында алғашында толық нұсқасын айтып, кейінірек аударма барысында ОБСЕ деп те айта беруге болады деген қорытындыға келдік. Жалпы, бұқаралық ақпарат құралдарының тегісі дерлік қысқартылған сөз баршаға кең танымал болғандықтан, ОБСЕ деп бірден көрсетіп жүргендерін де байқаймыз.

Саяси дискурстың және бір ерекшелігі – сілтемелер мен дәйексөздердің кең қолданылуы. Олар негізінен дәйексөз авторларына тиесілі болады, кейінірек кең қолданысқа да ие болуы мүмкін. Мысалы, *entangling alliances – іс-әрекет тәуелсіздігін шектейтін одақтар (Т. Джефферсон), the evil empire – жауыздық империясы (Р.Рейган), a rendezvous with destiny – тағдырмен кездесу (Ф.Рузвельт), the silent majority – үнсіз көпшілік (Р.Николсон, “молчаливое большинство”)* және тағы басқалары.

Саяси дискурста жалқы есімді сөздер өте жиі кездеседі. Олардың ішінде географиялық және тарихи-мәдени нысандар, жер-су аттары болуы мүмкін. Осыған байланысты реалийлерді аудару мәселесі туындайды. Мұндай жағдайда аудармашы негізінен транскрипция, транслитерация, калькалау әдістерін пайдаланады. Мысалы, “*The Times*” – *Таймс*, “*Buckingham Palace*” – *Букингем сарайы*, “*White*

House” – Ақ Үй және т.б. Ал кей жағдайларда аудармашыға екі түрлі әдіспен аударуға тура келеді: транскрипциялау және түсіндіру әдістері, мысалы, *the Pentagon – 1. Пентагон. 2, АҚШ Қорғаныс Министрлігі*. Мұның себебі тыңдармандар аудиториясына немесе адресатқа қатысты. Егер адресат саясат мамандарынан немесе әскери адамдардан құралған болса, *Пентагон* сөзінің мағынасы әрине түсінікті-ақ. Егер де, адресаттың сыртқы саясаттан немесе әскери істен хабары шамалы болса, АҚШ Қорғаныс Министрлігі деп аудару абзал болар. Қай жағдайда да, мұнда аудармашының аялық білімінің маңыздылығын айтпай кете алмаймыз. Мұндай амалдар аударманың кез келген жағдайында болмасын қолданыла бермейді. Себебі, жер-су аттарына қатысты бұрыннан қалыптасқан аудару дәстүрін ұмытпауымыз қажет. Айта кетерлігі, *Ливан – Lebanon, Дамаск – Damascus, Ла-Манш бұғазы – the English Channel*.

Саяси дискурс лексикасындағы жаңа сөздердің рөлі ерекше. Саяси үдерістердің ғылыми зерттеулері жаңа терминдер мен түсініктердің пайда болуына алып келеді. Саяси дискурста саясаткерлер мен саясаттанушылар ұсынған неологизмдер жеткілікті. Мысалы, *soft power* тіркесі, бізбұл тіркесті аударудағы ұсыныс ретінде “*жеңіл ықпал*” (*калька*) аудармасын ұсына аламыз, яғни бұл *мәдениет, идеология және үгіт-насихат жолдарымен әсер ету, hard power* тіркесіне “*қатаң ықпал*” (*калька*) деген аударма ұсындық, яғни бұл тіркестің мағынасы – *әскери және экономикалық жолдармен қысым көрсету, velvet divorce* тіркесіне – “*бейбіт бөліну*” (*калька*) тіркесін балама ретінде бердік, мағынасы – *бейбіт жолмен бөліну – Чехословакияның бейбіт жолмен, соғыссыз екіге бөлінуі*. Осындай саяси дискурс неологизмдерін аударуға тура келгенде, аялық білімнің қаншалықты маңызды екенін көруге болады. Аудармашылар өмір бойы “оқиды, үйренеді” деген тәмсіл де осыдан шыққан болуы керек. Тіл күнделікті қандай қарқынмен өзгеріп отыратын болса, аудармашы да “заманға сай бөркінді ки” демекші, тілмен бірге дамып отыруы тиіс. Демек, саяси дискурс аудармашысы саясат, саяси ғылымдар саласындағы дискуссиялардың мәнін түсініп отыруы қажет. А.В.Федоров осыған қатысты: “*Дұрыс аударманың ең негізгі алғышарты – аудармашының аударма болып жатқан саладағы аялық білімі*”, – деген екен [4, 298 б.].

Саяси дискурс аудармасының қиындық тудыратын тұстарының бірі ретінде “прецедентті феноменді” (ПФ) айтса болады. Яғни, мәселе халықтың мәдениетіне, ұлттық ерекшеліктеріне сүйене айтылған сөздер жайында болмақ. Прецедентті феномендердің қатарына бір

ортақ тілді мәдениетте кең таралған кез келген есімдерді, сөздерді, мәтінді, түрлі жағдайларды жатқызуға болады. Аталмыш феномен мәселесін зерттеген ғалымдардың қатарынан Д.Б. Гудков пен В.В. Красныхты ерекше айта кеткен жөн. Мысалы, Дж. Шульцтің М.С. Горбачевпен кездескендегі сөздері “*All the usual suspects are here*”. Бұл феномен шамамен барлық американдықтарға таныс “Касабланка” фильмінен алынған сөздер еді. Оның аудармасы: “*Барлықтарыңызды танып тұрмын*” [5, 217 б.]. Бұл сөздерді Дж. Шульц сәлемдесу мақсатында айтқан болатын. Мұндағы туындайтын сұрақ: аудармашы түпнұсқа тілдегі феноменді аударма тіліндегі феноменге аудару құқығына ие ме, ие болса, оны қалай аударуға болады? Аударма барысында ұлттық немесе мәдени феномендер кездескен жағдайда экспликация әдісін пайдаланып аударуға болатыны анық. Алайда, уақыт тапшылығы себебінен мұндай әдістерді пайдалану мүмкіндігі әрқашан бола бермейді.

Саяси дискурста жиі кездесетін қиындықтардың бірі – анекдоттар. Саяси дискурста спикердің анекдот айтқан мысалдары аз емес. Аудармашының анекдотты аударуда, оны дәл түпнұсқа тіліндегідей әсермен жеткізуде қиындықтарға тап болатыны сөзсіз. Біріншіден, анекдоттар әрқашан халық көңілінен шығып, қызық бола бермейді, екіншіден, анекдотты аудару өте қиынға соғады. Осыған қатысты бір мысал келтірсем: Біріккен Ұлттар Ұйымының бір аудармашысы сөйлеушінің анекдотын аударма алмай қалған екен. Сонда аудармашы “*Ханымдар мен мырзалар, оратор қазір аударуға келмейтін анекдот айтты. Бірақ, менің ойымша, егер сіздер қазір күлсеңіздер, ол қуанып қалар*”, – деген екен [6, 44 б.]. Ал танымал ресейлік лингвист А.Д. Швейцер бұл проблеманы шешудің басқа әдісін тандаған екен. Сан алуан анекдоттарды әрқашан аударма білу мүмкін еместің қасы болғандықтан, ол өмірдің түрлі жағдайларына қатысты жазылған анекдоттар жинағын алып, ішіндегі күлдіргілердің барлығын жаттап алған екен. Ал аударма барысында анекдот естіп қалса, тақырыпқа қатысты бір анекдотты айтып, жағдайды шеше білген екен [6, 71 б.]. Анекдоттардың қиындығы тек оны аударуда емес. Негізінен анекдоттар қандай да бір халықтың, қандай да бір мәдениет өкілдерінің тұрмыстық, нәсілдік ерекшеліктеріне немесе стереотиптеріне сәйкес туындайды. Демек, анекдоттарды аударудың және бір қиындығы – оны түсіну. Кәсіби аудармашы екі немесе одан көп тілді ғана емес, сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениетін де білуі шарт деген талап та осыдан келіп туындайды.

Мақалада қарастырылатын саяси дискурс аудармасының ең бір солқылдақ тұстарының бірі – әдеп пен сыпайылық мәселесі. [7, 59 б.]. Егер спикер өз сөзінде дәрежелікке бой алдырған болса, аудармашының спикердің сөзін дұрыстап, жанжалдың алдын алу құқығы бар ма? Бұл мәселенің саяси дискурс аудармашысы үшін қиындықтар тудыратыны сөзсіз. Корольдік жанұяның британдық аудармашысы, И. Кирилованың айтуы бойынша, ілеспе аударма барысында тіпті арада кідіріс болған жағдайда да кәсіби аудармашының спикермен сөйлесу құқығы жоқ [8, 10-11 б.]. Тағы бір танымал аудармашы Б.Беглин бойынша, егер спикер тіл тигізген болса, аудармашы спикердің сөзін толықтай аударуы керек [8, 35-б.]. Кейбір деректерге сүйенсек, аудармашы дипломат мәртебесінің иесі болса, немесе, аудармашы мен спикердің арасында сенімдік қатынас орнаған жағдайда ғана аудармашы “дәрежелікті”, “сыпайылыққа” ауыстыра алады екен [9, 24 б.].

Саяси дискурс аудармасының және бір қиындығы – түрлі тараптардың түрлі ұстанымда болуы. Мысалы, бір елде заңды болып танылған топ немесе бірлестіктер екінші елде лаңкестік топ ретінде танылуы мүмкін. Бұл туралы профессор А. Исламның “Ілеспе аударма негіздері” монографиясында былай делінген екен: *“Саяси дискурстарда бір елдерде лаңкестік топ немесе содырлар ретінде танылғандар, кейбір елдерде мүлдем басқаша бағалануы мүмкін. Бұндай жағдайларда түпнұсқада белгілі бір мағынадағы қандай лексикалық бірлік қолданылса, соның нақты аудармасы берілгені жөн. Өйкені, аудармашының басты міндеті – ақпаратты мейлінше толыққанды жеткізу”* [10, 44 б.]. Шынында да, аудармашының ең бірінші мақсаты – сөйлеушінің сөзінің мағынасын ешқандай өзгерістерге ұшыратпай, ешқандай бұрмалаушылыққа жол бермей аударма тілінде қайта жаңғырту. Демек, бұндай жағдайға тап болған аудармашы сөйлеушінің айтқан сөздерінің аударма тіліндегі нақты баламасын беруі тиіс.

Саяси дискурс – күллі дискурстардың арасындағы ең сезімтал салалардың бірі [11, 31 б.]. Оған қоса, қазіргі қалыптасқан саяси жағдайды және ақпараттық соғысты ескеретін болсақ, саяси дискурстағы ұқыптылық мәселесінің рөлі орасан зор арта түседі. Ал бұл мақалада келтірілген мысалдар саяси дискурс аудармасының лексикалық тұрғыдан және аударма тұрғысынан қаншалықты қиынға соғатынын дәлелдейді. Аударма саласының кез келген бағытында секілді саяси дискурсты аударудың ерекшеліктері мен қиындықтары жеткілікті екен. Мысалы, саяси лингвистикада жалқы есімді сөздердің, дәйексөздер

мен анекдоттардың, қысқартылған сөздер мен неологизмдердің, терминдер мен фразеологизмдердің, мәдени феномендер мен кірме сөздердің кеңінен қолданылатынына көз жеткіздік. Саяси дискурс аудармасында транслитреация, транскрипция, калькілеу тәсілдері жиі пайдаланылады. Оның себебі – қазақ тілінде ағылшын тіліндегі саяси, әскери, әлеуметтік терминдердің баламаларының бола бермеуі және қазақ тілінің лексика-грамматикалық ерекшеліктеріне сәйкес түсіндірме тәсілінің кең қолданылуы. Алайда мақалада келтірілген мысалдардан саяси дискурс аудармасының қай жағдайында болмасын нақты бір аударма тактикасын қолдану қажет деген ереже жоқ екендігін байқаймыз. Саяси дискурс аудармасының тағы бір қиындығы – жауапкершіліктің аса мол болуы. Мемлекеттік, халықаралық деңгейдегі мәселелер талқыланып жатқанда, аудармашының қателесу мүмкіндігі жоқ. Әр сөз, әр сөз тіркесі бұрмаланбай, дәл мағынасында аударма тіліне жеткізілуі тиіс.

ӘДЕБИЕТ

[1] Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов). – М.: Academia, 2003. – 35-б.

[2] Попова Т.Г. Интеграция языка и культуры как культурологическая реальность в процессе перевода // Пространства и концептосферы языка: структура, дискурс, метатекст: Матер. 3-Междунар. конф. по акт. проблемам теории языка и коммуникации. – М., 2009. – 361 с.

[3] Попова Т.Г. Категория информативной насыщенности юридического дискурса // Профессионально ориентированное обучение иностранному языку.– М., 2015. – 192 с.

[4] Родоман Н.В. Английский для магистрантов. Курс политперевода. – М., 2009. – 298 с.

[5] Палажченко П.Р. Несистематический словарь. – М., 2005.– 217 с.

[6] Чужакин А.П., Палажченко П. Р. Мир перевода, или Вечный поиск взаимопонимания. – М., 1999. – 44 с.

[7] Левитан К. М. Педагогическая деонтология. – Екатеринбург, 1999. – 71 с.

[8] Петренко К.В., Чужакин А. П. Мир перевода. 4. Top Translators Talk on Tape. Transcript to Audio Course. – М., 1999. – 35 с.

[9] Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? – М., 1999. – 24 с.

[10] Ислам А. Ілеспе аударма негіздері: монография . – Алматы, 2012.

[11] Қалиұлы Б. Дискурс. Диалог. Мәтін. Олардың айырмашылықтары // ҚазХҚжӘТУ Хабаршы “Лингвистика және мәдениаралық коммуникация” сериясы. – 2011. - № 2 (7). – С.31.

REFERENCES

[1] Anisimova E.E. Lingvistika teksta i mezhkul'turnaya kommunikatsiya (na materiale kreoлизovannyh tekstov): ucheb. posobie dl'a stud. fak. inostr. yaz. Vuzov. M.: Academia, 2003 [in Russ.].

- [2] Popova T.G. Integracia yazyka i kul'tury kak kul'turologicheskaya real'nost' v processe perevoda. In: Prostranstva i konceptosfery yazyka: structura, diskurs, metatekst. Mater. 3-Mezhdunar. Konf. i po akt.problemam teorii yazyka i kommunikatsii. M., 2009. 361. [in Russ.].
- [3] Popova T.G. Kategorija informativnoi nasyshennosti iuridicheskogo diskursa. In: Professional'no orientirovannoe obuchenie inostrannomu yazyku. M., 2015. 192 s. [in Russ.].
- [4] Rodoman N.V. Angliyskiy dl'a magistrantov. Kurs politperevoda. M., 2009. 298 s. [in Russ.].
- [5] Palazhchenko P.R. Nesistematicheskii slovar' 2005. M., 2005. 217 s. [in Russ.].
- [6] Chuzhakin A.P., Palazhchenko P.R. Mir perevoda, ili Vechnyi poisk vzaimoponimania. M., 1999. 44 s. [in Russ.].
- [7] Levitan K.M. Pedagogicheskaya deontologia. Yekaterinburg, 1999. 71 s. [in Russ.].
- [8] Petrenko K.V., Chuzhakin A.P. Mir perevoda. 4. Top Translators Talk on Tape. Transcript to Audio Course. M., 1999. 35 s. [in Russ.].
- [9] Miniar-Beloruhev R.K. Kak stat' perevodchikom? M., 1999. 24 s. [in Russ.].
- [10] Islam A. Ilespe audarma negizderi: monographia. Almaty, 2012. 44-b. [in Kaz.].
- [11] Kaliuly B. Diskurs. Dialog. Matin. Olardyn Aiyrmashylyktary. *KazHKzhATU Khabarshy* "Ling. zhane madeniaralyk kom...sia seriasy". 2011, №2 (7), S.31 [in Kaz.].

ОСОБЕННОСТИ И ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Култаев Е.К.,

магистрант, КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
yernur.kultayev@rambler.ru

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникация, трансформация, транслитерация, калька.

Аннотация. После приобретения независимости казахский язык стал государственным языком Республики Казахстан. Государственный язык начал употребляться в различных сферах деятельности. Язык, который долгое время использовался лишь на бытовом уровне, поднялся на новый уровень. И значимость казахского языка резко возросла в различных сферах, в том числе и в политическом дискурсе. В статье рассматриваются особенности перевода политического дискурса с английского на казахский язык и трудности, вытекающие при переводе. Приводятся примеры перевода политического дискурса и проводится анализ.

Статья поступила 24.03.2016 г.

SPANISH ECONOMIC DISCOURSE: SOME ISSUES OF SIMULTANEOUS INTERPRETATION

Nurpeis N.D.,

MA student, simultaneous interpreter
Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurpeisnazym@gmail.com

Keywords: discourse, economic discourse, interpretation, economic vocabulary, internationalism, borrowings, compression, Economic Forum.

Abstract. The economic discourse has been studied as a separate type of discourse. The main features of the economic discourse based on the materials of the Spanish Economic Forum “Global Forum Spain 2014” are given. The features of the economic terms and some peculiarities of simultaneous interpretation of Spanish economic discourse into Kazakh language were also considered.

ӘӘЖ 811.161.

ИСПАН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИСКУРСЫ: ІЛЕСПЕ АУДАРМАНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұрпеис Н.Д.,

магистрант, ілеспе аудармашы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, nurpeisnazym@gmail.com

Тірек сөздер: дискурс, экономикалық дискурс, ілеспе аударма, экономикалық лексика, интернационализмдер, кірме сөздер, сөйлеу компрессиясы, экономикалық форум.

Андапта. Экономикалық дискурс жеке дискурс түрі ретінде зерттелінеді. “Global Forum Spain 2014” испан экономикалық форумы материалдары негізінде экономикалық дискурстың негізгі белгілері сипатталынады. Сондай-ақ, экономикалық лексиканың ерекшелігі мен испан экономикалық дискурсын қазақ тіліне ілеспе аударудағы кейбір ерекшеліктер қарастырылады.

Қазіргі лингвистикада “дискурс” түсіндіруге қиын терминдердің бірі болып табылады. Нидерланд лингвисті Т.А. Ван Дейк “дискурс” ұғымын қоғам, тіл, идеология сияқты ұғымдармен салыстырады [1, 1 б.]. Олар да дискурс сияқты нақты анықтама беруге келмейтін ұғымдардың бірі. Осы пікірді қазақстандық жас тіл маманы Есенова Қ.Ө. “Қазіргі тіл біліміндегі дискурс” мәселесі атты мақаласында ұстанады [2, 61 б.]. Дискурс көп аспектілі және көп мағыналы ұғым екендігін басқа да еңбектерде айтылған [3]. Ол ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап лингвистикаға ене бастады, ал бүгінгі күні толық зерттелмегендіктен өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

“Дискурс” термині қазіргі лингвистикалық зерттеулерде мәтін немесе сөйлеу әрекеті деп анықталынады. Біздің зерттеу жұмысымызда дискурс экономикалық форумға қатысушылардың бір жағынан сөйлеген сөздері, екінші жағынан белгілі тақырыпта жазылған мәтіндері негізінде түсіндіріледі. Яғни бұл терминді экономикадағы қарым-қатынас, қатысушылардың арасындағы өзара тілдік әрекеттесу деп қарастыруға болады. С.Н. Плотникова дискурсты қайта орнына келетін, аяқталған, үзінді немесе тұтас, ауызша немесе жазбаша түрдегі кез келген типтегі хабар деп түсіндіреді. Дискурстың осындай анықтамасы көптеген қарама-қайшылықтарды жоюға мүмкіндік береді [4, 131 б.].

Т.А. ван Дейк дискурстың әртүрлі түсіндірулерін жинастырып, бұл терминнің кең және тар мағынада қолданыла алатынын айтқан болатын. Кең мағынада комплексті коммуникативті жағдаят деп атаса, ал тар мағынада нақты мәтін немесе әңгіме деп түсіндірген [1, 1 б.]. Осылайша, қандай да бір әлеуметтік-саяси, қоғамдық, мәдени, рухани өмірге қатысты құбылыстардың барлығын дискурс деп түсіндірді.

“Дискурс” ұғымының мейлінше толық, әрі нақты мағынасын Арутюнова Н.Д. берген, “экстралингвистикалық-прагматикалық, мәдениәлеуметтік, психологиялық және басқа да факторларды біріктіретін оқиғалық аспект ретінде алынған жүйелі мәтін; мақсатты әлеуметтік әрекет, адамдар мен сананың (когнитивті процесстің) механизмдері әрекеттестігіне қатысатын құрамдас бөлігі ретінде қарастырылатын сөйлеу әрекеті. Дискурс өзіне сөйлеудің паралингвистикалық жолын қосады (ым, ишарат т.б.) және басқа да репортаж, сұхбат, нұсқама, әңгімелесу және т.б. сияқты “өмір формалары” мен бірге зерттелінеді, дискурс “өмірге берілген” сөйлеу әрекеті” [5, 136 б.].

Дискурс ұғымына В. Карасик, В. Демьянков, Н. Арутюнова, сияқты бірқатар ресейлік зерттеушілер анықтама берген. Дискурс ұғымы ауқымды, сондықтан да оны жан-жақты түсіндіруге болады:

1. дискурсты айқындауға бағытталған мәтін немесе дискурс арқылы анықталатын мәтін;
2. сөйлеу әрекетін құруға байланысты когнитивтік процесс;
3. сөйлем немесе сөзтіркесінен дәрежесі жоғары сөйлеу;
4. мақсаты бір, бір-бірімен байланысты кезекті сөз сөйлеулер;
5. әңгіме немесе ойлау құралы;
6. сөйлесу қарым-қатынасының формасы, адамдар арасындағы іс-әрекет;

7. күрделі коммуникативті құбылыс;

8. нақты коммуникативтік, әлеуметтік, прагматикалық жағдайларда адресатпен жасалған социолингвистикалық құрылым;

Адамзат, ұлт, халық, қоғам тарихында, яғни саясат, экономика, дін сияқты салаларда болатын жайттар тілде өзіндік көрінісін табады.

Ресей тіл маманы В.И. Карасик дискурсты жеке (тұлғаға бағытталған) және институционалды (салалық) деп екіге бөледі.

Жеке дискурсқа қарағанда институционалды дискурс белгілі бір әлеуметтік мекемедегі қарым-қатынас болып табылады. Яғни, бұл адресат пен адресант арасындағы коммуникация, әртүрлі әлеуметтік топтар мен мекемелердің сөйлеу әрекеттері.

Дискурстың бірқатар түрлері бар. Оның маңызды түрлерінің біріне экономикалық дискурсты жатқызуға болады, ол күмәнсіз тіл мамандарының назарын қажет етеді. Экономикалық дискурс зерттеулеріне көптеген лингвистикалық зерттеулер арналған (Е.Ильченко, М.Ликунь, Е.Лут, В.Мальцева, Т.Мартынюк, Е.Петушинская, Ю.Степанов, К.Томашевкая және басқа зерттеушілердің еңбектері).

Е.Ю. Махницкая экономикалық дискурсты экономикалық реалийлерді сипаттауда қолданылатын бүкіл сөйлеу әрекеттерінің жиынтығы ретінде түсіндіреді. Автор экономикалық тәжірибені бейнелейтін ауызша және жазбаша, толық және фрагментарлы мәтіндерді экономикалық дискурс деп атайды [6, 158 б.]. Ал Е.Д. Степанова экономикалық дискурсты қаржы-несиелік, салықтық, коммерциялық, кәсіпорындық қарым-қатынастар аяларындағы қатысушылардың интерактивті әрекеттестігі деп түсіндіреді [7, 434 б.].

Кейбір зерттеушілер экономикалық дискурс пен іскерлік дискурсты бір ұғым ретінде қарастырады (Н. Наумова, Е. Петушинская, Н.Щекина, Р.Пилюпенко ж. т.б.). Бірақ екеуі бір ұғым емес, өйткені экономикалық дискурстың ауқымы әлдеқайда кең. Іскерлік дискурс өз кезегінде тек бір саланың кәсіби мамандары арасындағы қарым-қатынаспен шектеледі. Яғни, экономикалық дискурстың қолданылу аясына және қатысушыларға қатысты шектеуліктер қойылады. Ал экономикалық дискурс, сонымен қатар сатушы мен тұтынушы сияқты жеке коммуникация болып табылады.

Экономикалық дискурстың қатысушылары мемлекет, журналистер, ғалымдар, оқытушылар, ғылыми қызметкерлер бола алады. Ал экономиканың қандай да бір секторына байланысты экономикалық дискурс аясында бірнеше типтері анықталынады. Мысалы, қаржы

немесе несиеге қатысты қаржы дискурсы, бухгалтерлік есептерге қатысты бухгалтерлік дискурс, сауда саттық, кәсіпкерлікке қатысты іскерлік дискурс.

Май Ликунь, экономикалық дискурсты қаржы-экономикалық, өндірістік-экономикалық, сауда-экономикалық, экономикалық-теориялық, экономикалық-статистикалық деп бөледі [8, 20 б.].

Сонымен, экономикалық дискурс түсінігіне біз экономика саласындағы сөйлеу әрекеттерінің қосындысы және кәсіпқой мамандар, қарапайым адамдар және журналистер арқылы жасалатын ауызша және жазбаша мәтіндер мен олардың үзінділері деп түсінеміз, өз кезегінде олар экономиканың қазіргі таңдағы ахуалын бейнелейді.

Экономикалық дискурс мақсаты:

- 1) қоғамның экономикалық өміріндегі жайттарды көрсету;
- 2) экономиканың қазіргі таңдағы күйі жайлы ақпараттандыру;
- 3) әртүрлі өзгерістерге қарым-қатынасты қалыптастыру әрі кейбір әрекеттерге себепші болу;
- 4) экономикалық теориялар шығару;
- 5) экономикалық даму салаларын және халықтың тұрмыс деңгейін зерттеу [3, 44 б.].

Экономикалық дискурс қатысушыларына заңды және жеке тұлғалар кіреді: мемлекет, журналистер, зиялы қауым, ғылыми қызметкерлер, оқытушылар және т.б.

Сонымен, қазіргі таңда экономикалық дискурсты институционалдық дискурстың басты түрлерінің бірі деп атауға болады, өйткені экономика бүгінгі күні адамның бүкіл тіршілігіне қатысты мекемелер мен тауар, қызмет көрсету сияқты адами қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған іс-әрекеттер жиынтығы екенін батыс мамандары дәйектейді. [9, 105 б.].

Экономикалық дискурсты институционалды дискурстың типі ретіндегі айрықша белгілеріне оған тән әлеуметтік нормалар мен іс-әрекеттер жиынтығын жатқызуға болады. Жалпы қоғамдық институт деп біз адамдардың іс-әрекеттері мен қоғамдық өмірді ұйымдастырудың, қадағалаудың белгілі бір түрі деп білеміз.

Саяси дискурс аясындағы экономикалық дискурс жайында көптеген ғалымдардың зерттеулері белгілі (А.П. Чудинов, А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, Е.И. Шейгал). Саяси дискурстағы метафоралардың рөлін зерттей отырып, олар экономикалық метафораны саяси дискурс аясында, оның ажырамас бөлігі ретінде қарастырған. О.В. Дитрих “Саясат саласындағы авторлық метафора” атты жұмысында

Бұқаралық Ақпарат Құралдары тұспалдауды қажет ететін екі сала бар деп белгілейді. Олар: ішкісаяси және қаржы-экономикалық салалар. Мысалы “дағдарыс” “реформа” аралық тақырыптар болып табылады, және де олар саясатқа да, экономикаға да тән. Автордың айтуынша, қаржы-экономикалық сала саяси салаға қарағанда әлдеқайда “тұрақты” [10, 126 б.]. Экономика мен саясат мемлекет дамуының басты салалары ретінде бір-бірімен тығыз байланысты, алайда олардың әр қайсысының өзіндік мақсаттары мен міндеттері, қатысушылары, орны мен уақыты және т.б. болады. Оларды әртүрлі сала ретінде бөліп, сәйкесінше екі түрлі дискурсты бөліп қарастыруға болады.

Экономикалық дискурс тек саяси дискурспен ғана емес, басқа да дискурс типтерімен тығыз байланысты. Атап айтқанда, педагогикалық, ғылыми, заң дискурстарымен т.с.с.

Экономикалық дискурстың тақырыптары кең, ұйымдардың типіне байланысты өзгеріп тұрады. Біз қарастырып отырған экономикалық форумдар халықаралық дәрежедегі форумдардың бірі, сондықтан да олардың өзіндік бір нормалары мен құрылымы болатыны анық. Олардың өткізілу уақыты, орны, қатысушылар саны, тақырыптары, мақсаттары мен міндеттері нақты. Тіпті қатысушылардың сөйлеу уақыты да алдын ала ұйымдастырылып, белгіленіп қояды.

Сонымен, экономикалық дискурстың басты ерекшеліктерін белгілейік:

- Институционалды да, жеке тұлғаға бағытталған дискурстың да белгілері тән;
- Саяси дискурсқа қарағанда тақырыптары тұрақты;
- Басқа да дискурс типтерімен тығыз байланысты және олардың бір құрамдас бөлігі бола алады;
- Адам өмірінің бүкіл салаларында кездесе алады;
- Өзіне тән лексикасы, құрылымы бар;

Экономика мемлекеттің ажырамас, маңызды бөлігі. Сондықтан да экономикалық форумдар мен жиындарды ілеспе аудару еліміздің өзекті мәселесі болып табылады. Ендеше экономикалық дискурстың тілі, лексикасы, өзіне тән және оның аударма барысындағы мәселелерін қарастырып көрейік.

Экономикалық дискурс тіліне келетін болсақ, ол тілдік бірліктер мен грамматикалық формалардың әр түрлілігі, экономикалық лексиканы, терминдерді қолдану, әртүрлі жанрдағы лексиканы қолдануымен ерекшеленеді.

Экономикалық шараның қандай түрі болса да, кіріспе, негізгі және қорытындылау бөлімдерінен тұратыны белгілі. Біздің зерттеу жұмысымыз экономикалық форумдар материалдары негізінде болғандықтан, экономика саласындағы форумдардың қалай өтетіндігін қарастырып көрейік. Экономикалық дискурстың осындай ерекшеліктері, ілеспе аудармашылар үшін өте маңызды, өйткені оратордың сөйлеуінің басы мен аяғы әдетте белгілі бір формамен жеткізіледі.

Әдетте, оратор өз сөзін келесі түрде бастайды: *Buenas días, buenas tardes*; ұйымдастырушы, қатысушы тараптарға жолдауы: *Estimado Presidente, Ministros, Autoridades, Comisario, Señoras y Señores, Señores comisarios, Señor ministro*; алғыс айту *es una satisfacción para nosotros estar hoy aquí con ustedes en este Foro, quiero agradecer esta invitación por parte del...para participar en este importante foro, Es un honor para nosotros estar aquí hoy, muchas gracias por la invitación*; таныстыру *me gustaría presentarles...*;

Негізгі бөлімде,
hoy vamos a hablar de, se trata de, en primer lugar, en segundo lugar, es evidente que, se puede decir, no obstante;

Форумның соңында әдетте қорытынды сөздер айтылады: *muchas gracias, en conclusión me gustaría decir...*, *Para terminar, quisiera destacar y agradecer, Muchas gracias por su atención.*;

Экономикалық дискурс тілі тілдік бірліктер мен грамматикалық формалардың әр түрлілігі, экономикалық лексиканы, терминдерді қолдану, әртүрлі жанрдағы лексиканы қолданумен ерекшеленеді. Ол ақпаратты қабылдаушы адамды белгілі бір әрекет етуге түрткі бола алады. Экономикалық дискурста экономикалық терминдердің көп кездесетіндігіне аталмыш форум нақты мысалдар бере алады. Экономикалық терминдер жалпы лексикаға да қатысты болуы мүмкін немесе тек кәсіби экономисттер түсінетін арнайы лексика да болуы мүмкін. Мысалы, *mercado, servicio, empresa, competitividad* көпшілікке белгілі кең тараған терминдер қатарына жататын болса, *balance cambiario, balance de pagos, cuenta corriente, débito directo, depreciación, devaluación, estanflación, tasa activa, tasa de interés, tasa pasiva, volatilidad*, арнайы экономикалық терминдер болып табылады.

Экономикалық форумдарда кірме сөздер, неологизмдер мен интернационализмдердің көп қолданылатыны белгілі. Кірме сөздер әдетте бір тілден екінші тілге жартылай немесе толықтай бейімделеді. Біз қарастырып отырған экономикалық форумда интернационализм-

дер кеңінен тарағаны келесі кестеден анық көрінеді. Салыстыру мақсатында орыс тілін қолданып отырмыз.

Кесте 1 - Интернационализмдер тізімі

Испан тілінде	Қазақ тілінде	Орыс тілінде
Industria	Өнеркәсіп	промышленность
Competitividad	бәсекеге қабілеттілік	конкурентоспособность
Productividad	Өнімділік	продуктивность
Innovación	Инновация	инновация
Competencia	Бәсеке	конкуренция
zona euro	Еуроаймақ	еврозона
Inversión	Инвестиция	инвестиция
salida de la crisis	дағдарыстан шығу	выход из кризиса
costes energéticos	энергия шығындары	издержки энергии
economía digital	сандық экономика	цифровая экономика
Demanda	Сұраныс	Спрос
mercado interior	ішкі нарық	внутренний рынок
política macroeconómica	макроэкономикалық саясат	макроэкономическая политика
energías renovables	сарқылатын энергия көздері	возобновляемые источники энергии
Tarifa	Тариф	Тариф
Unión económica y monetaria	Экономикалық және валюталық одақ	Экономический и валютный союз
Estabilidad	Тұрақтылық	стабильность
Beneficio	Пайда	прибыль
Contribuir	үлес қосу	вкладывать

XVII-XVIII ғасырларда Батыс Еуропада латын тілінің басты ғылым тілі болғаны бізге мәлім, сондықтан да интернационализмдер қазіргі испан тілінде кең таралған.

Жоғарыда аталғандай, испан форумында неологизмдер, әсіресе экономика және саясат салаларында жиі қолданылады. Бірқатар ораторлардың баяндамаларында ағылшын тіліндегі сөздер өзгеріссіз, испан тіліне еш бейімделусіз қалпында қолданғандарын анық

көруге болады. Осы орайда, қазіргі таңдағы испан дискурсында англицизмдерді қолдану үрдісі кең тарағанын байқатады. Мысалы, келесі кестеде Еурокомиссияның вице-президенті Йоким Альмунианың аталмыш форумда сөйлеген сөзінде бірнеше ағылшын сөздері мен сөзтіркестері анықталды.

Кесте 2 - Неологизмдер

Ағылшын сөздері	Испан тіліндегі баламасы
Pero tenemos que hacer también un enorme esfuerzo para ver cuánta regulación, cuánta <i>red tape</i> , cuánta burocracia, cuánta traba inútil que no aporta ningún valor añadido, existe en nuestras economías.	Burocracia, balduque (Бюрократизм)
Antes, César Alierta hablaba de la enorme presión que ejercen los llamados <i>over-the-top players</i> (Google, Facebook, Apple, Microsoft entre otros) sobre industrias que, hace pocos años, todavía disfrutaban de una posición extraordinariamente favorable no sólo en Europa, sino fuera de ella, y hoy ven cómo la presión de sus competidores del otro lado del Atlántico es muy fuerte.	
Con esos enormes <i>big data</i> que existen en el mundo, los reguladores de la protección de datos en Europa siguen siendo nacionales.	Datos masivos (үлкен деректер)

Кестенің оң жақ бөлігінде осы лексемалардың испан тіліндегі баламасы бола тұра, ағылшын тіліндегі сөздерге жүтінгені байқалып тұр. Яғни, ағылшын тіліндегі сөздердің испан экономикалық дискурсында алатын рөлі айрықша маңызды екенінің белгісі.

Экономикалық дискусты ілеспе аударуды айтқанымызда, ақпараттарды сығымдау және қайталанатын терминдер мен толық атауларды қысқа номинациялармен беру сияқты мәселелерге ерекше көңіл аудару керек. В.М. Илюхин сөйлеу компрессиясы стратегиясын қолдану, ілеспе аудармашыға уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді деп

атап өткен [11, 98 б.]. Ал аббревиатураларды қодану компрессия стратегиясының тәсілдерінің бірі болып табылады.

Зерттеу жұмысының барысында ораторлардың қолданған аббревиатуралары анықталды. Олардың көп қолданылатындары: UE, PIB, I+D, OCDE, EE.UU, BM, FMI т.с.с. Олардың арасында жалпыға белгілі аббревиатуралармен қатар жалпы экономикалық аббревиатуралар да бар. Келесі кестеде форум негізінде тек экономикаға ғана тән қысқа номинациялар берілген.

Кесте 3 - Аббревиатуралар

Аббревиатуралар мен олардың толық атаулары	Аудармасы
TFUE Tratado de Funcionamiento de la Unión Europea	ЕЭЫДҰ Еуропалық Одақ жұмыс істеуі туралы шарт
OCDE La Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos	Еуропа экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
PIB Producto interior bruto	ЖІӨ Жалпы ішкі өнім
BCE Banco Central Europeo	ЕОБ Еуропа Орталық Банкі
I+D Investigación y Desarrollo	Зерттеу мен даму
BM Banco Mundial	Дүниежүзілік банк
FMI Fondo Monetario Internacional	Халықаралық валюта қоры
(Fecyt) Fundación Española para la Ciencia y la Tecnología	Испан ғылым және технология қоры
INE Instituto Nacional de Estadística	Статистика жөніндегі ұлттық институт
ICO Instituto de Crédito Oficial	Ресми несие жөніндегі институт
BPI Banco de Pagos Internacionales	Халықаралық есеп банкі
АНЕ Asociación Hipotecaria Española	Испан ипотека ассоциациясы
CGPJ Consejo General del Poder Judicial	Сот билігінің бас кеңесі
PGE Presupuestos Generales del Estado	Бас мемлекеттік бюджет
BOE Boletín Oficial del Estado	Ресми мемлекеттік бюллетень

Қорыта айтқанда, испан экономикалық дискурсы интернационализмдер, аббревиатуралар мен кәсіби терминологияға толы. Жалпы испан тіліндегі экономикалық лексиканы қазақ тіліне аудару басқа Батыс Еуропа елдерінің тілдеріне ілеспе аударуға қарағанда әлдеқайда қиын. Өйткені екі тіл де типология тұрғысынан да, шығу тегі тұрғысынан да әртүрлі болып табылады.

Экономика мемлекеттің ажырамас, маңызды бөлігі екенін баса айтқан жөн. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғалы бері көптеген халықаралық дәрежедегі шараларды ұйымдастырды. Олардың ішіндегі тұрақты өткізіліп отырған форумдардың бірі Астана экономикалық форумдары болып табылады. Сондықтан да экономикалық форумдар мен жиындарды ілеспе аудару еліміздің өзекті мәселесі болып отыр. Экономикалық дискурстың тілі, өзіне тән лексикасы мен спецификасын анықтау аударма барысында біраз қиындықтарды жеңілдететіні анық. Осы орайда, біздің зерттеу жұмысымызда бірқатар тіл мамандарының тұжырымдамалары мен испан экономикалық форумы негізінде экономикалық дискурстың ерекшеліктері жан-жақты қарастырылды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Ван Дейк Т. К определению дискурса. - Режим доступа: URL: <http://psyberlink.flogiston.ru> – (дата обращения 5.1.2016).

[2] Есенова Қ.Ө. Қазіргі тіл біліміндегі дискурс мәселесі // Хабаршы - Вестник ҚазХҚжӘТУ. Серия “Педагогические науки”. – Алматы, 2012. - № 1 (26) – 157 с.

[3] Gerfanova E.F., Astafyeva Yu.V. Intertextual elements functioning in U.S. President Barack Obama’s political discourse // Хабаршысы. Вестник ҚазХҚжӘТУ. Серия “Филологические науки”. – 2015. - № 4 (39). – С. 13-25.

[4] Плотникова С.Н. Языковое, дискурсивное и коммуникативное пространство // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2008. - №1. – С.194.

[5] Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М., 1990. – 682 с.

[6] Махницкая Е.Ю. О современном экономическом дискурсе // Речевая деятельность: Межвуз. сб. науч. тр. – Таганрог, 2002. –256 с.

[7] Степанова Е.Д. Прагматические особенности коммуникативного акта “Кредитный договор” в экономическом дискурсе// Дискурсивный аспект языковых единиц: монография Г.М. Костюшкина [и др].– Иркутск: Издательство ИГЛУ , 2006. – 486 с.

[8] Лікунь М. Російський економічний текст у функціонально-стилістичному та соціолінгвістичному аспектах : автореф. дис. канд. філол. наук. – Сімферополь, 2008. – 20 с.

[9] WL – Wirtschaftslexikon. hrsg. von Artur Woll. Unter Mitarb. von Gerald Vogl und Martin M. Weigert. 9., völlig überarb. und erw. Aufl. München; –Wien: Oldenbourg, 2000. – 995 s.

[10] Дитрих О.В. Авторская метафора в сфере политики. Вербальные формы

и выражения современного русского копоративного и группового общественного сознания. – Красноярск, 2000.–126 с.

[11] Илюхин В.М. Стратегии в синхронном переводе: автореф. ... к.ф.н.. – М, 2001.– 26 с.

REFERENCES

[1] Van Dejk T.A., K opredeleniyu discursa. Rezhim dostupa: URL: <http://psyberlink.flogiston.ru>, data obrasheniya 29. 06.2015 [in Russ.].

[2] Esenova K.O. Kazirgi til bilimindegi diskurs maselesi. *Khabarshy Vestnik KazKHKzhATU. Seria "Pedagogicheskie nauki"*, 2012, № 1(26), S.157 [in Kaz.].

[3] Gerfanova E.F., Astafyeva Yu.V Intertextual elements functioning in U.S.President Barack Obama's political discourse. *Khabarshy Vestnik KazKHKzhATU. Seria "Philologicheskie nauki"*, 2015. № 4(39). S.13-25 [in Russ.].

[4] Plotnikova S.N. Yazykovoe, diskursivnoe y kommunikativnoe prostranstvo. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 2008, №1. S. 194 [in Russ.].

[5] Arutyunova N.D. Diskurs. Lingvisticheskii enciklopedicheskii slovar' pod red. V.N. Yarcevoi. M., 1990. 682 s. [in Russ.].

[6] Machnitskaya E.D. O sovremennom ekonomicheskom diskurse. Rehevaya deyatel'nost. Mezhevz.sb.nauch.tr. Taganrog, 2002. 256 s. [in Russ.].

[7] Stepanova E.D. Pragmaticheskie osobennosti kommunikativnogo akta "Kreditnyi dogovor" v ekonomicheskom diskurse. In: Diskursivnyi aspekt yazykovykh edinic: monografiya G.M. Kostyushkina [I dr.]. Irkutsk: Izdatel'stvo IGLU, 2006. 486 s. [in Russ.].

[8] Likun M. Rossiskii ekonomicheskii tekst y funktsionalno-stilistichnomu ta sotciolingvistichnomu aspektah: avtoref.dis.kand.filol.nauk. Simferopol, 2008. 20 s. [in Ukr.].

[9] WL – Wirtschaftslexikon. hrsg. von Artur Woll. Unter Mitarb. von Gerald Vogl und Martin M. Weigert. 9., völlig überarb. und erw. Aufl. München; Wien: Oldenbourg, 2000. 995 s.

[10] Ditrich O.V. Avtorkaya metafora v sfere politiki. Verbalnye formy y vyrazheniya sovremennogo russkogo korporativnogo y gruppovogo soznaniya. Krasnoyarsk, 2000. 126 s. [in Russ.].

[11] Ilyuhin V.M. Strategii v sinkhronnom perevode.kandidat.diss. M, 2001. 206 s. [in Russ.].

ИСПАНСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА

Нурпеис Н.Д.,

магистрант Казахского университета международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, nurpeisnazym@gmail.com

Ключевые слова: дискурс, экономический дискурс, синхронный перевод, экономическая лексика, интернационализмы, заимствованные слова, речевая компрессия, экономический форум

Аннотация. В статье исследуется экономический дискурс как отдельный вид дискурса. Охарактеризованы основные признаки экономического дискурса на материалах испанского экономического форума “Global Forum Spain 2014”. А также рассматривается специфика экономической лексики и некоторые особенности при синхронном переводе испанского экономического дискурса на казахский язык. В рамках данного форума дается сравнительный анализ некоторых черт экономической лексики.

Статья поступила 25.03.2016 г.

**ABOUT CERTAIN TYPES OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS WHILE
SIMULTANEOUS INTERPRETATION OF THE ARABIAN ECONOMIC
DISCOURSE**

Amalbekova-Yeshiloglu A.Zh.,

master's degree student, KazUIRandWL named after Ablai khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: mocco06@mail.ru.

Keywords: economic discourse, Islamic financial model, simultaneous interpretation, translation techniques, translation transformation, the transformation of a lexical and others.

Abstract. This article describes the different kinds of translation transformations with simultaneous interpretation economic discourse within the Islamic financing models. The definition of the concepts of “economic discourse” as well as “the process of interpretation” “interpretation techniques”. It marked the most commonly used types of transformations as a permutation, replacement, omission.

УДК 81'25

**О НЕКОТОРЫХ ВИДАХ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ
СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ АРАБСКОГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА**

Амалбекова-Ешильоглу А.Ж.,

магистрант 2 г.о., КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, mocco06@mail.ru.

Ключевые слова: экономический дискурс, исламская финансовая модель, синхронный перевод, приемы перевода, переводческие трансформации, лексическая трансформация и др.

Аннотация. В статье описываются различные виды переводческих трансформаций при синхронном переводе экономического дискурса в рамках исламской модели финансирования. Дается определение понятиям “экономический дискурс”, а так же “процесс синхронного перевода”, “приемы синхронного перевода”. Отмечены наиболее часто используемые виды трансформаций как перестановка, замена, опущение.

В своей переводческой деятельности синхронист-переводчик “по долгу службы” сталкивается с различными видами дискурса. Наиболее часто встречающимися направлениями после политического дискурса можно назвать правовой и экономический дискурсы. Последнее связано с такими тенденциями как углубление интеграционных процессов, торгово-экономических отношений между странами, вступлением Казахстана в ВТО, привлечение прямых иностранных инвестиций. Все это естественно рождает спрос на “компетентное языковое посредничество” [1, с. 140]. Этим объясняется наш научный

интерес к экономическому дискурсу. Целью данной статьи является рассмотрение и описание видов переводческих трансформаций при синхронном переводе (СП) экономического дискурса с арабского на русский язык.

Прежде всего, необходимо рассмотреть само понятие “экономический дискурс”. Исследователями выделяется два подхода к определению данного понятия. Согласно первому направлению “экономический дискурс – это система текстов, которые возникают под влиянием различных факторов (экстралингвистических, прагматических, социокультурных и др.) и объединены одной тематикой” [2, с. 42].

В свете второго подхода “экономический дискурс предстает как коммуникативное событие, как интегративная совокупность отдельных коммуникативных актов в сфере экономики. Вербальным результатом такой дискурсивной деятельности являются экономические тексты” [2, с. 43]. Эти два подхода объединяет одна общая черта – доминантой экономического дискурса выступает экономический текст, который служит средством коммуникации в экономической сфере и имеет определенные особенности в зависимости от адресованности многим реципиентам и, соответственно, контекстом. Таким образом, под экономическим дискурсом понимается “совокупность речевых актов в сфере экономики, а также созданные профессионалами, неспециалистами и журналистами устные и письменные тексты или их фрагменты, которые отображают реалии экономического мира” [2, с. 43]. Цель экономического дискурса заключается в 1) освещении событий в экономической жизни общества; 2) информировании о состоянии экономики; 3) формировании определенного отношения к различным изменениям и побуждении к определенным действиям; 4) создании экономических теорий; 5) исследовании направлений развития экономики, а также уровня жизни населения. Участниками экономического дискурса выступают юридические и физические лица: государство, журналисты, ученые, научные сотрудники, преподаватели и др.

“Процессом перевода или переводом в узком смысле этого термина называются действия переводчика по созданию текста перевода (собственно перевод). Процесс перевода включает, по меньшей мере, два этапа: уяснение переводчиком содержания оригинала и выбор варианта перевода. В результате этих этапов осуществляется переход от оригинала к переводу. При этом действия переводчика часто интуитивны и переводчик подчас не осознает, чем он руководствовался

при выборе того или иного варианта. Это, однако, не означает, что такой выбор полностью случаен или произволен. Он во многом определяется соотношением способов построения сообщений в исходном языке и языке перевода. Теория перевода стремится выяснить, как происходит переход от оригинала к тексту перевода, какие закономерности лежат в основе действий переводчика” [3, с. 9]. Синхронный перевод (СП) согласно определению А.Ф. Ширяева – это “вид деятельности устного переводчика характеризуемый произнесением текста перевода параллельно со звучанием исходного текста” [4, с. 173].

“Преобразования, с помощью которых можно осуществить переход от единиц оригинала к единицам перевода в указанном смысле, называются переводческими (межъязыковыми) трансформациями” [3, с. 9]. Так как, переводческие трансформации осуществляются с языковыми единицами, имеющими как план содержания, так и план выражения, они носят формально-семантический характер, преобразуя как форму, так и значение исходных единиц. Достижение переводческой эквивалентности (“адекватности перевода”), вопреки расхождениям в формальных и семантических системах двух языков, требует от синхрониста-переводчика, прежде всего, умения произвести многочисленные и качественно разнообразные переводческие трансформации, с тем, чтобы дискурс перевода с максимально возможной полнотой передавал всю информацию, заключенную в исходном дискурсе, при строгом соблюдении норм языка перевода.

Необходимо также уточнить смысл, вкладываемый в понятие “переводческая трансформация”. Определения были предложены в разное время Л.С. Бархударовым, Р.К. Миньяр-Белоручевым, Я.И. Рецкером, А.Д. Швейцером, В.Е. Щетинкиным, Л.К. Латышевым, В.Н. Комисаровым, В.Г. Гаком и другими. На основе всех этих определений приходим к выводу, что переводческие трансформации – это межъязыковые преобразования, перестройка элементов исходного дискурса, операции перевыражения смысла или перефразирование с целью достижения переводческого эквивалента. Касательно разделения трансформаций на виды, существует множество различных точек зрения, однако большинство авторов разделяют мнение, что все переводческие трансформации делятся на лексические, грамматические и смешанные (или комплексные).

“Материализуя свою мысль, человек вступает во взаимодействие с системой языка во всей сложности составляющих ее подсистем: фонетической, морфологической, словообразовательной, синтаксичес-

кой и семантической. Знание системных особенностей арабского языка – одно из фундаментальных условий подготовки переводчика-арабиста” [4, с. 174], именно исходя из этих знаний, переводчик способен оперировать тем или иным видом переводческой трансформации. Далее подробно остановимся на основных видах трансформаций, используемых при синхронном переводе арабского экономического дискурса на русский язык.

Перестановка как вид переводческой трансформации – это изменение расположения (порядка следования) языковых элементов в дискурсе перевода по сравнению с дискурсом подлинника. Обычно перестановке подвергаются такие элементы как слова, словосочетания, части сложного предложения и самостоятельные предложения в структуре дискурса. Одним из самых распространенных видов перестановок является изменение порядка слов и словосочетаний. Для арабских предикативных предложений характерным является порядок слов в предложении: действие – субъект – объект. Поэтому при переводе с арабского языка на русский перестановка слов в предложении практически неизбежна, так как в русском предложении действие предшествует субъекту лишь тогда, когда это продиктовано семантикой и стилистически оправданно.

В большинстве случаев ориентированность зависимости в арабской синтагме выглядит следующим образом: вначале независимый член – потом зависимый, т.е. вначале действие – потом объект; вначале предмет – потом его признак; вначале действие – потом субъект. В русской синтагме такая ориентированность зависимости между членами синтагмы наблюдается далеко не всегда. В частности, расположение действия и объекта, а также признака и предмета в большинстве случаев соответствует центробежному порядку слов. Именно поэтому перестановки языковых элементов в процессе СП с арабского языка на русский практически неизбежны. Примеры:

كُنْ بِلْ غَلْبَمِ لِمَا كَلَيْمِ عِلَا دَدْسِي

Клиент оплачивает полную сумму банку. (Вместо буквального перевода: покрывает клиент полную стоимость банку). Также в предложении имеет место лексическая замена: в исходном языке употреблен глагол “покрывает”, на переводимом языке произошла лексическая замена на глагол “оплачивает”.

يِدَاعِلَا كُنْ بِلَا اِهْمِدْقِي يِتَلَا تَامِدْخَلَا سِفْنِي مَالِ سِإِلَا كُنْ بِلَا مِدْقِي

Исламский банк предоставляет те же услуги, что и традиционный. (Вместо: предоставляет исламский банк те же услуги, которые предоставляет обычный банк).

Надо отметить, что в этом предложении также была произведена лексическая замена обычный/традиционный.

Перестановки как вид переводческой трансформации встречаются довольно часто, однако, обычно они сочетаются с разного рода грамматическими и лексическими заменами.

Замены – наиболее распространенный и многообразный вид переводческой трансформации. В процессе перевода замене могут подвергаться как грамматические единицы – формы слов, части речи, члены предложения, типы синтаксической связи и др. – так и лексические, в связи, с чем можно говорить о грамматических и лексических заменах. Кроме того, замене могут подвергаться не только отдельные единицы, но и целые конструкции (так называемые комплексные лексико-грамматические замены).

Все замены, осуществляемые переводчиком, должны быть предельно мотивированными. При их применении нельзя забывать о возможности нежелательного изменения прагматической структуры высказывания и нарушения языковых норм. Условно используемые в переводческой практике замены можно разделить на несколько групп, между которыми часто очень трудно провести четкие границы: 1) замены форм слова; 2) замены частей речи; 3) замены, связанные с преобразованием синтаксической структуры предложения; 4) синтаксические замены в сложном предложении (замены простого предложения сложным и наоборот; замена главного предложения на придаточное и наоборот; замены сочинительной связи на подчинительную и наоборот; замена союзной связи на бессоюзную и наоборот); 5) конкретизация; 6) генерализация; 7) антонимический перевод; 8) компенсация.

Замены форм слова. В результате расхождений в грамматическом строе языков перед переводчиком возникают определенные трудности, так как и в области словарного состава, и в отношениях между грамматическими системами двух языков лишь в редких случаях наблюдается полное совпадение.

Так, например, в арабском языке наряду с единственным и множественным числами, которые известны и грамматическому строю русского языка, есть еще двойственное число. Поэтому есть необходимость замены форм двойственного числа в арабском языке на формы множественного числа (или с использованием управляющих слов “два”, “две”, “оба”, “обе”) в русском языке при переводе с арабского языка на русский. Например:

ني ميسق لى ايمال سىل ا فر اصم ل ا ام دقت ي ت ل ا ت ا م د خ ل ا م ي س ق ت ن ك م ي و
ن ي س ي ئ ر

Услуги, предоставляемые исламским банком, можно разделить на две основные группы. (Вместо: возможно разделение услуг, которые предоставляют исламские банки на две основные группы).

В данном предложении помимо замены указанной выше, можно увидеть целый ряд других: замена масдара (отглагольного существительного) *разделение* ميسقت инфинитивом *разделить*; личной формы глагола причастием *предоставляют – предоставляемые* (замена частей речи), а также стилистическая замена множественного числа единственным *исламским банком - исламские банки*.

Замена личных форм глагола инфинитивом весьма частое явление при переводе с арабского на русский язык. Примеры таких замен:

اهل حي ن ا ب ج ي ة ي د ا ص ت ق ل ا ل ئ ا س م ل ا ن ا

Экономические проблемы необходимо решать. (Букв.: Поистине, экономические проблемы необходимо чтобы их он решил”).

ع ج ا ر ت ي د ا ص ت ق ل ا ا د ب و ق م ز ا ل ا ت ء ا ج

С наступлением кризиса, экономика начала падать (Букв.: “Наступил кризис и начала экономика падает”).

Опущения. При переводе опущению подвергаются чаще всего слова, являющиеся семантически избыточными, то есть выражающие значения, которые могут быть извлечены из дискурса и без их помощи. Как система любого языка в целом, так и конкретные речевые произведения обладают, как известно, весьма большой степенью избыточности, что дает возможность производить те или иные опущения в процессе перевода. Устранение семантически избыточных элементов исходного дискурса дает синхронисту-переводчику возможность осуществлять “компрессию” – крайне необходимую переводческую стратегию при синхронном переводе. В качестве примера рассмотрим следующее предложение:
ي ت ل ا ر ع س ل ا س ف ن ب ة ع ا ض ب ع ي ب ي ه و ع و ي ب ل ا ع ا و ن ا ن م ع و ن ي ه ة ح ب ا ر م ل ا
غ ل ب م و ا ء ا ر ش ل ا ر ع س ن م ق ب س ن ب م و ل ع م ح ب ر ة ف ا ض ا ع م ع ي ا ب ل ا ا ب ا ه ا ر ت ش ا
ء ا ر ش ل ا ب د ع و ل ع ا ن ب ا ق ب س م د د ح م ي ف ا ض ا

ل ي م ع ل ا ن م

Мурабаха – это вид продаж, при котором товар продается с известной наценкой к его первоначальной стоимости на основании обещания (гарантии) клиента о покупке. (Вместо: Мурабаха – это один из видов продаж, когда продают товар по той же цене, что и продавец купил его с добавлением известной прибыли процент от

цены покупки или заранее определенную дополнительную сумму, на основании обещания купить от клиента).

В этом предложении компрессии подвергся речевой оборот *نم عون عاونأ* (букв. один вид из видов), а также часть избыточной информации, что требует от переводчика специальных фоновых знаний.

Экспликация или описательный перевод – это лексико-грамматическая трансформация, при которой лексическая единица исходного языка заменяется словосочетанием, эксплицирующим ее значение, т.е. дающим более или менее полное объяснение или определение этого значения на языке перевода. С помощью экспликации можно передать значение любого безэквивалентного слова в оригинале: *حقف* – мусульманское право.

Транскрипция и транслитерация – это способы перевода лексической единицы оригинала путем воссоздания ее формы с помощью букв языка перевода. При транскрипции воспроизводится звуковая форма иноязычного слова, а при транслитерации его графическая форма (буквенный состав). Ведущим способом в современной переводческой практике является транскрипция с сохранением некоторых элементов транслитерации. Поскольку фонетические и графические системы языков значительно отличаются друг от друга, передача формы слова исходного языка на языке перевода всегда несколько условна и приближительна. Данный прием широко используется при переводе экономического дискурса в рамках исламской финансовой модели:

ة حبارملا – мурабаха

قراجللا – иджара

ة براضملا – мудараба

لكوئصللا - сукук и т.д.

В данной статье нами были рассмотрены наиболее распространённые виды трансформаций при переводе арабского экономического дискурса. Примеры были взяты из материалов в сфере исламского банкинга. Необходимо подчеркнуть, что перечисленные переводческие трансформации в “чистом виде” встречаются редко. Как правило, разного рода трансформации осуществляются одновременно, то есть сочетаются друг с другом – перестановка сопровождается заменой, грамматическое преобразование сопровождается лексическим и т.д. [6].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Лян В.В. Социолингвистические компетенции переводчика как межкультурного посредника // Вестник КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия “Педагогические науки”. – 2012. №1. – С. 140-143.

[2] Евтушина Т.А., Ковальская Н.А. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2014. - № 6 (335). – С. 42–46.

[3] Скалозубова О. С. Арабский язык: практика перевода: учебно-методическое пособие. – Минск: БГУ, 2011. – 39 с.

[4] Ширяев А.Ф. Синхронный перевод. – М.: Военное издательство министерства обороны СССР, 1979. – 183 с.

[5] Финкельберг Н.Д. Арабский язык. Теория и технология перевода. – М., 2010. – 398 с.

[6] Альмухаметов А.Р., Шаяхметов О.М. Цитаты из корана и хадисов на материале “Большого словаря” Каирской академии арабского языка // Хабаршысы - Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, серия Филологические науки. - Алматы, 2015. - №4. - С. 81-97.

REFERENCES

[1] Lyan V.V. Sotsiolingvистические kompetentsii perevodchika kak mezhkulturnogo posrednika // *Vestnik KazUMOiMYa im. Abylay hana. Seriya “Pedagogicheskie nauki”*, 2012, №1, S. 140-143 [in Russ.].

[2] Evtushina T.A., Kovalskaya N.A. Ekonomicheskiy diskurs kak ob’ekt lingvистического issledovaniya. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta, Filologiya. Iskusstvovedenie*, 2014, № 6 (335). S. 42–46. [in Russ.].

[3] Skalozubova O. S. Arabskiy yazyik: praktika perevoda: uchebno-metodicheskoe posobie. Minsk, BGU, 2011 [in Russ.].

[4] Shiryayev A.F. Sinhronnyiy perevod. M.: Voennoe izdatelstvo ministerstva oboronyi SSSR, 1979. 183 s. [in Russ.].

[5] Finkelberg N.D. Arabskiy yazyik. Teoriya i tehnologiya perevoda . M., 2010. 398 s. [in Russ.].

[6] Almukhametov A.R., Shayahmetov O.M. Quotations from the koran and the hadith as a benchmark in intelligent normative academic dictionary modern arabic on the basis of “Big dictionary” of Cairo academy of arabic language. “*Ablai khan University Izvestiya*”. Series “*Philological sciences*”. 2015. №4. S. 81-97 [in Russ.].

АРАБ ТІЛІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИСКУРСТЫ ІЛЕСПЕ АУДАРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ КЕЙБІР ТҮРЛЕРІ ТУРАЛЫ

Амалбекова-Ешильоглу А.Ж.,

2 о.ж. магистранты, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, E-mail: mocco06@mail.ru

Тірек сөздер: экономикалық, ислам финанс моделі, ілеспе аударма, аударма әдістері, аударма трансформациялары, лексикалық трансформация.

Аңдатпа. Мақалада экономикалық дискурсты ілеспе аудару кезінде қолданылатын аудармашылық трансформациялардың түрлері сипатталады. Мысалдар ислами қаржыландыру үлгісі саласындағы материалдардан келтірілген. Орын ауыстыру, алмастыру, сығымдау секілді жиі қолданылатын трансформация түрлері көрсетілген. Сондай-ақ “экономикалық дискурс”, “аударма процесі”, “аударма тәсілдері” сынды түсініктерге анықтама беріледі.

Статья поступила 28.03.2016 г.

POLITICAL DISCOURSE AS A VARIETY OF OF INSTITUTIONAL DISCOURSE

Abdikarimova A.S.,

graduate student of the 2nd year of study, Speciality: 6M020700 - Translation Studies
Qualifications: simultaneous interpreters Korean section
Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, abdikarimovaa@mail.ru

Keywords: Discourse, political discourse, political linguistics, research methods, political metaphor

Abstract. The article focused on the study of political discourse. One of the main tasks of this article: clarifying the concept of “political discourse” in general and “discourse” in particular; identification of the main characteristic features of political discourse. The appearance of the term “language policy” to some extent determined the content of the “political discourse” as a purposeful action. Political discourse can be considered by the synthesis of linguistics and politics that allows you to select some of the features in the understanding of this phenomenon, its nature and approaches to the study.

ӘӨЖ 81'42(045)

САЯСИ ДИСКУРС - ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ДИСКУРСТЫҢ БІР ТАРМАҒЫ

Абдикаримова А.С.,

2 курс магистранты, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, abdikarimovaa@mail.ru

Тірек сөздер: дискурс, саяси дискурс, саяси лингвистика, зерттеу әдістері, саяси метафора.

Аңдатпа. Мақала саяси дискурсты зерттеуге бағытталған. “Дискурс” ұғымына соның ішінде “саяси дискурсқа” толықтай тоқталып, саяси дискурсқа тән ерекшеліктер мен сипаттарын айқындау мақаланың басгі міндеттерінің бірі болып табылады. “Саяси тіл” терминінің пайда болуы, белгілі бір деңгейде “саяси дискурстың” мазмұнын бағытталған іс-әрекет негізінде анықтап берді. Лингвистика мен саясатты синтездеу арқылы, саяси дискурс құбылысын түсіну мен сипатын, ерекшеліктерін және зерттеу тәсілдерін қарастыруға болады.

Дискурс ұғымын зерттеу, соның ішінде саяси дискурс мәселесін зерттеу қазіргі тіл білімі ғылымындағы негізгі мәселелердің бірі. Саяси дискурсты зерттеумен, тіл білімінің жаңа саласы “саяси лингвистика” немесе “лингвосаясаттану” айналасады. Саяси лингвистика – тіл мен саясаттың арақанысын зерттейтін лингвистикалық бағыт. Лингвистикалық пәндердің ішіндегі ең жас бағыттардың бірі. Пәннің нысаны – саяси қарым-қатынас (коммуникация). Саяси коммуникацияның негізгі қызметі – коммуникативтік іс-әрекетті қолдана отырып, саяси билік үшін күресу: саяси коммуникация билікті бөлуге (сайлау, тағайындау,

қоғамдық пікір тудыру және т.б. жолдар арқылы) және оны қолдануға (заңдар қабылдау, жарлықтар, қаулылар шығару және т.б.) тікелей немесе жанама ықпал ете алады. Саяси коммуникация саяси ақиқатты көрсетеді, онымен бірге өзгеріп, оның қайта құрылуына қатысады. Саяси дискурстің қазіргі түрлері мен жанрлары, саяси дискурстің анықталған түрлері мен жанрларының шығу тегі және эволюциялық мәселелері, дискурс теориясы аясында саяси дискурс түрлері мен жанрларын оқыту барысында интеграция мен дифференциация мәселелері саяси лингвистикада жан-жақты қарастырылады. Саяси лингвистика ғылымының пайда болуы жайында А.П. Чудинов пен Э.В. Будаев сынды ғалымдардың еңбектерінде кездеседі: “Саяси лингвистиканың пайда болуы 20 ғасырдағы жағдайлармен тығыз байланысты. Лингвоясаясаттану ғылымының пайда болуына тікелей әсер еткен мәселе – 1 дүниежүзілік соғыс, соның нәтижесінде адам шығыны өте көп болды. Бұл жағдай адамзат сана-сезімін біршама өзгерткен болатын... [1]. Осы тарихи жағдайдан кейін, авторлардың айтуы бойынша, лингвисттер, сонымен қатар, басқа да, ғылым саласыны өкілдерінің “айлакер” ерекше тіл, “саяси тілге” қызығушылығы арта бастады. Саяси дискурсқа тоқталмас бұрын, “дискурс”, “саясат”, “саяси коммуникация” терминдерін қарастырып алайық.

Қарым-қатынас жағдаятындағы мәтін мазмұнын танытатын дискурстың лингвистикалық өлшемі жан-жақты. Прагмалингвистикалық тұрғыдан алғанда дискурс – тілдік қатынасқа қатысушылардың интерактивті әрекеттерін, ақпараттардың алмасуын, бір-бірінің ойлау деңгейіне ықпал ету, әртүрлі коммуникативтік стратегияларды пайдалану және олардың вербалды, бейвербалды көрінісін қарым-қатынас тәжірибесінде жүзеге асыру.

Функционалды бағытта қарастыратын болсақ, дискурс қызметіне талдау жасау талаптары әлеуметтік-мәдени мәнмәтін кеңістігіндегі тіл қызметімен тікелей байланыста зерттеледі.

Дискурстың лингвостилистикалық талдау үдерісінде қарым-қатынас көрсеткішінің күші анықталады, олардың әртекті жанрларындағы ауызша және жазбаша мәтіннің ара жігі ажыратылады.

Ал құрылымдық лингвистика тұрғысынан алғанда дискурс формасы мен мазмұны жағынан сөйлемнен кең, мәтінмен тең дәрежеде анықталады.

Шетел ғалымдарының зерттеулерінде дискурстың лингвистикалық ұғымы бір жақты емес. Мысалы, П. Серио “дискурс” терминінің 8 мағынасын көрсетеді:

- “сөйленім” ұғымының эквиваленті, яғни нақты жүзеге асырылған сөйленіс;

- көлемі жағынан фразадан үлкен бірлік;
- жағдаяттар арқылы тыңдаушыға ықпал етілген пікір (мәтін);
- сөйленіс, пікір, айтылған ой (прагматика шеңберінде);
- әлеуметтік және идеологиялық мазмұнмен шектелген пікір түрлері, мысалы, феминистік дискурс, әкімшілік дискурс;
- мәтіннің қалыптасу шарттарын зерттеуге арналған теориялық конструкт .

Қазіргі ғылымда дискурс жайында зерттеушілердің бірнеше анықтамасы кездеседі. Дискурсқа берілген түрлі анықтамалардың ішінде ең негізгілері ретінде Т.М. Николаева мыналарды көрсетеді:

1. байласымды мәтін,
2. мәтіннің ауызша-сөйлеу формасы,
3. диалог,
4. мағыналық жақтан ішінара байланысты айтылым түрлері,
5. ауызша немесе жазбаша сөйлеу туындысы [2. 34-36].

Н.Д. Арутюнованың пайымдауынша: “Дискурс – тілден тыс – прагматикалық, әлеуметтік мәдени, психологиялық факторларды біріктіретін байласымды мәтін, оқиғалық аспектідегі мәтін, белгілі мақсатқа бағытталған әлеуметтік әрекет ретінде қаралатын сөйлеу (сөз). Адамдардың когнитивтік санасында өзара қарым-қатынас механизміне қатысатын компонент. Қазіргі лингвистикада әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-этикалық, дүниетанымдық, прагматикалық, идеологиялық, этнопсихологиялық, кәсіби-топтық, жеке-даралық экстралингвистикалық факторларды қолдану арқылы дискурсқа анықтама беретін теориялар бар (Н.Д. Арутюнованың ұсынған дефинициясы). Дискурс ұғымына адамдардың менталды ойлау дүниесімен байланысты әлеуметтік-психологиялық сипаттағы категория ретінде түсінік беру дискурс теориясының тілдің антропоцентристік парадигмасымен жақын екендігін көрсетеді, себебі дискурс – сөйлеуші субъектінің мақсаттық коммуникативті әрекеті, тек дискурсивті әрекет үстінде пайда болатын дүниені көруі және тануы болып табылады. Сондықтан дискурсты лингвистикалық феномен ретінде қарастыру арқылы оның пәндік-мазмұндық сферасына автордың жеке тұлғасы, яғни дискурсивті тұлғасы туралы мәселені енгіземіз. Орыс тіл білімінде Ю.Н. Карауловтың теориясынан кейін “дискурстық тұлғаның” орнына “тілдік тұлға” ұғымы қарала бастады. Ю.С. Степанов дискурсқа: “...дискурс дегеніміз “тіл ішіндегі тіл”. Бірақ ол ерекше әлеуметтік мағлұматтарымен көрінеді. Дискурс ақиқатында өзінің грамматикасы не сөздік қоры арқылы көрінбейді,

ол бәрінен бұрын және ең бастысы өзіндік грамматикасы, сөздік қоры, сөз қолданымы, синтаксистік құрылымы – жалпы айтқанда, ерекше әлемі бар мәтіндерде көрінеді. Қандай да бір дискурстың әлемінде синонимдік ауыстырулардың, шындықты берудің, этикеттің тәртібі болады. Бұл логикалық-философиялық терминнің толық мәнімен айтқанда: “мүмкін (альтернативті) әлем” [3, 88-89].

Дискурс жіктелімін жіті зерттеген ғалымдардың тұжырымдамаларын сараптайтын болсақ, В.И. Карасик дискурстың екі ерекше түрін көрсетеді: персоналды (тұлғалық-мақсаттылық) және институционалды (мәртебелік-мақсаттылық) дискурс. Институционалды дискурс мәртебелі-рөлдік қатынастар аясында жүзеге асырылады және қарым-қатынасқа қатысушылар мен олардың мақсаттары сияқты екі негізгі белгісімен ерекшеленеді. Мақаланың негізгі қарастыратын мәселесі осы институционалды дискурстың бір тармағы – саяси дискурс. Дискурстың басқа түрлеріне қарағанда саяси дискурс барлық халықтың мәдениетінде қазіргі кезде кең етек жая қойған жоқ.

Саясат пен жеке тұлғаның ұстанымын байланыстыратын ғылыми термин “дискурс” деп аталады. Француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьё: “Дискурс дегеніміз – тиісінше кеңістікте мүмкін болатын ұстанымдар және осы ұстанымдар бойынша айтылған пікірлер. Жекелей алғанда, саясаттың дискурсі саясаттың кеңістігін құрады, ондағы болуы мүмкін ұстанымдарды анықтайды және жоспарланған ұстанымдарға сәйкес агенттер арасында диспозицияларды бөледі. Алайда саясаттың дискурсі – зерделенуі мүмкін емес өте ауқымды дискурстік формация” – деген болатын. Ал, Голланд тілші ғалымы Теон Ван Дейк: “саяси дискурсты – әлеуметтік ортадағы, нақты айтқанда саясаттағы жанрдың бір түрі” – деп көрсетеді. Үкіметтегі сараптаулар, парламент-тегі дебаттар, партиялық бағдарламалар, сая- саткерлердің сөздері, т.б. мұның барлығы саясат шеңберіндегі жанрлар. Саяси дискурс – бұл саясаткерлердің дискурсы. Саяси қатынаста саяси акт пен саяси орта сақталған кезде ғана дискурс “саяси” болады. Саяси дискурстың қоғамдағы мақсаты азаматтарды жасалатын ісінің саяси дұрыстылығына сендіру. Қоғам мүшелерінің саясатқа сенімін арттыра отырып, ниетін оятып, іске көшуге жаңа бағыттар ұсынылуы арқылы жүзеге асады. Саяси ортаның сөйлеушісінің сөзі неғұрлым өтімді, нақты, сенімді болуы қажет.

Қазіргі дискурста әртүрлі лингвомәдениеттегі ерекшеліктер, идиоэтникалық сипаттар да көрінуі қажет. Мысалы, қазіргі кезеңде

барлық халықтардың мәдениетінде саяси дискурс барынша кең өріс алуда. Саяси дискурс – билікті одан әрі бекіте түсу және оның бар екендігін көрсету мақсатындағы ауқымды дискурс. Бұл саланың типтік жанрларында әрбір халықтың лингвомәдениетіне тән вербалды және бейвербалды тілдік бірліктер жүзеге асырылады. Саяси дискурс – саяси сана-сезімді қалыптастыратын әдіс. Оның мақсаты – азаматтарды “саяси дұрыс” әрекеттердің немесе бағалаудың қажет екеніне сендіру. Саяси дискурстың негізгі құралдары – айғақтама мен сендіру. Саяси дискурсты зерттеген ғалымдар: А.К. Михальская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова, А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич және т.б.

Саяси коммуникацияда саясаткерлердің бұқараға таратылатын үндеулері мен хабарламаларын жеткізетін негізгі әлеуметтік институт ретінде бұқаралық ақпарат құралдары саналады. Сондықтан нәтижесінде объект тек сипатталып қоймастан, талқыланатын әлеуметтік институттар арасында да диалог құрылады.

Саяси күштердің дискурсы әсіресе, сайлау науқандары кезінде шарықтау шегіне жететін коммуникативтік қызу саяси күрестерден анық байқалатыны рас. Сондықтан көптеген зерттеушілер саяси дискурс зерттеулеріне сайлау науқаны кезінде дайындалып, жарияланған материалдарды таңдайды.

Саяси дискурсты аударуға тоқталатын болсақ, аудармашы екі тілде де саяси дискурстың аударылу ерекшеліктерін игеруі қажет. Саяси дискурсқа қатысты мәтіндерді аудару кәсіби, оқыту, тұрмыстық секілді аударманың барлық түрлерінде өзекті болып келеді. Саясаткерлердің сөз сөйлеуінде метафоралық кластерлер жиі кездеседі. Олар аударуда қиындық тудырады. Когнитивтік ақпарат (сандар, жалқы есімдер, фактілер) сақталады да, эмоционалды, экспрессивтік ақпарат жоғалады. Саяси сыпайы эвфемизмдер мағынасы ең жақын калька арқылы эвфемизмдермен аударылуы қажет. Өйткені аудармашылар бір тілден екінші тілге ғана емес, бір мәдениеттен екінші мәдениетке аударды.

Қазіргі кезде саяси сөз сөйлеудің мәнерлілігі артып келе жатыр. Бұрын мәтіннің “саяси дұрыстығы”, мазмұнның басыңқы идеологияға сәйкестігі маңызды болған болса, қазір сөз мәнерлілігіне ұмтылу алдыңғы қатарға шығады және стиль даралығы мен баяндаудың айқындылығы жоғары бағаланады.

Саяси дискурсты толықтай зерттеу үшін, “саясат” терминінің мағынасын түсініп алуымыз қажет. Әдетте, “саясат” термині келесі ұғымдармен анықталады:

- ҒЫЛЫМ;

- өнер;
- іскерлік сала;
- әлеуметтік коммуникацияның ерекше түрлері.

Бұл аспектілер мемлекеттің алдына қойған мақсаттарына қол жеткізу үшін біріктірілген. Бұған дәлел, саясат та, ғылым да мемлекет мүдделерін жүзеге асырудың жолдарын қарастырады. Бұған қоса, өнер саласы да мемлекет үшін қызмет атқарады. Ең соңғысы, саясат, іскерлік сала ретінде, мемлекет ішіндегі билікті жүзеге асырады және атқарады. Коммуникативтік тәсілді пайдалана отырып, А.Л. Стризове, саясатқа – “қоғамның әлеуметтік маңызы зор мақсат-мүдделерін жүзеге асыратын әлеуметтік коммуникацияның ерекше түрі”, деген анықтама береді. Е.И. Шейгал саясаттың дискурсивтік сипатын былай көрсетеді: “көптеген саяси іс-әрекеттертабиғаты жағынан тілдік іс-әрекет болып табылады”. “Саяси дискурсты” қарым-қатынас жасау ретінде түсінген, Е.И. Шейгал “саяси дискурс” және “саяси коммуникация” ұғымдарын тең мағынада қарастырады. [4]. Электрондық сөздіктерде “саяси коммуникация” терминіне келесі анықтама беріледі: саяси субъектілердің ақпарат алмасу мен тікелей қатынасының, ой-идеялармен, мәліметтермен бөлісу негізіндегі өзара қарым-қатынас үрдісі; “Саяси дискурс – саяси-әлеуметтік қарым-қатынас саласында тілді өзекті пайдалану [5]. Саяси дискурсты зерттеуде келесі тәсілдерді қолданамыз: 1) филологиялық, В.З. Демьянковтың зерттеуі бойынша, немесе постмодернистік, оны былай сипаттаймыз кезкелген мәтіннен айырмашылығы жоқ. Бірақ, бұл тәсіл аудармашының өз әлеміндегі, саяси және идеологиялық концептілері арқылы жүзеге асырылады; 2) әлеуметтік-психоллингвистикалық – айтушының жасырын және белгілі саяси мақсаттарының тиімділігін айқындау немесе өлшеу барысында қолданылады. Психологиялық тәсіл, әлеуметтік-психоллингвистикалық тәсілдің бір бөлшегі ретінде (В.З. Демьянков бойынша) Д. Джонсон және Р. Джонсонның еңбектерінде де көрсетілген. Олардың пайымдауынша, саяси дискурс формальді пікір алмасу (әдетте, қарама-қайшы пікірлермен бөлісу), бұл жерде психология дискурсты конструктивті тұрғыдан қарастырады, яғни, кезкелген сұрақтың шешімін тауып, ымыраға келтіретін белгілі бір теория қалыптастырады [6]: 1) жеке-герменевтикалық, белгілі бір жағдайда, дискурс авторының жеке қасиеттерінің анықталуы барысында қолданылады; 2) айтылымның әдістемесі мәтінді екіжақты талдауды көздейді, нақты айтқанда, жағдаяттың аудармасын (интерпретация) мәтін арқылы, ал мәтінді жағдаят арқылы талдап, сараптайды. Саяси дискурсқа сараптама

жасауда, когнитивті дискурс-сараптамаға басты мән беріледі [7].

Атап өтілген тәсілдердің барлығы дерлік, мәтінге сараптама жасауға негізделген. Сонда да, дискурсқа толықтай сараптама жасау үшін, дискурстың толықтай мағынасын ашатын, жан-жақты бағдарлау тәсілі қажет. Біздің ойымызша, бұл тәсіл саяси дискурсты жеке мәтін ретінде ғана емес, “саяси дискурстың” келесі ауқымды аспектілерін де қамтуына көмегін тигізеді:

- дискурстың стилистикалық және фонетикалық жақтары;
- идеологиялық, тарихи, әлеуметтік компонент;
- дискурсты жеткізудің бейвербалды әдісі (ым-ишара, мимика және т.б.);
- субъективті (жеке бас) аспектісі;
- бағалау компоненті (В. З. Демьянков бойынша).

Саяси дискурсты және саясаттануды лингвистикалық зерттеулердің, негізгі салалары БАҚ-тағы саяси мәтіндердің, мазмұндық жағын талдаумен байланысты болып келеді. Бұл үшін арнайы әдістемелер мен әдістер қолданылады. Соның бірі – контент-талдау. Соңғы жылдары мәтіндерді, соның ішінде, саяси мәтіндерді зерттеудің “мағыналық сараптау” немесе “контент-сараптау” аталатын түрі өте жиі қолданыста. Бұл термин тек белгілі әдіс ретінде танылмастан, сондай-ақ сол мәтінді құрастырушының мүддесі немесе адресат тарапынан болуы мүмкін кері әсерді байқауына қатысты қолданылып, нақты қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Және де зерттеушінің мәтіндегі белгілі мағынамен танысуына мүмкіндік беретін тұтас әдіснама ретінде қарастыруға болады.

Контент-талдауды саясаттану зерттеулерінде қолдану бірнеше тұлғаның бір мәтінді бірдей түсіндіруіне мүмкіндік беретін стандарттық әдісті әзірлеумен ерекшеленеді, сондай-ақ өзінің әсеріне емес құжатты негізге ала отырып, мәтінді қабылдау жайлы гипотезаны ұсынуды негіздеуге мүмкіндік береді, яғни зерттеушілердің субъективтік үлесі азая түседі.

Қазіргі саяси дискурста метафоралар жиі қолданылып жүр, себебі олар қоғамдық санаға қатты әсер етеді. Саяси метафора тілді байытуға қызмет етеді, синонимдерді, көпмағыналықты, терминдік жүйені және эмоциональды-экспрессивті лексиканы дамытады. Мысалы: *билік тізгіні, гасыр перзенті, көңіл көкжиегі, жан айғайы, жер кіндігі, үміт жібі, т.б.* Тілдегі қолданыс аясына қарай жеке қолданыстағы метафора және тұрақты метафора болып бөлінеді.

Саяси метафора әрдайым ауыспалы мағынада жұмсалады. Соның өзінде кемінде екі мағына болуы мүмкін. Осыған байланысты метафора екі түрлі қызмет атқарады:

1. белгілі бір затқа, құбылысқа немесе адамға сипаттама беру
2. сол заттың, құбылыстың немесе адамның атын атау (номинация).

Бірінші жағдайда метафора сөйлем ішінде баяндауыш болады да (*Сен биліктің қасқыры екенсің*), екінші жағдайда бастауыш немесе толықтауыш болады (*Билік қасқыры қайда кеткен? Ол қасқырмен көп байланыса берме*). Сөйлеу практикасында саяси метафора ретінде қолданылуға қалыптасып қалған аң атаулары ғана (аю, түлкі, қоян, доңыз, қой, ит т.б.) ғана емес, метафора қызметінде адам болмысындағы, қызметіндегі әр алуан жайлар алына береді (бастық, шенеунік, ғұлама, әкім т. б.). Мұндай жайлар, сөйлеу жағдайында анық байқалып отырады; (*Мынауың дайын тұрған ғұлама зой! Елімізде алашапандылар өріп кетті. Айырқалпақтылар ұлттық өнімді экспорттаудың шебері болды*).

Саяси метафораның басқа троптарға ұқсас келетін қасиеттері бар. Мұндайда метафораның анықтамасын және атқаратын троптық қызметін естен шығармаған мақұл. Мысалы, *Мына көзілдірікке мен үкіметті сеніп бере қоймаймын. Осы сөйлеміндегі көзілдірік, бір қарағанда, метонимия (бүтіннің бөлшегі) ретінде қабылдануы мүмкін. Соған қарамастан, оның метафоралық қызметін де жоққа шығаруға болмайды. Дәлірек айтқанда, бұл сөзді қолданушы адам бүтіннің бөлшегін емес, көзілдірік киіп алып білгішсінген, ақыл айтқыш, барлығынан хабары бар мақтаншақ кісіні еске салуы мүмкін.*

Саяси метафораның теңеумен ара қатынасын да білу қажет. Айталық, метафора бір ұғымның орнына екінші ұғымды қолдануды қаласа, теңеуде бір зат пен екінші заттың ұқсас жайлары алынады: Мысалы, *Экономика сардарының жұдырықтай жүрегі дүрс-дүрс соғып, аттай тулап кетті.* (Massaget.kz) Бұл сөйлеміндегі *атта* немесе *ат* сөзі жүректің орнына қолданыла алмайды, жүректің тез соғуы мен аттың тулауының арасында, алшақтау болса да аналогия бар.

Жоғарыда айтылған мәселелерді қорытындылай келе, дискурс, соның ішінде институционалды дискурстың тармағы – саяси дискурс категориясын зерттеп, одан әрі дамыту қазіргі таңда тіл білімінің актуалды мәселелерінің бірі екендігіне көз жеткіздік. Саяси дискурс – әлі жаңа, тың категория болғандықтан әлі де көп зерттеуді талап етеді. Осы сала бойынша жұмыс жасаған ғалымдардың еңбектеріне, қазіргі қоғам талаптарына үнілсек, саяси дискурс – тіл мен саясатты, қоғамды байланыстыратын институционалды дискурстың тармағы екендігін аңғарамыз. [8]

ӘДЕБИЕТ

- [1] Будаев Э.В., М.Б. Ворошилова М.Б., Е.В. Дзюба Е.В., Красильникова Н.А. Современная политическая лингвистика / Отв. ред. А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2011. – 252 с.
- [2] Ли В.С. Дискурс и пропозитивное слово. – Алматы, 2004. – 329 с.
- [3] Ли В.С. Парадигма знания в современной лингвистике. – Алматы, 2003. – 138 с.
- [4] Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Гнозис, 2004. – 324 с.
- [5] Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С.32-43.
- [6] Johnson D. W., Johnson R. T. Civil Political Discourse in a Democracy: the Contribution of Psychology. URL: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327949PAC0604_01 – Режим доступа (дата обращения 21.03.2016).
- [7] Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2008. №. 1(24). – С.43-48.
- [8] Жумабаева Д.А. Проявление билингвизма в литературе индейцев Северной Америки // Хабаршысы - Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, серия Филологические науки. - 2015. - №4. - С. 26-37.

REFERENCES

- [1] Budaev E.V., Voroshilova M.B., Dzyuba E.V., Krasylnikova N.A. *Sovremennaya politicheskaya lingvistika / otv.red.Chudinov A.P.* Ekaterinburg, 2011. 252 s. [in Russ.].
- [2] Lee V.S. *Diskurs I propozitivnoe slovo.* Almaty, 2004. 329 s. [in Russ.].
- [3] Lee V.S. *Paradigma znaniya v sovremennoi lingvistike.* Almaty, 2003. 138 s. [in Russ.].
- [4] Sheygal E.Y. *Semiotika polyticheskogo diskursa.* M:Gnozis, 2004. 324 s. [in Russ.].
- [5] Demiyankov V.Z. *Polyticheskyi diskurs kak predmet polytologicheskoy filologiyi.* In: *Polyticheskaya nauka. Polyticheskyi diskurs.Istoriya i sovremennye issledovaniya.*M.:INIONRAN, 2002. № 3.32-43 s. [in Russ.].
- [6] Johnson D. W., Johnson R. T. *Civil Political Discourse in a Democracy: the Contribution of Psychology.* URL: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327949PAC0604_01 – Режим доступа (дата обращения 21.03.2016).
- [7] Maslova V.A. *Polyticheskyi diskurs: yazykovyye igry ili igry v slova?* In: *Polyticheskaya lingvistika.*Vip.1(24). Ekaterinburg, 2008.43-48 s. [in Russ.].
- [8] Zhumabayeva D.A. *Evidence Of Bilingualism in North American indian literature.* “*Ablai khan University Izvestiya, series “Phil. nauki”.* - 2015. №4. - S. 26-37 [in Russ.].

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИСКУРСА

Абдикаримова А.С.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, abdikarimovaa@mail.ru

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, политическая лингвистика, способы исследования, политическая метафора

Аннотация. Статья направлена на исследование политического дискурса. Одной из главных задач данной статьи: уточнение понятия “политический дискурс” в целом и “дискурс” в частности; выявление основных характерных признаков политического дискурса. Появление термина “язык политики” в некоторой степени определило содержание “политического дискурса” как целенаправленного действия. Политический дискурс может быть рассмотрен благодаря синтезу лингвистики и политики, что позволяет выделить некоторые особенности в понимании данного явления, его природы и подходов к изучению.

Статья поступила 29.03. 2016 г.

3 Бөлім
ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Раздел 3
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Section 3
LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

EXPLORATION OF AITYS GENRE

Kulmanova M. N.,
KazUIRandWL named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan

Keywords: tradition, tradition of art, improvisational, dramatic, satirical, psycholinguistic, communicative.

Abstract. In the article the appearance of aitys genre views earlier than in other Turkic countries. Aitys includes formation of the aitys traditions in Kazakh verbal art and existence in it nationwide characteristics.

In the article works, which dedicated to aitys, are analyzed and especially marked the established traditions in the literary studying of this genre. On the basis of materials, which are the main part of aitys genre exploration, their results were learned and found out.

ӘӨЖ 821.512

АЙТЫС ЖАНРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Кульманова М.Н.,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, manshuk_2009@mail.ru

Тірек сөздер: дәстүр, көркемөнер дәстүрі, импровизациялық, драмалық, публицистикалық, сатиралық, психолингвистикалық, коммуникативтік.

Аңдатпа. Мақалада айтыс жанрының түркі тектес елдерде ертеден бастау алуы қарастырылады. Қазақ халық ауыз әдебиетіндегі айтыс дәстүрінің қалыптасуы және оның жалпыхалықтық сипаты ашылады.

Мақалада айтыс жанрын зерттеуге арналған еңбектерге шолу жасап талдай отырып, бұл саланы зерттеудің әдебиеттануымызда тұрақталған дәстүрлері бар екендігін баса айту. Айтыс жанрын зерттеулердің негізгі бөлігі осы қарастырылған мәліметтер негізінде жасалған қорытындыларды қарастыру және анықтау.

Айтыс түрік тектес елдерде ертеден бар екені белгілі. Бұған М. Қашқаридің “Диуани лұғат ат-түрік” атты жинағындағы “Қыс пен Жаздың” айтысын, сондай-ақ Қожа Ахмет Иасауидің “Диуани хикметіндегі” “Дозақ пен Пейіштің” айтысын дәлел ретінде айта аламыз. Зерделей қарасақ, бұлардың айтыс табиғатына тән белгі-сипаттары мол. Мұның екеуінде де қырғиқабақ, бітіспес бәсеке, аңдысу арқылы жеңуге деген құлшыныс пен дәлелге, аталы уәжге тоқталып, жеңілгенін ашық мойындаудың дәстүрлі кейбір көріністері бар. Осы жәйттар айтыстың көшпелі түрік тектес елдерде ерте замандардан-ақ ірге теуіп, ел өмірінің әр саласын зерделеп, бейнелеп келгенін аңғартады. Қазақ халық әдебиетіндегі айтыс дәстүрінің туып, қалыптасу тәжірибесіне зер салсақ, біздегі осындай туындылардың айтыс жанрының әбден кемеліне келген тұста ерекше қарқынмен дамығанын көрсетеді. Бұған қарағанда, айтыс өнері осы шығармалар туған заманда да, одан бұрынғы кезеңде де ел өмірінен кең орын алғанға ұқсайды. Бұл пікірдің дұрыстығын Қытай елі деректері де құптап мақұлдайды. Шыңжандық қазақ тарихшысы Н. Мыңжани “Қазақтың көне тарихы” атты еңбегінде Қытайдың “Тайпин Хиуаниуйжи” топтамасының “Түрік шежіресі” атты тарауындағы деректерге сүйеніп: “түріктер бие сүтінен жасалған қымызды ішіп қызып алған соң, ән шырқап бір-бірімен өлең айтысады... Күні бүгінге дейін жалғасып келе жатқан біздегі ақындар айтысының мұнан мың жылдар бұрынғы Батыс түрік қағандығы дәуірінен бері келе жатқан дағдылы дәстүр екенін байқаймыз” деп жазады [1, 35 б.].

Осындай жалпыхалықтық сипаты бар ауыл-аймақ көлеміндегі әр алуан мәнді жеңіл-желпі айтыстар келе-келе ақындар айтыстарымен қатар өмір сүріп келгені, тіпті соңғысы бұрынғысының дәстүрінен бастау алып жеке жанр болып қалыптасқаны мәлім. Тіпті, қайымдасу үлгілерінің ақындық айтысқа ұласуының өзі көшпелі өмірдің бір көрінісі ретінде ұзақ ғасырлар бойына созылып келген. Бұған қазақ, қырғыз, қарақалпақ елдеріндегі кемелденген айтыс үлгілері айқын дәлел. Аталған халықтардың ғасырлар бойғы тұрмыс-салты мен кәсіп-тіршілігі, әдеби мұраның ауызша айтылып, ауызекі таралуы секілді үрдістер бұл жанрдың ерекше дамып кемелдене түсуіне қолайлы жағдай жасап келген. Ал енді, отырықшылыққа ерте көшкен татар, өзбек, түрік секілді елдерде ол кең етек ала алмай топтық түр күйінде ғана сақталып қалған. Осы аталған елдердегі көшпелі өмірдің сол айтыс жанрының кең қанат жайып дамуына, тіпті қазақ тұрмысы жағдайында өркендеп, өзінің шырқау шыңына шығуына себеп болғанын көреміз.

Бұған әйгілі “Біржан мен Сара”, “Әсет пен Ырысжан”, “Ақсұлу мен Кеншімбай”, “Молда Мұса мен Манат қыз”, “Сүйінбай мен Қатаған”, “Жамбыл мен Құлмамбет” секілді айтыстар нақты дәлел бола алады. Мұндай роман іспеттес келелі айтыстардың өзге түрік тектес бірде-бір елде жоқ екенін үлкен мақтанышпен айтып өтеді өз зерттеуінде М. Жармұхамедұлы [2, 16-б.].

Айтыс жанрының табиғи белгі-сипаттарын ашып саралағанда, оның ел дәстүрі мен соның кәсіп-тіршілігіне, таным-түсінігіне тікелей байланысты көрініс табатынын академик-ғалым М.О. Әуезов тап басып танып, ғылыми байсалдылықпен делелдеп берген еді. Осыған орай ғалым: “Халық әдебиетінің өркендеп дәуірлеген шағы – халықтың шаруасы күйлі, үдере көшіп ен жайлап, сауық-сайран, мереке-қызықпен күнелткен көшпелі тұрмыста болған шақтарында болды. Егер халық көшпелі тұрмыстан қалып, отырықшы тұрмысқа айналса, отырықшы халықтың кәсібіне кіріп, еңбекпен күнелтіп, бос жүретін іссіздікті тастаса, бұрынғы ойын-той, сауық-сайран сиреп жоғала бастайды” – деп жазған еді [3, 230-б.]. Мұндай ойлы пікірлерді кезінде ұлы ғалым Шоқан Уәлиханов та, ірі жазушы Сәкен Сейфуллин де айтқан болатын. Олар ашық аспан, таза ауа, табиғат аясында өскен қазақ халқының ой-қиялының жүйрік, ақындық қабілетінің күштілігін баса көрсетеді. Әсіресе, Уәлихановтың: “Ашық аспан, кең сахарада туған қазақ ешқандай қосалқы оқу-білімсіз-ақ табиғат мәпелеуімен өсіп жетіледі. Осыған қарамастан қазақ халқының жазылмай буыннан буынға тек ауызекі тарайтын бірден-бір тіл мұрасы: өз поэзиясы мен әдебиеті бар... Қазақтың жалпы ауызекі жырлары тікелей дала көріністері мен жүйрік ат, сұлу қыз әсерінен туған, сондықтан қазақ үнемі осылардың төңірегінен айналшықтап кетпейді” – деп көрсетуі де жоғарыдағы ойымызды дәлелдей түседі [4, 115 б.].

Айтыс пен суырыпсалма өнері егіз, бірінсіз бірі жоқ. Суырыпсалмалық дарыны мен айтыс тәсілдерін, ұту, уәжбен тосуды еркін игеріп, ел жағдайын, қарсыласының әлсіз тұстарын жақсы білетін ақын ғана әр кез жеңіске жетіп отырған. Сол себепті – айтыс аталы уәж, ұтымды дәлелге құрылған екі қарсылас ақынның өлеңді қолма-қол шығарып айтқан сөз бәсекесі, өнер жарысы. Төрешісі – халық, немесе жұртқа қадірлі, дуалы ауыз ел ағасы. Бұлардың төрелігі қара қылды қақ жарғандай әділ де нақты болуға тиіс. Кейде сөз жүйесі мен уәжден тосылған ақынның өзі қанша қиын болса да тосылғанын ашық мойындап, өз кесімін білдіретін кездері де аз емес. “Ақын” деген құрметті атақты көпшілік осы бетпе-бет сайыста алғырлық, тапқырлық танытқан өрен жүйріктерге ғана беретін болған.

Айтыс өзінің мазмұны мен сипаты жағынан тұрмыс-салт жырларымен терең үндесіп, астасып отырады. Ол біздегі эпикалық, лиро-эпикалық жырларға түр беріп көркейтумен қатар, өзі де олардағы эпикалық әуен-үнді бойына сіңіре білген. Сөйтіп, өзге жанрларға елеулі ықпал-әсер етіп келген айтыс өнері өзінің сол синкреттік сипаттары арқылы олармен ғасырлар бойы иық тіресе, қатар дамып келді.

Айтыс түйіні – шындық. Қандай жүйрік, тапқыр да алғыр ақын болса да, бетпе-бет бәсекеде айтылған шындықтан жалтарып кете алмаған. Олар қашан да шындыққа тоқталып, аталы сөз бен уәжге бас иетін болған. Мұны көбінесе, қанша қиын болса да, ақындардың өзі айтып, ашық мойындап келгенін көреміз.

Айтыс өлеңдерін жинап бастыруда, ол туралы салиқалы пікір айтушылардың алғашқы сапында Ш. Уәлиханов, В.В. Радлов, Ы. Алтынсарин секілді зерттеушілер тұрды. Шоқан айтыстың саяси-әлеуметтік мәніне, сын мен мадаққа құрылатын сипатына мән берсе,

В.В. Радлов айтысты “қайым өлең” деп жіктеп, халқымыздың ақынжанды, тапқыр-алғырлығына, шешендігіне таң қала сипаттайды. Ы. Алтынсарин айтыстың көркем үлгілерін өзі құрастырған Хрестоматияға енгізіп, оның тәрбиелік мәніне зер салады.

Айтыстың кең жиналып том-том күйінде жинақ болып басылуы Кеңес үкіметі тұсында іске асқаны мәлім. Осы игілікті істі ұйымдастырып насихаттауға М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты мұрындық болды. 1960 жылдардың бел ортасында Институт айтыс өлеңдерінің үш томдық жинағын жариялап, жүйелеп жіктеді, ғылыми түсініктер берді. Осы томдардың екі кітабы дәстүрлі айтысқа арналса, соңғы томы 1920-1957 жылдар арасындағы айтыс өлеңдерін қамтыды. Сол 1970 жылдардан бастап аталған Институт бұл жанрды түбегейлі зерттеуді қолға алып, жоспарға енгізді. Соның нәтижесінде айтыс жанрының табиғатын ашатын “Айтыстың даму жолдары” атты 10 баспа табақтық монографиялық еңбек жарық көрді. Зерттеу, жариялау жұмысының жалғасуы арқасында 1988 жылы осы Институт қызметкерлері айтыстың бұрын баспа көрмеген үш томын дайындап баспаға берді, алайда мұның екі кітабы ғана сол жылы жарық көрді. Аталған Институт қызметкерлері бұл жұмысты әлі күнге дейін жалғастырып келеді. Соның нәтижесінде 1989 жылы “Ғылым” баспасынан айтыс өлеңдеріне арналған “Қазақ қолжазбаларының ғылыми сипаттамасының” 6 томын бастырып шығарды. Бұл томға көлемді де кесек 220 айтысқа ғылыми сипаттама беріліп, 600 шағын айтыстың тізімі берілді. Бұдан тыс 300 айтыс ақыны мен 140

жинаушының өмірі, айтыстары туралы қажетті мәліметтер жинақталды. Бұл деректердің біздегі айтыстың барлығын түгелдей қамти алмайтыны өзінен-өзі түсінікті. Өзге қорлар мен Ұлттық кітапхана қорындағы айтыстар бұл жинақта толық қамтылмай қалғанын ескерсек, айтыстың көп томдығын шығаруға әлі де мүмкіндік бар екенін назарда ұстанған жөн. Айтыстың бүгінгі, кешегі өмірді бейнелеудегі мән-маңызы мен жанрлық ерекшеліктерін мүмкіндігінше кеңірек қамтитын “Қазақ поэзиясындағы айтыс жанры: тегі мен дамуы” атты көлемді монографияның жарық көргені де осы аталған Институттың елеулі табыстарының бірі деп бөліп атай аламыз.

Рас, осында айтылғандай, қыруар ғылыми жұмыстардың іске асуына кешегі аға буын өкілдерінің қадау-қадау түйіп айтқан тұжырымдары мен кезінде ұсынған бағыт-бағдарының зор ықпал-әсерін айту керек. Осы орайда ең алдымен ұлы тұлғалар А. Байтұрсынов, І. Жансүгіров, С. Сейфуллин, М. Әуезов, С. Мұқанов, Е. Ысмайылов, Қ. Жұмалиев, М. Ғабдуллин, Т. Нұртазин, М. Қаратаев, Ы. Дүйсенбаевтармен қатар, олардан кейінгі буын Р. Бердібай, С. Қасқабасов, М. Базарбаев, О. Нұрмағамбетова, М. Дүйсенов, Н. Төреқұлов, К. Сейдаханов, Е. Тұрсынов сынды зерттеушілерді атаған жөн. Бұлар осы жанрдың табиғаты мен әдебиетіміздегі орнын ашып белгілеуде айтарлықтай үлес қосты.

Аса көрнекті ғалым Ахмет Байтұрсынов “Айтыс” атты мақаласында және “Әдебиет танытқынышы” атты еңбектерінде айтыстың жанрдың жазба әдебиетке ұласу жолдарына, яғни “алаңдық айтыс-тартысқа” ауысуына мүмкіндігі мол екеніне ерекше мән берген. Ахмет Байтұрсынов осы мәселеде: “Сөз өнерінің бұл түрі Европа тілінде тек “айтыс” мағынада емес, “айтыс-тартыс, арпалыс” мағынада ұғылады. Біздің қазақ Европа әдебиетінен үлгі алмай, әдебиетін өз бетімен жетілдіргенде, қазақтың айтыс өлеңдері алаңға түсе-түсе барып, алаң айнасына айналып, айтыс-тартыс түрге түсетіні даусыз еді. Үлгіні өзге жұрттан алғандықтан, алаң әдебиеті бізде төтеннен шығып қалды” – деп жазған болатын [5, 331-б.].

Автор айтыс өлеңдерінің өзіндік белгі ерекшеліктері мен қайталанбас жанрлық сипатын сөз еткенде де, оның қара сөздегі әзілді сөз, “ерегіспен” байланыс-бірлігін астастыра отырып, қазақтағы айтыстың тек өлеңмен ғана айтылатынына зер салады: “Айтысқанда екі күрескен палуандар сияқты бірін-бірі аңдиды, бір-бірін жығу үшін істейтін әдіс-амалдарды, тәсілдерді мұнда да істейді. Айтысқанда жай сөзбен айтыспай өлеңмен айтысады. Сондықтан өлеңмен ғана

айтысу “айтыс” деп аталады. Өлеңсіз айтыстың аты ерегіс болады. Бәлкі, өлең айтыс та о басында әзілден, ерегістен шыққан болар... Күрескенде күшке әдіс керек болу сияқты айтысқанда, ақындыққа да әдіс серік болады. Әдісі жоқ әйдік ақынды әдісті анау-мынау ақын жеңіп кетуі мүмкін... Айтысқанда ақындар көбінесе бірінің-бірі басындағы, еліндегі міндерін айтып тоспақшы болады. Айтыстың бұл жағынан әлеумет алдында пайдасы зор” дей келіп, айтыс өтіп болған соң, оған бір ақын екі ақынның айтысқаны қылып, екі жағының сөзін өзі шығаратын болған”, – дейді [5, 408 б.].

Бұл арқылы Ахмет Байтұрсынов айтыстың кейінірек белгілі бір өзгерген шығарма түрі болып шығып, бара-бара “алаң айнасына” айналатын белгі-сипаттарын да ашып дәйектеумен қоса, фольклорлық сипаты ақындық шығармашылыққа ұласатынын мегзеген. Атақты Шәкәрімнің өзінің “Әділ-Мәрия” атты романын (1925) біріңғай таластартысты диалогқа құруында да ұстанған бір ұлттық үрдіс болуы осы Ахмет Байтұрсыновтың сөзін дәлелдей түсетіндей.

Айтыс өлеңдерінің шығу тегі мен оның жанрлық ерекшеліктерін ашып белгілеуде академик жазушыларымыз М. Әуезов пен С. Мұқановтың еңбектері аса зор. М. Әуезов айтыстың тұрмыс-салт жырларынан бастау алып жеке жанр болып қалыптасуына мән беріп, оның тартысты, қызуқанды драмалық белгілеріне зер салса, С. Мұқанов айтысты халық өміріндегі орны мен мәніне, көркемдік сипаттарына қарай талдап бағалайды.

С. Мұқановтың “Халық мұрасы” атты еңбегі қазақ халқының мәдениеті, өнері, тілі, материалдық тұрмысы, көрші халықтармен қарым-қатынасы жайындағы көп жылдық зерттеу жұмысының нәтижесі. Осы еңбегінің бір бөлімін С. Мұқанов “Жан азығы” деп атап, қазақ халқының әдебиетіне арнайды. Ол қазақ ауыз әдебиетін екі түрге бөліп қарастырады. Біріншісіне мақал, мәтел, тақпақ, жұмбақ, ертегі, кейбір көне айтыстар секілді ұсақ жанрларды жатқызып, ал екінші түріне батырлар жыры, ғашықтық жырларын, қиссалар мен айтыстарды жатқызады. “Қазақ халқының ауыз әдебиетінде батырлар жырынан соңғы көлемі жағынан көбі де, әлеуметтік шындықты терең ашу жағынан көрнектісі де “Айтыс” жанры. Ол сонау замандарда шыққан бәдік сияқты айтыстың көне түрінен өрбиді де, аяғы советтік дәуірдегі ақындар айтысына тіреледі. Бұл тақырыбы жағынан да аса өрісті жанр” – деп айтысқа сипаттама береді. Сондай-ақ әлеуметтік және көркемдік маңызы бар, түр жағынан да, мазмұн жағынан да өзге айтыстардан оқшау тұрған “Біржан Сара айтысына” кеңірек тоқталып, мазмұндық және көркемдік қасиеттеріне талдау жасайды [6, 85 б.].

Айтыс ақыны болу оңай емес. Ол үшін табиғи таланттың, білімділіктің, ізденгіштіктің үстіне алғыр қырағы көреген болу керек, төңіректі тез шолып шапшаң қорытынды жасай білуі ләзім, тапқыр айтқыш болуы керек, өмірдегі елеулі өзгерістерді дер кезінде байқап, қоғамдық мәселелерге қолма-қол үн қосып отыруы қажет. Ақын құдіретінің ерекшелігі хақында М. Қаратаевтың Жамбыл бабамыз туралы айтқанын тілге тиек еткен жөн: “Жамбыл ештеңені оқып білген емес. Естігенін, тыңдағанын жадында жазып алып қалатын ғажап қабілеті бар еді. Таң-тамаша қалатын қабілет! Ал, бірақ мәселенің байыбына барсақ, осының өзінде белгілі бір заңдылық бар. Бұл – арғы жағын айтпасақ, баяғы Бұқар жыраудан бастап, осы заманның заманына дейін талай-талай сәккұлақ, зар жақ, сұңғыла ақындардың бәріне тән қасиет. Ұлы думан айтыстарды әйгілі ақындардың екі жақтағы ел өмірін керемет білгендігіне керемет таң қаласыз” [7, 362 б.]. Ғалым осылайша жыр атасы Жамбыл ақынның қазақ өнеріндегі өзіндік феноменін ашып береді.

Бұл зерттеулерде біздегі айтыстың өзге елдердегі үлгілері мен ұқсастықтары да сараланып, аталған жанрдың өзге де қайталанбас белгі-сипаттарын талдау арқылы оның көшпелі өмірге байланысты суырыпсалма дәстүрі үлгісінде бізде биік белеске көтерілгенін ашуға зер салады. Негізінен аталған айтыс туралы зерттеулерде айтыс жанрын жіктеп бөлуге де, жіктеп талдауға да елеулі орын берілген. Жіктеулері өз ара үндес, ұқсас. Белгілі ғалым Қ. Жұмалиев те осыған ұқсас жіктеулер жасап, мысал іспеттес айтыстардың мәнін аша түсуге талаптанады. Ал, зеттеуші Б. Кенжебаев ірі де көркем айтыстарды өлеңмен жазылған роман деп бағаласа, Е. Ысмайылов кесек те келелі айтыстарды сюжетті роман деп бағалағанды жөн санайды.

Бірден төгіп айтушылық, суырыпсалмалық өнердің тегі мен табиғатын зерттеген Е. Ысмайылов: “Импровизатор ақын – үлкен шығармашылық адамы, ақын өмірдегі құбылысты, тарихи оқиғаны өзінің ой-өресі дәрежесінде таниды, ақынның сезінуі, ол сезгенін қабылдауы шапшаң! Ол тез көріп, тез әсер ала біледі, алған әсерін ұғып есіне сақтауы да күшті, тұрақты. Ақын естігеннен гөрі көзі көргенін тез сезіп, жылдам жырлап кетеді. Қазақ ақындарының ежелгі салтында жылдам, бөгетсіз тыңнан өлең шығарып айта білмегенді күшті ақын деп танымаған”, – деп жазады [8, 23 б.].

Ал, импровизацияның басы ерте замандардан бері, тіпті эпостық жырлардан да бұрын болған дейтін Ә. Қоңыратбаев “Импровизация өнерінде синкреттік белгі бар. Оның мәнісі, ең алғаш сөз, ән-күй, би

бөлінбей бірге жүрген. Профессионал айтушылардың басы бақсылар (VIII-IX ғғ.) мен жыраулар (X-XV ғғ.) болған десек, оларда төрт түрлі өнер бірлескен. Олар: сөз импровизациясы, ән-күй импровизациясы (қобыз, домбыра), биік орындаушылық шеберлік (сахна өнері) және ел қамын жейтін үлкен ойшылдық сана”, – дейді [9, 29]. Ғалымның бұдан кейінгі талдаулары импровизациялық өнердің айтысқа ауысқандығы туралы, одан кейін айтыс поэзиясы салт жырларынан туған лирикалық форма болғандықтан, ол жыр емес, он бір буындық қара өлең формасымен айтылғандығы туралы жіктеулерге ұласқан. Сонымен қатар айтыс өнерінің бабаларымыздың рухани құндылықтары болатын, эпос, ауыз әдебиеті, фольклорлық шығармалардың түзілімі ретінде көрінетінін де ғалым ағамыз айтып өткен.

Филология ғылымдарының докторы, профессор Сұлтанғали Садырбаев та өзінің “Фольклор және Жамбыл” атты еңбегінде айтысты импровизация өнері ретінде бағалап, импровизацияның психологиясына үңіледі. Ол: “Кеңес әдебиетінің көрнекті өкілі Л. Соболев “Импровизация – өткеннің романтикасы” дептамаша анықтама айтқан. Сондай романтикалық айтыс өнерінің биік сатыларының бірі – Жамбыл мен Құлмамбет ақынның айтысы. Бұл айтыста қазақ елінің көшпелі тұрмысы, кедей мен байдың арасындағы тартыс, ақын мен азаматтың арақатынасы, ар мен ұжданның өлшемі, феодалдық қоғамның әлеуметтік-саяси ішкі қайшылықтары суреттелінеді”, – дей келіп Жамбыл айтыстарының импровизациялық қырларын талдайды. Жамбыл айтыстарында қолданылатын психологиялық әдістерге тоқталады. Мысалы: “... Жамбылдың көргені бұл емес, місе тұтпай сөйлеушілік салтты бұрынғы ақындардан да естіген. Бұл психологиялық әдіс: бірі – шабуылға шығу саясаты, екіншісі – іштей қорғануға әзірлікті өршітеді. Қорғанушы қарсы сөздің қарсы сөздің ағымын, мағынасын ерекше ықыласпен, зейінмен тындауы шарт сөзге қарсы сөз жұпталады: жауап беруші ақын қарсыласының ой мазмұнын, сөз астарын (подтекст) ұғымталдықпен, байқампаздықпен іштей екшеп отырмаса, онда алып қашқан асау ат секілді басқа жаққа бұрып кетеді” – дейді. Осылайша, ақындық этикаға, айтыс жанрының психологиясындағы ерекшеліктерге талдаулар жасайды. “Асылы, айтыста күй таңдалынбайды. Айтыс ақындары қандай жерде, қандай жағдайда кездесе де, бірін бірімен ұстасып, айтыса кететіні қызық, тосын қылықтары да болған. Түнде, айлы түнде алтыбақан тебуге жиналған жастар бір-біріне әзіл-қалжыңды өлеңмен, ырғақпен айтқан, тіпті ол емес, кейде айтыскерлер бірін-бірі жеңу үшін айтысты күтпеген,

тосын тұстардан бастаған” – деп, Тоғжан қыз бен Сақаудың айтысын, Сабырбай мен Тойбаланың, Жамбыл мен Бөлек қызының арасындағы айтысын мысалға алады. Осы айтыстардың қызықты тарихын баяндап, ақындардың бірін-бірі жеңе алмай, үйде де, түзде де, онашада да, жұрт алдында да, той үстінде, көш кезінде де, шымылдықтың ар жағында ұзатылып жатқан кезінде де айтысқандарын айтыс өнерінің ерекшелігі ретінде атап өтеді [10, 210 б.].

Әдебиеттанушы ғалым М. Жолдасбеков болса айтыс жанрының таза әдеби-көркемдік сипаты тұрғысынан теориялық талдаулар жасайтынын көреміз. Ол өзінің “Асыл сөздің атасы” атты Жамбыл Жабаев шығармашылығына арналған еңбегінің “Сөзінің қыл сыймайды арасына” деген тарауын Жамбылдың айтыстарына арнайды. Онда ол Жамбыл айтыстарындағы образдылық, шумақ, тармақ, ұйқас, көркемдеуіш құралдар секілді таза көркемдік сипатын саралайды.

Ж. Жолдасбековтың “Асыл арналар” атты келесі еңбегінде жалпы айтыс өнері туралы келелі ойлар айтылады: “Дала демократиясының жүзі қайтпас қаруына айналған ақындар айтысы ақиқаттың аузы буылар-ау деген небір қатаң тыйымдар заманының өзінде хан мен төренің, би мен бектің бетіне тіке келуден айныған емес. Осыған тәрбиеленген халық “Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ” деген мінезді мақал ойлап тауып, оны моральдік кодексінің темір қазығына айналдырған. Ақындардың шымырлатып шындықты айтқан шумақтары қашан да халықтың рухын асқақтатты” – деп айтыс өнеріне әділетті баға береді [11, 17 б.].

Р. Бердібаевтың “Дәстүр тағылымы”, “Ғасырлар толғауы” атты еңбектерінде белгілі айтыс ақындарының өлеңдері негізінде айтыс жанрының табиғатын ашады. Ғалымның зерттеу еңбектеріндегі өзекті бір ой – әдебиетіміздегі дамудың негізгі заңдылықтарының бірі “дәстүр мен жалғастық” мәселесіне арналады. Ол айтыс жанрының да туу, қалыптасып, даму тарихына да бажайлай қарай отырып, оның осы күнгі күйін сөз етеді. “Ғасырлар бойы қалыптасқан айтыс дәстүрін бірен-саран науқанмен ғана толық жаңғырту мүмкін емес. ...Жақсы, мәнді айтыс өлеңі күн сайын, ай сайын шұғылданып жүрген өнерпаздан ғана тумақ. Аузының ебі бар жас талапты бірден шақырып алып: “Ал айтыса қойыңдар” дегенмен өлең шыға қоя ма? Ерте кезде айтысатын ақындар бірін-бірі күн ілгері біліп, жауапты сайысқа мұқият әзірлік жасайтын болған ғой. Мұның айтыс процесінде қаншалықты маңызды нәрсе екендігін бір ғана мысалмен еске салып өтсек артықтығы болмас” – деп Біржанның Сараны әдейі іздеп келіп

айтысқанын айтады. Яғни айтыс өнеріндегі де дәстүрдің сақталғанын, сондай-ақ көркемдік дәстүрдің жалғасып, кейінгі айтыстардан көрініс табуына талдаулар жасайды [12, 81 б.].

Сондай-ақ М. Қаратаев, М. Дүйсенов, Ә. Дербісалин, С. Қасқабасов, Н. Төрехұлов зерттеулерінде айтыс жанрының жаңа бір қырлары сөз болып байыпталады.

Айтыс жанрын мәтінтанушылық тұрғыдан зерттеулер де баршылық. Мәселен М. Жармұхамедов, Ш. Ахметов пен Т. Қанағатов, М. Имашев өз зерттеу еңбектерін айтыс өлеңдерінің текстологиясына арнаған.

Айтыс Кеңес үкіметі тұсында да, одан кейінгі тәуелсіздік жылдары да өзінің халықпен бірге жасап, біте қайнап келе жатқан өнер екенін айқын дәлелдеп берді. Ел-елдегі, ауылдағы топтық, жекелік айтыстар бір сәтке де тоқтап толастаған емес. 1917 жылғы Октябрь төңкерісінен кейінгі қоғамдық өмірдегі үлкен өзгеріс, жаңа қарым-қатынас айтысқа да жаңа міндет, талаптар қойды. Енді ақындар бұрынғы ел мен ру атынан емес, колхоз, аудан, облыс атынан айтысуға шығатын болды. Соңғы айтыстың қайта түлеп, тың мазмұнмен жаңғыруына 1941-1945 жылдарғы Ұлы Отан соғысы оқиғасы себеп болды. Бұл тұста 1941 жылғы маусым айында Батыс Қазақстан және Атырау облыстарының ақындары патриоттық идея көтеріп айтыс ұйымдастырса, кейін бұл игі бастама Қызылорда қаласында өтіп, бұған Ақтөбе, Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда облысы ақындары белсене қатысты. Мұның ақыры еліміздің өзге облыстарында да жалғасын тапты. Бұлардың ішінен Ғабит Мүсірепов ұйымдастырған 1943 жылғы Қарағанды облысындағы ақындар айтысы үгіт-көпшілік жұмысының ірі де беделді бір бөлігіне айналды. Осы айтыстарда талай жүйрік, дүлдүл ақындар өзінің білгір-тапқырлығымен, шешендігімен суырылып шығып көзге түсті. Әрине, жаңа өмірдің талап-талғамы, міндет-мақсатына орай ақындарда бір сәт тосырқау да болмай қалған жоқ. Мұның ақыры алдын-ала айтысушыларын біліп алып, онымен жазып айтысу әдеті пайда болды. Тіпті газетте жариялап, соны теледидардан оқып беру де кең өріс алды.

Бұл – айтысты дамытатын үрдіс емес, керісінше, қалыпты дәстүрге жат бағыт еді. Осыған орай айтыстың қайта жандануына күдік білдірушілер саны көбейе түсті. Сол себепті М. Әуезов, Ғ. Мүсірепов, Е. Ысмайылов секілді кісілер 1961 жылы Қазақстан академиясы Әдебиет және өнер институтының ұйымдастыруымен өткен айтысқа дәстүрлі суырыпсалма сипатына оралуға кеңес берді. Айтыс алғаш рет туған өз арнасына түсіп жаңа бағыт алды.

Отандық ғылымдағы айтыстың зерттелу тарихы осындай болса, айтыс жанрын зерттеуге атсалысқан, оның табиғатын танып, тамсанған шетелдік ғалымдар да болды. Мәселен батыс пен орыстың оқымысты этнографтарынан П. Мелиоранский, В. Радлов, Г. Потанин, М. Аткинсон, А. Брем есімдерін атауға болады.

Еуропаның жиһанкез саяхатшылары мен этнограф ғалымдары қазақ даласына ХІХ ғасырдың алғашқы жартысында келе бастайды да, ұлтымыздың рухани байлығының көл-көсір қайнар көзіне тап болып, соны қызыға зерттеген. Адамзат өркениетіне өлшеусіз үлес қосқан ата-бабаларымызды, мәдениеттен мақрұм қалған, “жабайы халық” деп білген сол саяхатшы ғалымдардың бір парасы биік гуманизм мен білікті мораль алдында бастарын иіп тұрып, “тарихи жазбаларды” тамсана жазуларына тура келеді.

Түрік халықтарының ауыз әдебиетін жинаушы һәм зерттеуші В. Радлов: “Қазақтар мүдірмей, кідірмей, ерекше екпінмен сөйлейді, ойын дәл, айқын ұғындырады, ауызекі сөйлесіп отырғанның өзінде сөйлеген сөздері ұйқаспен, ырғақпен келетіндігі соншалық, бейне бір өлең екен деп таң қаласың”, – дейді [13, 75 б].

Белгілі ғалымның тұжырымынан өлең сөздің, жалпы поэтикалық ойлау жүйесінің ұлттың негізгі менталитеті екендігін көреміз. Ел аралап, жиһан кезіп, бір елмен екінші елдің дәстүр-салтын, үрдіс үлгісін, ілім-білімін зерттеп, салыстыра байқап жүрген сол оқымыстыларды мойындатқан күш – көшпелілердің тұрмыс салтымен сабақтасып жатқан суырыпсалмалық сөз өнері мен қара сөзге қамшы салдырмас ділмарлығы болса керек.

В. Радловпен нәсілдес, өз халқының озық ойлы азамат-тұлғасы, қазақ даласының ерекше дарынды ұлдарының бірі Шоқан Уалихановтың досы Г. Потанин халықтың осы өнеріне бас иіп: “... Қазақтардың арасында ақындық өнер өте жоғары сатыда дамыған, ақын деген сахараға сыймайды”, – деп айтып кеткен [14, 110 б.].

Поляк ғалымы А. Янушкевич Демосфен, Цицерон сынды әлемге аты мәшһүр ежелгі ғұламалардың атын да естімеген сахара шешендерінің ділмарлығына таңғала тамсанып: “бүгін менің алдымда тіпті, оқи да, жаза да алмайтын ақындар өнерлерін жайып салды. Олар өздерінің таңқалдырарлық таланттарымен мені жүрегім мен жаныма көп нәрсені ұялатып, мені, тіпті, тәнті етті. ...Бұл имандай шыным! Мұндай талант иесі өркениеттен әсте тыс қалмақ емес. Оның рухы қазақ даласына да жетіп, жарық шоғын үрлей түсер. Бүгінде қажыған, жүдеген көшпелі халықтың қазір өзіне қомсына қарайтын халықтар

арасындағы құрметті орнын иеленер күн де туар...”, – деген көрегендік ойын жазып қалдырған [15, 79 б.].

Яғни, айтыс өнерін ең алғаш тамашалаған шетелдіктің де ең бірінші мән беретіні айтыстағы сөз сайысының ерекшелігі болса керек. Бұл ретте айтысты тілді білмеген адамға түсінікті ететін бір саласы оның М. Әуезов айтып кеткен, кейіннен академик Р. Нұрғали тереңдете зерттеген драмалық сипатында болса керек. Ғалым айтысқа деген ұшан-теңіз ықылас-пейілді немен түсіндіруге болады деген сауалға жауап іздеген. Ол: „Соншама көп жұртты біреу үгіттеп, ұйымдастырып, қаншалық топтаса да, зорлықпен басын қоса алмас еді, ендеше, айтыс өтетін театр залдарын, кең сарайларды аузы-мұрнынан шығарып, халыққа лық толтыратын қандай құдірет, қандай күш?“ – деп ғалым айтысқа деген ел ықыласының бірнеше себебін анықтайды [16, 86 б.].

Айтыс жанрының табиғатын тереңінен зерттеп, ел аузындағы айтыстардың жинақталып, жарық көруіне септігін тигізген әдебиеттанушы ғалым М. Жармұхамедұлы. Ғалым айтыстың түрлі сипаттарын жеке-жеке қарастырып зерттеушілерге де өз уәжін айтады. Ол: “М.О. Әуезовтың айтыста халық театр өнерінің мол белгілері бар деп көрсетуінде де үлкен мән бар. Алайда кейбір зерттеушілер осыған қарап, айтысты тікелей драмалық жанрға теліп әңгімелеуді жөн көреді. Шын мәнінде, мұнда айтыстың бұқарашыл, көптік сипаты мен оның кейбір жанрлық ұқсас белгілері жөнінде ғана болып отыр. Сондықтан айтыстың осындай синкреттік ерекшеліктері мен халықтық мазмұнын бір-бірінен бөле жарып қарауға болмайды дер едік” – дейді. Яғни ғалым айтыстың белгілі бір сипатын ерекше атап, сол тұрғыдан зерттеулер жүргізгеннен гөрі оның синкреттік сипатын негіз етіп көрсеткенді құптайды. Сондықтан да ғалым, “Айтыс – синкреттік жанр. Ол ауыз әдебиетіндегі батырлық жанрлармен тығыз байланысты. Бұл екеуінің көне көздерінің бір негізден, атап айтсақ, ежелден тұрмыс-салт өлеңдерінен бастау алады”, – деп көрсетеді [17, 8 б.].

Айтыс қазақ халқында ғана емес, сондай-ақ өзге де халықтардың рухани өмірінде болғанын айта кету керек. Мәселен, Ш. Уәлиханов қазақ халқымен қоса айтыс араб бәдәуилерінде де болғанын айтады. Араб бәдәуилерінің өмірінде айтыс ерекше орын алған. Тайпалық рулық кезеңде айтысқа түскен шайырлар өз руларын мақтап сөз еткендігі белгілі.

Бір күні “түйенің танауы” деген тайпа мен өзге тайпаның ақыны айтысқа түсіпті. Сонда ақын “түйенің танауы” деген тайпаның ақынын “танау, мұрын ішіндегісің” деп келеке қылыпты. Сонда “түйенің

танауы” деген тайпадан шыққан ақын: “Біз түйенің танауымыз”, ол түйенің басында жүреді, ал өзгелер түйенің артында жүреді, сендер сол артындағының ішіндегі лас нәрсесіңдер” - деп сөз тапқан екен. Содан кейін бұл тайпаның атауына қатысты келеке етіп сөйлеуге еш ақынның зауқы бармай қалған екен дейді. Арабтардың айтыс өнерінен келтірілген бұл дерек арабтардың да сөзге тоқтаған халық екендігін көрсетеді. Алайда бұл суырып-салмалық дәстүр араб әдебиетінде бүгінгі күнге жетпеген. Оған бір себеп ретінде И. Фильштинский мен Ю. Крачковскийдің пікірі бойынша араб халқының өмірінде ислам дінінің пайда болуымен түсіндіріледі. Ислам дінінің ақындық шығармашылыққа көзқарасы қатал болды. Себебі бұл түсінік бойынша ақындық, шығармашылық деген ұғымдар шайтанмен байланысты. Олардың ойынша ақындарға өлеңді шайтандар құлағына сыбырлап айтып беріп отырады. Яғни қоғамда шығармашылықты саналы құбылыс емес, бейсаналы сипаттағы, тылсым құдірет деп есептеуге бейім болды. Ал бұл түсінік араб сөз өнерінде суырып салмалық өнердің өрістеуіне тосқауыл қойды.

Айтыс зерттеушісі Е. Тұрсынов “Айтыс қазақта ғана емес, сонымен қатар біршама өзге халықтардың рухани тіршілігінің тарихынан орын тауып отыр. Алайда оны нағыз биігіне көтере алған және қазіргі күнге дейін сақтап келе жатқан тек қазақ халқы мен қырғыз, таирлер ғана” [18, 11 б.] деп қорытынды жасағанына келіспей, айтыс жанрының көптеген түркі тектес халықтарда бар екендігін, осы күнге дейін өсіп, шарықтап, дамығанын ғылыми негізде дәлелдеген Мехмет Али Йылмаз болды.

Мехмет Али Йылмаз ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор С.А.Қасқабасовтың жетекшілігімен айтыс жанрын типологиясын қазақ және түрік халықтарының материалының негізінде салыстыра зерттеді. Ол қазақ пен түрік халықтарындағы бағзы заманнан бері жалғасып, бүгінгі күнге дейін жеткен айтыс жанрының ортақ сипаттары мен дара ерекшеліктерін басқа туысқан елдердің рухани мұраларымен тұтастықта қарастыруға ұмтылған. Мәселен, қарақалпақ, қырғыз, әзірбайжан, қырым татарлары, ноғай, құмық, өзбек, ұйғыр, татар, түркімен, башқұрт, алтай елдеріндегі айтыс жанрының ерекшеліктерімен, айтыс түрлерімен параллельдерді салыстырады. Сонымен бірге қазақ пен түрік айтысы әу баста салтпен тұтастықта өмір сүріп, кейіннен жанр ретінде даму барысында жеке ақындардың сөз айтысына айналғанын дәлелдеген. Мехмет Али Йылмаз қайымдасулар, қағысулар, жұмбақ айтыс, жекпе-жек айтыс

түрлері бауырлас екі халықта ортақ сипатта екендігін айқындап, қазіргі айтыстың да хал-ахуалын егжей-тегдейлі қарастырады.

Қазақ айтысына сырт көзбен қарап, ұлттық ерекшеліктеріне тоқталған зерттеушінің салыстырмалы тұжырымдары да қызықты. Мәселен “Қазақта мысал айтыс түрі жақсы дамыған. Мәселен “Түйе мен Майлықожаның айтысы”, “Атығай Тоғжан ақынның домбырамен айтысы”, “Сары атан мен бригадирдің айтысы”, “Қара байтал мен колхоз бастығының айтысы” т.б. айтыстар көп. Ал, түріктерде мұндай мысал айтыс үлгісі кездеспейді.

Қазақ айтысының басты ерекшелігі – онда әйел ақындардың үлес салмағы мол. Керісінше түрікте әйел айтыскерлер өте сирек” – деп көрсетеді. Ал қазақ және түрік халықтарының айтыстарындағы ортақ нәрсе ретінде “айтыс елдік мүдде мен ұлт намысының қорғаны болып келген. Бұл жанр қоғамдық, әлеуметтік-саяси мәселелерден тысқары қалмайды. Екі халық айтыскерлері де халық өмірінің шындығын дәлелді деректермен көмкеріп, келістіріп жырлайды. Ақындардың пікірі жалпы жалпы қоғамның ащы тақырыптарын қамтиды. Тәуелсіздік, бостандық, елдік рух, ұлт намысы, ар-ождан тақырыбы ақындардың шабытына қарқын береді. Ақ пен қара, махаббат пен зұлымдық, әділет пен жалақорлық таразыға тартылып, зорлық-зомбылық әшкере етіліп, сынмен түйреледі”, – деп көрсетеді [19, 56 б]. Зерттеуші қазақ және түрік ақындар айтысының деректерін келтіре отырып айтыстың мақсаты мен міндеттерін салаларға бөліп, айқындауы да зерттеуге тың сипат дарытқан.

Сипаты айқын, ол азаматтық журналистика функцияларын орындап келеді. Бұл ойымызды М. Әуезовтың: “Айтыс әр заманда күнделікті тіршілікке төтелі қатысы бар жанр болатын”, – деген сөзі қуаттай түседі” – деп бастап айтыстың публицистикалық сипатына талдау жасайды. Ол өз диссертациясында ауыз әдебиетінің бай мұрасының бір саласы болып саналатын айтыс өнерінің әлеуметтік мәні мен қоғамдық маңызына тереңірек тоқталады. Сондықтан да 80-жылдардың соңындағы Қазақстан мәдениеті дамуындағы тенденцияларды анықтай отырып, сол кезеңдегі айтыстарда көтерілген мәселелерді үш тақырып аясына топтастырып береді. Олар: 1989 жылғы 22 қыркүйек – “Тілдер жөніндегі Заң”, 1988 жыл “Жазықсыз жазаланғандарды ақтау жөніндегі Қаулы, Ұлттық мәдениеттің қайта өрлеуі осыдан келіп туындайтын Қазақ тілінің мәртебесі тақырыптары. Осы тақырыптардан мынадай мәселелер өрбиді: Мемлекеттік тіл мәселесі, Орыс тілінің мәртебесі мәселесі, Ұлтаралық қатынас тілі мәселесі, Ұлтаралық қатынастар

жағдайының жақсаруы мәселесі, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсыновтың, Мағжан Жұмабаевтың, Жүсіпбек Аймауытовтың, Міржақып Дулатовтың шығармашылық мұрасының ақталу мәселесі, өткен тарих жөніндегі шығармалар мәселесі, айтыстар, театрлар, ұлттық мәдениет күндері, ұлттық мәдени орталықтар мәселесі, халық музыкасы мәселесі деп топтастырады. Уақыт тезінен қарап отырсақ сол XX ғасырдың 90-шы жылдары көтерілген мәселелер әлі де өз өзектілігін жоғалтпағанын, қазақ үшін әлі де жанын сыздататын тақырыптар болып қала беретін секілді [20, 114 б.].

Айтыстың сатиралық сипаты танымал айтыскер ақын әрі әдебиет зерттеушісі Б. Имашевтің кандидаттық диссертациясына арқау болды. Ол айтыс секілді синкретті өнердің көпқырлылығын айта келіп, соның ішінде айтыстың сатиралық сипатына талдау жасайды, ақындар айтысындағы әзіл-әжуаның қолдану тәсілдері мен өзіндік мәнін саралап, айтыстағы сатиралық сипаттың көркемдік идеялық маңызын анықтайды. Зерттеуші көне заман айтыстарындағы, өтірік және мысал айтыстарындағы, кеңес дәуіріндегі айтыстардағы, жаңа заман айтыстарындағы, сондай-ақ қазіргі айтыстағы сатира мен юморды талдап-талқылайды. Соның ішінде қазіргі заман айтыскерлерінің айтыстың түрлі амал-тәсілдерін еркін меңгергендігін айта келіп, қарсыласының портретін жасау, оны көркемдеп беруде әзіл-қалжыңмен, әжуамен жеткізудің шеберлерін мысалға келтіреді.

Өзінің зерттеу жұмысына тікелей нысан ретінде “Біржан – Сара” айтысын алып, оны тілдік тұрғыдан зерттеген ғалым Құсманова Күлжібек Аскенқызы. Ол “Біржан-Сара” айтысының тілдік ерекшелігін, XIX ғасырдың II жартысындағы айтыс ақындарының тілімен салыстыра қарастырады. Сондай-ақ зерттеуші айтыс өлеңдеріндегі морфологиялық ерекшеліктерді анықтап, қарапайы сөздер мен диалект сөздердің қолданылу ерекшелігін танытып, айтыс ақындарының тіліндегі жалғастылық принципін орын алуын дәлелдеп, айтыс өлеңдеріндегі басқа тілден енген сөздердің әдеби тілге қатысын көрсетеді. “Біржан-Сара” айтысын текстологиялық тұрғыдан зерттеген ғалым “Біржан-Сара” айтысын “Жүсіпбек қожа нұсқасы” (1898 ж.), “Зайсан нұсқасы” немесе “Әріп нұсқасына” (1899 ж.) текстологиялық салыстырулар жасай отырып, “... Ақындар жердің шаршысынан гөрі, жырдың шаршысын болжайды ғой. Соған орай “жыр шаршысын” деп алғанымыз дұрыс сияқты. Бұдан басқа да жекелеген сөз, сөз оралымдарында көптеген өзгешеліктер баршылық.

Сондықтан, қолда бар барлық варианттарға тілдік жағынан текстологиялық салыстырулар жасап, көркем, ойға орамды сөз

тізбектері мен тұтас шумақтарды екшеп, таңдап алып, айтыстың сыни мәтінін жариялау керек деп ойлаймыз” – деп өз ұсынысын да жасайды.

Айтыс – өзіндік терең тарихы бар, таңдай қақтырарлық тағылымы мол ауыз әдебиетінің ауқымды бөлігін қамтитын айтулы өнер. Айтулы болатын себебі айтыста халықтың ойынан шығып жататын шындық қана шырқалып, ақиқат қана айтылады. Екі ақынның бір-бірін сөзбен іліп шалуынан басталған бұл сайыс, ширыға келе, дами келе елдік мәселелерді көтеруге дейін дамуы мүмкін. Осы екі ортада ақынның өресі биік, тәжірибесі толысқан мол болса қазақтың арғы-бергі тарихы таразыланып, өмір сүріп жатқан қоғам көріністері көркем сөзбен кестеленеді. Айтысқа жиналған халық ерекше өнер үлгісін көріп, тамаша қызыққа кенелуі керек. [21]

Сонымен қатар Ж. Жақыпов айтысты рухани құбылыс ретінде жоғары бағалай отырып, оның әдіснамалық, философиялық негізі барлығын ескертеді және оны диалектикадан іздеп табу керектігіне бағыт береді. Бұл аталған ғылыми тұжырымдар болашақта айтыстың зерттелуі тиіс қырларын көрсетеді.

Айтыс жанрын зерттеуге арналған еңбектерге шолу жасап талдай отырып, бұл саланы зерттеудің әдебиеттануымызда тұрақталған дәстүрлері бар екендігін баса айтқанымыз жөн. Айтыс жанрын зерттеулердің негізгі бөлігі осы қарастырылғандар болып табылады. Қол жеткізілген мәліметтер негізінде жасалған талдауларды қорытындылай отырып айтыс жанрын зерттеу негізінен 4 түрлі бағытта жүріп жатқандығын анықтаймыз:

1) Айтыс жанрын белгілі кезеңінің әдеби процесімен бірлікте арнайы зерттелуі (Мәселен XIX ғасырдың екінші кезеңіндегі айтыс ақындары, кеңестік кезеңдегі айтыс, тәуелсіздік кезеңіндегі айтыс;

2) Айтыс жанрының белгілі бір сипаттарын негізге ала отырып зерттеу (Мәселен, импровизациялық, драмалық, публицистикалық, сатиралық, психолингвистикалық, коммуникативтік т.б. сипаттарын басты нысана ету);

3) Айтысты мәтінтанушылық тұрғыдан қарастыру (“Біржан – Сара айтысының текстологиясы” т.б.);

4) Қазақ айтысын шетелдік зерттеушілердің қарастыруы.

Біз қарастырған еңбектерден аңғаратынымыздай, Қазақстандық әдебиеттану ғылымында айтысқа қатысты біршама зерттеу жұмыстары жүргізіліп, негізгі ізденіс бағыттары айқындалып, айтыс табиғаты мен болмысы таразыланғанымен әлі де түбегейлі зерттеулердің елеулі бөлігі алдағы күннің еншісіне қалып отырғанын көреміз.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Мыңжани Н. Қазақтың көне тарихы. – Алматы: Жалын, 1993. – 400 б.
- [2] Жармұхамедұлы М. Айтыс өлеңдерінің арғы тегі мен дамуы. – Алматы: Мұраттас, 2001. – 200 б.
- [3] Әуезов М. Айтыс өлеңдері // Қазақ әдебиетінің тарихы. Фольклор. Т.1. – Алматы: ҚазССР Ғылым академиясының баспасы, 1948. – 229-266 б.
- [4] Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5 томах. – Алма-Ата, 1985. – 432 с.
- [5] Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш // Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991. – 409 б.
- [6] Мұқанов С. Халық мұрасы. – Алма-Ата: Қазақстан, 1974. – 236 б.
- [7] Қаратаев М. Үш томдық шығармалар жинағы. Т.2. – Алматы: Жазушы, 2003. – 302 б.
- [8] Ысмайылов Е. Ақындар айтысы // Қазақ әдебиеті. – 1964. - 14 август.
- [9] Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Білім, 1994.
- [10] Садырбаев С. Фольклор және Жамбыл. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 240 б.
- [11] Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы: Білім, 1996. – 304 б.
- [12] Бердібаев Р. Дәстүр тағылымы. – Алматы: Жазушы, 1973, Бердібаев Р. Ғасырлар толғауы. – Алматы: Жазушы, 1974.
- [13] Радлов В. Образцы тюркской народной письменности. – Режим доступа URL: www.zonakz.net. - (дата обращения 25.2. 2016).
- [14] Потанин Г. Материалы для истории Сибири. - Режим доступа URL: www.pushkinlibrary.kz- (дата обращения 26.2. 2016).
- [15] Нұрғалиев А. Айтыстың драмалық сипаты // Көкейкесті әдебиеттану. – Астана: Күлтегін, 2003. - 83- 87 б.
- [16] Жармұхамедов М. Айтыс өлеңдерінің текстологиясы жайында. Жинақ: Қазақ әдебиетінің тарихы мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1973 – 232 б.
- [17] Тұрсынов Е. Қазақ ауыз әдебиетін жасаушылардың байырғы өкілдері. – Алматы: Ғылым, 1976. – 200 б.
- [18] Ыылмаз М. Айтыс жанрының типологиясы (Қазақ және түрік халықтарының материалдарының негізінде): ф.ғ.к. ... дис.автореф. –Алматы, 2010.
- [19] Асанов К.Д. Айтыс өнерінің публицистикалық сипаты: ф.ғ.к. ... дис. автореф. – Алматы, 2010.
- [20] Құсманова К.А. “Біржан – Сара айтысының” тілдік ерекшелігі: ф.ғ.к. ... дис.автореф. – Алматы, 1999.
- [21] Алтышбаева Д.А. Интерпретация как герменевтический прием акынской поэзии // Хабаршысы - Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, серия Филологические науки. - Алматы, 2015. - №4. - С. 110-125.

REFERENCES

- [1] Mynzhani N. Kazaktyyn kone tarikhy. Almaty. Zhalyyn, 1993. 400 b. [in Kaz.].
- [2] Zharmukhameduly M. Aitys olenderinin argy tegi men damuy. Almaty, Murattas, 2001. 200 b. [in Kaz.].
- [3] Auevov M. Aitys olenderi. In: Kazak adebietinin tarikhy. Folklor. T.1. Almaty. KazSSR Gylym akademiya synyn baspasy, 1948. 229-266 b. [in Kaz.].
- [4] Valikhanov Ch.Ch.Sobranie sochineniy v 5 tomah. Alma-Ata, 1985. 432 b. [in Russ.].
- [5] Baitursynov A. Adebiet tanytkysh. In: Ak zhol. Almaty, Zhalyyn, 1991. 409 b. [in Kaz.].

- [6] Mukanov S. Khalyk murasy. Kazakhstan, Almaty, 1974. 236 b. [in Kaz.].
- [7] Karatayev M. Ush tomdyk shygarmalar zhinagy. T.2. Almaty: Zhazushy, 2003. 302 b. [in Kaz.].
- [8] Ysmaiyllov E. Akyndar aitysy. Kazak adebieti, 1964. 14 avgust [in Kaz.].
- [9] Konyratbayev A. Kazakh adebietinin tarikhy. Almaty, Bilim, 1994 [in Kaz.].
- [10] Sadyrbayev S. Folklor zhane Zhambyl. Almaty, Ana tili, 1996. 240 b. [in Kaz.].
- [11] Zholdasbekov M. Asyl arnalar. Almaty, Bilim, 1996. 304 b. [in Kaz.].
- [12] Berdibayev R. Dastur tagylymy. Almaty. Zhazushy, 1973; Berdibayev R. Gasyrlar tolgaу. Almaty. Zhazushy, 1974 [in Kaz.].
- [13] Radlov V. Obraztsy turkskoi narodnoi pismennosti. Rezhim dostupa URL: www.zonakz.net, data obrashcheniya 25.2. 2016 [in Russ.].
- [14] Potanin G. Materialy dlya istoriy Sibiri. Rezhim dostupa URL: www.pushkinlibrary.kz, data obrashcheniya 26.2. 2016 [in Russ.].
- [15] Nurgaliev A. Aitystyn dramalyk sipaty. In: Kokeikesti adebiettanu. Astana, 2003. 83- 87 b. [in Kaz.].
- [16] Zharmukhamedov M. Aitys olenderinin tekstologiyasy zhaiynda. Zhinak: Kazak adebietinin tarikhy maseleleri. Almaty, 1973. 232 b. [in Kaz.].
- [17] Tursynov E. Kazak auyz adebietin zhasaushylardyn baiyrgy okilderi. Almaty, 1976. 200 b. [in Kaz.].
- [18] Yilmaz M. Aitys zhanryнын tipologiyasy (Kazakh zhane turik khalyktaryнын materialdaryнын negizinde): f.g.k. ...dis. avtoref. Almaty, 2010 [in Kaz.].
- [19] Asanov K.D. Aitys onerinin publitsistikalyk sipaty: f.g.k. ...dis.avtoref. Almaty, 2010 [in Kaz.].
- [20] Kusmanova K.A. “Birzhan – Sara aitysynyn” tildik ereksheligi: f.g.k. dis. avtorefer. Almaty, 1999 [in Kaz.].
- [21] Altmynshbayeva Dzh. A. Interpretation as the hermeneutical method in the akyns poetryu “*Ablai khan University Izvestiya*”. Series “*Philol. nauki*”. - 2015. №4. - S. 110-125 [in Russ.].

ИССЛЕДОВАНИЕ ЖАНРА АЙТЫС

Кульманова М. Н.,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: традиция, традиция художественного искусства, импровизационный, драматический, сатирический, психолингвистический, коммуникативный

Аннотация. В статье рассматривается раннее появление жанра айтыс раньше, чем в других в тюркоязычных странах. Раскрывается формирование традиции айтыса в казахском словесном творчестве и наличие в нем общенародных свойств.

В статье анализируются работы, посвященные жанру айтыс, особо отмечаются устоявшиеся традиции в изучении этого жанра в литературоведении. На основе материалов, являющихся составной частью исследований жанра айтыс, изучены и выявлены их результаты.

Статья поступила 30.03. 2016 г.

UDC 81.134.2

ELEMENTOS GROTESCOS, PARÓDICO S Y HUMORÍSTICOS EN LA OBRA DE SADE

Carlos Ginés Orta,

PhD Doctor,

Universidad Kazakh Ablai khan, Almaty, Kazakhstan,

carlos@firewalktheatre.com

Keywords: grotesque, parody, transgression, subversion.

Abstract. The works of Sade should be read from the point of view of the laughter. In Sade there are a lot of traditional elements of humour, transgression and parody in a terrifying world of crimes, sex, human destruction and rapes. It is obviously a literature within the grotesque aesthetic and therefore within the realm of laughter.

Uno de los rasgos principales del grotesco es la transgresión. Por eso, a lo largo de la historia el grotesco se ha enfrentado al dogma como elemento subversivo y transgresor que se opone a la estética o a la moral predominantes. El grotesco para ello exagera, deforma, satiriza, inventa y consigue humor, pero para que el humor sea efectivo debe ser comprendido.

En la obra del marqués de Sade hay humor, es una obra que presenta constantes elementos grotescos, paródicos y humorísticos pero que no todos los lectores entienden, aprecian o aceptan. Nosotros defendemos una lectura de su obra desde el humor, de lo contrario creemos que es mejor no leerle porque no se le va a entender, va a resultar monótono, repulsivo y violento.

Se comprende perfectamente que no todos los lectores sean capaces de apreciar o entender ese tipo humor, que no les parezca en absoluto divertida la muerte trágica y cruel de un niño, ni la descripción de una violación, ni los múltiples asesinatos que aparecen en sus páginas. ¿En qué punto lo horroroso es inaceptable como forma de producir humor pervertido, humor negro y macabro, humor transgresor? ¿Hay un límite en la transgresión? Hay una frontera? Claramente esto depende de las circunstancias personales, temporales y culturales del lector. Y así, si Sade era inaceptable en su tiempo para la gran mayoría, actualmente se podría encontrar un gran número de lectores y lectoras que podrían reír con sus barbaridades y perversiones, porque la visión del mundo del siglo XXI no coincide con la del mundo en la época de Sade. Nos aterra actualmente más un telediario de noticias que toda la obra de Sade.

Nos recuerda Bataille que son siempre los civilizados quienes hablan (y quienes escriben la historia). Los civilizados somos nosotros, los bárbaros y los salvajes son siempre los otros. Bataille pone este ejemplo del relato

de un verdugo: “Me lancé sobre él insultándolo, y como, con las manos atadas a la espalda no podía contestar, aplasté con todas mis fuerzas mis puños sobre su cara; cayó, mis talones acabaron el trabajo; asqueado escupí sobre su cara tumefacta. No puede impedir soltar una carcajada: ¡acababa de insultar a un muerto!” [1, p. 193].

No es creíble que un verdugo escriba esta versión. Bataille explica la razón: “Por regla general, el verdugo no emplea el lenguaje de la violencia que ejerce en nombre de un poder establecido, sino el del poder que aparentemente lo excusa, lo justifica y le da una razón de ser decorosa. El violento tiende a callar y se aviene al engaño. Por su parte, el espíritu del engaño es la puerta abierta a la violencia” [1, p. 194].

Podemos encontrar pues el detalle que nos diferencia un texto perverso de otro que lo pretende pero que esconde parodia, sátira o humor, y repetimos, desde nuestra óptica personal, temporal y cultural lo interpretamos de un modo u otro.

A Sade no se le puede tomar en serio: “Nada sería más inútil que tomar a Sade al pie de la letra, en serio” [2, p. 88]; su propia vida estuvo llena de contradicciones y ambigüedades. Fue un libertino, como muchos nobles de su época, y se aprovechó de su linaje y de su posición para ello, pero no fue un asesino y era además contrario a la pena de muerte, sin embargo en sus novelas no deja de asesinar cruelmente. Sade no sabe si es monárquico, republicano o demócrata, insta a los franceses a un último esfuerzo para ser republicanos y luego lamenta la ausencia del rey en el poder, defiende las libertades de los individuos pero sus libertinos sólo conocen el egoísmo, él mismo se comporta en muchas ocasiones como un auténtico terrateniente feudal que odia a los jacobinos, aunque consiguió cierto poder con ellos, y confiesa con tristeza que el espectáculo de ver guillotinar a casi dos mil personas desde su celda en la prisión de Picpus, le ha hecho cien veces más daño del que le han hecho todas las Bastillas imaginables. Sade proclama la igualdad pero pide a las autoridades locales en dos cartas que se respeten sus propiedades del castillo de La Coste, etc.

Y para comprender un poco mejor su obra hay que recordar un importante dato biográfico: Sade pasó gran parte de su vida encerrado en una celda (veintisiete años), y bajo tres regímenes diferentes. Está claro que era un inadaptado.

Lo cierto es que los críticos más famosos que se han interesado por la obra de Sade (Beauvoir, Blanchot, Barthes, Klossowski, Foucault, Bataille, Paulhan) encuentran elementos humorísticos en su obra y lo innegable es que Sade tiene sentido del humor: “Sean cuales fueran los horribles excesos

que no dejaron de obsesionarle a lo largo de toda su vida, y de los cuales, sus libros son el cruel testimonio, Sade era capaz de reír” [3, p. 171]. Pese a esta aseveración, Bataille considera su literatura inadmisibile.

Dice Blanchot que Sade es excesivo, todo en él se da siempre en infinita cantidad (ése es un rasgo del grotesco), y que su humor es extraño: “Hay en Sade un moralista de la más pura tradición y le resultaría cómodo reunir una selección de máximas junto a las cuales las de La Rochefoucauld parecerían endebles e inseguras. Se le reprocha que escribe mal, y en efecto, a veces escribe a la ligera y con una prolijidad que fatiga; pero también es capaz de un humor extraño, su estilo afecta a una helada jovialidad, una suerte de inocencia fría en los excesos, que se puede preferir a toda la ironía de Voltaire, y que no se encuentra en ningún otro escritor francés” [4, p. 53].

También André Breton en *Antología del humor negro* considera a Sade como uno de los grandes escritores del humor negro. La “muerte alegre” de Rabelais sería el “asesinato divertido” de Sade [5, p. 32]. El testamento de Sade es para Bretón un acto de “supremo humor” (pidió que se le enterrara bajo unos árboles sin lápida, que plantaran bellotas sobre su tumba para que la maleza lo cubriera todo, y que nadie lo recordara ni hubiera memoria nunca de él entre los hombres). En esto recuerda a un místico. Para los surrealistas Sade es el gran rebelde.

Simone de Beauvoir cree que el marqués se reía al escribir sus obras, mas “desgraciadamente, por lo general, se divierte más de lo que nos divierte” [6, p. 68], pero aprecia el valor de su parodia y su gran imaginación: “Cuando se abandona a las extravagancias de su imaginación, no se sabe si hace falta admirar su vehemencia épica o su ironía; el milagro es que ésta es bastante sutil como para no arruinar sus delirios” [6, p. 69].

En un pequeño artículo “Esperpéntico Sade”, María Concepción Pérez también defiende la lectura en clave de humor de Sade, y opina que no se le presta atención a su sentido del humor.

La exageración en la crueldad es lo que lleva a pensar a Philip Thomson que el texto se convierte en una parodia: “Elementos grotescos son usados incidentalmente en parodias, especialmente cuando la intención es agresiva de una forma salvaje. Por otra parte, la parodia es el elemento favorito del escritor grotesco” [7, p. 40].

Y por su parte, Roger Lacombe ve en Sade una vieja tradición cómica popular desde los *fabliaux* hasta Rabelais [8, p. 31].

El grotesco sadiano presenta una deformación hacia lo macabro, lo cruel y lo monstruoso, pero también lo cómico. Sade no se queda en la parodia, la sátira o la caricatura sino que va más allá, sin ninguna intención de redimir

o reformar, aunque muchos lo consideren un moralista en el fondo (como Blanchot), sino que presenta un modelo, el libertino, para subvertir, destruir y modificar; “institución inmoral” denomina María Concepción Pérez a la figura del libertino. Pero mientras la sátira y la caricatura deforman para corregir y moralizar y remiten a un modelo mejor, el grotesco no propone un modelo sino que sirve como vehículo de transgresión y provocación en un proceso de subversión estética (o ética).

En Sade hay una gran variedad de códigos: lenguaje directo y brutal aplicado al sexo, lenguaje metafórico de lo exquisito, espacios lujosos muy ambientados que serán el lugar de la degradación, lenguaje grandilocuente, filosófico, solemne, que se mezcla con la blasfemia y la realidad vulgar y grosera. El código de lo sublime se le aplica al sexo en su versión más grosera [9, p. 89-90].

Sade nos presenta a sus héroes libertinos como ejemplos superiores, pero el lector no puede sentir ninguna simpatía hacia ellos porque el propio autor le ayuda a odiarlos. Todos ellos tienen en común la soledad. A la práctica sexual le acompaña la teoría, a la que le da tanta importancia, y cuyos razonamientos son tan sumamente prolijos que quienes escuchan se duermen, como cuando Noircueil explica a varios muchachos y muchachas los perjuicios de la virtud, y sólo Juliette, la alumna aventajada, escucha porque los demás se han dormido.

Hay algunos personajes que llevan en sí la esencia del grotesco: el diablo, la marioneta, la bruja, el bufón, el doble... El libertino es también en sí mismo un personaje grotesco: toda su vida gira en torno al sexo. Además de ser un obseso sexual, el libertino es capaz de estar siempre en celo. Su órgano sexual es como un ídolo: lo acaricia, lo muestra, lo impone, y ese órgano acaba teniendo personalidad propia que suplanta al mismo libertino, metonimia incansable que protagoniza las escenas, como cuando los monjes benedictinos del monasterio Sainte Marie des Bois deben emitir un voto condenatorio en estado de erección (parodia religiosa, parodia del sistema democrático, burla cómica y transgresora).

La intención grotesca es evidente en las descripciones de los personajes sadianos, y no solamente los libertinos son grotescos; y así, frente a las víctimas jóvenes, que son enormemente hermosas, las más hermosas y proporcionadas que puedan existir, las ancianas por el contrario son del tipo tradicional que aparecen ya en la comedia ática, en Quevedo o en Goya. Una galería de mujeres grotescas y deformadas aparece en las *Las 120 jornadas*, seres más parecidos a las brujas tradicionales que a seres humanos. Son viciosas, lujuriosas, con un pecho menos, calvas, sin dientes, con la nariz

torcida y los ojos llenos de legañas, etc. Sade, como Quevedo y Goya, tiene una malicia especial cuando se trata de describir a mujeres mayores, quizás pensaba en su suegra, causante de que fuera encerrado varios años en una ocasión, o en su madre, a la que tampoco tenía gran afecto. Hay que recordar que varios de los libertinos sadianos han asesinado a su madre y que en la obra *La philosophie dans le boudoir* Eugenia, la muchacha que es enseñada a ser libertina, termina al final torturando y violando a su madre con ayuda de los libertinos, pues la detesta.

Recordamos que la violencia grotesca es en muchas ocasiones una válvula de escape del autor, una catarsis de liberación de sus propios miedos, odios y frustraciones. Bataille cree que la obra de Sade es consecuencia del aburrimiento [2, p. 92]. Aunque esa liberación catártica no significa cura efectiva de los males, como bien recuerda Blanchot mencionando al pintor Goya “cada vez más poseído”.

Como acabamos de decir, el libertino es un personaje grotesco en sí mismo. Para no reiterar descripciones interminables de tantos libertinos que aparecen en las obras de Sade, vamos a remarcar los rasgos de unos pocos por ser excesivos en su exceso, o hilarantes:

El conde Germande se dedica a comer y en ello gasta fortunas; es enorme y de una gordura monstruosa, su nariz muy larga, sus cejas espesas, sus ojos negros malvados, su boca grande y deformada, su frente tenebrosa y calva, el sonido de su voz espantoso y ronco, sus brazos y sus manos enormes. Este gigante con el pene de un niño de tres años sangra a su esposa cada cuatro días y la desangra. Es un personaje totalmente rabelaisiano por su desmedida.

- Roland, el falsificador de *Justine*. Es una especie de hombre lobo cuya barba le llega hasta los ojos, de aspecto sombrío, feroz mirada y muy moreno, peludo como un oso. Pero donde destaca este hombre es en su pene, cuya longitud es la del antebrazo de Justine.

- El presidente Curval, uno de los cuatro libertinos de *Las 120 jornadas*, tiene la cualidad de poder ir un paso más allá que sus compañeros en la asquerosidad. Sade se regocija al describirnos toda clase de desviaciones y actos repugnantes con los que este hombre se recrea.

- Delcour es un verdugo que trabaja para el libertino Saint-Fond; es un personaje grotesco similar al tío de Pablos, también verdugo (personaje deformado de Quevedo, quien en un carta a su sobrino le describe cómo ha ejecutado a su padre). Especialista en dar bofetadas, patadas, azotar y ejecutar. Hijo del verdugo de Nantes, hace prácticas ayudando al verdugo de París.

- Minski, brutalmente exagerado, devora carne humana, eyacula diez veces al día y su semen llega hasta el techo. Tiene un harén de cuatrocientas mujeres que le sirven para sus necesidades sexuales, así como para alimentarle a él y a su zoológico, pues tiene en un patio exterior leones, osos, leopardos y tigres. Trabajan a su servicio un ejército de cincuenta criados y cien agentes que, por todo el mundo, le consiguen mujeres para abastecer su harén y su despensa. La deformación de este gigante es de nuevo rabelaisiana.

Otro de los campos repleto de imágenes grotescas es el de los vicios, enumerados como las series que aparecen en Rabelais. En *Las 120 jornadas* hay una lista de todos los vicios posibles y una exposición más o menos detallada de cada uno de ellos. Son muchos los vicios que tienen que ver con lo escatológico, siguiendo esa tradición oral, popular y ancestral que aparece de forma literaria en Rabelais y en la novela picaresca española, pero con el sello característico de Sade. Todos estos vicios van acompañados por el lenguaje entre sorprendido, escandalizado e indignado del autor, con lo que le confiere a la depravación un tinte cómico. El hecho de que el autor aparezca con sus comentarios, que se asome en el relato de vez en cuando y se vea su presencia, incluso con notas al pie de página o con observaciones irónicas, contribuye a crear un espacio teatralizado reforzado por la ficción, recordándonos que nada de lo que sucede es real. Cuando el autor se inmiscuye en el relato e invita al lector a compartir su burla, quita toda posibilidad de sentimiento trágico o empatía que el texto pudiera tener, el autor consigue la connivencia y asentimiento (o rechazo atenuado) del lector.

Aparte de los libertinos grotescos y las ancianas grotescas, hay un colectivo muy apreciado por Sade, al que odia, los hombres de la Iglesia: monjes, frailes, abades, abadesas, sacerdotes, obispos, arzobispos, cardenales y hasta el Papa, aparecen como seres libidinosos, perversos, y libertinos, especialmente la alta jerarquía. Contra todos ellos Sade arremete con entusiasmo, con ironía y comicidad. Si Albani y Bernis son considerados criminales por Juliette, generalmente Sade trata a los prelados de “santo hombre, santo pastor”, como el arzobispo de Lyon, quien de paso por París solicita los servicios de Juliette, de tan sólo quince años. Juliette, en compañía de una criada del arzobispo y una mujer que aparece en la escena, azotan al arzobispo y lo excitan. Acabada la sesión: “Todo acabó; monseñor, excitado, se vuelve a costar; le preparan su chocolate”; el chocolate estará muy presente en los sacerdotes del director de cine Luis Buñuel, que siempre mostró su admiración por Sade e incluyó algunos personajes sadianos en su obra cinematográfica.

Los cardenales Bernis y Albani son libertinos y preparan una orgía con varios muchachos y fornicadores. Toda la escena es hilarante y grotesca. Juliette, que los llama criminales cuando se refiere a ellos, ha conseguido antes robarle a Albani un millón de francos. Comienza la orgía, Albani muere a Juliette con tanta furia, que le deja la marca de sus dientes cascados. Tras la orgía, comilona pantagruélica que sirven muchachos desnudos y niñas entre seis y siete años medio desnudas. Bernis lee en voz alta unos poemas blasfemos (Sade tenía sin duda que estar riendo al escribirlos y ponerlos en boca de este hombre santo). Acaban la comida ebrios y se lanzan hacia los muchachos y las niñas. Borrachos perdidos y agotados se duermen sobre los sofás (otra escena que nos recuerda a la comida grotesca en casa del tío de Pablos en Quevedo). Al despertar, Albani se da cuenta del robo, que era la dote para su nieta (otra broma más). Juliette le convence de que la ladrona es su otra nieta, la cual se había negado a tener trato carnal con el abuelo, por lo que Albani le tiene ya cierta ojeriza. Gracias a falsos testigos Juliette consigue que “la pobre criaturita es condenada a muerte al séptimo día. Se la decapitó en la plaza Santo Ángel y tuve el placer de asistir a su suplicio junto a Sbrigani, que me acariciaba entretanto”.

Otro personaje grotesco de la tradición popular y literaria, (ya presente también en la comedia ática), es la figura del usurero. En *Justine* vemos al gran usurero Harpin y su esposa. Harpin nos recuerda mucho al Dómine Cabra de Quevedo: es un miserable y un mezquino, explota a la pobre muchacha y la hace trabajar todo el día por unas monedas y luego apenas le da de comer: uno de sus trabajos consiste en rascar el yeso de una pared para usarlo en la peluca de Harpin y en el moño de su señora. Su casa es lóbrega, como es tradicional, y no usan toallas ni sábanas (el Dómine Cabra dormía de medio lado para no desgastar la suya): “Jamás se bebía vino en esa casa ya que el agua clara es, al decir de Madame de Harpin, la bebida natural del hombre (...) Siempre que cortaban pan colocaban un cesto debajo del cuchillo para recoger las migas”.

Añadimos otros elementos grotescos en la obra de Sade, algunos ya mencionados, como el gran banquete. La exageración es inherente en las imágenes del banquete y también en las del cuerpo. En el mundo de Rabelais todo es excesivo y superabundante. La exageración, la hipérbole, lo excesivo se consideran como atributos fundamentales del estilo grotesco [10, p. 307]. Esta definición se puede extrapolar a Sade. Sus banquetes están llenos de alimentos, los más sabrosos, muy elaborados y apetitosos, regados además por los mejores vinos en una abundancia extrema. A la mesa se sientan libertinos y víctimas, es un banquete abierto a la participación de

todos, ricos y pobres, esclavos y amos. El banquete en Sade es precedido y seguido por una orgía sexual. Si la lectura que Bajtín hace del banquete y el exceso en la obra de Rabelais es la regeneración, en Sade es el nihilismo, pero un nihilismo vacío si aún cabe, pues una vez consumada la orgía la escena se queda en nada, como si no hubiera sucedido, las víctimas desaparecen como por encanto y se prepara una nueva escena. En Sade, orgías y banquetes se enlazan en una sucesión constante y están indisolublemente unidos. Sade relaciona la orgía alimenticia con la orgía sexual: “-*Ninguna pasión se alía mejor con la lujuria que la borrachera y la gula*- afirma; y esta confusión se acaba cumpliendo con fantasmas de antropofagia: beber sangre, tragar esperma y excrementos, comer niños, es saciar el deseo mediante la destrucción de su objeto. El goce no comporta ni cambio, ni don ni reciprocidad” [6, p. 55].

Barthes cree que la verdadera función del banquete y la participación de las víctimas se debe a dos razones libertinas: la primera es que las víctimas deben alimentarse bien para estar sanas y apetecibles para la lujuria de los libertinos y la segunda es que deben proporcionar material para la pasión coprofágica de los libertinos: “Tales son las funciones de la alimentación en la ciudad sadiana: restaurar, envenenar, engrasar, evacuar; todas se determinan con respecto a la lujuria” [11, p. 24-25].

Nosotros pensamos que además, el momento de la comida y de la cena eran los mejores momentos del monótono día del preso Sade.

Solamente un crítico de los citados, Barthes, menciona cierto espíritu picaresco en Sade. Es curioso que a los críticos de Sade se les haya pasado por alto este detalle, que es muy evidente para quienes conozcan la picaresca española, que procede en gran parte de la tradición oral y popular. Especialmente en las dos novelas de viajes, *Justine* y *Juliette*, una serie de elementos tradicionales y cómicos, además de personajes y ambientes, aparecen a lo largo del camino lo cual nos permite pensar en esa relación. La venta del camino español donde va a suceder algún percance inesperado, se convierte en castillo escondido en Sade, y la burla, escarnio, humillación, paliza en la picaresca española será sexo y orgía en el autor francés. El pícaro-marioneta al que le van a suceder todas las desgracias, es en Sade la marioneta-víctima pensada para ser violada, golpeada y torturada. Si el camino del pícaro está lleno de peligros, el camino de la virtud está lleno de emboscadas terribles. Anota Barthes: “Nunca se dice que Sade es un novelista picaresco (uno de los pocos en nuestra literatura). La razón aparente de este “olvido” es que el aventurero Sade (*Juliette*, *Justine*) no atraviesa nunca más que una única y misma aventura, y que esa aventura

es cruel” [2, p. 153]. Otro punto concordante en ambas literaturas es la borrachera y la vomitina posterior por ingerir tanto alcohol.

Finalizamos con otros elementos grotescos en Sade, como el travestismo, que se da en algunas pocas ocasiones, o la cosificación, que es constante en las víctimas. Las víctimas sadianas son marionetas puestas allí para ser violadas y asesinadas, no son seres humanos auténticos, no escuchamos sus quejas, sus miedos, sus pensamientos. Callan, sufren y desaparecen para dar paso a otra escena idéntica con otros personajes similares y estáticos. Nunca disponen de un discurso elaborado, lo que objetan parece pura retórica, algo vacío y mecánico. Al igual que el espacio en Sade es irreal y no existe en el tiempo, las víctimas parecen no existir, están congeladas [6, p. 70]. En este sentido, la falta de una visión desde el punto de vista de la víctima en Sade es similar al formato del cómic moderno, que también bebe de la tradición popular: se pasa de una cosa a otra como si nada, sin explicación, sin intervalo, y en la siguiente viñeta ya no se nos recuerda el dolor, sangre, destrucción o humillación anteriores. Parece como si nada hubiera ocurrido. Esta forma de presentar las escenas restan todo tipo de credibilidad.

En cuanto a la animalización, recordamos una escena hilarante y grotesca en la que se presenta una orgía con participación de animales que ha preparado la princesa Borghèse: “Esta maldita Borghèse tenía todos los gustos, todas las fantasías posibles. Un eunuco, un hermafrodita, un enano, una mujer de ochenta años, un pavo, un mono, un enorme dogo, una cabra y un niño de cuatro años, bisnieto de la vieja, fueron los objetos de lujuria que nos presentaron las alcahuetas de la princesa”. Cuando Juliette ve este circo, ella que ha participado en cientos de orgías y cientos de ejecuciones exclama: “Oh!, ¡gran Dios! – exclamé viendo todo esto, ¡qué depravación!” . Y el perro, que se llama señor Lucifer, se le acerca y se revuelve bajo sus faldas, dando comienzo así la orgía. Este grupo orgiástico es digno de un circo cómico.

Concluimos recordando la cercanía de Sade con la novela gótica, la cual tiene, como la picaresca española y como Rabelais, grandes conexiones y vínculos con la tradición popular oral (piénsese en la tradición del cuento y los relatos de terror narrados al calor de la hoguera en las largas noches de invierno). Sade es contemporáneo de los autores de novela gótica, la cual conoce. Su obra es posterior a la de Walpole o Radcliffe pero la segunda versión de *Justine* (1791) aparece cinco años antes que *El monje* de Lewis. Sade leería esa novela y expresaría su admiración por ella (como Luis Buñuel posteriormente). El marqués de Sade tiene mucho en común con la novela gótica, su obra sería un embrión extraño de la misma. Comparte

la estética de mazmorras, lugares aislados, castillos, conventos y sótanos. Por eso, y con lógica, algunos críticos (Praz, Argullol) lo incluyen entre quienes influyeran en los románticos. Aparte de estos elementos estéticos, Sade comparte con la novela gótica algunos personajes, como son el monje lascivo, la joven virtuosa y sumisa, el noble corrupto y déspota o la cruel abadesa. Pero sorprendentemente, y a diferencia de la novela gótica, en Sade no hay erotismo, el sexo se produce sin preámbulos. Todos estos autores tienen en común su intención de asustarnos, de inquietarnos. La novela gótica y Sade quieren crear un ambiente de terror.

En definitiva defendemos una lectura de Sade en clave de humor, eso sí, un humor especial no apto para todos. Como acabamos de decir, entendemos que no todo el mundo se ría con Sade, pero en Sade hay constantes elementos paródicos, humor negro, múltiples elementos grotescos, sutil ironía y una relación Eros-Tánatos muy particular. Los elementos grotescos de Sade son la exageración, un fino humor negro que acaba en crimen, personajes pasivos como muñecos, cosificación, animalización, pero sobre todo transgresión. Sade quiere gritar y que se le oiga, quiere escandalizar, es un gran provocador y le encanta transgredir.

Debido a su larga estancia en prisión, su literatura puede considerarse también como una catarsis, una liberación personal y un golpe contra la humanidad, que él mismo se encarga de violar, torturar y asesinar en la ficción. Hay transgresión no solamente en su discurso sexual, sino también transgresión política, estética y social.

REFERENCES

- [1] Bataille, Georges. El erotismo. Barcelona: Tusquets, 1997.
- [2] Bataille, Georges. La literatura y el mal. Madrid: Taurus, 1981.
- [3] Bataille, Georges. Las lágrimas de Eros. Barcelona: Tusquets, 1997.
- [4] Blanchot, Maurice. Sade y Lautréamont. Buenos Aires: Ediciones del Mediodía, 1977.
- [5] Breton, André. Antología del humor negro. Barcelona: Anagrama, 1972.
- [6] Beauvoir, Simone. De ¿ Hay que quemar a Sade? Madrid: Visor, 2000.
- [7] Thomson, Philip. The Grotesque. London: Methuen, 1972.
- [8] Lacombe, Roger G. Sade et ses masques. Paris: Payot, 1974.
- [9] Pérez, M^a. Concepción “Esperpéntico Sade”. De lo grotesco. Eds. Rosa de Diego y Lydia Vázquez. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco, 1996, p. 89-96.
- [10] Bajtín, Mijaíl. La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento. Barcelona: Barral Editores, 1971.
- [11] Barthes, Roland; Sade, Fourier, Loyola. París: Éditions du Seuil, 1971.

ЭЛЕМЕНТЫ ГРОТЕСКА, ПАРОДИИ ЮМОРА В ТВОРЧЕСТВЕ де САДА

Орта Г.Г.,

доктор PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, carlos@firewalktheatre.com

Ключевые слова: гротеск, пародия, трансгрессия, субверсия.

Аннотация. Произведения де Сада должны быть рассмотрены с точки зрения юмора. В этом произведении есть элементы традиционного юмора, трансгрессии и пародии в страшном мире преступлений, секса, человеческого уничтожения и насилия. Очевидно, что эта литература внутри эстетического гротеска и, следовательно, внутри сферы юмора.

ДЕ САД ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ГРОТЕСК, ПАРОДИЯ, ӘЗІЛ-СЫҚАҚ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Орта Г.Г.,

PhD докторы, Абылай хан атындағы Қаз ХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан carlos@firewalktheatre.com

Тірек сөздер: гротеск, пародия, трансгрессия, субверсия.

Аңдатпа. Де Сад шығармалары әзіл-сықақ тарапынан қарастырылуы тиісті. Осы шығармада дәстүрлі әзіл-сықақ, трансгрессия, пародия элементтері бар. Бұл туындыда дәстүрлі әзіл-сықақ элементтері, трансгрессия және қорқынышты қылмыс, секс, адам зомбылығы және жоюшылық әлеміндегі пародиялар бар. Бұл эстетикалық гротескадағы, яғни әзіл-сықақ ішіндегі шығарма екіндігі анық.

Статья поступила 31.03.2016 г.

UDC 821.111

**THE THEATRE OF THE ABSURD AND ITS FEATURES ON THE EXAMPLE
OF S. BECKETT'S PLAY "WAITING FOR GODOT"**

Baidildayeva A.,

student of Faculty of translation and philology,
KazUIRandWL named after Ablai khan, Almaty, Kazakhstan

Keywords: theatre, absurd, playwright, play/Waiting for Godot, Beckett.

Abstract. The aim of article is to reveal existentialism in Samuel Beckett's absurdist dramas, in the studying of the play to describe characters' personality and hidden context of the play. The scientific novelty is to consider Samuel Beckett's play Waiting for Godot from the different points of view such as literature, psychology, religion. In article we demonstrate the analysis of the play, present information about search of purpose, seeing myself, hopelessness, religious faith. There are fewer researches on this theme at current time in our country. The object of the article play "Waiting for Godot" was written in French in 1949 and then translated into English in 1954 by the Irish playwright Samuel Beckett. This play has been performed as a drama of the absurd with astonishing success in Europe, America and the rest of the world in post second world war era.

World War II had left British theatre in a precarious state. In London's West End, about a fifth of the theatres were destroyed or damaged by bombing. In the early 1950s the star system dominated the theatre, and one of the most prominent dramatists was Terence Rattigan. The classics, however, were kept robustly alive by the last of the actor-managers: Sir Donald Wolfit, Sir Laurence Olivier (later Lord Olivier), and Sir John Gielgud. Olivier and Gielgud were supported by a generation of outstanding actors, many of whom had begun their careers in the 1930s and were able to adapt to changes in the theatrical climate (as well as to the growth of motion pictures and television) through to the 1980 s.

By the mid-1950s, the influence of Brecht was becoming apparent. That year marked a turning point in British theatre, with Samuel Beckett's Waiting for Godot (in his own translation) introducing the Theatre of the Absurd and John Osborne's Look Back in Anger initiating a new wave of antiheroic, "kitchen-sink" dramas. The crash of British colonialism after World War 2 brought into being a number of anti-colonial novels. The most representative writers of anti-colonial literature are G. Aldridge; N. Lewis; D. Stewart; B. Davidson and others. The dominant theme of their novels is the struggle of colonial and semi-colonial people for their freedomj [1, 557].

Theatre of the Absurd dramatic works of certain European and American dramatists of the 1950s and early '60s who agreed with the Existentialist philosopher Albert Camus's assessment, in his essay "The

Myth of Sisyphus” (1942), that the human situation is essentially absurd, devoid of purpose. The term is also loosely applied to those dramatists and the production those works. Though no formal Absurdist movement existed as such, dramatists as diverse as Samuel Beckett, Eugene Ionesco, Jean Genet, Arthur Adamov, Harold Pinter, and a few others shared a pessimistic vision of humanity struggling vainly to find a purpose and to control its fate. Humankind in this view is left feeling hopeless, bewildered, and anxious.

The ideas that inform the plays also dictate their structure. Absurdist playwrights, therefore, did away with most of the logical structures of traditional theatre. There is little dramatic action as conventionally understood; however frantically the characters perform, their busyness serves to underscore the fact that nothing happens to change their existence. In Beckett’s *Waiting for Godot* (1953), plot is eliminated, and a timeless, circular quality emerges as two lost creatures, usually played as tramps, spend their days waiting - but without any certainty of whom they are waiting for or of whether he, or it, will ever come. Language in an Absurdist play is often dislocated, full of clichés, puns, repetitions, and non sequiturs [2, 42]. Most absurdist plays have no logical plot. The absence of the plot pushes an emphasis on proving the pointless existence of man. Quiet often, such plays reveal the human condition at its absolute worst. The Absurdist playwrights often used such techniques as symbolism, mime, the circus, which are quite evident in the more popular plays of the time.

Existentialism is a philosophical movement that developed in continental Europe during the 1800’s and 1900’s. The movement is called existentialism because most of its members are primarily interested in the nature of existence or being, by which they usually mean human existence. Although the philosophers generally considered to be existentialists often disagree with each other and sometimes even resent being classified together, they have been grouped together because they share many problems, interests, and ideas.

Existentialism grew out of the work of two thinkers of the 1800’s: Soren Kierkegaard, a Danish philosopher and Protestant theologian, who is generally considered the founder of the movement, and Friedrich Nietzsche, a German philosopher. Edmund Husserl, a German philosopher not usually considered an existentialist but the founder of his own movement, phenomenology, was nevertheless one of the greatest influences on existentialism.

The most prominent existentialist thinkers of the 1900’s include the French writers Albert Camus, Jean-Paul Sartre, and Gabriel Marcel; the

German philosophers Karl Jaspers and Martin Heidegger; the Russian religious and political thinker Nicolas Berdyaev; and the Jewish philosopher Martin Buber [3, 446].

The existentialists do not make the traditional attempt to grasp the ultimate nature of the world in abstract systems of thoughts. Instead, they investigate what it is like to be an individual human being living in the world. The existentialists stress the fact that every individual, even the philosopher or scientist seeking absolute knowledge, is only a limited human being. Thus, every person must face important and difficult decisions with only limited knowledge and time in which to make these decisions [3, 447].

Perhaps the greatest living writer in English, and certainly the direct follower of James Joyce in many ways, Beckett was born in Dublin, to a family of middle-class Protestants. He attended the same school as Oscar Wilde, and took a prize degree in Modern Languages at Trinity College, Dublin, in 1927. Thereafter he took a post, in Paris, as a visiting lecturer in English at the Ecole Normale Superieure. In Paris he met Joyce and became part of his circle - indeed, in 1929 he published an essay on Joyce's *Work in Progress* (which was to become part of *Finnegans Wake*). Returning in 1930 to a Lectureship in French at Trinity College, he completed a master's degree in the philosophy of Descartes and his followers; but he abandoned the post in 1931 and wandered about Europe, living in London, France, and Germany. In 1937 he settled in Paris, where he has remained, save for trips abroad, ever since [4, 652].

Beckett's reputation would probably have remained local if it had not been for his play *Waiting for Godot* (produced first in French in 1952, as *En attendant Godot*, and in his own English version in 1955), one of those works which like Macpherson's *Ossian* have won international fame-whatever posterity's verdict turns out to be - because they embody a European mood. Its matter is perennially Irish, tramps arguing, a rich man gorging, a poor man slaving, herdboys, and a rendezvous not kept. This is the most remarkable of Beckett's plays. It is a perhaps unrepeatable tour de force, which might never have been written if the post-war French theatre, and particularly the plays of Ionesco (q.v.), had not provided a stimulus and form suited to its needs. Since *Waiting for Godot*, he has written other plays, including *Krapp's Last Tape and Endgame* (performed in London in 1958) and a play for the radio, *All That Fall* (1957). In 1969 he was awarded the Nobel Prize in Literature "for his writing, which: - in new forms for the novel and drama; - in the destitution of modern man acquires its elevation [5, 48].

The play “Waiting for Godot” is one of the things that ask audience “What is a sense of life?”. The direct answer of author to this question is not given, it is full of allegory. In the course of reading the play a feeling of complete absurdity of what is happening is transformed into understanding what exactly this is our reality. Perhaps, only thanks to faith to the future person can pass through absurdity, meaninglessness, deceitfulness and monotony of life. Losing faith to the future makes man unhappy. Constant expectation of a better future robs us of life itself and makes it meaningless and boring. Here everybody chose one of them for himself. Not in vain that heroes are different - one believe that Godot comes, another every time doubt and want to leave, not to wait Godot. The text of “Waiting for Godot” need different interpretation according to the reader. But it is clear what the author is intended to say in this play: waiting of miracle, changes toward good life. Godot - is a general name for all this. It removes it from the temporal context and bring to absurdity of his existence. In “Waiting for Godot” world is absurd, full of illogic facts, events and words. The play’s volume is not huge, there is some ironical humor, which support and/or entertain pessimistic picture at all. There is not any monologue except of the moment when Lucky “think”. Main characters Estragon and Vladimir stuck in time and place, where they wait for Godot, which has to bring the sense of life to their existence. In fact, it is a real picture of the life. They wait Godot, although there is no guarantee they will meet him. Nor Gogo, nor Didi do not know what else they can do instead of waiting. The ending is not shown, it is open ending. Audience cannot find out alternative for waiting.”We’re waiting for Godot.”[16; 10] While reading the play we try to guess author’s secret. Simple dialogues push audience to think thoroughly. Beckett’s heroes always go together as Vladimir and Estragon. They need each other. Their talking is a means of communication, in which “message” is not important, but “medium”, it means, not content, but means are important. Playwright, which is God for his personages, throw them on the stage without any explanations - where are they and what they should do. Beckett shows us metaphor “Life is a theatre”. By leaving own personages on the stage to fight against meaningless emptiness of life, he let the audience to watch how will they get out from this situation.

In “Waiting for Godot” all the events are narrated chronologically. There are no flash-backs, the story is lineal, because an act carries another act, as we can see at the beginning of every one of them: “Next day. Same time. Same place.” The story goes on, because the two characters have to wait for Godot, and all the events form a unity. One act is followed by

another act, and they are in the same place, at the same time, waiting for Godot, as at the beginning. The climax in this play is the waiting: this is the base of all the acts of the main characters - the characters want to go, but they cannot, they have to wait. In our opinion, there is no development, because the same things happen one time and other: they want to go, but they cannot; they want to commit suicide, but they cannot; all they can do is wait Godot to come. Characters are very important in this play, because the play is about themselves. Here we have five different characters. Main characters are Vladimir and Estragon. This two characters have not got a normal life, their life is without sense. They pass all the time waiting for Godot, who is a person they don't know. Secondary characters are Pozzo and Lucky, a boy. We think that the dominant passion of the characters is the boredom of living in a life without sense. We can see the absurd things they do in order to enjoy their waiting in the play. As we can see, the characters are ridiculous, in spite of Beckett's description of them in a moral point of view. This is the result of the absurd theatre that he uses. The author is not interested in showing us a message, in our opinion he is only showing us the human weakness. This is seems through the language that Beckett uses where the communication is nearly unexist. We can see the characters through the language they use because during the play we have not got any actions. We hardly know the characters along the story because they are characters without psychology and it seems that they do not have identity. As this is a play, the most important thing is the dialogue, which help us to know what the characters are doing, thinking, what actions would beand, in this way, we get more involved in the play. All the characters use the same kind of language in the play: it is a colloquial language and also idealistic, ,as we have found in those all religious references. This play is a narrative - descriptive play because the author uses the narrative although there is a lot of dialogues and descriptions to place us, to indicate what are the characters appearance. Sentences in the play are usually short and simple. Beckett has tried the characters to speak in this way to emphasize their characteristics: Estragon and Vladimir, the main characters who speak, because they are old and ill.

REREFENCES

- [1] Jacob E. Safra, Constantine S. Yannias, James E. Goulka. The New Encyclopedia Britannica. - 15th edition Volume 28. USA: Encyclopedia Britannica Inc., 1998.
- [2] Jacob E. Safra, Constantine S. Yannias, James E. Goulka. The New Encyclopedia Britannica. - 15th edition Volume 1. USA: Encyclopedia Britannica Inc., 1998.
- [3] The World Book Encyclopedia. Volume 6.- USA: World Book Inc., 1994.
- [4] Frank Kermode and John Hollander. The Oxford Anthology of English Literature.

Modern British Literature. London: Oxford University Press, Inc., 1974.

[5] Jacob E. Safra, Constantine S. Yannias, James E. Goulka. The New Encyclopedia Britannica. - 15th edition, Volume 25. USA: Encyclopedia Britannica Inc., 1998.

АБСУРД ТЕАТРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ С. БЕККЕТТІҢ “В ОЖИДАНИИ ГОДО” ПЬЕСАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байділдаева А.К.,

студент, Аударма және филология факультеті,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: театр, Семюэль Беккет, сахна, пьеса, Годотты тосу.

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты С. Беккеттің пьесасында абсурдизм мен экзистенциализмді табу, сонымен қатар кейіпкерлердің мінез-құлқын айқындау, пьесаның астарлы мағынасын анықтау болып табылады. Тақырыптың жаңашылдығы оның жан-жақты, мәселен, әдебиет, психология, діни жақтарынан қарастыруда жатыр. Аталған тақырып бойынша қазіргі кезде зерттеулер санаулы. “В ожидании Годо” пьесасы 1949 жылы алғаш рет француз тілінде жазылған, кейіннен ағылшын тіліне 1954 жылы драматург С. Беккеттің өзі аударған. Пьеса алдымен Еуропа, Америка елдеріне, содан бүкіл әлемге таралып, атакқа ие болған.

ТЕАТР АБСУРДА И ЕГО ОСОБЕННОСТИ НА ПРИМЕРЕ ПЬЕСЫ С. БЕККЕТА “В ОЖИДАНИИ ГОДО”

Байдильдаева А.К.,

студент факультета перевода и филологии,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: театр, абсурд, драматург, пьеса, «В ожидании Годо», Беккет.

Аннотация: Цель статьи состоит в том, чтобы выявить экзистенциализм в абсурдистских драмах Сэмюэля Беккета, в процессе пьесы дать описания личностям персонажей и раскрыть скрытый контекст пьесы. Научная новизна заключается в рассмотрении пьесы Сэмюэля Беккета “В ожидании Годо” с разных точек зрения, таких как литература, психология, религия. В статье мы демонстрируем анализ пьесы, предоставляем информацию о поиске цели, о поиске себя, безнадежности, религиозной вере. В нашей стране в настоящее время есть мало исследований по этой теме. Пьеса “В ожидании Годо” была написана на французском языке в 1949 году, а затем переведена на английский язык в 1954 году ирландским драматургом Сэмюэлем Беккетом. Эта пьеса имела поразительный успех как абсурдная драма в Европе, Америке и других странах после второй мировой войны.

Статья поступила 20.02.2016 г.

**WAYS TO STUDY TABOOS AND EUPHEMISM, ASSOCIATED WITH THE
DEATH, ON THE MATERIAL OF THE KAZAKH,
ENGLISH AND CHINESE**

Dwysekova K.K.,

doctor of phil.sc., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan

Taneş B.L.,

N. Gumilyov Eurasian National University, graduate of the Faculty of Philology,
Department of Foreign Languages, Astana, Kazakhstan

Keywords: taboo, euphemism, death, language, culture.

Abstract. In this article is researched the taboo and euphemism for death is one of the most important issues in a language and culture. Based on Kazakh, English and Chinese languages to define their differences and similarities according to comparative method.

ӘӨЖ 811.161.1

**ӨЛІМГЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТАБУ МЕН ЭВФЕМИЗМДЕРДІ ҚАЗАҚ,
АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ ЖОЛДАРЫ**

Дүйсекова К.К.,

ф.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Астана, Қазақстан

Танеш Б.,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
шетел филологиясы кафедрасы магистранты,
Астана, Қазақстан

Тірек сөздер: табу, эвфемизм, өлім, тыйым сөздер, этнолингвистика, тіл білімі.

Аңдатпа. Бұл мақалада тіл мәдениетінің маңызды мәселелерінің бірі өлімге байланысты табу мен эвфемизмдерді зерттеу мүмкіндіктері қарастырылады. Қазақ, ағылшын және қытай тілдері негізінде салғастырмалы сипатталып, олардың өзара ерекшеліктері мен ұқсастықтарын айқындау жолдары сөз болады.

Аталмыш мақаланың басты мақсаты: Өлімге байланысты табу мен эвфемизмдерді қазақ, ағылшын және қытай тілдері негізінде салғастырмалы сипаттау жолдарын қарастыру. Кез келген тілдің қолданылу мүмкіншілігі кең де, ал оның байлығы сөз мағынасынан, қолданысынан айқын көрінеді. Табуды зерттеу тіл білімі, тарих, этимология, этнолингвистика, этнография үшін маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бұның өзі осы мәселенің қажеттілігін және көкейкестілігін айқындаса керек.

Қазақ тіл білімінде табу мен эвфемистік құбылыстарға жеке-жеке түсінік беріліп, оларды зерттеуге арналған біршама еңбектер бар. Осы ретте Ә. Хасенов[1], Ә. Болғанбаев, Ғ Қалиев [2],

Ә. Ахметов [3], Б. Сағындықұлы [4] т.б. ғалымдарымыздың пікір-тұжырымдары мен еңбектерін атауға болады.

Табудың шығуын, таралуын және түрлерін этнографиялық тұрғыдан бүкіләлемдік деңгейде зерттеушілердің бірі ағылшындардың Эдуард Тэйлор бастаған антропологиялық мектебінің ірі өкілі Джеймс Фрэйзер болатын. Ғалымның он екі кітаптан тұратын “The Golden Bough” атты ірі ғылыми еңбегінің екінші томы дүниежүзі халықтарының мәдениетіндегі жалпы табу мәселесіне арналған [5]. Сонымен қатар Зигмунд Фрейд, Р.Смит, Ф.Стайнер т.б. ғалымдардың еңбектерін де атап кетуімізге болады [6].

Қытай тілінде табу мен эвфемизмдерді әлемдік деңгейде зерттеген 康家龙[7], 李悦娥[8], 胡文仲[9], 张莹[10], 彭增安 [11] т.б. ғалымдардың еңбектерін атап кетуімізге болады.

Жалпы тіл білімінде түркі тілдеріндегі эвфемизм мен табуды соның ішінде қазақ тіліндегі эвфемия құбылысын ғалым Ә. Ахметов алғаш ғылыми зерттеудің нысанына алып жан-жақты қарастырған. Ғалым табу мен эвфемизмді этнографиялық лексикаға жатқызады: “Кез келген этнографиялық лексиканың сыртында белгілі бір этнографиялық ұғымдардың тұратыны сияқты табу мен эвфемизмнің сыртында да олармен ұштасып, астарласып жататын этнографиялық ұғымдар, атап айтқанда, дәстүрлі наным-сенімдер, мифтер, әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер, қоғамда қалыптасқан тіл мәдениетімен байланысты этикалық нормалар тұрады” [3, 176 б.].

Қойылған мақсатты шешу барысында келесі мәселелерге тоқталуды жөн деі таптық:

а) Өлімге байланысты табу мен эвфемизмдердің қазақ, ағылшын және қытай тілдеріндегі жалпы көрінісі;

б) Туыстығы алшақ үш тілдегі өлімге байланысты табу мен эвфемизмдердің ерекшеліктері мен ұқсастықтарын зерттеу мүмкіндіктері мен жолдары.

Табу — әлем халықтарының тілдерінде ежелден өмір сүріп келе жатқан мәдени құбылыс ретінде адамдардың өзара тілдесуін, пікір алысуы мен әлеуметтік қарым-қатынасын реттеп отырады. Сөздерге салынатын тыйымның діни наным-сенімдер мен әдет-ғұрыптардан басқа да әлеуметтік себептерінің бар екені бұдан бұрын да атап өтілген. Адам баласы үшін табиғи құбылыстардың ішіндегі ең қорқыныштысы да, сескендіретін суығы да-өлім. Сондықтан кез келген халықтың тілінде “өлім”, “өлді” деген сөздердің орнына сол ұғымдарды білдіретін, бірақ алдыңғылардан

әлдеқайда тігісі жатық эвфемистік синонимдер қолданылады. Қазақ, ағылшын және қытай халықтарының тілдеріндегі өлімге байланысты тыйым сөздердің де өздеріне тән ортақ белгілері мен ерекшеліктері бар.

Қазақ тілінде де “өлу” деген ұғымды қаза тапты, ұша барды, келмеске кетті, түйе қарап кетті, дүниеден озды, опат болды, мәңгілікке көз жұмды, дүние салды, қайтпас сапарға кету, үзілу, қайту, кету, шетін болу, көз жазып қалу, айырылу, адасу, беру, мәңгі үйқыға кету, аттану, дүние салу, дүниеден көшу, демі тоқтау, жан тәсілім қылу т.б. сияқты астарлы мағыналы эвфемизмдер алмастырып отырады.

“Тіл сүйексіз, ой түпсіз” демекші, мұндай эвфемизмдерді жасауға кез келген зиялы, шешен адамның да, тілдің де мүмкіншіліктері ұшан-теңіз. Осының айқын дәлелі ретінде ұлы жазушы Мұхтар Әуезовтың ұлы Абайды өлді деуге қимай: *“Осылайша айналасы айықпаған сұр тұман, суық заман ішінде ұлы жан дүниеден көшті. Мағаштың қырқын беріп болған күннің ертеңінде Абай және қаза тапты. Ұлы кеуденің ыстық демі тоқтады. Шөл даланы жарып аққан дариядай, жалтыр биік басына жалғыз шыққан алып шынар құлады. Өмірден Абай кетті”* деген оқырмандарға белгілі жолдарын келтіруге болады. Бұндай қолданыстар басқа да көркем шығармаларда да жиі кездесетін: *“Жалғыз шыққан Төлеген, Ақырет сапар жөнелді”* [12, 191 б.]. *“Сойқан ұрыста қазақтың басты-басты бірнеше батыры мен Хақназар хан қаза тапты”*, – дейтін эвфемизмдерге толы жолдарды келтірсек те болады [13, 360-б].

Қазақ арасында қалыптасқан салт бойынша қайтыс болған адамның жақындарына қазаны бірден естірте салмаған. Суық хабарды мүмкіндігінше астарлап, тұспалдап немесе жұмбақтап сездіруге тырысқан. Әдетте ауыр қайғыны естірту эвфемистік мағыналы сөздерден басталып, көңіл айту, жұбату сөздерімен аяқталып отырған. Қазақ ауыз әдебиетінде сақталған өлімді естірту және көңіл айту үшін қолданылатын эвфемизмдерге негізделген ескі нұсқалардың кейбір үлгілері төмендегідей:

Жандос Қалдыбекұлы Шоқан қазасын Шыңғысқа естірткенде былай деген екен:

*Ұлы қайтпаған руда жоқ,
Қызы қайтпаған қырымда жоқ,
Қатыны қайтпаған халықта жоқ,*

*Ағасы қайтпаған аймақта жоқ,
Інісі қайтпаған елде жоқ,
Әкесі қайтапаған әлемде жоқ,
Шешесі қайтпаған пенде жоқ,
Аққу ұшып көлге кетті,
Дуадақ ұшып шөлге кетті,
Құдай бізге бір гауһар тас беріп еді,
Оны иесі өзі әкетті,
Шоқан деген ұлыңыз,*

Бәріміз баратын жерге кетті. – деп естірткен екен [14, 25 б.].

Ал қазақтың атақты Бөгенбай батырының қазасын Үмбетай жырау Абылай ханға естіртуі де осы негіздес. Алдымен Бөгенбайдың соғыста елді қорғаудағы ерліктерін, Абылайдың айдынын асырып айналасында жүргендегі айбынын айта келіп:

*...Ей, Абылай, Абылай,
Сөзімді тында тағы да-ай!
Өзіңнен біраз жасы үлкен,
Дөмпеш таудай басы үлкен,
Жасыңда болған сырласың,
Үлкен де болса құрдасың,
Сексеннен аса бергенде,
Қайрылмас қаза келгенде,
Батырың өлді – Бөгенбай!
Иманын айтып өлерде,
Иекке жаны келгенде,
Сәлем айтты үш қайта,
Кеттім деп сізді көре алмай.
Батырды қолдан өткіздім,
Сәлемін міне жеткіздім.
Жыламай тында, Абылай!
Жараға жақсы қасқарар,
Ойбайлап жаман бас салар.
Көріспей айтты деменіз,
Осы еді біздің келген жай.
Көзіңнің жасын тыя көр,
Жақсылық дұға қыла көр.
Тағы да талай бақ берсін,
Балаңа алтын тақ берсін,
Бөгенбайдай жас берсін,*

Өлшеусіз мал мен бас берсін!

Бөгенбай сынды батырдың

Береке берсін артына-ай,

Сабыр берсін халқына-ай.

Жасаған ие жар болып,

Бейіште нұры шалқығай! – деп тоқтаған екен [14, 90 б.].

Өліммен байланысты немесе оның семантикалық өрісімен ұштасып жататын тағы біраз ұғымдар бар. Өлім ұғымының синонимі ретінде қазақ тілінде *ажал* сөзі жиі қолданылады. Қазақ би-шешендері де өлімнің келуін тіршілік қуатының тоқтауын, жан мен тәннің, рухтың өз бастапқы орындарына ауысу детерминанты болатындығы идеясын меңзей отырып, “*Ажал жетпей жан шықпас*” (Бұқар би), “*Ажал жетпей өлмек жоқ*” дейді. Ажал мен өлім – адамның фәни дүниедегі тіршілігінің соңы, адамзатының өмір сүру кеңістігі уақытының шегін белгілейтін діни философиялық категориялар. Мысалы, Жиреңше шешен: “*Ажал деген - атқан оқ, бір алланың қақпаны*”, десе, Төле би: “*Бес күн жалған өтеді, ажал қуып жеткен соң*” – деп, ал Бөлтірік шешен: “*Ажалдың сокса дауылы, өмірдің шамы сөнбей ме?*” – дей келіп, ең алдымен, ажалдың өзінің адамға Жаратушыдан келетін трансцендентті құбылыс екендігін мойындау сәтіне куә боламыз.

Екіншіден, ажал да өлім сияқты адамның бұл дүниедегі тіршілігінің тоқтауын белгілеу сәті болатындығын көрсетеді. Бұған “*Нәубетімен дөңгелер ажалдың жеккен арбасы. ...Өлшеп берген демің бар, бірте- бірте бітеді. Аты жүйрік ажалдың, аяндап-ақ жетеді*” (Досбол би), “*Тағдырдан ажал тура келсе, кетерсің түйең түгіл өзің мүлдем*” (Малтақан би), – деп келетін тұстар дәлел. Балпық бидің: “*Ажалың жетсе, алдында тұрған ормен тең*” – деген шешендік тұжырымы осындай ұстанымдардан кейін туындаған болар [15б 120 б.].

Сонымен бірге *өлік, мола, кор, кому, бейіт, сүйек, дене, жерлеу, зират, қабір* сияқты сөздер де осы семантикалық өріске жатады. Бұл сөздердің бояулары мен адамға етер әсері бірдей емес. Әсіресе алдыңғы төрт сөздің мағыналары өте суық. Сондықтан да олардан гөрі тігісі біршама жатықтау *дене, сүйек, зират, қабір, жерлеу, қою* сияқты эвфемистік баламалар жиірек қолданылады. Ал кейде *мола, көр* деген суық сөздердің орнын *орын, жай* деген эвфемизмдер басып отырады. Түрікменстан қазақтарының тілінде *бейіт, мола* деген сөздердің орнын ертеректе діни нанымдардың негізінде

калыптасқан *эулие* деген эвфемистік синоним алмастырғаны байқалады [16, 127 б.].

Кісінің қайтыс болуымен байланысты табу мен эвфемизмдер басқа халықтар сияқты ағылшын халықтарының да тілдерінен кездеседі. Американдықтар да “died” (“өлді”) деген ауыр сөздің орнына ағылшын тіліндегі сол ұғымды білдіретін жүз елуге тарта метафоралық әрі эвфемистік баламалардың бірін қолданады [3, 270-б.]. Сөзіміз дәлелді болу үшін бірнеше мысал келтірейік: *Released from the burden of the weary world* (жалықтыратын жалғанның ауыртпашылығынан босады), *the cord is broken* (жібі үзілді), *the lamp of life flickered out* (өмір шамы өшіп қалды), *breathed his last* (соңғы демін алды *joined to his fathers* (бабаларына қосылды), *he has left a vacant chair* (орындығын бос қалдырды), *his clock has run down* (сағаты тоқтады), *climbed the golden stair* (алтын баспалдаққа көтерілді), *has paid the last debt* (соңғы борышын өтеді), *his light is put out* (жарығы сөнді), *launched into eternity* (мәңгілікке аттанды), *gone to enduring sleep* (мәңгі ұйқыға кетті), *gone to his last sleep* (соңғы ұйқыға кетті), *gone through the Black Door* (қара есіктен өтіп кетті), *gone to the land of Heart's Desire* (жүрегі қалаған жерге кетті), *reached his journey's end* (сапарының соңына жетті), *entered the marble orchard* (мәрмәр баққа енді) т.с. с. [6].

Американдықтар сонымен қатар “the dead” (өлік), “the coffin” (табыт), “the cemetery” (бейіт), “the grave” (қабір) сияқты өліммен байланысты сөздерді де эвфемизмдермен ауыстырып отырады. Мысалы, “марқұм” деген ұғымды аттанып кеткен т.б. эвфемистік сөз тіркестері арқылы білдірсе, “табытты” - ағаш киім, жәшік; “бейітті” - мәрмәр бақ, мәрмәр қала, ақырғы мекен; “қабірді” тар үй, салқын батпақ, шақ (топырақ) қойма секілді эвфемизмдермен алмастырып отырады [17, 195 б.].

Әлемдегі өзге де тілдер секілді, қытай тілінде де өлімге байланысты тыйым сөздердің өзіне тән ұзақ тарихы ғана емес, өзіндік мол қоры да бар. Олар өмірді бақытсыздықпен күнәға толы, өлгеннен кейін тек рухы ғана мәңгілікке ие, мағынаға толы болады деп есептейді [7, 302-б.]. Бұл философиялық әрі діни таным қытай тіліндегі өлімге байланысты тілдік материалда көрініс табады: 上路了 жолға шығып кетті, 归道山'қайта оралу, 去见上帝了 құдайға кездескелі кету.

Қытай халқы ежелден бері “死” “өлді” деген ауыр сөздің орнына қытай тіліндегі сол ұғымды білдіретін 203 түрлі метафоралық әрі эвфемистік баламалардың бірін қолданады [10, 2-б.]. Мысалы, 仙逝 қайтыс болу, 得道 жол табу, 成仙 пері болу, 羽化 ғайып болды, 去世 қайтыс болды, 故去 марқұм болды, 逝世 өмірден өту, 寿终 өмірінің соңы, 亡故 қаза тапты, 牺牲 кұрбан болды, 成佛 буд болу, 圆寂 дүниеден озды, 坐化 ғайып болды, 过去了 өтіп кетті, 不在了 жоқ болды, 永眠 мәңгілік ұйқыға кету, 断气 демі үзілді, 归西 батысқа оралу, 归天 көкке қайтып оралу, 谢世 дүниеге алғыс айту, 升天 аспанға ұшып кету, 安息 жаны жай табу, 转世 дүние алмастыру, 归真 шын өмірге қайтып оралуды, 羽化 ғайып болу, 离开了 айрылды, 与世长辞 дүниемен мәңгіге қоштасу, 心脏停止了跳动 жүрегінің соғуы тоқтады. т.б. Қытай халқы 死 (“өлді”) деген атты айтуды мүлде ұнатпайды. Қандай да болсын жақсылықтың алдында, әсіресе, жаңа жылды қарсы алу сәтінде, келін түсіріп, қыз ұзатқанда, үй салып жатқанда немесе жол жүргенде, жарыстарға қатысқанда, өте бір маңызды, қуанышты сәттерде өлім туралы кімнің болса да ауызынан шығып кетпеуінен барынша сақтанады. Керісінше сондай жақсылықтардың тұсында қақпаға, есік-терезеге “喜шаттық, 福 бақыт, 运 сәттілік, 富 байлық” деген сөздерді жазып, іліп қояды. Бұл сөздер аталған жақсылықтарды шақырады деп сенеді [8, 44-б.].

Қытай ауыз әдебиетінде сақталған өлімді естірту және көңіл айту үшін қолданылатын эвфемизмдерге негізделген ескі нұсқалардың кейбір үлгілері төмендегідей:

Таң дәуірінің ақыны 崔颢 Цуй Хао өзінің “黄鹤楼” атты поэмасында:

“昔人已乘黄鹤去, (Ол кетті қыранға мініп,)

此地空余黄鹤楼。(Бұл жерде бос қалды мұнара.)

黄鹤一去不复返, (Қыран кетті қайта айланып келмеске,)

白云千载空悠悠……”(Жылдар бойы бұлттар ғана қалқыған.)

Қытайдың әлемге танымал болған төрт шығармаларының бірі 《红楼梦》 (“Қызыл сарай түсі”) 第十三回: “人已辞世, 哭也无益。Өтер адам өтті бұл өмірден, жылағаннан не пайда [11, 154-б.].

Қазіргі таңда жиі қолданылатын нұсқалар, “慈母仙世, 驾鹤西去, 临终子女在身旁, 伯母欣慰安详坦然而去, 享年 89 岁。上苍绝不会亏待这样的好人, 坚信伯母的灵魂必定进入神圣的天堂并得到永远的安息, 伯母一路走好”。 (“Анам озды өмірден, қыранмен кетті батыстағы жұмаққа. Көз жұмар алдында,

балалары қасында. Сексен тоғыз жасында, армансыз кетті соңғы сапарына. Тәңір жарылқасын жақсы адамға, жаны болсын жанатта. Соңғы сапары сәтті болсын !”). 节哀顺变! (Қаза қайырлы болсын!) [9, 63 б.].

Осы қысқа үзіндіден қытай халқының ырым-салттарына байланысты тыйымдар қазақ халқы мен ағылшындардың тыйымдарымен, ырымдарымен өте ұқсас екендігін аңғару қиын емес. Жоғарыда айтып кеткеніміздей, қазақ халқы да “өлім, ауру, мола.” т.б. деген секілді сөздерді барынша ауыздан шықпауына көңіл бөледі. Олардың орнына “қайтыс болу, денсаулығы болыңқырамау” деген эвфемизмдерді қолданады. Сөйтіп, “жақсы сөз жарым - ырыс” деп, ылғи да жақсы сөз айтуға тырысады [18, 73 б.].

Сонымен қатар қытай халқы ежелден бері “4” деген саннан барынша қашып, мүлде аулақ жүруді қалайды. Тіпті қазіргі салынып жатқан кейбір таңдаулы, жайлы үйлерде “№4” немесе “№44” пәтер жоқ. Ал жалпы ондай үйлердегі пәтерлер қымбат болғанымен, төртінші қабаттың бағасы барынша арзан болады. Ұялы телефон нөмірінде де, машина нөмірінде де “4” деген цифр араласқан болса, оларға қатысты компаниялар тарапынан түрлі жеңілдіктер жасалады. Ілгеріректе “4” жасқа толған балаларын да “4 жаста” демей, “5-ке таяп қалды” деп айту дәстүрі болған. Ал той-томалақ, үлкен қуаныш үстінде, жаңа жылды қарсы алу кешінде “төрт” деген сөз мүлде айтылмайды. Бұның себебі қытай тіліндегі “төрт” 四 sì деген сөздің “өлім” дегенді білдіретін 死 sǐ’ деген сөзбен үндестігінде жатыр [18, 71 б.].

Мақаланың мазмұнын қорытындылай келе, қарастырылған үш тілде де өлім концептісі адам болмысының маңызды ұғымдарына жатады да, тіл және мәдениет арасындағы қарым-қатынастардың негізгі тасымалдаушылары болатын түрлі салт-дәстүрлер арқылы әмбебап шындық және этнолингвистикалық шындықты нақты қабылдау жолдарын зерттейтін этно-лингвомәдениеттану саласына қарайды. Осы зерттеудің бір қыры түрлі халықтардың менталитеті мен этникалық ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі. Генетикалық байланысы жоқ, туыстығы алшақ тілдердің материалдары бойынша талдау жасап, тұжырымдамалар түюге болады.

Осының бір түсіндірмесі ретінде қарастырылып отырған концептің семантикалық кеңістігін құрайтын сөздердің тамыры

алысқа кететін көне ұғымдар екендігінде дау жоқ. Осы орайда француз философы Л. Леви-Брюльдің адамзат дамуының алғашқы сатыларында жеке тәжірибе емес, ұжымдық идеялар басымдырақ болғанын айтып кеткенін еске алуға болады. Л. Леви-Брюльдің ойынша ұжымдық түсініктер ретінде адамдардың өз өмір тәжірибесінің барысында қалыптасқан тұжырымдар ғана емес, индивидке қоғамдық орта, тәлім-тәрбие, әдет пен ғұрыптар арқылы сіңген идеялар қарастырылады. Шындығында да үш тілде де өлім концептісінде Құдайға немесе әлдебір Абсолютке мойынсұну басым. Яғни шындық құбылыстары таза күйінде емес, тұтас бір көңіл күй кешені мен құпия күштермен байланыстырылғанына орай, табу мен эвфемизмдерде өлімнің мәні мен мәнісі түсірінделмейді. Ал әр халықтың өлім туралы ойларын оның әлемінің тілдік бейнесінен қорытындылауға болады [19].

Өлім концептісі танымал философиялық дәрістерде өтпелі және мәңгілік ұғымдарды біріктіреді. Ислам дүниетанымы бойынша адамзат ғұмыры бұл дүниелік және о дүниелік болып екіге бөлінеді. Бұл дүниелік өмірді алдамшы фәнилік тіршілік дейді.

Өлім тақырыбы психологиялық-физикалық дуализмге бағынған батыс философиялық ойына тән (Сократ, Платон) адамның трансценденттік және имманентті нақты өмірінен тұрады [19].

Қытайдың байырғы діні Даусизымді уағыздаушы Лаузы мен Жуанзы керісінше өмірді тамаша ғажайып бір дүние деп қарастырған [8, 44 б.]. Ежелгі Қытай ойшылы Жао Цзы: *“Ажал келгенде тіршілік күші формадан бөлінеді және олардың әрқайсысы өзінің бастапқы (қалпына) қайтып оралады. Міне, сондықтан (өлген адамның жаны) гуй деп аталады. Гуй қайтып оралуды, өзінің шынайы үйіне қайта оралуды білдіреді. Жан өз төріне ауысқанда, ал тән өз тегіне қайта оралған жағдайда мен қалай өмір сүре аламын?”* – деп жазады [15, 122-б.].

Сонымен, өлім концептісі адам санасында құрылған сәттен бастап қоғамдық санаға әсері зор, барлық адамзат мәдениетінің жетекші философиялық ұғымдарының бірі болып табылады. Ол адамзат мәдениеті мен философия дамуына ықпалын жалғастыруда деп айтсақ артық болмайды.

Аталмыш концепт әр тілдің мәдениетінің, дінінің өзіндік ерекшелігін көрсете отырып, олардың ортақ белгілерін де айқындай түседі.

1. Өлім концептісі үш тілде де етістікпен беріледі, яғни өлім мен өмір осы жерде және басқа жерде орын ала алады деген дуалистік ойға сай: *dүниеден көшті*, келмеске кетті, *joined to his fathers* (бабаларына қосылды), *gone to the land of Heart's Desire* (жүрегі қалаған жерге кетті), *entered the marble orchard* (мәрмәр баққа енді), 归西 батысқа оралу, 归真 шын өмірге қайтып оралу.

2. Үш тілде де өлім көп жақты құбылыс:

- физикалық ұғым, яғни адамзаттың өмір сүру кеңістігі уақытының шегі: *ұша барды* (қаз.), *launched into eternity* (мәңгілікке аттанды) (ағылшын), 羽化 ғайып болды, 升天 аспанға ұшып кету, (қытай);

- биологиялық ұғым, яғни тіршілік қуатының тоқтауы: *онат болды*, *демі тоқтау*, *ыстық демі тоқтады* (қаз.), *breathed his last* (соңғы демін алды), *gone to his last sleep* (соңғы ұйқыға кетті) (ағылшын), 心脏停止了跳动 жүрегінің соғуы тоқтады, (қытай);

- әлеуметтік ұғым: *көз жазып қалу*, *дүниеден көшу* (қаз.), *he has left a vacant chair* (орындығын бос қалдырды) (ағылшын), 与世长辞 дүниемен мәңгіге қоштасу (қытай);

- діни-философиялық ұғым, яғни рухтың өз бастапқы орынына ауысуы: *Бәріміз баратын жерге кетті*, *иесі өзі әкетті*, *ажал -- бір алланың қақпаны* (қаз.) *Released from the burden of the weary world* (жалықтыратын жалғанның ауыртпашылығынан босады), *joined to his fathers* (бабаларына қосылды), *climbed the golden stair* (алтын баспалдаққа көтерілді), *entered the marble orchard* (мәрмәр баққа енді) (ағылшын), 成仙 пері болу, 去见上帝了 құдайға кездескелі кету (қытай).

Қазақ, ағылшын және қытай халықтарының тілдеріндегі өлімге байланысты табу мен эвфемизмдерді көптеген ғалымдар зерттеп, әр түрлі пікір айтылып, тұжырымдамалар жасаған. Алайда туыстығы алшақ осы үш тілдегі өлімге байланысты табу мен эвфемизмдердің өзіне тән ерекшеліктері мен ұқсастықтары әлі де болса байырғы мәселелерді жаңаша түсіндіре бастаған когнитивтік лингвистика тұрғысынан жан жақты зерттеуді талап етеді. Когнитивистикада адами когницияға басты мән беріледі, ол тек бакылауға алынған іс-әрекет деңгейінде зерттеліп қоймай, оның менталды (ішкі кабылдау, жүйесі), адамның когнитивтік әлемі, тілдің белсенділік

әрекетімен ілгерілеп отыратын мінез құлқы мен іс әрекеті бойынша зерттеліп, қатар қаралады.

Когнитивтік ғылымдар бойынша тіл мен таным арақатысын сипаттайтын ұғымдар белгілі бір құрылымға түседі. Осымен байланысты танымдық деңгейге қатысты қазірде жиі айтылатын “концептуалдық ғылым” шындықты ұғынудың негізгі тәсілі болып табылады. Дүниетанымының құрылысы негіздерін анықтауға бағытталған тілдік әлемнің когнитивті модельдері дүниедегі заттар мен құбылыстардың жер шарын мекендейтін адамдарға ортақ болуымен қатар, әр халық сол заттар мен құбылыстарды өз мәдениетіне, танымына, болмысына қарай ыңғайлап, өзінің таным – түсінігінің деңгейі мен тану мүмкіндігіне сәйкес модельдейді. Біздің өлім концептісін зерттеуіміз осы бағытта дамымақ.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Хасенов Ә. Тіл білімі. – Алматы : Санат, 2003. – 416 б.
- [2] Болғанбаев Ә., Қалиев Ғ. Қазіргі қазақ тілі лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы, 2003. – 120 б.
- [3] Ахметов Ә. Түркі өркениеті// Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер. – Алматы: Арыс, 2009. – 270 б.
- [4] Сағындықұлы Б.Қазақ тілінің тарихы. Жаңа курс. Лекциялар. – Алматы, 2011.
- [5] Keyes, Ralph. Under the Weather and in the Ground // Euphemism: Our Love Affair with Euphemisms. - New York: Little, Brown and Co, 2010. – P.124-147.
- [6] Euphemisms: Define Euphemism at Dictionary.com. – Режим доступа URL:[http:// dictionary.refrence.com/browse/euphemism](http://dictionary.reference.com/browse/euphemism) (accessed March1, 2011). – (датаобращения 22.2.2016).
- [7] 康家龙.语言的艺术[M]. 北京: 海潮出版社, 2003. – P.302.
- [8] 李悦娥. 话语分析[M]. 上海: 上海外语教育出版社, 2002. – P.44.
- [9] 胡文仲. 跨越文化的屏障[M]. 北京: 北京教学与研究出版社, 2004 年. – P.63.
- [10] 张莹. 汉英禁忌语的文化对比分析[J]. 继续教育研究, 2004 Z.第5 期, - P.2.
- [11] 彭增安. 语用修辞文化[M]. 上海: 学林出版社.1998. - P.154.
- [12] “Қыз жібек” жыры. – Алматы, 2003. – 191 б.
- [13] Есенберлин І. Көшпенділер. – Алматы, 2002. – 390 б.
- [14] Матыжанов К. Сөзбен сомдалған құлпытас: жоқтау //Ақиқат. – 2005. – 25-90 бб.
- [15] Раев Д. Қазақ шешендігі философиясы. – Алматы: Қарасай, 2011.
- [16] Нурмаганбетов Ә. Түрікменстандағы қазақ говору: канд. дисс. Қолжазбасы. – Алматы, 1965. – 127 бб.
- [17] Pound L. American Euphemisms for Dying, Death, and Burial // American Speech. – 1936. - Vol. XI, Number 3. –P. 195-202.

[18] ӘбиденқызыА. Қытай және қазақ тілдеріндегі тыйым сөздердің лингвомәдени ерекшеліктері. – Астана, 2014. – 73б.

[19] Фролов И.Т. О жизни, смерти и бессмертии//Вопросы философии. – 1983.- №1.– С.83-94.

REFERENCES

- [1] Khasenov Ә. Til bilimi. Almaty: Sanat, 2003. 416 b.[in Kaz.].
- [2] Bolğanbayev Ә., Kaliyev Ğ. Kazirgi kazak tili leksikologiyasy men frazeologiyasy. Almaty, 2003. 120 b. [in Kaz.].
- [3] Akhmetov Ә. Turki orkeniyeti. In: Turki tildrindegi tabu men evfemizmdер. Almaty: Arys, 2009. 270 b. [in Kaz.].
- [4] Sagundukulu B. Kazak tilinin tarikhy. Zhana kurs. Lektsiyalar. Almaty, 2011 [in Kaz.].
- [5] Keyes, Ralph. Under the Weather and in the Ground//Euphemania: Our Love Affair with Euphemisms. New York: Little, Brown and Co, 2010. P.124-147.
- [6] Euphemisms: Define Euphemism at Dictionary.com. Rezhim dostupa URL: [http:// dictionary.refrence.com/browse/euphemism](http://dictionary.reference.com/browse/euphemism) (accessed March1, 2011), data obrashcheniya 22.2.2016.
- [7] 康家龙. 语言的艺术[M]. 北京: 海潮出版社, 2003.P.302 [in Chin.].
- [8] 李悦娥. 话语分析[M]. 上海: 上海外语教育出版社, 2002. -P.44 [in Chin.].
- [9] 胡文仲. 跨越文化的屏障[M]. 北京: 北京教学与研究出版社, 2004年. P.63 [in Chin.].
- [10] 张莹. 汉英禁忌语的文化对比分析[J]. 继续教育研究, 2004年.第5期, P.2 [in Chin.].
- [11] 彭增安. 语用修辞文化[M]. 上海: 学林出版社. 1998. P.154 [in Chin.].
- [12] “Kyz zhibek” zhyry. Almaty, 2003. 191 b. [in Kaz.].
- [13] Yesenberlin I. Koshpendiler. Almaty, 2002. 390 b. [in Kaz.].
- [14] Matyzhanov K. Sozben somdalğan kulputas: zhoktau. *Akikat*, 2005. 25-90 bb. [in Kaz.].
- [15] Rayev D. Kazak sheshendigi filosofiyasy. Almaty: Karasay, 2011 [in Kaz.].
- [16] Nurmaganbetov A. Tyrikmenstandagy kazak govory: kand. diss. kolzhazbasy. Almaty, 1965. 127 bb.[in Kaz.].
- [17] Pound L. American Euphemisms for Dying, Death, and Burial.*American Speech*, 1936, Vol. XI, Number 3. P. 195-202.
- [18] Abidenkyzy A. Kytay zhane kazak tilderindegi tyym sozderdin lingvomadeni yerekshelikteri. Astana, 2014. 73 b.[in Kaz.].
- [19] Frolov I.T. O zhizni, smerti i bessmertii. *Voprosy filosofii*, 1983, №1. S.79-95 [in Russ.].

**ПУТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ТАБУ И ЭВФЕМИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ
СО СМЕРТЬЮ, НА МАТЕРИАЛЕ КАЗАХСКОГО, АНГЛИЙСКОГО И
КИТАЙСКОГО ЯЗЫКОВ**

Дуйсекова К.К.,

д.ф.н., профессор, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,
Астана, Казахстан

Танеш Б.Л.,

магистрант, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,
Астана, Казахстан

Ключевые слова: табу, эвфемизм, смерть, язык, культура

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются пути исследований табу и эвфемизмов “смерти”, являющихся одним из наиболее важных вопросов в языке и культуре. Опираясь на фактические материалы казахского, английского и китайского языков с помощью сравнительно-сопоставительного метода рассматриваются пути дальнейшего установления их подобий и отличий.

Статья поступила 11.03.2016 г.

4 Бөлім
ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕМЕЛЕР

Раздел 4
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ
ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Section 4
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACHING

THE FORMATION OF LINGUO-CULTURE COMPETENCE IS KEY TO THE
CORRECT DEVELOPMENT OF SPEECH

Almetova A.A.,
Doctor of pedagogical science, prof. of Kazakh philology,
KazUIR & WL named after Ablai khan

Keywords: competence, lingvocultural competence, mnema, mnema theory, engrams and interpretation.

Abstract. Linguacultural competence, which directly relates to certain language community, is a conceptually critical instrument for mastering any language. In other words, it is a interrelation or successful interweaving of word statements. Linguacultural competence consists of three directions that are analyzed in this paper.

ӘӘЖ 81-13

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ - ТІЛДІ ДҰРЫС МЕНҒЕРУ КЕПІЛІ

Әлметова Ә.С.,
п.ғ.д., профессор, Абылай хан ағындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: құзыреттілік, лингвомәдениеттанулық құзыреттілік, мнema, мнema теориясы, энграмм, интерпретациялау.

Аңдатпа. Құзыреттілік ұғымының мағынасы бірнеше ұсақ мәселелердің жиынтығы сияқты әсер қалдырады. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік белгілі

бір тілдік әлеуметтік қоғамға жататын осы ұсақ мәселелердің басын қосады, сөйтіп, көптеген сөз қолданыстарының өзара ыңғайласуы және бірімен-бірі келісуі сияқты түсініледі. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік оны шешуде маңызды болып саналатын үш бағыттан тұрады. Мақалада осы мәселелер егжей-тегжейлі талданады.

Мәдениетаралық қатысымның жүзеге асуында лингвомәдениеттанулық құзыреттіліктің орны айрықша. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілікке қол жеткізу оны шешуде маңызды болып саналатын үш бағыттан тұрады. Және бұл үш бағыт кез келген адамның лингвомәдениеттанулық құзыреттілігінің қалыптасуындағы шешуші факторлар қатарына да жатады.

1. Лингвокультуремаларды жеке тұлғаның түсініп қолдануынан бастап әлеуметтік маңызы бар мәселе ретіндегі лингвомәдениеттанулық құзыреттілікке қол жеткізу немесе айтушы мен тыңдаушыда лингвомәдениеттанулық білімнің толық көрінуі;

2. Жекелеген лингвокультуремаларды жаттап алу арқылы емес, оның құрылымын интерпретациялауға жүйелі функционалды тұрғыдан келуі;

3. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік құрылымына танымдық тұрғыдан талдау жасай алуы;

Енді осылардың әрқайсысына жеке-жеке тоқталып көрейік.

Жалпы құзыреттілік ұғымының мағынасы бірнеше ұсақ мәселелердің жиынтығы сияқты. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік белгілі бір тілдік әлеуметтік қоғамға жататын осы ұсақ мәселелердің басын қосатын, көптеген сөз қолданыстарының өзара ыңғайласуы, бірімен-бірі келісуі сияқты түсініледі. Лингвомәдениеттанулық құзыреттіліктің осы қасиетіне қатысты Г.Пауль былай деп жазған екен: “Подлинным объектом языкового исследования является совокупность проявлений речевой деятельности всех относящихся к данной языковой общности индивидов в их взаимодействии” [1, 68 б.]. Жеке тұлға қоғамның кішкене бөлшегі болып саналады. Әрбір жеке тұлғада лингвомәдениеттанулық білім мен ұғымдардың қалыптасуының психологиялық үрдісі қатар жүреді. Бұл туралы да Г. Пауль: “Всякое чисто психическое взаимодействие совершается в недрах души индивидуума”, – дейді [1, 71 б.]. Жеке тұлғаның мәдени лингвистикалық түсінігі қаншалықты жеке болғанына қарамастан сол мәдени қоғамның өкілдері қабылдаған ортақ мәселелердің де ықпалын сезеді.

Жеке тұлғаға айрықша мән берілуі де жайдан-жай емес. Себебі бұдан әрбір адамның психикасындағы мәдениеттің көрінісі аңғарылады. Бір

кезде тілші-ғалымдар қанша жеке тұлға болса, сонша диалект болады деп санаған екен. Бұл пікірге дау айтқан ғалымдар қатары да баршылық. Олар бұл пікірді тілдің әлеуметтік сипатын толық ашпай берілген пікір деп қарайтындарын жасырмайды. Ал тілдің әлеуметтік сипаты – тілдің адамда, белгілі бір ұжымда өмір сүруінің де көрінісі. Бұл туралы И.А. Бодуэн де Куртене: “Язык существует только в индивидуальных мозгах, только в душах, только в психике индивидов или особей составляющих данное языковое общество. Язык племенной и национальный является чистой отвлеченностью, обобщающей конструкцией, созданной из целого ряда реально существующих индивидуальных языков. Такой племенной и национальный язык состоит из суммы ассоциаций языковых представлений с представлениями внеязыковыми ассоциаций, свойственных индивидам, и в отвлеченном, абстрактном смысле, в виде среднего вывода, также народами и племенами” [2, 252-б.].

Ғалымдар И.А. Бодуэн де Куртенең осы тұжырымы лингвомәдениеттанулық талдау әдістемесінің негізіне қалануы мүмкін дегенді айтады. Себебі оның берген айқындамасы мәдениет пен тілді сақтау мен қалыптастыру механизмдеріне сәйкес келеді. Лингвокультуремалар арқылы көрінетін нақты тілдік ұғымдардан лингвомәдениеттанулық құзыреттіліктің құрылымдық сипатына қарай талдау жасағанда осы жолдың мәдени мағынаны тереңірек түсіндіретініне көз жеткізуге болады. Бұл тұста Н.А. Рубакиннің мнема теориясы назар аудартпай қоймайды. Ол былай деп жазады: “Этот термин, обнимающий собою процессы получения, сохранения и оживания раздражений, впервые был введен в науку знаменитым немецким биологом дарвинистом, профессором Рихардом Семоном в начале этого столетия в его замечательных трудах “Die Mneme” және “Die mnemischen Empfindungen” [3, 52 б.].

Енді бір ғалымдар: “И.П. Павловтың шартты рефлекстері сияқты мнема психикалық ойлау мазмұнын зерттеудің басты объектісі болып саналады”, деген де пікір айтады [4, 56-б.]. Мұның мәнісі жеке тұлғаға әсер ететін сыртқы өзгерістер оның психикасына энграмм түрінде жазылып қалады. Энграмм орыс тіліне “жазу” деп аударылады екен. Осындай энграмм жазулардың жиынтығы мнеманы құрайды. Е.Н. Ильин редакциясымен шыққан “Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде” мнема туралы: “Совокупность правил и приемов, облегчающих запоминание нужных сведений, фактов при помощи создания искусственных ассоциаций”, – деп жазылған [5, 268 б.]. Яғни,

басқа лингвомәдениеттанулық қоғамда өмір сүріп жатқан адам өзіне беймәлім, бейтаныс ұғымдар мен түсініктерді, басқаша айтқанда лингвокультуремаларды өзінің санасына жазып алады. Оларды әр адам өзіне белгілі бір заттармен салыстыру, ұқсастықтары арқылы есте ұстау тәсілімен жадында сақтауға тырысады. Алғашында жасырын түрде кіргендей болған түсініктер біртіндеп оның басында оянып, қозғалысқа түсіп, санасына дендеп енеді. Осылайша, адам сүріп жатқан ортаның әрі күрделі, әрі әртүрлі әсері оның санасында өзара байланысқан әртүрлі энграммдар кешені түрінде көрініс табады. Сөз энграммдарды оятуға қабылетті сигналдар тәрізді. Ең басында пайда болған энграммдардан басқа мнематикалық энграммдар да бар. Олар адам санасына дайын энграммдардың көмегімен кіріп, әртүрлі ассоциациялар арқылы қайта топтасып, қайта құрылып, сол арқылы санада белгілі бір түсініктің пайда болуына ықпал етеді. Бұлардың мысалына белгілі бір мәдени объект, көпке белгілі құндылық т.б. жатқызуға болады. Мысалы, Тәуелсіздік Монументіне байланысты мына үзіндіні алайық: “Тәуелсіздік Монументі Республика алаңын көркейтіп тұрған қайталанбас туындылардың бірі болып табылады. Ол Шота Уалихановтың бастауымен салынған. Оңтүстік Астананың көгімен шектесіп тұрған Ұлы алтын адам қанатты жолбарысты бағындырып тұрғандай. Ал айналасында орналасқан туындылар қазақ халқының тарихын көз алдына елестетеді. Тәуелсіздік монументінің екі қапталын айнала қазақ халқының тарихи өткен өмір белестерінен сыр шертетін шағын архитектуралық-мүсіндемелік бедерлі бейнелер орналасқан. Атап айтқанда, сонау сақтар дәуірінен тәуелсіздіктің жариялануына дейінгі тарихи кезеңдерді: Томирис заманынан бастап әл-Фараби, қазақ хандығының құрылуы, Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама, жоңғар шапқыншылығына қарсы күрес, қазақ пен орыс халқы арасындағы байланыстар, ұлт-азаттық қозғалыстары, 2-дүниежүзілік соғыс, Желтоқсан оқиғасы мен Тәуелсіздіктің жариялануын көрсететін ұтымды шешім тапқан көрініс-суреттер орналасып, әрі олар бір-бірімен жымдаса жалғасып, көркем жарасым тапқан” [6]. Бұл үзіндіде “Тәуелсіздік, Шота Уалиханов, Ұлы алтын адам, қанатты жолбарыс, Томирис, әл-Фараби, Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама, жоңғар шапқыншылығы, ұлт-азаттық қозғалыс, екінші дүниежүзілік соғыс, Желтоқсан көтерілісі” сияқты лингвокультуремалар бар. Қазақ еліне келіп оқып жатқан шетелдік студенттер басқа лингвомәдениеттанулық қоғамда өмір сүріп жатқан адам болып табылады. Олар көшеде жүргенде көрген заттарына, соның арасында

ескерткіштерге де назар аударады. Өздеріне беймәлім, бейтаныс ұғымдар мен түсініктерді, басқаша айтқанда лингвокультуремаларды өзінің санасында қалдыруға тырысады. Санада қалдыру әр адамда әр түрлі жүреді. Біреу өзіне белгілі бір заттармен салыстыру арқылы, енді біреу ұқсастықтары арқылы есте ұстауға тырысады. Мұны лингвомәдениеттануда энграммдар кешені дейді. Студент ескерткішке қызығушылық танытса, оны есінде қалдырғысы келсе, оның кейбір белгілерін, не ескерткіште бейнеленген заттардың атын өзінің санасына жазып алуға тырысады. Мұны энграмм дейді. Және сол сәтте жазып алуға тырысқан энграммға ұқсас өз еліндегі бір затты, не осы елдегі әлдебір затты, не сөзді есінде қалдыруға тырысады. Санасына жазып алуға тырысқан энграммдарды өзінің есінде қалдыруға тырысқан ұқсас затпен салыстыру арқылы сақтағысы келсе, сол заттың аты ойына келеді де, оның санасындағы энграммды оятады. Осылайша, ойындағы сөз санадағы энграммдарды оятуға қабылетті сигналдар ролін атқарады екен. Сондықтан бұл әдісті өзге тілді адам үшін тіл үйренудің, сол тілге тән қалтарыстарды дұрыс түсініп есте сақтаудың, ең соңында лингвомәдениеттанулық құзыреттілікті қалыптастырудың өте тиімді жолының бірі деп санауға болады. Сонымен бірге мнеманың лингвомәдениеттанулық құзыреттілікті қалыптастыруға ықпалы, тілдік бірліктердің мағынасына сәйкес ақпараттың прагматикалық құрамда топтаса отырып, нақты мәдени мағынаны беруші ролін атқаратындығында. Лингвомәдениеттану үшін маңыздысы-мағынаның кез келген нақты мәдениетті иеленуші жеке тұлға ғана қолданатын шектеулі деңгейде интерпретациялануы емес, лингвомәдениеттанулық құзыреттілікті толық көрсете алатын әлеуметтік-мәдени мнемаларды интерпретациялауға дейін көтеріле алатындығы. Басқаша айтқанда, лингвокультуреманы жеке пайдаланудан гөрі оның жалпылануына айтушы мен тыңдаушыға бірдей түсінікті болып кеңеюіне қол жеткізу керек. Мнema теориясы жеке адамға да, белгілі бір ұжымға да, олардың өзара қарым-қатынасына да тән болып келеді. Сондықтан мнемалар туралы оқып-білу лингвомәдениеттанулық жүйені ғылыми тұрғыдан үйренуге негіз қалайды. Мұндай көзқарас тіл мен мәдениет сияқты құбылыстарды тұтастықта қарауға мүмкіндік береді. Мұндағы жалпылық жекеліктен шығады: адамдар арасындағы өзара әрекеттесу мен байланыс әр адамда болатын жеке мнемаларды өзінше түсініп, санасында өзінше қалдыруына негізделі отырып, ұлттық тұлға ұғымын туғызады. Яғни, әр қоғамға тән лингвомәдениеттанулық мнемаларды қалыптастырады. Әрбір жеке тұлғаның мнемаларды

өзінің өзге мәдениеттегі өзгерісті көруі мен түйсінуі деңгейінде қабылдауы лингвомәдениеттанулық құзыреттілік ұғымына алып келеді. Осылайша, әлеуметтік лингвомәдениеттанулық құзыреттілік жеке тұлғалардан жинақталған ұлттық-мәдени нормаларды қорыту мен олардан бір ортақ ұлттық ерекшелікті табу арқылы жасалады.

Мнема теориясы тұрғысынан мәдениет пен тіл ұғымын интерпретациялау лингвомәдениеттанулық ақпараттарды жинақтау мен берудің тарихи жағдайларына, бір әлеуметтік ұжымнан екіншісіне өтуге, ұжымнан жеке адамға, ұлттың бір ұлттан екінші ұлтқа өтуіне байланысты объективті түрде зерттеуді керек етеді. Екінші лингвомәдениеттанулық құзыреттіліктің маңызды жағы – оның құрылымын функциональды түрде интерпретациялаудың қажеттігі. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік тілдік бірліктердің парадигматикалық жүйесін ғана емес, сонымен бірге оған тән функцияларды да ашып көрсете алады. Оның бұл ерекшелігі – сөз мағынасын теориялық жақтан интерпретациялауда ғана емес, лингвомәдениеттануды өзінше пән ретінде оқытуда, оның әдістемелік негізін қалыптастыруда өте маңызды. Бұл тұста ұсынылған лингвокультуреманың жай ғана тілдік бірлік емес, сол мәтіннің ішіне кіріге отырып, оның мағынасын қалыптастыруға өзіндік үлес қоса алатын және осы қасиеті арқылы өзін де көрсетіп, ұсынып тұрғандай әсер қалдыратынын айтуымыз керек. Лингвокультуремаға осы тұрғыдан қарағанда ол мәтін мен ондағы жүйелілік, дедукция мен индукция бір-бірімен тығыз байланысқан біртұтас нәрсенің екі жағы сияқты түсініледі. Кез келген лингвокультуреманы естігенде оның екі мағынасы қатар елестейтін сияқты. Біріншісі – синтагматикалық мағынасы немесе функциональдық аспектісі. Екіншісі – сөздің тіл бірлігінің сыртындағы мағынасы. Ол – сол аталған лингвокультуремаға қатысты оны қалай пайдалануға, қолдануға болатыны жөніндегі адамның білімі. Мысалы, “қазы” сөзін естігенде оның қазақ дастарқанының сәні, қазақтың басты асы, ас төресі – бір сөзбен айтқанда, тамақтың аты екендігі ғана ойға оралмайды, сонымен бірге оның қалай жасалатыны да, қалай пісірілетіні де көзімізге елестейді. Мұндайда лингвомәдениеттанулық синтагманың әртүрлі мәдениеттегі айырмашылығы да әртүрлі деңгейде көріне бастайды. Мысалы, қазақ тіліндегі “саусақ бұғу” дейтін синтагма өзінің құрамы жағынан да, беретін мағынасы жағынан да әлемнің көптеген тілдерімен ұқсас келуі мүмкін. Алайда әр елдегі тіл мен мәдениеттің өзіндік ерекшеліктеріне қарай, қандай да бір нақты лингвокультуреманың сол елдегі нақты

беретін мағынасына қарай өзіндік айырмашылығы бар мазмұнмен толыға отырып, әр елде әртүрлі интерпретациялануы мүмкін. Жоғарыда ұсынылған мысалды қазақ тілінде “саусақ бұғу” десек, орыс тілінде “загибая пальцы”, дейді. Ал француз тілінде “compter sur ses boigts” дейді екен, орыс тіліне аударғандағы мағынасы “разгибая пальцы” екен. Бұл – тілдік бірліктер тұрғысынан қарастырғандағы (сөз саны, сөз құрамы) көрсеткіш. Ал ішкі мағынасы тұрғысынан келгенде орыс тіліндегі “загибая пальцы”, “отгибая пальцы” және “разгибая пальцы” үш түрлі мағына береді. Бұл – тіркестерді орыс тілінің өз заңдылығына, ішкі иірімдеріне қарай қалай интерпретациялайтыны – өзінше мәселе. Ал қазақ тілінде “саусақ бұғу” лингвокультуремасын былайша талдауға болады: *Әуелі тура мағынасы – кәдімгі саусағымызды ішіне қарай бүгіп санайтынымыз, санауға қатысты. Екіншісі – ауыспалы мағынасы. Мысалы. “Оған сенуге болмайды. Себебі бір саусағы бұғулі адам” деген мысалды алайық. Мағынасын интерпретациялайтын болсақ, “шынын айтпайтын, ешкімге ашылмайтын адам және жай ғана тұйық емес, ішкі ойы таза емес, біреуге зиянын тигізіп жүретін адам” дегенге саяды. Бұдан шығатын қорытынды – лингвомәдениеттанулық құзыреттілік – екі жағы бар жүйе ғана емес, екі жағы бірге әрекет ететін, бірге түсінілетін, тілдік маңызы мен мәдени мағынасы қатар, бірге ұғынылатын функциональдық модель немесе синтагма. Бұл дегеніміз лингвокультуремалардағы белгілер жүйесі мәтіндерде үлгі түрінде ұсынылған мәдениетке қатысты нақты білім жүйесін ашып көрсетуі тиіс дегенге саяды. Мұндай білімде әлемнің тілдік бейнесі әлемнің лингвомәдениеттанулық бейнесіне дейін тереңдей алады. Яғни, лингвомәдениеттанулық құзыреттілік те осы жолмен қалыптасуға мүмкіндік алады.*

Лингвомәдениеттанулық әлем бейнесін ғалымдар лингвистикалық және мәдениеттанулық құзыреттіліктердің жиынтығы деп қарастырады. Тілдік және лингвомәдениеттанулық әлем бейнесі тіл мен ойлаудың диалектикалық байланысына иек арта отырып, өзара ықпалдастықта өмір сүреді. Алайда олардың бір-бірінен айырмашылығы да, өзіндік ерекшеліктері де жоқ емес. Лингвомәдениеттанулық құзыреттілік тілдің сыртқы формасын алғанымен, мағынасы жағынан өте терең. Ол – белгілі бір ұлт тілінде жинақталған мәдениет туралы білімдер жүйесі. Сондықтан тілдік білім мен әртүрлі айтылыстар тілдің сыртындағы мағынасының ашылуын талап етеді. Мұны В.В. Воробьев: “Лингвокультурологическая компетенция, детермированная миром культуры и оформленная языковым полем, может быть

представлена как действующая функциональная модель”, – десе [7, 92-б.], У. Эко: “Лингвокультурологическая компетенция культурой как коммуникацией”, – дейді [8, 29 б.].

Демек, лингвокультурема өз бойына тілдік те мәдениеттанулық та мағынаны жинақтаған бірлік деуге болады. Оған жасалатын лингвистикалық талдау толық болуы үшін талдау танымдық мәселелерді де қамтуы тиіс. Танымдық талдауда лингвокультуреманы жан-жақты талдау нәтижесінде көрінетін білім басты назарда тұрады. Мұны Е.Г. Беляевская былайша түсіндіреді: “Лингвокультурема как своеобразная “упаковка” знаний (включая знания о мире и знания о языковой системе) и мыслительного содержания, передаваемого в процессе коммуникации” [9, 48 б.].

Лингвокультуреманы талдауға танымдық тұрғыдан келуді белгілі бір әрекеттің үлгілерінен фрагменттер түрінде ұсыну керек. Фрагменттер ретінде типтік жағдаяттардағы сценарий түріндегі фреймдер шығады. Мұны көптеген осы сала мамандары пікірі растайды. Мысалы, жоғарыда пікірін келтірген Е.Г. Беляевская: “Обращение к фреймам предполагает рассмотрение всего комплекса знаний об объекте или ситуации, существующего в данный исторический период в данном социуме. Этот принцип обеспечивает более “энциклопедический” подход. Чем это принято в традиционной лексикологии, и показывает, что лексикон тесно связан с общими знаниями человека и неотделим от них”, – дейді [9, 24 б.].

Лингвокультуремаға бұлай қарау оларды әрқайсысының өз ерекшелігі бар шағын фреймдер, мәдениет туралы бірнеше ұсақ бөліктерге бөлінген білімдер блогы деп түсінуді ұсынады. Шағын фреймдердің құрылымы белгілі бір тілдік бірліктерге сәйкес келе отырып, өзіндік лексикалық мағынасы бар шағын мазмұнды иеленеді. Олардың қатарына типтік жағдаяттардағы фрейм-сценарийлерді жатқызуға болады. Мысалы, тілімізде **“жер ұйық іздеу”** деген тұрақты тіркес бар. Бұл тұрақты тіркес – әйгілі Асан қайғы есімімен байланысты танымал болған айтылыс. Мағынасы *“жанға жайлы, өмір сүруге қолайлы жер”* деген ұғымды береді. Төмендегі үзіндіге назар аударайық: *“Сен қызықсың, – деді дәу қара тастың үстіне отыра беріп, – сендер қызықсыңдар. Дүниенің бәріне алдаусыратып, болымсыз үмітпен қарайсыңдар. Әрине үміт деген жақсы-ақ. Бірақ нағыз қапияда қалдырар алдамшы да – сол үміт. Атам айтатын: “Ең қасіретті өлім- қаңғырып өлген өлім, ал қаңғыртатын – тентірек үміт. Жер ұйық іздесем, табар едім, қайтейін туған жердің бір уыс*

топырағына зар болып, көмусіз қалам ба деп қорықтым”. Менің есімнен атамның осы сөздері кетпейді. Сондықтан да мен әлденеге үміттенбей, бойымдағы күш-қуатпен еңбек етіп келемін. Балкім атам да осылайша баз кешкен шығар” [10, 170-б.]. Үзіндіде айтылған “жер ұйық іздеу” тіркесі әңгімені айтушының атасының Асан қайғы туралы білетінін немесе Асан қайғыдан қалған атақты сөз тіркесінен де хабардар екенін сездіріп және оны қай жерде, қалай қолдануды да білетінін көрсетіп тұр. Демек, фреймдерді мәдениет туралы бірнеше ұсақ бөліктерге бөлінген білімдер блогы деп түсіну қажет. Оларды мәтін ішінде өзіндік лексикалық мағынасы бар шағын мазмұнды иеленеді дейтін себебі, фреймдердің кез келген мәтіннің құрамында келіп, этномәдени білім көрсеткіші бола алатындығында.

Осылайша танымдық құрылым тек қана білімнің ғана негізін қалап қоймайды, оның маңызды болуына да ықпал етеді. Лингвокультуремаларды танымдық тұрғыдан модельдеу шағын фреймдер түріндегі лингвокультуремалар жүйесін ашуға көмектеседі.

Шағын фреймдерді тереңдей талдауға негізделген танымдық үлгі – сол тілдік қоғамдағы лингвокреативтік әрекеттің жемісі. Бұл танымдық талдауға алынып отырған материалдық және рухани мәдениет туындысын сол тілдің ұлттық ерекшеліктеріне сүйене отырып көрсетеді. “Когнитивная модель задает концептуальную схему структуризации признаков обозначаемого, распределяя их по степени важности и выделяя “номинативный фокус” обозначения”, – деп жазады бұл жөнінде Е.Г. Беляевская [9, 83 б.].

Лингвокультуремаларды танымдық деңгейде интерпретациялаудың екінші бір қыры да назар аударуға тұрарлық. Шағын фреймдер түріндегі лингвокультуремалардың өзара байланыса келіп, тұтас құрылымы бар бірліктерден тұратын мозаикалар түрінде келетіні, олардың ішкі функциональдық бірлігі жалпы алғанда мұндай бөліктердің импликациялық қарым-қатынаста екенін айғақтайды. Ең алғаш рет бірізділікпен келетін әрекетті көрсетіп, өзара функциональдық байланыста болатын фреймдерді пайдалану идеясын Ю.Н. Караулов ұсынған болатын [11, 62 б.]. Ғалым бұл ойын фреймдерді тілдік тұрғыдан ғана емес, ойлаудағы білімділікті көрсету мақсатында пайдалануды айтқан еді. Пән ретінде өзінің мәртебесін иелене бастаған лингвомәдениеттану саласындағы танымдық білімнің ауқымы кең екенін, оның ұлттық өзгешелікке де тәуелді екенін көрсеткен ғалымдар да бар. Мысалы С.С. Құнанбаева: “Қарым-қатынасқа түсуші әріптестің әлеуметтік-рухани және ұлттық ерекшелігінің мәнін білудің

маңызды екеніне дау жоқ, осы этнос мәдениетіндегі қайталанбас ерекшеліктердің тіл өкілінің сөзінде бейнеленуі тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді және ол мәдениет өкілдері мен қоғамның бірін-бірі түсінуінің алғышарты болып табылады”, – дейді [12, 49-б.].

Лингвокультуремаларды талдауға танымдық тұрғыдан келу талданып отырған ұғымның мағынасын ашуда оның бірізділікпен келетін мағыналар жүйесі екендігінде ғана емес, сонымен бірге шағын фреймдер арқылы көрініп тұрған мағыналық байланыс желілерінің көмегімен бүкіл мағынаның құрылысына енуге болатындығында болса керек. Өйткені талданып отырған мәтін мазмұнын толық білгенде ғана оның басты назарда тұратын мағынасы да, сол мағынаның тууына негіз болған ұсақ мағыналар да анық көріне алады. Бұл арқылы лингвокультуреманың танымдық мағынасы бүкіл мәтін құрылысынан шығатыны, олардың өзара тығыз байланыстағы қарым-қатынаста екендігі байқалады. Мұны былай түсіндіруге болады: шағын фреймдердегі мағыналар желісі бірігіп барып талданып отырған басты мағынаның сипатын негіздеуге, ұсақ желілердегі мағынаның өзіне тән ерекше мазмұнын ашу арқылы көрсетуге себепші болса, енді бірде осы басты мағынадан шағын желілердегі мағыналардың мазмұнын таратып айту мүмкін болатындығында.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Пауль Г. Принципы истории языка / Пер.с нем.под ред. А.А.Холодовича. – М.-СПб: Златоуст, 1960.
- [2] Бодуэн де Куртене И.А. Язык и языки // Избранные труды по общему языкознанию. Т.2. – М., 1963.
- [3] Рубакин Н.А. Психология читателя и книги. – М.: Русский язык, 1929.
- [4] Розенталь Д.Э. Культура речи. – М.: МГУ, 1964
- [5] Ильин И.А. Путь к очевидности. – М.: Республика, 1993.
- [6] Режим доступа URL: www.massaget.kz. – (дата обращения 23.2.2016).
- [7] Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии: Матер. IX Конгресса МАПРЯЛ. – Братислава, 1999.
- [8] Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – М.- СПб., 1998.
- [9] Беляевская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова): автореф. ... дис...д. ф.н. – М., 1992.
- [10] Бөкеев О. Кербұғы. Әңгімелер мен повесть. – А.: Атамұра, 2003.
- [11] Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.
- [12] Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы, 2011.

REFERENCES

- [1] Paul G. Principy istorii iazyka. Per.s nem.pod red. A.A.Holodovicha. M.-SPb: Zlotoust, 1960 [in Russ.].
- [2] Boduen de Kurtene I.A. Iazyk i iazyki. In: Izbrannye Trudy po obshemu yazykoznaniu. T.2.Moskva. 1963 {in Russ.].
- [3] Rubakin N.A. Psihologia chitatelya i knigi. Moskva, 1929 [in Russ.].
- [4] Rozental D.E. Kultura rechi. Moskva. Iz-vo MGU, 1964 [in Russ.].
- [5] Iliyn I.A. Put k ochevidnosti. Moskva. Respublika, 1993 [in Russ.].
- [6] www.vassaget kz, rezhim dostupa URL, data obrashcheniya 23.2.2016.
- [7] Vorobiev V.V. O statuse lingvokulturologii: Mater. IX Kongressa MAPRIAL. Bratislava, 1999 [in Russ.].
- [8] Eko U. Otsustvuiushaya struktura. Vvedenie v semiologiu. Moskva. SPb., 1998 [in Russ.].
- [9] Beliaevskaya E.G.Semanticheskaya struktura slova v nominativnom i kommunikativnom aspektah (Kognitivnye osnovania formirovaniya i semanticheskoi struktury slova): avtoref. dis...d-ra filolog.nauk. Moskva, 1992 [in Russ.].
- [10] Bokeev, O. Kerbugy. Angimeler men povest. Almaty: Atamura, 2003 [in Kaz.].
- [11] Karaulov U.N. Russkii iazyk i iazykovaia lichnost. Moskva: Nauka, 1987 [in Russ.].
- [12] Kunanbaeva S.S. Kazirgi shettildik bilim beruding teoriasy men praktikasy. Almaty: Edelveis, 2011 [in Russ.].

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ - ЗАЛОГ ПРАВИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕЧИ

Алметова А.А.,

д.п.н., профессор кафедры казахской филологии
КаЗУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: компетентность, лингвокультурологическая компетентность, мнema, теория мнемы, энграмм, интерпретировать.

Аннотация. Лингвокультурологическая компетенция, относящаяся к определенному языковому обществу, является концептуально важным инструментарием для освоения того или иного языка. Значение понятия компетенция совокупность многочисленных небольших проблем. Таким образом, данный процесс воспринимается как взаимосочитание или удачное переплитие многочисленных высказываний. Лингвокультурологическая компетенция состоит из трех направлений, которые детально анализируются в данной статье

Статья поступила 11.03.2016 г.

**“BOYS AND GIRLS! AS WELL AS THEIR PARENTS!..”
CHILDREN’S NEWSREEL “YERALASH” IN A FOREIGN AUDIENCE**

Filimonova E.N.,

PhD, Faculty of Russian and International Trade, Junwon University,
Guesan, Republic of Korea
filenanikol@naver.com

Keywords: video materials, precedent phenomena, precedent situations, precedent texts, precedent names, precedent utterances, pun (paronomasia).

Abstract. The article is devoted to the analysis of peculiarities of precedent phenomena (precedent situations, precedent texts, precedent names, precedent utterances) and pun (paronomasia), a form of word play, functioning in video materials which are presented to foreign students during the Russian language classes and problems of perception and understanding of these linguistic and cultural phenomena by them.

УДК 81-13

**“МАЛЬЧИШКИ И ДЕВЧОНКИ! А ТАКЖЕ ИХ РОДИТЕЛИ!.
ДЕТСКИЙ КИНОЖУРНАЛ “ЕРАЛАШ” В ИНОСТРАННОЙ АУДИТОРИИ**

Филимонова Е.Н.,

к.ф.н., проф.кафедры русского языка и международной торговли,
университет “Джунвон”, г. Гвесан, Республика Корея,
filenanikol@naver.com

Ключевые слова: Видеоматериалы, прецедентные ситуации, прецедентные тексты, прецедентные имена, прецедентные высказывания, языковая игра.

Аннотация. Данная статья посвящена описанию прецедентных феноменов (прецедентных ситуаций, прецедентных текстов, прецедентных имен, прецедентных выражений), элементов языковой игры, отмеченных нами в сюжетах детского киножурнала “Ералаш”, использующихся на занятиях по РКИ, которые становятся камнем преткновения для большинства инокультурных студентов, а также проблемам их усвоения.

Не является секретом тот факт, что в практике преподавания русского как иностранного (далее РКИ) большое внимание должно уделяться коммуникативной подготовке. Преподавателю нужно “заставить” иностранных студентов говорить на неродном языке, создавая для этого на занятиях по РКИ различные ситуации общения. Для выхода в речевую практику учащимся необходимы не только определенные знания грамматики, лексики, основ синтаксиса современного русского языка, но также представление о повседневной жизни россиян, обычаях и традициях, существующих в России, некоторых языковых особенностях различных ситуаций речевого общения. В этом случае на

помощь преподавателю приходят различные современные технологии, благодаря которым стало возможным расширять рамки урока.

Видеоурок, как одна из форм обучения четырем видам речевой деятельности: аудированию, говорению, чтению и письму при выполнении упражнений, позволяет решать очень важные задачи, стоящие перед преподавателем РКИ по обучению и образованию студентов.

Иностранные студенты, обучаясь в своей стране и зачастую не имея практически никаких контактов с носителями русского языка, при просмотре аутентичных видеофильмов получают редкую для них возможность слышать русскую речь, больше узнать о традициях и культуре России. Степень же понимания инокультурным зрителем видеофильмов зависит от имеющихся у них на данный момент знаний в области лексики и грамматики, а также “натренированности уха” на восприятие аутентичных реплик из видеоматериалов.

Использование полнометражных аутентичных кинофильмов для студентов начального и среднего уровней представляется нам довольно проблематичным. Причинами этого являются недостаточные знания грамматики и ограниченный словарный запас у студентов. Однако на занятиях по РКИ показ небольших по времени и интересных по содержанию аутентичных кинозарисовок вносит разнообразие в занятия, создает у студентов иллюзию “сопричастности” к событиям на экране, а также приучает к такому виду деятельности на занятии, как работа с видеоматериалами.

Практика работы автора в корейской аудитории показала, что достаточно эффективным для обучения русскому языку может стать просмотр эпизодов из киножурнала “*Ералаш*”. Несмотря на определенные трудности языкового и социокультурного плана, возникающие при просмотре эпизодов, использование их на уроках по РКИ позволяет повысить речевую активность студентов в процессе обучения, дает возможность в доступной и наглядной форме донести разного рода информацию до инокультурных зрителей.

Среди несомненных достоинств кинозарисовок можно выделить, прежде всего, их аутентичность, информативную насыщенность (большинство эпизодов посвящено таким “вечным” вопросам, как взаимоотношения учеников в школе, учеников и учителей, детей и родителей, “проблемам” первой любви, трудностям школьной жизни, учебы и др.), эмоциональное воздействие на обучаемых, концентрацию языковых средств в небольшом эпизоде (живая

разговорная речь, молодежный сленг соседствуют с возвышенным стилем речи некоторых представителей старшего поколения, большое количество фразеологизмов, пословиц, поговорок, афоризмов), наличие прецедентных феноменов, которые позволяют преподавателю развивать у студентов не только языковую, но и социокультурную компетенцию. Кроме того, в эпизодах много шуток, “чисто русского” юмора, который, являясь важной стороной межкультурной коммуникации и отражая ментальность представителей данной культуры, может, как объединять, так и отдалять представителей разных культур друг от друга.

Так как в каждой культуре имеются свои излюбленные темы для шуток, свои “герои”, то шутки представителей одного народа представляют для представителей другого народа устойчивые “карнавальные” лакуны значительной глубины [1, с. 80]. Подобные лакуны с трудом поддаются элиминированию, поэтому одной из первостепенных задач, стоящих перед преподавателем при обучении иностранных студентов русскому языку, становится знакомство их с так называемым “русским” юмором и постепенное формирование у них способности видеть смешное в ином для них языке, что, безусловно, является трудной задачей и требует от преподавателя много сил и энергии для разработки комментариев и пояснений, так как одного перевода на корейский, как показала практика, бывает недостаточно. Умение воспринимать “чужой” юмор может стать решением тех коммуникативных задач, которые стоят перед обучаемыми.

Значительные затруднения у иностранных студентов вызывает присутствие в сюжетах большого количества прецедентных феноменов (далее ПФ). Так как у каждого национально-лингво-культурного сообщества своя когнитивная база, своя система эталонов и т.п., то для того, чтобы обрести способность воспринимать инварианты ПФ “чужой” культуры, инофонам предстоит пройти непростой процесс социализации в данной культуре. В условиях отсутствия языковой среды помочь в этом сможет преподаватель русского языка, который на занятиях знакомит их с инвариантами и алгоритмом восприятия ПФ, бытующих в данной культуре.

Трудности для студентов представляет и языковая игра, использование различных игровых приемов во всем их многообразии на разных уровнях: графолого-морфологическом, лексико-семантическом, словообразовательном, синтаксическом, а также стилистическом.

Целью данной статьи явилось описание отмеченных нами в сюжетах киножурнала “*Ералаш*” прецедентных феноменов, а также элементов языковой игры, которые становятся камнем преткновения для большинства инокультурных студентов.

Прецедентные феномены. Прецедентные феномены – это “явления культуры, хрестоматийно известные всем (или почти всем) носителям данного языка” [2, с. 43], “актуальные в когнитивном (познавательном и эмоциональном) плане, обращение к которым постоянно возобновляется в речи представителей того или иного национально-лингво-культурного сообщества” [3, с. 170-171].

Если в переводах с различных языков переводчиками приводятся комментарии, которые раскрывают инвариант восприятия того или иного ПФ, тем самым облегчая его понимание, то при просмотре видеофильмов такого рода информация остается скрытой для представителей иной культуры. Являясь очевидными для носителей языка, ПФ для инофонов представляют лакуны значительной глубины. Причиной этого становится отсутствие необходимых фоновых знаний у инокультурного учащегося. Известно, что без знания основных ПФ зачастую невозможно полноценное общение в языковом коллективе, так как, по мнению Е.А. Земской, “возникает минус-эффект коммуникации” [4, с. 159). В этом случае преподаватель должен выступить в качестве своего рода “дешифровальщика” “чужих”, не понятных иностранному студенту культурных кодов. Выявление подобной информации требует времени, терпения и кропотливой работы, так как преподаватель, являясь представителем “своей” культуры, иногда не придает значения некоторым встречающимся в видеофрагментах ПФ в силу того, что для него они близки, понятны и вызывают большое количество разнообразных ассоциаций, тогда как инокультурный зритель, не имея никакого “русского” опыта, а подчас и знаний реалий нашей российской действительности, не может уловить подтекста предьявляемых на занятиях сюжетов.

К числу ПФ, встречающихся в эпизодах киножурнала “*Ералаш*”, можно отнести прецедентные ситуации, прецедентные тексты (названия и отрывки из произведений русской художественной литературы, политические публицистические тексты, названия и тексты песен и др.); прецедентные высказывания (цитаты из текстов различного характера, афоризмы, пословицы, поговорки), прецедентные имена, связанные с известным прецедентным текстом или прецедентной ситуацией [3, с. 58; 5, с. 106].

Рассмотрим некоторые ПФ, отмеченные нами в эпизодах киножурнала.

Прецедентные ситуации. Прецедентная ситуация (ПС) – “это некая “эталонная”, “идеальная” ситуация, связанная с набором определенных коннотаций” [3, с. 47], “минимизированный инвариант восприятия которой, включающий представление о самом действии, о его участниках, ... оценку, входит в когнитивную базу лингво-культурного сообщества и знаком практически всем социализированным представителям этого сообщества” [6, с. 41].

Некоторые ПС оказываются поименованы, на них указывают определенные ПИ. Такого рода ПС, как правило, актуализируются с помощью употребления ПИ, например, *Полтава*:

“С каким счетом шведы проиграли *под Полтавой* канадцам?” (сюжет “*Школа моей мечты*”).

Здесь использован прием контаминации двух ПС: *Полтавской битвы* и одного из хоккейных матчей между командами Швеции и Канады. В обоих случаях шведы проиграли. На этом и базируется шутка. Инокультурный зритель вряд ли сможет уловить намек на две ПС.

ПС достаточно жестко связана с ПИ, указывающим на то или иное лицо. “В минимизированное представление, стоящее за этим именем, обязательно включается представление о ситуации, в которой это лицо действует, соответственно, при употреблении ПИ этого типа актуализируется и соответствующая ПС” [6, с. 41-42]. “Эмма Борисовна, в каком году *Наполеон Мамай* победил? Не помните?” (сюжет “*Школа моей мечты*”).

ПИ *Наполеон* ассоциируется с ПС, связанными с войнами, которые велись им с разными государствами Европы, а также Россией. ПИ *Мамай* отождествляется с ПС – опустошительным нашествием на Русь и разгромом его армии в Куликовской битве 8 сентября 1380 года русским войском во главе с московским князем Дмитрием Донским. Юмористический эффект в этом сюжете достигается благодаря использованию в одном контексте двух прецедентных составляющих: *Наполеона* и *Мамай*, восходящих к совершенно разным, далеким по времени событиям.

Актуализация ПС происходит при ее сопоставлении с той или иной ситуацией речи. В сюжете “*Время встречи изменить нельзя*” ПС *Смутное время* упоминается в реплике одного из коммуникантов, учителя школы при характеристике криминальной обстановки в

Москве в девяностые годы двадцатого столетия – времени, когда протекает коммуникация: “*Какое Смутное время!*”.

Для носителей русского языка эти две ПС связываются с набором определенных коннотаций. *Смутное время* – период истории России с 1598 по 1613 годы, ознаменованный стихийными бедствиями, польско-шведской интервенцией, тяжелейшим политическим, экономическим, государственным и социальным кризисом, а так называемые “*лихие девяностые*”, ассоциируются у носителей русского языка с временем бурных перемен и ухудшения криминальной обстановки. В данном примере одна ПС характеризуется через другую ПС.

Весьма распространенным актуализатором ПС может стать прецедентное высказывание.

В сюжете “*Спасатели*” ПВ – фраза для стимуляции сбора макулатуры: “*Двадцать килограммов макулатуры спасают одно дерево*”, восходит к ПС, существовавшей в СССР в 1980-е годы, когда к сбору макулатуры привлекались учащиеся школ. Безусловно, инокультурному зрителю без дополнительных разъяснений преподавателя трудно будет понять перипетии сюжета. По характеру прецедентности это ПВ, по моему мнению, можно было бы отнести к национально-прецедентным феноменам [3, с. 174], которые активно используются преимущественно в одной стране, в нашем случае – в России.

Прецедентные тексты. По определению В.В. Красных, Д.Б. Гудкова и др., прецедентный текст – “законченный и самодостаточный продукт речемыслительной деятельности; (поли) предикативная единица; сложный знак, сумма значений компонентов которого не равна его смыслу; ПТ хорошо знаком любому среднему члену национально-культурного сообщества; обращение к ПТ может многократно возобновляться в процессе коммуникации через связанные с этим текстом прецедентные высказывания или прецедентные имена” [3, с. 47-48; 5, с. 106-107].

По мнению В.В. Красных, сам ПТ – феномен вербальный, однако в когнитивной базе он хранится в виде инварианта своего восприятия, который представляет собой “структурированную совокупность минимизированных и национально-детерминированных представлений о ПТ (включая коннотации, с текстом связанные)” [3, с. 190].

Г.Г. Слышкин выделяет пять способов апелляции к концептам ПТ: *упоминание, прямая цитация, квазичитация, продолжение и аллюзия.*

Упоминанием ученый называет апелляцию к концепту ПТ путем прямого (т.е. нетрансформированного) воспроизведения языковой единицы, являющейся именем данного концепта. Такой единицей обычно служит заглавие произведения. *Цитация* – это дословное воспроизведение текста полностью или частично (обычно без ссылки на источник), *квазицитация* – умышленно искаженное воспроизведение текста или его части, *продолжение* – создание самостоятельного произведения, действие которого происходит с уже известными героями в уже известном из другого произведения воображаемом мире, *аллюзия* – соотнесение предмета общения с ситуацией или событием, описанным в определенном тексте, без упоминания этого текста и без воспроизведения значительной его части, т.е. на содержательном уровне [7, с. 36-39].

В киножурнале “*Ералаш*” нами зарегистрированы все пять способов апелляции к ПТ.

Как показали исследования, излюбленным способом отсылки зрителей к прототексту в киножурнале “*Ералаш*” стало *цитирование* или *цитация*. Одни цитаты широко известны носителям русского языка, другие – не так очевидны, трудны для понимания, так как некоторые ПТ могут представлять для молодого поколения интракультурные лакуны (забывание культурного фонда собственной культуры) [7, с. 134]. В сюжетах встречаются *полные*, или *прямые цитации*, а также *деформированное*, или *трансформированное цитирование*. По нашим наблюдениям, независимо от того, является ли *цитирование* полным или деформированным, цитата в кинотексте приобретает новый смысл, так как в любом случае меняется вербальный и ситуативный контекст, ее сопровождающий.

Апелляция к ПТ довольно часто встречается в заголовках сюжетов, поэтому на первом досмотровом этапе, по нашему мнению, преподавателю не следует давать задания на предвосхищение содержания видеофрагмента по заголовкам, так как зачастую они не могут быть выполнены в силу того, что многие заголовки эпизодов в киножурнале “*Ералаш*” представляют из себя строчки из ПТ или ПВ, восходящие к ПТ.

Среди источников ПТ, отмеченных в киножурнале “*Ералаш*”, можно выделить шесть групп: 1) стихотворные строки и прозаические произведения; 2) учебная литература; 3) фольклорные источники; 4) популярные российские песни; 5) афоризмы; 6) российские художественные фильмы.

Стихотворные строки и прозаические произведения. Упоминанием выступает ПТ – название повести “Му-му”, которое апеллирует к самому тексту произведения и ПИ – автору, русскому писателю И.С. Тургеневу: “Она даже не знает, кто написал “Му-му”” (сюжет “Порча”).

Квазицитация или трансформированное цитирование стихотворения К.И. Чуковского “Доктор Айболит” используется авторами сюжета для воссоздания шутилой атмосферы” *Какаду хохлатый живет в Африке, Занзибаре, //Калахари и Сахаре, //на горе Фернандо-По, //где гуляет Лимпопо*”. В оригинале строчка звучит следующим образом: “*Мы живем на Занзибаре, // В Калахари Сахаре, //На горе Фернандо-По, //Где гуляет Гиппо-по// По широкой Лимпопо*”.

Продолжением считаем весь сюжет кинозарисовки “Сочинитель”, который строится на романе в стихах А.С. Пушкина “Евгений Онегин”. Благодаря нерадивому ученику Сидорову из восьмого класса герои произведения оказываются в наших условиях и попадают в самые невероятные ситуации. Для инофонов, которые не имели возможности познакомиться с бессмертным произведением А.С. Пушкина, вся кинозарисовка представляет лауну. В сюжете “Колдун” селедка просит ученика Сидорова: “Отпусти меня обратно в банку, я тебя отблагодарю”. Российский зритель без труда узнает ПТ – произведение А.С. Пушкина “Сказка о рыбаке и рыбке”. Комический эффект достигается за счет замены *золотой рыбки* на *селедку, моря* – на *банку*. Заметим, что *селедка в банке* является любимой едой россиян. Данный ПТ можно отнести к *аллюзии*. Не все иностранные зрители смогут догадаться об истоках этого сюжета.

Фольклорные источники. Название эпизода “Ловись рыбка...” имеет фольклорные корни, источником которого является ПТ – русская народная сказка “Лиса и волк”, где главная героиня лиса предлагает волку ловить рыбу в проруби хвостом, приговаривая: “*Ловись рыбка большая да маленькая*”. Действие происходит в зимние морозы. Данный кинотекст может рассматриваться в качестве *аллюзии*, так как создатели данного сюжета, сохраняя строчку из сказки, умышленно искажают сюжет. Российскому зрителю не надо объяснять, о чем будет кинозарисовка и в какое время года эта история произойдет.

В качестве ПТ нами рассматриваются и тексты гаданий. Как правило, тексты гаданий имеют давнюю историю. Основной темой всех гаданий на Руси было гадание на суженого – жениха. Так, в сюжете “Суженый ряженный” воспроизводится ПТ гадания на суженого: “*Суженый ряженный, мне судьбой предсказанный, приходи*”

ко мне наряженный. Себя покажи, на меня посмотри. Ряженный-суженый, приди ко мне ужинать”. Текст гадания известен, наверное, каждой современной представительнице прекрасного пола, говорящей на русском языке, но представляет лауну в культурном поле инофона.

Учебная литература. В сюжетах много ПТ, апеллирующих к текстам школьных учебников, например, по геометрии. Так, реплики героя сюжета “Школа моей мечты”: “Чему равна сумма **квадратных катетов**? Может быть, вы и **о квадратной гипотенузе** ничего не слышали?” восходит к ПТ – *теореме Пифагора*, известной каждому россиянину, прошедшему обучение в средней школе: *Сумма квадратов двух катетов равна квадрату гипотенузы. Квадрат гипотенузы прямоугольного треугольника равен сумме квадратов катетов.* Данный ПТ – *теорема Пифагора* представляет из себя *квазицитацию*, которая не распознается инофоном только в силу языковых трудностей и может вызвать недоумение и дискомфорт.

В сюжете “Приворот” воспроизводится другая *цитация* из учебника по геометрии: *В равнобедренном треугольнике углы при основании равны.* Этот ПТ знаком всем, кто изучал данный предмет в школе. Однако под действием любовных чар учительница геометрии перефразирует теорему: “*В равнобедренном треугольнике бедра равны 90 сантиметров в обхвате... ой, градусов, углы прямые, длинные...*”. Здесь возникает некая двусмысленность: создается впечатление, что учительница описывает параметры привлекательной женщины, что и создает комический эффект.

Популярные российские песни. В качестве апелляции к ПТ может выступать фрагмент песни, которая сопровождает появление героя сюжета “Трудное детство”. Российскому зрителю не стоит труда догадаться, что сейчас из-за угла выйдет милиционер. Инокультурные же зрители так и остаются в неведении, так как для них песня “*Наша служба и опасна и трудна*” не связывается с циклом советских популярных детективных телефильмов “*Следствие ведут ЗнаТоКи*” (1971-2003).

В следующем эпизоде упоминаются сразу два ПТ: две популярные песни. Так, название сюжета “*Шел отряд по берегу...*” в сознании старшего поколения носителей русского языка ассоциируется с именем легендарного начальника дивизии Красной армии времен Гражданской войны в России *Н.А.Щорса* (1895-1919 гг.), так как является строчкой из песни о нем. В прошлом веке песню наизусть знали и распевали практически все молодые люди в Советском Союзе, однако для

молодого поколения этот ПТ может стать интракультурной лакуной.

Кино- и мультфильмы. Объектом *квазицитирования* ПТ становятся заглавия сюжетов. Аппелляция к ПТ – художественным фильмам довольно часто встречается в заголовках кинозарисовок.

Так, сюжет “*Путевка в жизнь*” восходит к первому звуковому художественному фильму (1931 г.) по сценарию Н.В. Экка и А.Б. Столпера с одноименным названием. Это драматическая история о перевоспитании подростков в подмосковной трудовой коммуне в первые годы советской власти. Российскому зрителю не составит труда догадаться, о чем расскажет этот сюжет и предвосхитить события, тогда как инофону сделать это будет не так легко. Название кинофильма стало фразеологизмом со значениями: ‘знания, науки и т.п., дающие возможность хорошо трудиться’; ‘то, что открывает дорогу кому-л., чему-л. для дальнейшего применения’ [8, с. 479].

Название сюжета “*Время встречи изменить нельзя*” возвращает российского зрителя к советскому пятисерийному телефильму режиссера С. Говорухина с одноименным названием. Российский зритель сразу поймет, о чем пойдет речь в сюжете, так как фильм посвящен милицейским будням, для инокультурных зрителей эта информация будет скрыта.

Прецедентное имя. Прецедентное имя – это “индивидуальное имя, связанное или с широко известным текстом, как правило, относящимся к прецедентным, или с ПС; это своего рода сложный знак, при употреблении которого в коммуникации осуществляется апелляция не собственно к денотату, а к набору дифференциальных признаков данного ПИ; может состоять из одного или более элементов, обозначая при этом одно понятие” [3, с. 48], это “средство компрессии смысла” [9, с. 245]. ПИ является “важной составляющей национальной картины мира, способствует стереотипизации и оценке действительности в народном сознании, формированию и развитию национальной картины мира, приобщению к национальной культуре и национальным традициям в рамках глобальной цивилизации и с учетом общечеловеческих ценностей” [10]. Имя собственное, употребленное для обозначения иного человека, по мнению Д.Б. Гудкова, И.В. Захаренко, В.В. Красных и Д.В. Багаевой, должно квалифицироваться как прецедентное имя [11, с. 84-92]. Д.Б. Гудков разграничил денотативное/ интенциональное и коннотативное/экстенциональное употребление ПИ [5, с. 154]. При денотативном использовании ПИ, как и любое другое индивидуальное имя, обозначает соответствующий предмет, то есть функционирует

как обычное имя собственное, указывая непосредственно на денотат.

Приведем примеры такого рода ПИ, отмеченных нами в эпизодах. Один из видов актуализации концептов прецедентных личностей может стать наличие нескольких ПИ конкретных прецедентных личностей в одном контексте. В сюжете “*Вещий сон*” ПИ *Чехов Антон Павлович* и *Некрасов Николай Алексеевич* в своих традиционных денотативных значениях обозначают русских писателя и поэта соответственно:” – Мне *Чехов* является. – Какой *Чехов*? А, *Антон Павлович*, что ли?. Мне один раз *Некрасов* приснился, *Николай Алексеевич*...”.

ПИ *Борис Николаевич*, употребленное даже без фамилии, непременно свяжется у россиянина с первым президентом Российской Федерации *Борисом Николаевичем Ельциным* (1991-1999 гг.), инокультурному зрителю будет трудно выстроить ассоциативную цепочку: “Вот наш *Борис Николаевич*” (эпизод “*Музей*”).

Широкое распространение получило метафорическое использование имени собственного для обозначения в переносном значении человека, который в той или иной степени похож на “законного” носителя соответствующего антропонима.

Этот прием позволяет провести параллели между деятельностью, личными качествами соответствующих субъектов той или иной деятельности, выразить отношение автора к этим людям и оказать эмоциональное воздействие на адресата текста (см. об этом Нахимова, там же). Ассоциативное употребление ПИ в составе метафор или сравнений, апеллирующих к основным качествам или базовым характеристикам деятельности прецедентной личности, отмечено нами в киножурнале.

Так, ПИ *Диего Марадона* соотносится с умением хорошо играть в футбол и отлично забивать голы в ворота соперников: “Прощайся с жизнью, *Марадона*” (сюжет “*Муха*”).

Имя российского этнографа, антрополога, биолога и путешественника *Н.Н. Миклухо-Маклая* (1846–1888 гг.) как нельзя лучше отождествляется с путешествиями, а значит и географией, так как данный сюжет посвящен уроку географии в школе: “Нам ответит учитель географии. Ну, *Миклухо-Маклай*, расскажите нам, куда впадает Черное море” (сюжет “*Школа моей мечты*”).

Заметим, если имя известного аргентинского футболиста зачастую известно инокультурным любителям футбола, то имя российского этнографа останется неопознанным.

При коннотативном метонимическом употреблении ПИ *Пушкин* название переносится с предмета на предмет на основе их объективной близости, логической связи: “Эй, Петров, тебя там Иван Иванович звал к девчонкам с молотком. *Пушкин* свалился, прибить надо” (сюжет “*Шутка*”). Здесь ПИ обозначает *портрет Пушкина*.

Прецедентные высказывания. Прецедентные высказывания (ПВ), будучи клишированными сочетаниями, известны всем представителям данной культуры и поэтому в речи носителей русского языка “не творятся заново, а извлекаются из памяти” [17, с.80] и неоднократно воспроизводятся. Под прецедентными высказываниями В.В. Красных понимает “репродуцируемый продукт речемыслительной деятельности; законченную и самодостаточную единицу, которая может быть или не быть предикативной; сложный знак, сумма значений компонентов которого не равна его смыслу; в когнитивную базу входит само ПВ, как таковое” [12, с. 48-49].

Как показал анализ, в видеотекстах киножурнала “*Ералаш*” содержится большое количество ПВ, большая часть которых не опознается инокультурными зрителями.

К числу ПВ, встречающихся в киножурнале “*Ералаш*”, относятся цитаты из текстов различного характера (классических литературных произведений, популярных кинофильмов), афоризмы, разного рода девизы, лозунги, крылатые выражения, а также пословицы, поговорки и др.

Д.Б. Гудков различает жестко связанные с каким-либо прецедентным текстом ПВ и “автономные”, потерявшие связь с породившим их текстом, или никогда не имевшие такой связи ПВ [5, с.206]. В сюжетах киножурнала “*Ералаш*” нами зарегистрированы ПВ двух видов, однако в “чистом” виде ПВ употребляются довольно редко.

Примерами “автономных” ПВ, к которым относятся пословицы и поговорки, считаем: пословицу: *Век живи – век учись* – заглавие одного из сюжетов киножурнала, а также поговорку: *Мир этому дому пойдём к другому* (сюжет “*Домовой*”) и некоторые другие.

В названии сюжета ПВ *Болтун – находка для шпиона* функционирует без изменений. ПВ является в настоящее время шутивно-ироничным замечанием излишне говорливому человеку, призывом к соблюдению коммерческой или иной тайны. Данное крылатое выражение апеллирует к ПТ – подписи к плакату, который 29 июня 1941 года был помещен на специальных стендах – “Окнах ТАСС”, предназначенных вниманию

прохожих. Можно считать, что связь с породившим это ПВ текстом практически утеряна.

Большинство же ПВ в киножурнале претерпевает определенные трансформации. В научной литературе такого рода трансформации подробно описаны [см., например, 5, с. 209-210].

Один из типов трансформации – “усечение”: ПВ оказываются незаконченными. Такой тип трансформации зарегистрирован нами в основном в заголовках сюжетов, в которых активно используются пословицы: “*Кто рано встает,...*”; “*Не рой яму другому,...*” и др. Концовки данных пословиц (“*...тому Бог подает*”; “*...сам в нее попадешь*”), хорошо известные россиянину, для инофона представляют устойчивые лакуны.

Другим типом трансформации, который часто применяется авторами, стало “замещение”, при котором вместо “канонического” слова вставляется иное, совпадающее с первым по своим морфологическим характеристикам, ритмической структуре.

В сюжете “*Шел отряд по берегу...*” вожатая стыдит мальчика, который вышел на дежурство без нарукавной повязки красного цвета. Реплика вожатой: “*Ты **неповязку**, ты – совесть потерял!*” ассоциируется в сознании российского зрителя с популярнейшим телевизионным фильмом “*Место встречи изменить нельзя*” и словами главного героя фильма Глеба Жеглова: “*Ты не **сознание**, ты – совесть потерял!*”, ставшими широко цитируемым крылатым выражением. Подчеркнем, что данное ПВ жестко связано с ПТ – фильмом “*Место встречи изменить нельзя*”.

Деформация ПВ за счет замены одного слова отмечена нами и в заглавии следующего сюжета: “Мой **деда** самых честных правил”. Строчка апеллирует к ПТ – роману в стихах А.С. Пушкина “*Евгений Онегин*” и без труда узнается любым носителем русского языка (ср. *Мой дядя самых честных правил, //Когда не в шутку занемог, // Он уважать себя заставил // И лучше выдумать не мог*”).

В подобных случаях, когда ПВ жестко связаны с ПТ, существует опасность непонимания инокультурным реципиентом коннотаций, с ними связанных.

Приемом “контаминации” – соединения двух или нескольких ПВ в одно, активно пользуются авторы, так как благодаря ему весь сюжет приобретает шуточный оттенок. Улыбку вызывает попытка создания нового афоризма на базе двух старых. Так, фраза *Математика – царица полей* (сюжет “*Школа моей мечты*”) – это “контаминация”

двух ПВ– афоризмов: *Математика – царица наук* (афоризм Карла Фридриха Гаусса) и *Кукуруза – царица полей* (афоризм Н.С. Хрущева).

Стоит подчеркнуть, что ПВ, обладая особой национально-культурной маркированностью, представляют для инофонов устойчивые лакуны значительной глубины. Инофону без знания наиболее употребительных ПВ невозможно полноценно участвовать в социальной жизни русского лингвокультурного сообщества, адекватно воспринимать русские тексты, смысл которых может быть понят неверно, а коммуникация обречена на неудачу. Язык киножурнала достаточно идиоматичен. В видеотекстах зарегистрированы фразеологические единицы (далее ФЕ): *вешать лапшу на уши; показать, где раки зимуют; в пух и прах* и мн.др., а также фразеорефлексы: *не поминайте лихом!*; *с легким паром* и т.д. Однако мы поддерживаем мнение Д.Б. Гудкова о том, что ФЕ нельзя считать ПВ, так как они “подобны (конгруэнтны) слову: 1) они могут быть заменены словом; 2) они имеют конкретный денотат, но за ними не стоит ПТ или ПС” [5, с. 202-203]. В связи с этим в нашу задачу не входило описание ФЕ, их значений.

Языковая игра. Содержанием языковой игры (далее ЯИ) является закодированная, вербально выраженная информация, целью которой становится создание комического эффекта [13, с. 9]. Если игровое восприятие слова способствует развитию речевой культуры носителя языка, обостряет его языковое чутье, развивает интуицию, способность отличать ошибку от намеренного нарушения нормы, адекватно воспринимать и интерпретировать случаи ЯИ в различных коммуникативных ситуациях [14, с. 7], то инофону сделать это крайне затруднительно. Как показали исследования, практически для всех эпизодов киножурнала характерно использование разного рода игровых приемов. Для ЯИ задействуются ресурсы всех языковых уровней. Приведем примеры ЯИ, представляющие определенный интерес.

Графолого-морфологический уровень. Для создания комического эффекта авторами нарочно нарушаются орфографические и грамматические нормы русского языка, опускается пунктуация. Такого рода “шутки” легко распознаются носителями языка, но могут остаться “за кадром” для инофона. Так, в сюжете “*Голодовка*” ученик объявляет голодовку прямо в школе, требуя поставить более высокую оценку по русскому языку. Молодой человек сидит с плакатом: *Обивляю галадовку требую тройку по рускаму*. В сюжете “*Блэк энд*

уайт” авторы стилизуют речь героев под речь иностранных граждан, едва знающих русский язык: Памагите бежынцам из Африке Мы сыроты У нас нет мамы и папы.

Словообразовательный уровень: В видеотекстах особое место занимают так называемые “говорящие” имена, ядро которых составляют значимые имена собственные: антропонимы. Эти имена совмещают в себе характеристики собственного и нарицательного имен. Такие смысловые имена, по выражению В.С. Виноградова, – “своеобразный троп, равнозначный в известной степени метафоре и сравнению и используемый в стилистических целях для характеристики персонажа и социальной среды” [15, с. 135]. Данные имена специально создаются авторами для привлечения особого внимания зрителей и их можно рассматривать в качестве элементов ЯИ.

Скорее всего, фамилия *Жмуриков* не вызвала бы улыбки у зрителей, если бы сюжет “*Прости, Жмуриков*” не был посвящен “похоронам” главного героя, ученика *Жмурикова*. *Жмурик* в уголовном жаргоне и молодежном сленге означает ‘покойник, труп’. В сюжете речь идет о мечте молодого человека умереть, но “не до конца”, чтобы учительница испытала угрызения совести и изменила низкую оценку на более высокую. Комизм усугубляет и музыкальное сопровождение: звучит “*Траурный марш*” Ф. Шопена.

К “говорящим” именам можно также отнести следующие: *Мымриков* (эпизод “*Кирпич*”), *Собакин* (эпизод “*Кто больше?*”), *Бутербродов*, *Мочалкина* (эпизод “*Часы*”), *Витамин* (сюжет “*Операция “Лифт”*”), *Плюшкина* (сюжет “*Это было давно*”), *Мухоморов* (сюжет “*Колдун*”) и мн. др., которые тесно связаны с сюжетами кинозарисовок.

Лексико-семантический уровень. ЯИ может создаваться за счет употребления разных значений слова. Так, в сюжете “*Шутка*” обыгрываются два значения полисемичного слова *прибить*: ‘прикрепить гвоздем’ и ‘побить, поколотить кого-л’:

“Эй, Петров, тебя там Иван Иванович звал к девчонкам с молотком. Пушкин свалился, *прибить* надо”. “Ну, кого тут *прибить* надо?”.

Омонимия также является неисчерпаемым источником ЯИ в видеотекстах. В сюжете “*Я тащусь...*” ЯИ базируется на использовании двух омонимов: *тащиться* со значением ‘перемещаться, не отрываясь от поверхности; волочиться’ и сленгового слова *тащиться*, семантика которого ‘получать радость, удовлетворение от чего-нибудь’: “Чего это он? – Это он *тащится*” и “*Я тащусь*”. Даже внимательно следя за

перипетиями сюжета, инокультурный зритель не в состоянии уловить подобную ЯИ без знания значений двух омонимов.

Синтаксический уровень. В ряде случаев шутка строится на намеренном нарушении принципов сочетаемости слов. Так, нарушение норм глагольного управления наблюдается в сюжете “*Операция “Лифт”*”: “Давай завтра математичку в лифте *застрянем* и контрольная накрылась” (ср. *застрясть* является непереходным глаголом и требует предложного падежа).

Стилистический уровень. Смешение функциональных стилей языка как особый прием ЯИ отмечен нами в сюжете “*Крутая тусовка*”. В кинозарисовке представители двух поколений (дедушка и внучка) говорят друг с другом на “разных языках”, причем комический эффект достигается благодаря тому, что молодежь изъясняется на изысканном русском языке с вкраплениями из французского языка (“*- Мне кажется, Виктор печален. Что с ним? Он так страдает. - Стрела Амура его сразила. - Мне это так знакомо. Кто же предмет его любви?... - Увы, топ шеф, должна я Вас покинуть на мгновение. - Оно покажется мне вечностью...s’ilvous plaît...*”), а старшее поколение - на молодежном сленге (“*Не ломай кайф, внучечка! Это наша молодость в натуре! Мы с моей герлой тащимся. Да, старух? - Хит крутой! Чума! А ты не въезжаешь...*”).

Итак, видеоурок как одна из форм обучения иностранных учащихся русскому языку позволяет решать очень важные задачи, стоящие перед преподавателем РКИ по обучению и образованию студентов. Студенты имеют возможность слышать подлинную речь из уст носителей языка, больше узнать о традициях и культуре России и др.

По нашим наблюдениям, значительные затруднения у инокультурных студентов вызывает наличие в кинозарисовках большого количества прецедентных феноменов.

Анализ видеотекстов показал, что в сюжетах киножурнала “*Ералаш*” представлены все виды прецедентных феноменов: прецедентные ситуации, прецедентные тексты; прецедентные высказывания, прецедентные имена, связанные с известным прецедентным текстом или прецедентной ситуацией.

Языковая игра (далее ЯИ) представлена в видеотекстах широко и многообразно. Для создания языковой игры используются ресурсы всех языковых уровней: графолого-морфологического, словообразовательного, лексико-семантического, синтаксического, стилистического [18].

Язык киножурнала достаточно идиоматичен. В видеотекстах зарегистрировано большое количество фразеологических единиц.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Марковина И.Ю. Влияние лингвистических и экстралингвистических факторов на понимание текста: автореф. дис... канд. филол. наук. – М.1982.
- [2] Караулов Ю. Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. – М.: ИРЯ РАН, 1999.
- [3] Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003.
- [4] Земская Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М., 1996.
- [5] Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: Гнозис, 2003.
- [6] Гудков Д. Б. Прецедентная ситуация и способы ее актуализации // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 11. – М.: Диалог-МГУ, 2000. – С.40 -46.
- [7] Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000.
- [8] Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. – СПб.: Фолио-Пресс, 1998.
- [9] Ильясова С.В., Амири Л.П. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы. – М.: Флинта, Наука, 2009.
- [10] Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации. – Екатеринбург, 2007.
- [11] Захаренко И.В., Красных В.В., Гудков Д.Б., Багаева Д.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей. Вып.1. – М.: Филология, 1997. – С. 82-103.
- [12] Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М.: Гнозис, 2002.
- [13] Усолкина А.В. Языковая игра как текстообразующий фактор: автореф. ... дис... канд. филол. наук. – Екатеринбург. 2002.
- [14] Александрова Е.М. Языковая игра в оригинале и переводе (на материале английских анекдотов). – М.: КДУ, 2012.
- [15] Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М.: Изд-во МГУ, 1978.
- [16] Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и экстралингвистических факторов, влияющих на понимание текста // Текст как явление культуры. – Новосибирск. Наука: Сибирское отделение, 1989.
- [17] Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М. 1983.
- [18] Касенбаева М.А. Дискурс анализ и прецедентные феномены // Хабаршысы - Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, серия Филологические науки. - Алматы, 2015. - №4. - С. 65-80.

REFERENCES

- [1] Markovina I.U. Vliyaniye lingvisticheskikh i ekstralingvisticheskikh faktorov na ponimanie teksta: atoref.diss...kand.filol.nauk. Moskwa, 1982 [in Russ.].
- [2] Karaulov U.N. Aktivnaya grammatica i associativno-verbal'naya set'. Moskwa: IRYARAN, 1999 [in Russ.].
- [3] Krasnikh V.V. "Svoyi" sredi "chuzhikh" : mif ili real'nost'? Moskwa: I TDGK "Gnozis", 2003 [in Russ.].
- [4] Zemskaya E.A. Citaciya i vidi yeyo transformacii v zagolovkah sovremennih gazet: Poetica.Stilistica. In: Yazik i kul'tura.Pamyati T.G. Vinokur. Moskwa, 1996 [in Russ.].
- [5] Gudkov D.B. Teoriya i praktica mezhkul'turnoyi kommunikacii. Moskwa: Gnozis", 2003 [in Russ.].
- [6] Gudkov D.B. Precedentnaya cituaciya i sposobi yeyo aktualizacii: Yazik, soznaniye, kommunikaciya. Moskwa: Dialog-MGU, Vip. 11. 2000, S.40 - 46 [in Russ.].
- [7] Slishkin G.G. Ot teksta k simvolu: lingvokul'turniye koncepti precedentnih tekstov v soznanii i diskurse. Moskwa: Academia, 2000 [in Russ.].
- [8] Birikh A.K., Mokienko V.M., Stepanova L.I. Slovar' russkoyi frazeologii. Istoriko-etimologicheskiiy spravichnik. S.Peterburg: Folio-Press, 1998 [in Russ.].
- [9] Il'yasova S.V., Amiri L.P., Yazikovaya igra v kommunikativnom prostranstve SMI i reklami. Moskwa: Flinta, Nauka, 2009 [in Russ.].
- [10] Nakhimova E.A. Precedentniye imena v massovoyi kommunikacii. Ekaterinburg, 2007 [in Russ.].
- [11] Zakharenko I.V., Gudkov D.B., Krasnikh V.V., Bagaeva D.V. Precedentnoye imya i precedentnoye viskazivaniye kak simboli precedentnih fenomenov. In: Yazik, soznaniye, kommunikaciya. Moskwa: Filologiya, Vip. 1. 1997. S. 82-103 [in Russ.].
- [12] Krasnikh V.V. Etnopsikholingvistica i ligvokulturologiya. Moskwa: Gnozis, 2002 [in Russ.].
- [13] Usolkina A.V. Yazikovaya igra kak tekstoobrazuyutchiy factor: avtoref.diss...kand.filol.nauk. Ekaterinburg, 2002 [in Russ.].
- [14] Aleksandrova E.M. Yazikovaya igra v originale i perevode (na materiale angliyskikh anekdotov). Moskwa: KDU, 2012 [in Russ.].
- [15] Vinogradov V.S. Leksicheskiye voprosi perevoda hudozhestvennoyi prozi. Moskwa: MGU, 1978 [in Russ.].
- [16] Sorokin U.A., Markovina I.U. Opit sistematizacii lingvisticheskikh i ekstralingvisticheskikh faktorov, vliyayuzshih na ponimaniye teksta: Tekst kak yavleniye kul'turi. Novosibirsk, 1989 [in Russ.].
- [17] Verezhshagin E.M. Kostomarov V.G. Yazik i kul'tura. Moskwa, 1983. [in Russ.].
- [18] Kassenbayeva M.A. Discourse of analysis and precedent phenomenas. "Ablai khan University Izvestiya". Series "Philological sciences". Almaty. 2015. №4. S. 65-80 [in Russ.].

**„ҚЫЗДАР МЕН БАЛАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫ!...”
“ЕРАЛАШ” БАЛАЛАР КИНОЖУРНАЛЫНЫҢ ШЕТЕЛДІК
АУДИТОРИЯЛАРДА ҚОЛДАНЫЛУЫ**

Филимонова Е.Н.,

ф.ғ.д., Корея Республикасы, Гвесан қаласы “Джунвон” университетінің
орыс тілі және халықаралық сауда кафедрасының профессоры,
filenanikol@naver.com

Тірек сөздер: Видеоматериалдар, прецедентті жағдайлар, прецедентті мәтіндер, прецедентті атаулар, прецедентті айтылымдар, тілдік ойын.

Андатпа. Мақала прецедентті құбылыстарды (прецедентті жағдайлар, прецедентті мәтіндер, прецедентті атаулар, прецедентті айтылымдар), ОШР сабақтарында қолданылатын, алайда өзге мәдениет студенттері үшін ұғынуға оңай соқпайтын, “Ералаш” киножурналы сюжетінің негізінде айқындалған тілдік ойынның элементтерін және оларды меңгеру проблемаларын сипаттауға бағытталған.

Статья поступила 14.03.2016 г.

USING CASE-STUDY TECHNOLOGY IN TEACHING
LINGUISTIC-CULTURAL ASPECTS OF SET EXPRESSIONS IN THE
CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Khazhimukhan T.K., MA, teacher,
Bakirova G.P., MA, teacher,
Kazakh Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan
tolkyn-11.12@mail.ru gulzhaina_90@mail.ru

Keywords: case-study technology, case, linguistic-cultural competence, linguistic-cultural aspect of phraseological units, method of case-study technology.

Abstract. The given article considers the method of using case study technology in foreign language education in the process of teaching students linguistic-cultural aspects of fixed expressions in a foreign language. In addition, it provides information about the importance of linguistic-cultural aspects of fixed expressions in developing intercultural communicative competence. Furthermore, the article shows the methods of analyzing case materials directed to the improvement of polemic-discussing and communicativeskills.

ӘӨЖ 81-13

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫН
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУЛЫҚ
АСПЕКТІСІН МЕҢГЕРТУДЕ ПАЙДАЛАНУ

Хажимухан Т.К., п.ғ.м.
Бакирова Г.П., п.ғ.м.,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан, tolkyn-11.12@mail.ru gulzhaina_90@mail.ru

Тірек сөздер: кейс технологиясы, кейс, лингвомәдениеттанулық құзыреттілік, фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісі, кейс талдау әдісі

Аңдатпа. Берілген мақалада шет тілдік білім беруде студенттерге фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісіне үйрету үрдісінде кейс технологиясын пайдаланудың әдісі қарастырылады. Және де мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік деңгейін дамытуда фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін маңыздылығы туралы ақпарат беріледі. Сонымен қатар, тілдік жоғары оқу орны студенттерінің полемикалық-дискуссивтік және коммуникативтік іскерліктерін дамытуға бағытталған шетел тілі сабағында қолдануға арналған кейс материалының талдану әдісі көрсетіледі.

Жағдаятты талдау немесе кейс технологиясы (case study technology) – студенттердің шетел тілі сабағында белгілі бір жағдаятқа талдау жүргізіп, сол жағдаятқа шешімдер іздеп, әр студенттің жағдаятты талқылауға белсенді қатысып, сөйлеу

әрекеті мен сыни тұрғыдан ойлау мен шығармашылық (креативное мышление) ойлауды дамытуға бағытталады [1, 22 б]. Сол себепті де аталған технология студенттердің лингвомәдениеттанулық құзыреттілігін қалыптастыруда тиімді болып табылады.

Фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісі дегенміз – кез келген тілдегі фразеологизмдердің сол елдің мәдениеті, дәстүрі, өмір сүру салты, тарихы, өмірлік тәжірибесі, ұлттық құндылықтары, әдет-ғұрпы, діні, өмірлік ұстанымдары және т.б. жөнінде ақпаратты сақтауы, яғни мәдениеттің сол тіл бірліктерінде көрініс беру функциясы.

Фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін меңгертуге студенттердің полемикалық-аргументациялық және коммуникативтік іскерліктерін дамыту кейс технологиясын тиімді қолдануда жоғары дейгейде жүзеге асады. Сол себепті де аталған технологияны шетел тілін үйретуде студенттерді шынайы коммуникацияға даярлауда, сонымен бірге білім алушылардың лингвомәдениеттанулық құзыреттілігін қалыптастыру негізінде мәдениетаралық коммуникация субъектісі ретінде дамыту мақсатында қолдану қазіргі таңда отандық әдіснама саласында кеңінен қолға алынып жатқан өзекті бағыттардың бірі.

Фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісі дегенде келесі ұғымдар қатарын түсінуге болады:

- фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық спецификасы;
- фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық ерекшеліктері;
- фразеологизмдердің мәдени семантикасы.

Фразеологизмдерді және фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісіне үйретуде, шетел тілі сабағында кейстерді пайдаланудың келесі сатылары бар:

1) Кейс материалдарын зерттеушілердің жеке (individual work) өзіндік жұмысы: жағдаяттың мәселелік жағын түсіну, мүмкін болатын шешімдерді жан-жақты қарастыру [2, 102 б.];

2) Берілген жағдаяттың шешімін табу мақсатында студенттердің топқа бөлініп, сол топпен шешімдер жиынтығын талқылау [3, 17 б.];

3) Топтардың талқылауының нәтижесінде келген жағдаяттың шешімдерін ұсыну. [4, 89 б].

Тілдік жоғары оқу орындары студенттерінің лингвомәдениеттанулық құзыреттілігін қалыптастыруда кейс технологиясын қолдануда басты үш талаптарға назар аударған жөн:

- Кейстердің мазмұнының қазіргі уақыттағы өзекті мәселелермен байланысты болуы керек [5, 320 б.];

- Берілген кейстің шешімдерінің санының неғұрлым көп болуын қамтамасыз ету үшін кейстің мәселелік жағы ауқымды болуы қажет [6, 45 б.];

- Кейстердің тым ұзақ немесе тым қысқа болмағаны дұрыс.

Сонымен қатар фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін кейс технологиясы негізінде меңгерту барысында мазмұнды іріктеудің келесі *спецификалық (арнайы) ұстанымдарын* басшылыққа алу ұсынылады:

1. Шеттілдік білім берудің пәндік мазмұнының аутенттілік ұстанымы;

2. Пәндік қарым-қатынасты прагматикалық тұрғыдан негіздеу ұстанымы;

3. Қарым-қатынастың интерактивтілігі мен рөлдік сипаттамасын қамтамасыз ететін проблемалық (мәселелік) ұстаным;

4. Оқыту үрдісі мен шеттілдік білім беру мазмұнын ұйымдастырудағы концентризм ұстанымы;

5. Пәндік мазмұнның кәсіби бағыттылық және мәнмәтінге (контекстке) негізделген ұстанымы;

6. Пәндік мазмұнның ғылыми пәндік бағыт ұстанымы;

Ал фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін үйретуге қойылатын *әдістемелік нұсқаулар* қатары мынадай:

1. *Мәдениетаралық әрекеттестікті ескеру.*

Яғни педагогтың оқу-тәрбиелік үрдісті ұйымдастыруы барысында, шетел мәдениетінің өзіндік ерекшелігі, тұрмыстық өзгешелігі, өмір сүру стилінің өзгешелігі, олардың әдет-ғұрыптары жөнінде мағлұматтар, түсініктер қалыптастыру мақсатында, біз ағылшын тіліндегі фразеологизмдерді олардың лингвомәдениеттанулық аспектісін қазақ тілімен салыстыра отырып, тақырыптық-мәтіндік бірлікте үйретуді жоспарлаймыз.

2. *Фразеологизмдерді үйретуде берілетін фразеологизмдердің санына (мөлшеріне) назар аудару.*

Ағылшын тілі сабағында фразеологизмдерді үйретуге қатысты лексика-грамматикалық материалды таңдау мен таныстыруда, алдыңғы сабақтарда үйренген материалдарды қайталай отырып, біртіндеп білім өрісін тереңдету және кеңейту көзделінеді. Бұл нұсқауды ескеру негізінде:

- Тілдік қарым-қатынасқа студенттер фразеологизмдерді қолдана отырып түсе алатын болады және оқыту үрдісі қатысымға бағытталынып, ынталандыру деңгейі жоғарылайды;

- Фразеологизмдерді үйренуде жеңілден-қиынға”, меңгерілген материалдан -жаңа материалға ауысу, материалдың қол жетімділігін қамтамасыз етеді;

- Оқыту мазмұнын құрайтын, тақырып пен жағдаят шеңберінде фразеологизмдерді айтылым барысында (тілдік қарым-қатынасқа қолдануға) жеткілікті мөлшерде қолданылу қамтамасыз етілінеді;

- Сабақтың мазмұнына сәйкестендіріле отырып бұрынғы өткен материал жайлы білімді кеңейтуге мүмкіндік болады.

3. Фразеологизмдерді іріктеуде оқытылып жатқан елдің мәдениетін меңгеруге бағытталған тапсырмалар мен жаттығулардың басым болуын ескеру.

Аталған нұсқауды негізінде тәжірибелік оқытуды ұйымдастыруда, тапсырмалар мен жаттығулар құрастыруда шетел тілін меңгерудің жалпыеуропалық стандарты бойынша шетел тілін меңгеру деңгейіне сай келетін фразеологизмдер қатарын іріктеп (определение чистотности), фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісіне ерекше көңіл бөлінеді.

Кейс технологиясының тілдік жоғары оқу орны студенттеріне шетел тілі сабағына интеграциялау мақсатында мысал ретінде төмендегі кейс ұсынылады.

Case study.

The aim of the case is to form student’s linguistic - cultural competence by analyzing and synthesizing cultural values of an individual and society.

The objectives:

- to scrutinize the situation from different perspectives and find possible solution for the case;

- to develop students’ polemic-argumentative and communicative skills by using set expression;

- to enable student to become aware of linguistic-cultural aspects of set expressions;

Text for the case

There were two teachers who conducted the Financial Management course at our university. The one delivered the lectures and the other conducted the tutorials and seminars. One of them was a very lenient teacher and all students were fond of her. She was a paragon for us

because she always supported students and she would always try to understand a student if he or she did not hand in assignments on time, she would not be disappointed much if students came late for her class she would close her eyes when students were cheating during the tests.

The other teacher was a very strict one. She supported traditional view about teaching, she never let late comers to participate in her lectures, and she always demanded concerted effort from students. While delivering a lecture she would ask questions from any student and if he or she failed to answer she would mark that student as an absentee.

During the second mid-term exam everyone expected to see only the teacher who conducted the seminar classes. Unfortunately, the opposite thing happened – only the lecturer came and announced that the mid-term exam would be in the form of viva voice. Finally almost all students failed the midterm exam for most of them relied to pass the exam by cheating and the majority of questions seemed to be totally unknown for students.

12 days later students were supposed to have final exams. Everyone suspected that they were about to fail it for it was impossible to acquire whole course material within 12 days.

Pragmatic- professional tasks for the case:

To identify the reason for conflict between the student and teachers from your own perspectives;

To make a guess about what might happen during finals;

To define possible solutions for the case by using strategies of divergent thinking;

Feasible inferences from the situation:

1. A teacher ought to inform students about his or her attitude towards cheating.

2. Every student has to know about the consequences of cheating.

3. A teacher should not react toughly.

4. Cheating is the most important problem worth to deal with.

5. Allowing students to cheat is reciprocally unprofitable.

6. To get high scores by cheating is the same as self- deception.

7. Fighting against cheating is better than closing eyes before it.

Because when students can cheat, they certainly will not learn what they are supposed to master.

Possible solution

Teacher's personality plays a crucial role in constructing teaching atmosphere. Contemporary requirements that any teacher ought to comply with are countless. By and large, the teachers of the 21st century have to be able to create a perfect image of one's mentor and muse.

Above all, thorough knowledge, attainment of mutual understanding with learners and ability to find an individual approach to each student are stipulated for anyone who wants to be a teacher. Therefore, teaching profession is a formidable challenge.

Because of the fact that the establishment of student-teacher relationship demands much time, teachers and students might not get on well with each other at once. For that reason, it is deemed to be correct if a teacher starts to create a good rapport with students from the first lesson. It means that a teacher should be neither too humanistic, nor too mechanistic.

The aptitude to choose the right position at a time is the sign of mature reflection of a teacher. Consequently, too mechanistic teachers possibly will be regarded as insensitive people. In contrast to that, too humanistic teachers might be the cause of reluctant atmosphere among learners. It is understood that a teacher must exert every effort to overcome hindrances in teaching process.

Time for case study

The case might be given during student's independent work under teacher's supervision. Allotted time is 35 minutes.

Class setting: the group is divided into three sub-groups. Each group discusses the situation and tries to complete the given task. Finally each group should defend their points of view on the given situation. Discussion is to be held according to the classical scheme.

The proposed result of the case

On the base of the case students will hold a discussion;

Find out the reasons for student- teacher conflict;

To find out possible solutions to avoid consequences of the critical incident;

Қорытындылай келе, кейс тапсырмаларын қандай да бір мақсатқа пайдаланбас бұрын, кейстермен жұмыс істеудің әдістемесіне ерекше назар аударған жөн. Сонымен қатар, кейс тапсырмалары аутенттік мәтін негізінде және де өзекті мәселелерге бағыттала отырылып құрастырылуы қажет. Шетел тілін үйрету жағдайында кейстерді тілдік материалдардың белгілі бір аспектісін, түрін (мысалы, жоғарыда көрсетілгендей

фразеологизмдердің лингвомәдениеттанулық аспектісін) дамытуда қолдану мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті бір сатыға жоғары деңгейде жүзеге асыруға жол ашады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Деркач А. М. Кейс-метод в обучении // Специалист. – 2010. – 4.
[2] Raymond C. Case Method Teaching // Harvard Business School Rev. – 1998. - November 6. P. 350.
[3] Gudmundsson B. I. Decision-Forcing Cases, Marine Corps University, Quantico, VA, 2014. – P. 178.
[4] Hammond J.S. Learning by the case method. - Boston: HBS Publishing Division, Harvard Business School, 2002. – P. 376.
[5] Herreid C.F. Because Wisdom Can't Be Told: Using Case Studies to Teach Science // Peer Review. – 2005. №1. – P. 478.
[6] Siddiqui Z. How to write a case study. - Ann-Arbor: William Davidson Institute, University of Michigan, 2013. – P.156.

REFERENCES

- [1] Derkach A.M. Keis-metod v obuchenii. *Spetsialist*, 2010, 4 [in Russ.].
[2] Raymond C. Case Method Teaching. In: Harvard Business School, Rev., 1998, November 6, P. 350.
[3] Gudmundsson B. I. Decision-Forcing Cases, Marine Corps University, Quantico, VA, 2014, p. 178.
[4] Hammond J.S. Learning by the case method, HBS Publishing Division, Harvard Business School, Boston, 2002, p. 376.
[5] Herreid C.F. Because Wisdom Can't Be Told: Using Case Studies to Teach Science. *Peer Review*, 2005, №1, p. 478.
[6] Siddiqui Z. How to write a case study, William Davidson Institute, University of Michigan, Ann-Arbor, 2013, p.156.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМУ АСПЕКТУ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КОНТЕКСТЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Хажимухан Т.К., м.п.н.,
Бакирова Г.П., м.п.н.,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, tolkun-11.12@mail.ru, gulzhaina_90@mail.ru

Ключевые слова: кейсовая технология, кейс, лингвокультурологическая компетенция, лингвокультурологический аспект фразеологизмов, метод кейсовых технологий.

Аннотация. В данной статье рассматривается метод использования кейсовых технологий в процессе обучения студентов лингвокультурологическому аспекту фразеологизмов в контексте иноязычного образования. Также авторы приводят аргументы в пользу важности лингвокультурологического аспекта фразеологизмов для формирования межкультурной коммуникативной компетенции. В статье приводятся результаты анализа кейсовых материалов направленных на развитие полемико-дискуссионных и коммуникативных умений студентов языковых ВУЗов.

Статья поступила 15.03. 2016 г.

5 Бөлім
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ

Раздел 5
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Section 5
CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

**CONTEXT-BASED TEACHING COMMUNICATION IN PROFESSIONAL
TEACHERS TRAINING AS A WAY OF REALIZATION OF
COMPETENCE-BASED APPROACH**

Kurmanbaeva D.T.,
senior teacher, master Ablaihan KazUIR&WL,
Almaty, Kazakhstan, dametken1971@mail.ru

Keywords: context, context-based teaching, problematic situation, training, typical tasks, problematic tasks, pragmaprofessional tasks

Abstract. The article deals with the problems of context-based teaching to realize competence-based approach for future FL teachers training. The whole educational process is a kind of process in which subject and social content of work is modeled. There is some transformation from academic activity to quasiprofessional activity to professional activity. The implementation of typical tasks, problematic tasks, pragmaprofessional tasks is aimed at high level of FL teacher training.

УДК 378.1

**СУЩНОСТЬ КОНТЕКСТНО-БАЗИРУЕМОГО ОБУЧЕНИЯ ОБЩЕНИЮ В
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ИЯ КАК СПОСОБА
РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА**

Курманбаева Д.Т.,
старший преподаватель, магистр КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: dametken1971@mail.ru

Ключевые слова: контекст, контекстно-базиремое обучение, подготовка, ситуация, проблемная ситуация, типовая задача, проблемная задача, прагмапрофессиональная задача.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос контекстно-базируемого обучения для реализации компетентностного подхода в профессиональной подготовке будущих учителей ИЯ. Весь образовательный процесс контекстно-базируемого обучения общению представляет собой процесс, в котором моделируется предметное и социальное содержание труда, в котором должен находиться обучаемый и в котором обеспечиваются условия трансформации учебной деятельности через квазипрофессиональную деятельность в профессиональную деятельность, в ходе которого студент овладевает целостной профессиональной деятельностью. Использование комплекса типовых задач, проблемных задач и прагмапрофессиональных задач в системе подготовки учителя ИЯ в методике иноязычного образования обеспечивает высокий уровень образовательного процесса, направленного на развитие профессионально-значимых компетенций будущего учителя ИЯ.

Общеизвестно, что обучение, в котором с помощью всей системы дидактических форм, методов и средств моделируется предметное и социальное содержание будущей профессиональной деятельности специалиста, а усвоение им абстрактных знаний как знаковых систем наложено на канву этой деятельности, называют контекстным обучением [1, с.36].

Согласно дидактической технологии контекстного обучения, созданной А.А Вербицким, в образовательном процессе должна быть обеспечена логика контекстного представления содержания обучения, где обучаемым осуществляется учебная, квазипрофессиональная и учебно-профессиональная деятельность. Все эти формы деятельности должны проектироваться, организовываться и осуществляться с учетом требований изучаемой дисциплины, дидактики и будущей профессиональной деятельности.

В логике развертывания технологии контекстного обучения в процессе профессиональной подготовки студентов основной задачей преподавателя является создание ситуаций для организации понимания студентом основных дидактических единиц обучения профессиональной деятельности и их интерпретации в контексте профессиональной деятельности, создаваемой в ситуациях .

В контексте практического обучения рождается особая педагогическая деятельность – “обобщение опыта обучения”, которая заключается в сопоставлении разных процедур обучающей деятельности и в выделении из них наиболее эффективных приемов.

Именно поэтому контекстно-базируемое обучение, с позиций нашего исследования, является наиболее приемлемым типом обучения при формировании компетентного учителя ИЯ. Тем не менее, как показывает опыт, на сегодняшний день большинстве случаев обучение

в вузе – это процесс традиционного информационно-общающего обучения, разработанного Я.А. Каменским еще в 17 веке.

По утверждению Е. Джонсон, для контекстного подхода характерно рассмотрение мышления обучаемого, обращенного к формированию опыта. Только знания, проверенные и примененные студентами на практике, приобретают для них смысл. В процессе обучения не должно быть ни одного занятия, на которых будущий специалист не знал бы жизненного значения своих знаний. По мнению вышеперечисленных авторов, контекстное обучение “обречено на успех”, так как заставляет действовать согласно естественным для людей принципам, сформулированным физикой и биологией – принципам взаимосвязи, различия, самоорганизации. Были выделены следующие компоненты системы контекстного обучения: осмысление смысловых взаимосвязей, значимая работа, саморегулируемая познавательная деятельность, сотрудничество в процессе обучения, критичное и креативное мышление, самовоспитание личности, стремление к высоким результатам, адекватность оценки [2, с. 165].

Реализация рассмотренных закономерностей и принципов в процессе профессиональной подготовки студентов вузов позволяет рассматривать технологию контекстного обучения как явление, обеспечивающее всестороннее развитие личности студента и становление его как активного субъекта контекстного учения, осуществляемого через последовательный переход от учебной через квазипрофессиональную к профессиональной деятельности, основным педагогическим механизмом которого является целенаправленное обучение профессиональной деятельности и сознательное мотивированное ее осуществления студентами в анализе реальных ситуациях деятельности учителя ИЯ.

Н.Д. Хмель справедливо замечает о том, что в готовности учителя к решению профессионально-значимых задач как бы сфокусирована профессиональная готовность учителя, выражающаяся в знаниях и умениях использовать закономерности и особенности целостного педагогического процесса [3, с. 123].

Задача выступает перед субъектом в качестве специфической формы объекта познания действительности. В процессе решения проблемных задач обучающий получает новую информацию, раскрывает новые факты и стороны изучаемого явления. Учение является познавательным процессом, а решение задач можно определить как особую форму усвоения знания в процессе деятельности,

направленной непосредственно на практические цели. Задачи несут большую функциональную нагрузку в профессионально-базируемом обучении и обеспечивают организацию, готовность и стимуляцию к предстоящей деятельности, а также создают условия для активизации (запуска) механизма целевых и операциональных установок.

А.А. Вербицкий и О.Г. Ларионова отмечают, что “благодаря контексту прошлого и будущего, человек осмысливает настоящее, и прежде чем действовать, выбирает на основе контекстной информации линию поведения”. Контекст задается понятием “ситуация”, определяемым как система условий, побуждающих субъекта к действию и опосредующих его активность. Контекст и ситуация связаны таким образом, что в ситуацию включаются не только внешние условия, но и сам действующий субъект, а также те, с кем он находится в отношениях общения межличностного взаимодействия [4, 21].

Таким образом, основной формой контекстно-базируемого обучения иноязычного образования является моделирование профессионально-ориентированных ситуаций содержания предметного и социального контекстов будущей профессиональной деятельности, ведущая роль совместной деятельности преподавателя и студентов, диалогический тип общения, формирование профессионального самосознания будущих учителей ИЯ. Весь образовательный процесс контекстно-базируемого обучения общению представляет собой процесс, в котором моделируется предметное и социальное содержание труда, в котором должен находиться обучаемый и в котором обеспечиваются условия трансформации учебной деятельности через квазипрофессиональную деятельность в профессиональную деятельность, в ходе которого студент овладевает целостной профессиональной деятельностью.

В нашем исследовании предполагается, что контекстно-базируемое обучение общению направлено на достижение цели иноязычного образовательного процесса, а именно формирование профессиональной готовности будущего учителя ИЯ к профессиональной деятельности, которая обеспечивается сформированностью всех четырех блоков компетенций (межкультурно-коммуникативный блок компетенций, профессионально-ориентированный блок компетенций, профессионально-базируемый блок компетенций, профессионально-идентифицирующий блок компетенций), а контексту отводится управляющая роль.

Использование задач в системе подготовки учителя ИЯ в методике иноязычного образования не нов. Наиболее известная классификация была разработана Н.В. Языковой [5].

Однако, в методике иноязычного образования не освещался вопрос интегрированного использования учебных задач и метода case-study в свете формирования профессионально-значимых компетенций выпускника вуза. На протяжении нескольких лет в стенах КазУМОиМЯ им. Абылай хана успешно применяются следующие виды учебных задач: типовые задачи, проблемные задачи, прагмапрофессиональные задачи, эффективность применения которых в целях формирования и развития профессионально-значимых компетенций студентов уже доказана практикой. В связи с чем представляется перспективным проведение исследования в данном направлении. В целях более системного и четкого разграничения задач мы различаем типовые задачи от проблемных задач и прагмапрофессиональных задач вслед за рекомендациями НМС данного университета.

Так, типовая задача:

- имеет четко обозначенную практическую цель;
- базируется на изученном учебном материале (тема, подтема, раздел);
- включает четко обозначенный искомый результат;
- выполняется с использованием известных студенту приемов деятельности;
- содержит знакомый студенту элемент для определения неизвестного искомого через известное.

Для **проблемной задачи** характерно:

- недостаточность информации для решения проблемы или ее противоречивость;
- привлечение дополнительных знаний, своего или чужого опыта;
- детальный анализ условий проблемной ситуации;
- выбор средств и способов, оценка альтернатив;
- сочетание различных видов деятельности и действий;
- необходимость самоопределения относительно своей позиции [6, с. 143].

Прагмапрофессиональная задача:

- имеет четко выраженную профессиональную ориентацию;
- требует от студента самостоятельного вычленения проблем, поиска путей и способов решения;
- требует креативного (нестандартного) подхода к решению задачи;

- базируется на ситуационной основе.

Мы полагаем, что создание единого комплекса вышеперечисленных задач и его использование в методике иноязычного образования может обеспечить высокий уровень оптимизации образовательного процесса, направленного на развитие профессионально-значимых компетенций будущего учителя ИЯ.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход.– М., 1991.–52 с.
- [2] Johnson Elaine B. Contextual Teaching and Learning. California: Corwin Press, INC, 2002.196 p.
- [3] Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Контекстное обучение в системе подготовки учителя математики // Высшее образование сегодня. – 2007. - № 6. – С. 79-83.
- [4] Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.– Алматы: Ғылым, 1998. – 320 с.
- [5] Языкова Н.В. Сборник задач и заданий по методике преподавания иностранных языков. Пособие для студентов пед.институты. – Л.: Просвещение, 1977. – 236 с.
- [6] Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. – Алматы, 2014. – 208 с.

REFERENCES

- [1] Verbitsky A.A. Aktivnoye obucheniye v vycshey shkole: kontekstny podkhod. M., 1991, 52 s. [in Russ.].
- [2] Johnson Elaine B. Contextual Teaching and Learning. Corwin Press, INC. A Sage Publications Company. Thousand Oaks, California, 2002. 196 p.
- [3] Verbitsky A.A., Larionova O.G. Kontekstnoye obucheniye v sisteme podgotovki uchitelya matematiki. *Iyssheye obrazovaniye segodnya*, 2007, № 6, S. 79-83. [in Russ.].
- [4] Khmel N.D. Teoreticheckiyе osnovy professionalnoy podgotovki uchitelya. Almaty: Gylym, 1998, 320 s. [in Russ.].
- [5] Yazykova N.V. Sbornik zadach i zadany po metodike prepodavaniya inostrannykh yazykov. Pocabiye dlya ctudentov ped.inctitutov. L., Procveshcheniye, 1977. 236 s. [in Russ.].
- [6] Kunanbaeva C.C.. Kompetentnochnoye modelirovaniye profeccionalnogo inoyazychnogo obrazovaniya. Almaty, 2014, 208 s. [in Russ.].

**ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ МӘТІНДІК
БАҒЫТТАҒЫ ҚАТЫСЫМДА ОҚЫТУДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛІН
ІСКЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗІ**

Курманбаева Д.Т.,

аға оқытушы, магистр, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
e-mail: dametken1971@mail.ru

Тірек сөздер: контекст, контекст негізделген білім беру, оқыту, жағдай, проблема жағдай, күрделі міндет типтік міндеті міндеті

Аңдатпа. Мақалада құзыреттілікті іске асыру мақсатында кәсіби шет тілі оқытушыларын даярлауда контексттік оқыту мәселесі қарастырылады. Шет тілі оқытушыларын даярлау жүйесінде типтік, проблемалық және прагма-кәстиби міндеттерді қолдану болашақ шет тілі оқытушысының кәсіби құзыреттілігін дамыту бағытталған шет тілін оқыту әдіснамасында оқу үрдісінің жоғарғы деңгейімен қамтамасыз етеді.

Статья поступила 27.03.2016 г.

UDC 327

INFLUENCE OF SOCIAL ORGANIZATION ON THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE PROCESSES

Kim A.T.,

MA Student in Oriental Studies Program of Ablaihan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, kim_angelasun@mail.ru

Keywords: dialectical and logical cognitive processes, holistic cognition, analytical cognition, cultural psychology, different social systems, East Asians, Westerners.

Abstract. I argue that social organization and social practices can influence directly the development and use of cognitive processes such as dialectical versus logical ones (Davis, Nisbett & Schwarz 2000).

Objective: The main objective of the study is to identify the correlation between the societies' systems of thought and their cognitive styles.

Results of the study:

Societies can differ markedly in their systems of thought. This evidence concerns a comparison of the societies, philosophical orientations, and scientific outlooks of these highly sophisticated cultures: those of ancient China and Greece where the social and cognitive differences were related.

Discussion

The diversity of world cultures trigger many authors from various fields of social sciences, cultural sciences and psychology to speculate that the origin of these differences is traceable to markedly different social systems. Many authors in the field of cultural psychology and cognition have drawn a conclusion based on empirical findings that East Asians have holistic cognition, which means that they rely less on categorization and formal logic, but rather use "dialectical" reasoning (Basseches 1980). At the same time, Westerners have more analytical cognition, which primarily make them pay attention to the object, then to the categories which the object belongs to and with the help of formal logic and other rules, try to understand its behavior. These 2 types of cognitive processes are embedded in different naive metaphysical systems and tacit epistemologies.

According to Nisbett et. al. [1] social differences of different cultures affect not only beliefs about specific aspects of the world, but also influence:

- a) Their native metaphysical systems at a deep level
- b) The nature of their cognitive processes

I argue that social organization and social practices can influence directly the development and use of cognitive processes such as dialectical versus logical ones [2].

Method of research:

In the research a comparative approach to the analysis of East Asian and Western societies' cognitive processes was implemented. For that purpose several articles from the field of cultural psychology that addresses the issues related to systems of thought and their influence on different types of societies.

Introduction:

Societies can differ markedly in their systems of thought. This evidence concerns a comparison of the societies, philosophical orientations, and scientific outlooks of these highly sophisticated cultures: those of ancient China and Greece where the social and cognitive differences were related.

Sociocognitive homostatic systems

There is substantial evidence to indicate that Easterners are not concerned with contradiction in the same way as are Westerners. They have a greater preference for compromise solutions and holistic arguments. They are more willing to move their beliefs in the direction of an argument, even when it is the weak one. Finally, when asked to justify their choices, they seem to more to compromise, choose the “middle way” instead of referring to a dominating principle.

The cause of different thinking

1. The origin of Socio-cognition Systems

Chinese civilization was based on agriculture, which entailed that substantial cooperation with neighbors was necessary to carry out economic activities in an effective way. China was organized at the level of the large state very early on, and society was complex and hierarchical [3]. The Emperor and the bureaucracy were ever-present controlling factors in the lives of individual Chinese [4]. Harmony and social order were thus central to Chinese society. Such economic and social arrangements generally associated with “collective” or “interdependent” social orientations as distinguished from “individualistic” or “independent” social orientations that are characteristic of societies with economies based on hunting, fishing, trading or the modern market economy.

In contrast, the Greek economy was not completely dependent on agriculture [5]. The sort of ecology was more suited to herding and fishing than to large-scale agriculture. The sense of personal agency could have been the natural response to the genuine freedom that they experience in their less socially complex society.

The politically decentralized Greek cities also provided great scope of action as compared to Chinese cities. Greeks who wished to leave one city for another were free to do so: the sea provided an escape route for dissidents.

In addition, Greeks were involved in trade of one of the crossroads of the world. Thus they would have had plenty to pique their curiosity and much to discuss. The nature of social relations meant that debate would have posed few interpersonal risks and the authority structure of the city state was too weak to prevent the free expression of opinion. Indeed for Athens and other city states debate was an integral part of the political system. During the Renaissance, the West recapitulated some of the Greek social forms and intellectual tradition, including the rediscovery of science. The invention of the printing press greatly enhanced the conditions of freedom of thought. Ironically, though the Chinese invented movable type before the Europeans did, it was suppressed in China, on the quite correct grounds that the authority of the government would be undermined by it.

The stronger social network might produce a more holistic orientation to the world and the type of activity also creates holistic orientation. The farmers in a number of societies are more field dependent than hunters, herders or industrialized people.

The systems of thought exist in homeostasis with the social practices that surround them (Table 1).

The both of these types of thinking exist in people's consciousness, but each gains more priority or becomes more preferable because of different circumstances or requirements of society and social components. Earlier we say that human activity influences on creation of way of thinking and such activities as fishing, hunting, trading and also modern business and capitalistic market create analytic thinking, so skills of analytic thinking are more adaptive and preferable for modern life. And then the Westerners can be more competitive in new conditions of Global market. Therefore, some Eastern countries find a good solution in interpretation and blending of two types of thinking.

The case of Japan

If we look at Japanese "economic miracle" we can see that they can balance between two different social cognitive systems. They demonstrated that social, political and economic revolution made the Revolution of social consciousness. And the result of this revolution was not disappearance of holistic thinking, but combination of two types of thinking with priority of holistic thinking.

Table 1 - The systems of thought exist in homeostasis with the social practices

East	West
<p>1) Intellectual games Popular game among intellectuals Go (more complex and holistic) Moves in “Go” are more difficult to predict Dialectical game</p> <p>2) Intellectual Styles of academics Avoid conflicts Meetings often consist of nothing more than ratification of consensus among members the first rule would be not to harm pre-established social relations</p> <p>3) Business A contract is continually renegotiable in the light of changed circumstances</p> <p>4) Religion Religions have long been characterized by their interpenetrating and blending qualities. Societies and individuals readily incorporate aspects of several different religions into their world views</p> <p>5) Language The languages have been essentially pictographic Languages encourage thinking of the world as continuous interpenetrating Languages are highly contextual in every sense. The words meanings must be understood in the context of sentences</p>	<p>Chess (the analytic game par excellence) Fosters and encourages debate and discourse and pluralism in an over-riding value A contract is unalterable For Christians there is a strong tendency toward insistence on doctrinal purity The Western alphabet is more atomistic and analytic by nature, and in natural tool or class, tying and served as a paradigm for codified law, scientific classification and standardization weights and measures Language encourages thinking of the world as being composed of atomistic building blocks Decontextualizes</p>

Conclusion

The study shows that although initially holistic thinking is less adapted to free market and capitalistic type of production, but with the right approach and appropriate social and economic modifications, such balance is possible

and does not lead to crucial change in national identity and the knowledge about cognitive processes and their connections with social processes can be used in transformation and modernization of Kazakhstan.

REFERENCES

- [1] Nisbett RE, Peng K, Choi I, Norenzayan A. Culture and systems of thought: holistic versus analytic cognition. *Psychological review*, 2001. №108 (2), p. 291.
- [2] Davis M. Responses to weak argument on the part of Asians and Americans. University of Michigan. Ann Arbor, 2000.
- [3] Munro DJ. The concept of man in early China. Stanford University Press, 1969.
- [4] Lee WO. The cultural context for Chinese learners: Conceptions of learning in the Confucian tradition. *The Chinese learner: Cultural, psychological and contextual influences*, 1996. № 34, p. 63-7.
- [5] Moser DJ. Abstract thinking and thought in ancient Chinese and early Greek. Michigan, 1996.

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ

Ким А.Т.,

Магистрант КазУМОиМЯ имени Аблай хана,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: диалектические и логические познавательные процессы, целостного познания, аналитическое познание, культурной психологии, различные социальные системы, жители Восточной Азии и Запада.

Аннотация. В этой статье рассматривается вопрос о том, что социальные организации и социальные практики разных культур могут непосредственно влиять на развитие и использование когнитивных процессов этих культур, таких как диалектические и логические процессы.

ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМНЫҢ КОГНИТИВТІК ДАМУҒА ӘСЕРІ

Ким А.Т.,

магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: диалектикалық және логикалық танымдық процестер, тұтас тану, аналитикалық тану, мәдени психология, әр түрлі әлеуметтік жүйелер, Шығыс Азиялықтар, Батыстағы тұрғындар.

Аңдатпа. Бұл мақалада біз әр түрлі мәдениеттердің әлеуметтік ұйымдардың және әлеуметтік тәжірибелердің осы мәдениеттің когнитивтік процессінің дамуына және қолданылуына бірден бір әсер ететін диалектикалық және логикалық процесстері бар.

Статья поступила 25.03.2016 г.

“走/GO” IN THE RUSSIAN AND CHINESE LANGUAGE
PICTURE OF THE WORLD

Pu Liwei,

1st year graduate student of the Regional Specialty studies of Ablai khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
1187238911@qq.com

Keywords: world language picture; walking; semantic contrast; metaphor

Abstract: a language as a tool for sharing ideas, the national culture of the carrier, it embodies a unique national culture. One of the key words in Chinese and Russian language picture of the world the words the following words as: “走 / go” / ходить, which reflect the national differences between Chinese and Russian, also at the same time lead to the notion of differences in their lifestyle. In this article, with the help of Chinese-Russian words like “go”, displayed theory of the language picture of the world, according to the following methods as a description, interpretation, comparison, which held a metaphorical analysis of values, designed to detect differences in the Chinese and Russian, so, describing the language and changing trends of its people. This question is relevant to the study and teaching of the Chinese and Russian, as well as for a more accurate interpretation of the words in the dictionary, given the specificity of the culture of the folk.

党 81'373

汉俄语言世界图景中“行走/ ИДТИ-ХОДИТЬ”的语义对比研究

蒲立伟

阿拜来汗国际关系与世界语言大学区域学专业一年级研究生
邮箱: 1187238911@qq.com

摘要: 语言作为思想交流的工具, 民族文化的载体, 它体现着一个民族文化的独特性。汉俄语言世界图景中的核心词语之一“行走/ИДТИ-ХОДИТЬ”便反映了汉俄民族不同的行、走、跑的方式以及不同的生活方式。本文以汉俄词语“行走/ИДТИ-ХОДИТЬ”为例, 依托语言世界图景理论, 采用描写、阐释、对比等研究方法对“行走/ИДТИ-ХОДИТЬ”的隐喻意义进行分析, 意在揭示汉俄不同民族的语言特点及变化发展趋势, 该研究对汉俄语教学、跨文化交际以及词典释义等具有一定的借鉴意义。

关键词: 语言世界图景; 行走; 语义对比; 隐喻

语言世界图景概念来源于世界图景理论。“世界图景”作为术语于19世纪末20世纪初首先在物理学领域得到了广泛运用。德国物理学家赫兹(H. Hertz, 1914)是最早使用这一术语的学者之一。他将物理学世界图景定义为关于外部事物的内部形象的总和[1](彭文钊: 2012), 通过这些形象采取逻辑方法可以获得关于这些事物的行为信息。随着物理学的发展和抽象的数学阐释模型的应用, 世界图景摆脱了单一学科的局限, 走向作为整体存在的科学世界图景。科学家们也逐渐认识到必须把科学世界图景的结构和世界本身的结构区分开来, 实

现理论与现实的分离。世界图景概念也越来越广泛地被运用于科学方法论和哲学领域。世界图景，简单来说就是人类对世界认识的总和：“世界图景是关于现实的直觉表象系统。世界图景中包含了世界的总体形象”。[2] (В.И.Постовалова, 1988:44) 语言世界图景是世界图景在语言中的语言化、符号化、语义化的表达，它是历史形成的某一语言社团对外部世界朴素的观念认识的总和。不同的语言学家对语言世界图景有不同的定义。Ю.Д. Апресян 认为，“每一种自然语言都反映着一定的感知世界和认知世界的方式”，“语言所表达的意义组成一个统一的概念系统、一种集体哲学，并强加给操该语言的人” [3] (转引自Телия, 2002:90); Е.С. Яковлева 认为，“语言世界图景是记录在语言中的对于该语言集体来说独特的感知现实的图式”；Е.В. Падучева 认为，“语言世界图景指的是不是说话者个人的认识，而是包含于语言单位及其组合中的类型化的认识” [4] (转引自戴晨2001:5)。以上观点不仅深刻指出了语言世界图景的研究对象，同时也揭示了其研究的性质和特点：通过具体的语言现象来诠释语言个性话语生成与理解中的思维方式，以及观察、感知、划分世界的方式等。其切入点是“现实的”语言世界，但着眼点却是“虚拟的”文化或概念世界。因此，有学者把语言世界图景研究称为“新洪堡特思想”研究 [5] (Маслова, 2001:67) 和“语言的世界概念化”研究 [6] (Шмелев, 2002:12)，其实质是当代语言与文化或心智的互动关系研究，即广义上的语言个性研究。

语言世界图景理论认为，每一种语言都是感知与认知世界的一种方式，现实世界通过语言得以观念化地表达，从而形成一个民族认知世界的统一观念系统。由于不同语言之间共性与个性的相互关系使得所形成的语言世界图景既有普遍性又具民族性，因此为不同语言间的对比研究提供了可行性与现实性。

语言世界图景实质是以“人”为核心的语言、思维（认知）、现实三者之间相互关系的互动研究，通过语言来展示客观世界的“主观形象”是其哲学取向。词汇作为基本的语言文化单位是词汇学、语义学、语用学等各语言学科共同的研究对象，它蕴含着丰富的文化信息。本文拟在语言世界图景的框架下，汉俄语言世界图景中的核心词语之一“行走/идти-ходить”为例，进行隐喻意义分析，从而比较两国的文化差异。

“行走”是人类维持正常生产、生活活动的基本行为。“行走”义动词因此也成为了语用高频动词，其搭配能力强，使用范围广。对于动词“行走”不同民族的理解不尽相同。为了保证语料的客观性和可信度，增强研究的说服力，本文选用的语料主要为汉语词典（《现代汉语词典》）和俄语词典（《现代俄汉双解词典》）所收录的“行走”意义词语，保证在义项和释义上的依据。另外，由于汉、俄语“

行走/ходить、идти”相关词语使用最为普遍，出现频率较高，为了确保语言的鲜活性，部分语料也选自互联网。

在《现代汉语词典》中“行走”的义项共有 10 个，其中部分义项是通过隐喻延伸而来的 动词，表示人或鸟兽的脚交互 向前移动；2. <书>跑；3. 动词，（车船等）运行；移动；挪动；4. 动词，趋向；呈现某种趋势。5. 动词，离开、去；6. 动词，指人死（婉辞）；7. （亲友之间）来往；8. 动词，通过；9. 动词，漏出；泄露；10. 改变或失去原样；11. 名词，姓。[7]

在《现代俄汉双解词典》中“идти”有26个义项：

1. 走，步行；去，往。2. 行驶，移动；流动，飘动。3. 出发，前往；4. 前进，向什么发展。5. 采取某种行动；准备做某事。6. （参加某种团体、活动）加入；从事；担任；充当。7. 跟随、效法。8. （被）运出；（被）运送。9. 临近、来临、降临。10. （钟表、机械）等的运转，走。11. （雨雪等）下降、落下；12. 过，正是，流逝。（表示年龄）是多少；进行，举行。13. 河流、山脉等）伸延；通过，经过。14. （烟气等）冒出，散出；液体流出；消息等传出，流传。15. 走（棋子），出牌。（下棋或玩牌时）出王牌，走王棋。16. 用作、用于；花费，耗费；17. 有销路，（按价格）销售。商品很畅销。18. <俗>应付、支付，付给。加班付给加班费。19. 相符；有用。20. 对……合适、相称。21（穿，钉，打）进去。22. 长出，长得（很猛）。23. （电影、戏剧等）上映，上演，演出。24. （动物）去吃（诱饵）(Рыба идёт на червя. 鱼吃诱饵)。25. （与前置词及表示行为的名词四格连用）送去；拿去 идти в чистку (быть предназначенным для чистки). 送去刷洗。（与前置词和表示行为的名词四格连用，等于该名词词义相同的动词）идти на риск =рисковать 去冒险，идти на снижение = снижаться下降。26. <俗>好吧。[8] идти 对应的不定向动词 ходить 除了有 идти 的第1, 2, 3, 10, 14, 15解的意思外，在《现代俄语双解词典》里，还有以下义项：

1. 穿着，戴着，外表看来是；随身戴着。2. <口语>当（什么人），从事于（什么事）；情绪（如何），处于什么状态。3. 看护，照料，服侍，照管。4. （马等）做（什么）用，（用什么方式套着）；5. <口>颤动，摇晃。6. <口语>解手（大便、小便）；

从语义角度分析，汉语“行走”和俄语“ходить-идти”义项数量相差很大，汉语“行走”有11个义项，“ходить-идти”有26个义项。从共时研究角度来看，二者语义“异”多于“同”，相同之处是由“行走”的某些相似性体验认知模式造成的，相异之处是由两国各自语言特定的文化个性和民族独特的思维方式造成的。俄语“ходить-идти”的派生义项多，而且一些义项与本义之间的关联性很小，有的已经完

全没有关系。下面我们进行较详细的分析。

汉俄“行走/ ходить-идти”中相同的义项：

“人或鸟兽的脚交互向前，走，步行；去，往。”这是汉俄“行走/ ходить-идти”的基本意义。一般人们认识事物有一个过程，而这一过程总是围绕原型范畴也就是我们通常所说的核心义位向外逐步扩展的。语言中的某些动词愈是常用，其引申意义就愈多。汉俄语“行走/ ходить-идти”就是一个典型例子。

汉俄语中“行走/ ходить-идти”隐喻性延伸了以下相同的义项：

1. (交通工具等) 行驶；运行；流动；飘动
 - 1) 这条船一个小时能走三十里。
 - 2) Машины идут. 汽车行驶着。
 - 3) Лёд шёл по реке. 冰块顺着河道飘走了。
2. (钟表机械等) 的运转，走
 - 1) 钟不走了。
 - 2) Часы идут хорошо. 表走得很准。
3. 时间流逝
 - 1) 我们的日子为什么一去不复返？是他们自己逃走了吧（匆匆）
 - 2) Время идёт быстро. 时间飞快流逝。
4. 走和 ходить 的变位 ходит 都可表示“行走”这种能力
 - 1) Ребёнок уже ходит. 小孩已经会走路了。
 - 2) 这个小孩刚会走道。
5. (在下棋或玩牌时) 都可说走棋子
 - 1) 你这步棋走坏了。
 - 2) Мне нужно идти королем. 我需要走王棋。
6. 通过
 - 1) 咱们走这个门出去吧。
 - 2) Дорога идёт по полю. 道路穿过田野。
7. 都可指山脉等的伸延方向等
 - 1) 一条南北走向的道路。
 - 2) Горная гряда идёт с севера на юг. 山脉从北向南伸延。

此外，汉语“行走”在汉语世界图景中具有独特的义项：

1. 趋向；呈现某种趋势：如走八字，走八字儿[方言]（走运）；走背运（碰上不好的运气，倒霉）；走红（遇到好运气；也指吃得开）；走热（逐渐受人欢迎和关注；趋于流行、热销等）；走低（价格等往下降）；走高（价格等往上升）；走势（趋势；走向）；走俏（商品销路好）；走强（价格等趋于上升或趋于旺盛）；走弱（价格等趋于下降；趋于低迷）；走软（同走弱）；走偏（偏离了原来的方向）走运（所遇到的事恰好符合自己的意愿）；走时（同走运）。

2. 漏出; 泄露: 如走气(漏气); 走风(泄露消息); 说走了嘴(说话不留神而泄露机密或发生错误); 走电(跑电); 走漏(泄露消息; 走私漏税; 大宗的东西部分失窃、遗失); 走露(同走漏); 走水(漏水; 流水; 指失火)走火(因不小心而使火器发射)。

3. 改变或失去原样: 如走样(失去原来的样子); 走调(唱戏、唱歌、演奏乐器不合调子); 走味(失去原有的气味、滋味); 走题(做诗文或说话离开了主题); 走板(指唱戏不合板眼或比喻说话离开主题或不恰当); 走失(改变或失去原样; 指人或家畜出去后迷了路, 回不到原地, 因而不知下落。); 走色(落色); 走扇(门扇或窗扇由于变形等原因而关不上或关不严); 走形(失去原有的形状; 变形)。

4. (亲友之间)来往: 如走动(亲戚朋友之间彼此来往); 走娘家(回娘家做客)。

5. 指人死(婉辞): 如她还这么年轻就走了。

6. <书>跑: 如奔走(跑); 极走(急促的奔跑)返走(回身逃跑); 驰走(快跑); 闪跑(逃跑)。

7. 带“走”字的专有名词: 如走镖(指保镖押送货物); 走边(武戏中表演夜间潜行、靠路边疾走的动作); 走道(街旁或室外供人行走的道路); 走读生(不在学校住宿的学生); 走钢丝(杂技的一种); 走狗(受人豢养而帮助作恶的人); 走过场(戏曲中角色出场后不停留, 穿过舞台从另一侧下场); 走合(磨合); 走江湖(指四方奔走, 靠武艺、杂艺或医卜星象谋生); 走廊(屋檐下高出平地的走道); 走禽(鸟的一类); 走绳(杂技的一种); 走兽(泛指兽类); 走索(走绳); 走台(演员等在正式演出前在舞台上走动练习, 熟悉位置); 走账(把款项记在账簿上)。

8. 带“走”字的俗语成语: 如走投无路(形容走到无投身之地, 前无生路); 走黑道, 走黑道儿(黑夜走路; 指做贼); 走南闯北(到处闯荡, 也形容到过的地方很多, 见过世面, 生活经验丰富); 走漏风声(消息被透漏出去); 走过场(比喻做事敷衍了事); 走回头路(比喻倒退, 或按已经不合时宜的老规矩办事); 走马看花(比喻匆忙、粗略地观察事物。亦称“走马观花”)走马上任(骑着马去上任; 指官员出任新的职位); 走门路(走后门, 拉关系, 托人情, 以图对方为自己办事大开方便之门); 走神儿(注意力不集中, 心不在焉; 思想开小差儿。也称“跑神儿”); 走马换将(换掉人员); 走南闯北(四处闯荡, 到过很多地方); 走内线(通过对方的眷属或亲信, 进行某种活动); 走投无路(比喻处境极端困难, 找不到出路); 奔走呼号(形容处于困境而求援); 奔走相告(有重大消息时, 人们奔跑着相互转告); 不胫而走(比喻事物无需推行, 就已迅速的传播开去); 吃不了, 兜着走(比喻受不了或担当不起); 东奔西走(为生

活所迫或为某一目的四处奔走活动)；飞檐走壁(小说中形容有武艺的人身体轻捷，能够跳上房檐，越过墙壁)；落荒而走(离开战场，向荒野逃命)；三十六计走为上计(事情已经到了无可奈何的地步，没有别的好办法，只能出走)；死诸葛能走生仲达(人虽死，余威犹在)；铤而走险(在无路可走时采取冒险行动)；行尸走肉(形容不动脑筋，不起作用，糊里糊涂过日子的人)；远走高飞(摆脱困境，寻找出路)；

与汉语相比，“ходить-идти”在俄语世界图景中独有的义项：

1. 前进，向什么发展：如 идти к намеченной цели 向预定目标前进； Наша страна идёт к коммунизму. 我国正向共产主义迈进。

2. 采取某种行动；准备做某事：如 Они идут на наши условия. 他们准备同意我们的意见； Нельзя идти против воли большинства. 不能违背大多数人的意志。

3. (参加某种团体、活动)加入；从事；担任；充当：如 идти в солдаты 去当兵； Решил идти учиться на инженера. 决定去学工程师。

4. 跟随、效法：如 идти за неё учителем 模仿她的老师。

5. <一二人称不用>(烟气等)冒出，散出；液体流出；消息等传出，流传：如 Из трубы идёт дым. 烟囱冒着烟； Идут слухи. <转>风传着一些流言。

6. <一二人称不用>用作、用于；花费，耗费：如 На костюм идёт три метра. 做一套衣服用3米； Овощи идут в пищу. 蔬菜可做食用。

7. <一二人称不用>有销路，(按价格)销售：如 Товар идёт хорошо. 商品很畅销。

8. <一二人称不用><俗>应付、支付，付给：如 За сверхурабоную работу идёт надбавку. 加班付给加班费； Зарплату получает, а пенсия идёт само собой. 他拿工资，自然会给他养老金。

9. <一二人称不用>相符；有用：如 Эти разговоры к делу не идут. 这些说法无济于事。

10. <一二人称不用>对 合适、相称：如 Шляпа тебе не идёт. 这帽子你戴不合适。

11. (穿，钉，打)进去：如 Новый сапог с трудом идёт на ногу. 新靴子很难穿进去。

12. <一二人称不用>长出，长得(很猛)：如 идти в рост (быстро, усиленно расти). 长得很快。

13. <一二人称不用>(电影、戏剧等)上映，上演，演出：如 В театре идёт новый фильм. 今天剧院上演一部新歌剧。

14. (动物)去吃(诱饵)：如 Окунь идёт на червяка. 钓鲈鱼可

以用蚯蚓做饵。

15. (与前置词及表示行为的名词四格连用) 送去; 拿去: 如 *в починку* 拿去修理。

16. <俗>好吧: 如— *Закусим? 咱们吃一点吧? — Идёт.* 好吧。

俄语中“идти”对应的不定向动词“ходить”还有以下义项:

1. 穿着, 戴着, 外表看来是; 随身戴着: 如 *ходить в пальто* 穿着大衣。

2. <口语>当(什么人), 从事于(什么事); 情绪(如何), 处于什么状态: 如 *Весь день хожу грустный.* 一整天都很沮丧。

3. 看护, 照料, 服侍, 照管: 如 *ходить за больным* 照料病人。

4. <一二人称不用>(马等)做(什么)用, (用什么方式套着): 如 *Лошадь ходит под седлом.* 马是用来乘骑的。

5. <口语>颤动, 摇晃: 如 *Мостки ходят под ногами.* 小木桥在脚下直颤动。

6. <口语>解手(大便、小便): 如 *Ребёнок ходит на горшок.* 小孩去蹲便盆。

7. 带“ходить-идти”的固定用法, 如:

Дело идёт к чему-то. 将来临。

Вишь, дело идёт к рассвету 你瞧! 已经快天亮了!

Идти ты <俗>滚开。

Идти в дело (或 *в ход*) 被使用, 被利用, 被采用。

Идти в Каносоу 求饶, 屈服。

Идти в народ 到民间去。

Идти (нога) в ногу с кем чем 与谁步调一致。

Он шёл в ногу с современностью, ни на шаг не отставая от неё. 他和时代的步调一致, 不落后一步。

Идти в уровень с веком (наравне с веком) (观点等) 跟上时代。

Идти к делу 与正事有关

Эти разговоры к делу не идут. 这些谈话都与正事无关。

Идти колом 事情进行得很困难, 不顺当。

Идти на все четыре стороны. 爱上哪里就上哪里, 逍遥自在。

Своё дело сделал, хоть на все стороны иди. 只要做完自己分内的事, 随便到哪里都行。

Идти на дно (ко дну) 1) 遭到失败, 牺牲 2) (道德上) 堕落

Идти по поводу у кого 按谁的意志行动, 让谁牵着鼻子走, 听命于

Идти на поводу у иностранного капитала 听命于外国资本。

Идти на смену кому чем у 接替谁, 接谁的班。

На смену крепостной России шла россия капиталистическая. 农奴制俄国之后是资本主义俄国。

Идти по линии (по пути) наименьшего сопротивления 走阻力最小的道路, 选择困难最少的方法。

Идти по миру (或 с сумой). 乞讨

Идти по стопам (或 по следам) чьим. 追随, 步谁的后尘。

Дети по стопам родителей идут 孩子们走着父母走过的路。

Идти прахом 1) 彻底摧毁, 瓦解, 化为乌有 2) (时间) 白白过去, 白白浪费。

Идти против течения 反潮流。

Идти прямой дорогой (或 прямым путём). 行得正, 走得端, 正直。

Идти пятнами (脸或身上因激动而涨得) 红一块白一块。

Идти своей дорогой (своим путём) 走自己的道路。

Из головы (из ума с ума) не идёт у кого 忘不掉

Не идёт с ума вчерашний разговор 昨天的谈话老忘不掉。

Ещё куда ни шло 1) (勉强同意某事) 那就这么办吧! 还行吧! 2) (勉强赞成) 还不错, 还算好的。

На ум (в голову), не идёт кому. 1) 不愿做, 不能做, 顾不过来。2) 记不住, (脑袋里) 进不去

Не идти дальше чего. 不超越 停止在

Ни шло, ни ехало <俗>无缘无故, 意外地

Недавно ходить (идти, искать) 很容易就, 不难举出

За примером недалеко ходить 例子可以信手拈来。

Долго ходить – мёртвого родить 怀胎过久生死婴 (指酝酿过久, 而结果不佳)。

На поводе ходить у кого 听命于

(все мы) под богом ходим (我们) 都得听天由命。

Уходи прочь <俗> (表示惊讶、兴奋) 去你的吧!

Ходить в золоте 穿着华丽, 生活阔绰。

Ходить по делам <旧>担任私人诉讼代理人

通过以上的语义对比分析可以看出, “行走/ ходить-идти” 在汉俄语言世界图景中相同的或近似的义项有七项。“行走” 在汉语语言世界图景中独有的义项有五项。“ходить-идти” 在俄语语言世界图景中独有的义项有十六项。“行走/ ходить-идти” 一词在汉俄语中, 在其基本意义的基础上都派生出了大量的转义。

随着社会的变迁和语言自身的发展, 虽然人类的信仰、语言、文化和民族不同, 但都要经历衣食住行、生老病死等基本相同的生活体验, 具有相同的认知途径, 也具有相似的理解和认识事物的方式; 同理, 人类与大自然相互作用以及不断反复出现的类似的动态反映, 都赋予人类经验的相似性。这些相似的生活体验使得汉俄世界图景中有许多相同或近似的隐喻形成。因此作为汉俄世界图景中的核心词之

一的“行走/ ходить-идти”,会有相同或相近的义项。

然而,在汉俄世界图景中“行走/ ходить-идти”,派生出的转义又存在极大的差异。存在隐喻的词汇词义结构和隐喻取象角度的差别,这主要是由每个民族独特的、个性化的认知差异所导致的隐喻内涵的不同,因而每一种语言的概念系统也不完全相同。词语的派生意义不仅有共性、普遍性、国际性,还有本民族的独特性,词语派生意义的独特性被规定于特定的民族历史条件、生活环境、周围世界及文化心理之中。这些原因直接导致了不同语言中对于同一事物或现象所产生的派生意义的不同。俄罗斯民族独特的地理环境、生活方式、生产方式以及宗教信仰使得在俄语中的某些隐喻有别于汉语。此外,不同民族对客观世界中不同属性和特征的事物、现象具有不同的主观观察视角,这也是导致词语引申意义差异的原因。正如德国著名哲学家恩斯特·卡西尔(1985:19)所言:“不同语言的比较使我们知道,绝没有什么精确的同义词。两种语言中相应的词很少指称同一对象或活动”。

ЛИТЕРАТУРА (参考文献)

- [1] 彭文钊,《俄语语言世界图景的文化释义:理论与方法》[D],2002.
- [2] Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Языки картина мира. – М.:Наука,1988.
- [3] Телия В.Н. Объект лингвокультурологии между с целой лингвокреативной техники языка и Харибдой культуры (к проблеме частной эпистемологии лингвокультурологии) // С любовью к языку. Посвящается Е.С. Кубряковой. – М..Воронеж: ИЯ РАН, Воронежский гос. ун-т, 2002.
- [4] 戴晨,《语言世界观研究在西方的发展及对俄罗斯语言世界观某些特点的分析》[D],北京外国语大学,2001.
- [5] Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001.
- [6] Шмелев А.Д. Русская языковая модель мира. – М., Языки славянской культуры, 2002.
- [7] 《现代汉语词典》第五版[M],商务印刷馆.
- [8] 《现代俄汉双解词典》[M],外语教学与研究出版社.

REFERENCES

- [1] 彭文钊,《俄语语言世界图景的文化释义:理论与方法》[D],2002 [in Chin.].
- [2] Postovalova V.I. Kartina mira v zhiznedeyatel'nosti cheloveka. In: Rol' chelovecheskogo faktora v yazyke. YAzyki kartina mira. M.:Nauka,1988 [in Russ.].
- [3] Teliya V.N. Ob'yekt lingvokul'turologii mezhdru tseloy lingvokreativnoy tekhniki yazyka i Kharibдой kul'tury (k probleme chastnoy epistemologii lingvokul'turologii). In: S lyubov'yu k yazyku. Posvyashchayetsya Ye.S. Kubryakovoy. M..Voronezh: IYA RAN, Voronezhskiy gos. un-t, 2002 [in Russ.].
- [4]戴晨,《语言世界观研究在西方的发展及对俄罗斯语言世界观某些特点的分析》[D],北京外国语大学,2001.
- [5] Maslova V.A. Lingvokul'turologiya. M.: Akademiya, 2001 [in Russ.].

[6] Shmelev A.D. Russkaya yazykovaya model' mira. M., Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2002 [in Russ.].

[7] 《现代汉语词典》第五版[M], 商务印刷馆.

[8] 《现代俄汉双解词典》[M], 外语教学与研究出版社.

ӘЛЕМДІК ТІЛ БЕЙНЕСІНДЕГІ ОРЫС ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНДЕГІ “走/ЖҮРУ” - “БАРУ” СӨЗДЕРІ

Пу Ливэй,

Аймақтану факультетінің 1 курс магистранты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: 1187238911@qq.com

Тірек сөздер: әлемнің тілдік бейнесін; жүру; семантикалық контраст; метафора
Андапта. Мақалада орыс және қытай халықтарының әлем тілдік бейнесіндегі “走 / жүру” сөздеріне мағыналық талдау жасалған. Автор талдау барысында түсіндіру, салыстыру әдістерін қолданылған. Орыс және қытай халықтарының өміріндегі айырмашылықтарын анықталып, тұжырым жасалған.

“走/“ХОДИТЬ” - “ИДТИ” В РУССКОЙ И КИТАЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Пу Ливэй,

магистрант 1 курса, факультет востоковедения,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: 1187238911@qq.com

Ключевые слова: языковая картина мира; ходьба; семантический контраст; метафора.

Аннотация. Статья посвящена семантическому анализу слов “走/“ходить” “идти” в русской и китайской языковой картине мира. Автор в процессе анализа использует такие методы как описание, интерпретация, сравнение. На основе выявленных различий в жизни русского и китайского этносов сделаны выводы.

Статья поступила 28.03. 2016 г.

THE COMPATIBILITY OF THE COLLOCATION IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES AND ITS USAGE IN SPEECH

Orazkhanova A.O.,

Master, teacher of department of languages and translation of the region
of the Middle East, KazUIRandWL named after Ablai khan,
Almaty, Kazakhstan aidana_mksj@mail.ru

Keywords: the compatibility of words, collocation, lexical compatibility, grammatical compatibility.

Abstract. This article is devoted to the compatibility of the collocation in English and Kazakh languages and its usage in speech. All the words cannot be able to be combined with other words all the time because of the compatibility of words. Also the article deals with the significance of compatibility and the types of word combination. There given the classification of collocations in English and Kazakh languages on the basis of Kazakh and foreign scientists' statements.

ӘӘЖ 81-139

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ ТІРКЕСІМДІЛІК ҚАСИЕТІ МЕН ОНЫҢ ТІЛДЕГІ ҚОЛДАНЫСЫ

Оразханова А.О.,

магистр, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Таяу Шығыс аймақтардың тіл және аударма кафедрасы оқытушысы
Алматы, Қазақстан, aidana_mksj@mail.ru

Тірек сөздер: сөздердің тіркесімділік қабілеті, сөз тіркесі, сөздердің байланысуы, лексикалық тіркесімділік, грамматикалық тіркесімділік.

Андапта. Бұл мақала ағылшын және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің тіркесімділік қасиеті мен оның тілдегі қолданысы мәселесіне бағытталады. Сөздер әрқашан өзара еркін тіркесе бермейді. Мақалада сөздердің тіркесімділік қасиетінің маңызы және олардың байланысу түрлері баяндалады. Отандық және шетел ғалымдарының тұжырымдары негізінде ағылшын және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің топтамасы беріледі.

Тіл білімінде, белгілі бір ойды эмоционалды, әсерлі жеткізуде сөз тіркестерінің тіркесімділік қасиетін білу абзал. Тіркесімділік – тілдік бірліктердің арасындағы жоғары деңгейдегі бірліктер құрудағы тіркесімінің синтагматикалық қатынастарын сипаттайтын қасиеті [1].

Сөздердің тіркесімділік қасиеті тілдік жүйенің ішкі семантикалық заңдылықтарымен анықталады. Тіл деңгейінде сөздің белгілі бір грамматикалық форма мен синтаксистік құрылымдарда басқа сөздермен семантикалық немесе грамматикалық белгілері арқылы тіркесімділігі сипатына қарай *лексикалық және грамматикалық*

тіркесімділік деп топтастырылады. Оның ішінде *лексикалық тіркесімділік* сөздердің семантикалық қасиеттерімен, *грамматикалық тіркесімділік* синтаксистік белгілерімен анықталады.

Тіл білімінде сөз таптары құрамындағы сөздердің лексикалық тіркесімділігі жайында біршама пікірлер айтылады. Мәселен, К. Аханов тіркесімділіктің бұл түрінің синтаксистік тіркесімділікке қарағанда тар көлемде болатынын айтса [2], М. Балақаев пен Т. Қордабаев “кез келген сөзді бірімен бірін тіркестіре салуға болмайды, өзара мағыналық байланыста айтыла алатын сөздер ғана синтаксистік байланыста, белгілі сөз тіркесінің құрамында келеді” дейді [3]. Сөздердің синтаксистік тіркесімділігінен көлемінің анағұрлым шағын, тар болуына қарамастан, лексикалық тіркесімділік сөздердің бір-бірімен тіркесуінде маңызды қызмет атқарады. Кез келген сөз тіркесі құрамындағы сөздер, әсіресе еркін тіркесте, ең алдымен мағыналық жағынан үйлесуі қажет. Сонда ғана олар бір-бірімен тіркесе алады. Бұл жағдай тек лексикалық қана емес, синтаксистік тіркесімділікке де тән. Ғалым К. Аханов: “Синтаксистік сөз тіркесін құрастырушы сыңарлар сөздердің лексикалық тіркесімділігіне бағынбай, өзінше тіркесе бермейді. Синтаксистік сөз тіркесі дегеніміз еркін сөз тіркесі, бірақ оның еркіндігі сөздердің лексикалық (мағыналық) жақтан тіркесе алу мүмкіндігіне негізделеді” дейді [2]. Ғалымның бұл пікірі бойынша, синтаксистік тіркесімділікке қарағанда, лексикалық тіркесімділіктің мәні, қызметі ерекше екендігін түсінуге болады.

Ал сөздердің тіркесімділігінің сөз таптарына қатысына келсек, тағы да ғылыми пікірлерді негізге алуға болады. Мәселен, К. Аханов: “Сөз тіркестерінің және олардың үлгілерінің жасалуында ұйытқы сөздің қай сөз табынан болуының үлкен мәні бар. Сөз тіркесінің құрылымы, әдетте, оның құрамындағы ұйытқы сөздің грамматикалық табиғатына, атап айтқанда, қай сөз табына қатысты болуына қарай анықталады. Сөз тіркесін құрастырушы сөздердің өзара қарым-қатынасы мен байланысының сипатын айқындауға ол сөздердің жалпы категориалды мағынасының тікелей қатысы бар” дей келіп [2], сөз таптарының ішінде сын есімдер заттардың сапасын, белгісін білдіріп, сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары ретінде де, сондай-ақ басыңқы сыңары ретінде де жұмсалатынын айтады. Осындай ғылыми пікірлерден шығатын түйін: сөздердің бір-бірімен лексикалық және синтаксистік тіркесуінде оны жасаушы ұйытқы сөз - негізгі сөз табының қызметі ерекше. Тіркесімге түскен сөздердің арасындағы лексика-грамматикалық қарым-қатынас оны құраушы сөз таптарының мағыналық сипатымен

тығыз байланысты. Сондықтан сөздерді семантикалық жағынан жіктеп, лексика-семантикалық топтарға бөлуде олардың сөз тіркесі құрамында қолданылу мүмкіндігінің лексикалық мағынасына қатысы да ескеріледі.

Сондай-ақ, сөз тіркесі немесе сөйлем құрамындағы сөздердің арасында екі жақты байланыс болады. Біріншіден, олар белгілі бір грамматикалық формалар арқылы тіркессе, екіншіден, тіркесімділікке түскен сөздер семантикалық жағынан да байланысады. М. Оразов “егер бұл екі байланыстың біреуі жоқ болса, не сөйлемдегі айтылатын ой толық жеткізілмейді, не мүлде түсініксіз бір нәрсе болып шығады” деп, сөздердің грамматикалық және семантикалық байланыстарын тең дәрежеде қарастырады [4]. Мысалы, *үркек ат, тебеген жылқы, сүзеген сиыр, қабаған ит* т.б. Үрку тек атқа, биеге ғана тән қасиет емес, сиырға да, қойға да, түйеге де тән қасиет. Бірақ *үркек сиыр, үркек қой* деп айтпаймыз [4]. Сол сияқты, ағылшын тілінде де *fast car – quick car, fast food – quick food, a quick glance – a fast glance, a quick meal – a fast meal* секілді мысалдарды келтіруге болады. Мұндағы *fast* және *quick* сын есімдері синонимдік мағынада болса да, кез келген сөзбен тіркесе бермейді. Келесі кестелерде де бірқатар синонимдес сын есімдердің байланысу қабілетін көрсететін мысалдар берілген.

Осындай мысалдар ағылшын және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің тіркесімділік қабілетінің ұқсас келетінідігін көрсетеді. Ағылшын тілінде сөз тіркесі “collocation” деп аударылады. Коллокацияға берілген анықтамалардың ішінде ағылшын тіліндегі сөз тіркесінің табиғатын анықтайтыны – Х. Джексон мен Стиг Йохансон тұжырымдамалары. Х. Джексон тұжырымдамасы бойынша, “collocation refers to the combination of words that have a certain mutual expectancy” [5]. Стиг Йохансон тұжырымдамасы бойынша, “habitual combinations of lexical items” деген тұжырымдар қазақ тіліндегі ғалымдардың тұжырымдарымен сәйкес келеді [6]. Сонымен қатар әйгілі сөздіктердің ішінде де коллокацияға нақты анықтама берген – “THE LONGMAN DICTIONARY OF CONTEMPORARY ENGLISH” сөздігі. Бұл сөздікте коллокацияға мынадай анықтама берілген: “collocation is a habitual combination of words, which sounds natural” [7].

Кесте 1 – Синонимдес сын есімді сөз тіркестер қатары

<i>Adjective + noun</i>	<i>Opposite adjective + noun</i>	<i>Example</i>
Dry hair	Greasy hair	You need to wash greasy hair more often than you need to wash dry hair .
Dry skin	Oily skin	This cream is good for dry skin – that one would be better for oily skin .
Smooth skin, surface, complexion	Rough skin, surface, complexion	Use this cream and the rough skin on your hands will soon become smooth .
Smooth water, sea	Choppy or rough water, sea	I hope the sea will be smooth today – I hate rough seas .
Smooth road, flight	Bumpy road, flight	The outward flight was very bumpy . I hope the return flight is smoother .
Soft pillow, bed, ground	Hard or firm pillow, bed, ground	I'd much rather sleep with a firm pillow than a very soft pillow .
Tender meat	Tough meat	It's deliciously tender meat – how did you cook it? My steak is always tough .
Sharp pencil, knife	Blunt pencil, knife	This pencil's blunt – I can't work unless I have a good sharp pencil .

Кесте 2 – “Ескі, көне” мағынасындағы сөз тіркестер

Ескі, көне мағынасында	
Old friend	Көптен таныс адам
Old house	Ескірген үй
Ancient history	Ерте заманғы тарих
Ancient times	Бұрынғы кездер
Antique furniture	Ертедегі жиһаз
Antique jewellery	Көне зергерлік зат
Elderly person	Үлкен кісі

Кесте 3 – “Жалғыз, бір” мағынасындағы сөз тіркестер

Жалғыз, бір мағыналарында	
1	2
Single parent	Жалғыз басты ата-ана
Lonely place	Оңаша орын
Desperately lonely	Жападан жалғыз
Travelling alone	Жеке саяхаттау
Solitary figure	Дара бейне
Sole survivor	Жалғыз күрескер
Only child	Жалғыз бала
Unique occasion	Дара жағдай

Кесте 4 – “Тамақтану, сусын ішу” мағынасындағы сөз тіркестер

Eating and drinking	
Junk food	Пайдасыз тағам
Nourishing meals	Құнарлы тағам
Fresh produce	Таза –өнім
Ready meals	Дайын тамақ
Food additives	Тамақ қоспалары
Processed foods	Өңделген ас
Perishable foods	Тез бұзылатын ас
Light meal	Жеңіл шайнама
Substantial meal	Байыпты ас
Slap-up meal	Керемет ас
Gourmet meal	Жоғарғы сапалы ас
Home-cooked food	Үйдің асы
Quick snack	Шайнама
Refreshing drink	Сергіткіш сусын
Square meal	Тойымдыас
Healthy appetite	Жақсы тәбет
Hearty breakfast	Молтаңғы ас
Soft drink	Алкоһольсіз сусын

Қазақ тіліндегі сөз тіркесі мен ағылшын тіліндегі коллокациялардың бір-біремен тіркесуі мен байланысуында да көптеген ұқсастықтар мен айырмашылықтар кездеседі. Мысалы,

1. Қазақ тілінде сөздердің септік, жіктік, тәуелдік жалғаулары арқылы байланысуы **жалғау арқылы** байланысу деп аталады. Мысалы, *достардың кеңесі, мектепке келу, ата-ананы құрметтеу, кітапта жазылған, апасынан сұрау, үлкендермен ақылдасу, біз дайындаламыз*. Ал ағылшын тілінде сөз тіркестері септік жалғауларының орнына **қабысу және предлогтар** арқылы жасалады. Көп қолданылатын предлогтар: *to, on, in, by, about*. Мысалы: *citizen of the UK, the date of birth, a letter to friend, the monument in the mountain, a carpet on the wall, book about love*.

2. Сөздер бір-бірімен **орын тәртібі** арқылы байланысады. Мысалы, *ашық мінез, жапырақты ағаш, өнегелі өмір, берілген тапсырма, жылы жаңбыр, биік мақсат, аталы сөз, кәсіби шеберлік*, т.б. Ағылшын тілінен мысал келтірер болсақ, *great love, strong aversion, huge pleasure, clear preference, good progress*.

Жалпы қазақ тіліндегі сөздердің байланысуының бес түрі бар: 1) қиысу (*етістікті сөз тіркестері*); 2) *матасу*; 3) *меңгеру*; 4) *қабысу*; 5) *жанасу*. Ал ағылшын тілінде сөздердің байланысуының 4 түрі бар: **government** (меңгеру): *to rely on him, to be proud of her*; **agreement** (қиысу, матасу): *that chair – those chairs, Jack is eating; Jack and Jenny are eating*; **adjoinment** (жанасу): *to nod silently, to act cautiously*; **enclosure** (қабысу): *a pretty face, your perfect man, one good essay* [8].

Қорыта келе, ағылшын және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің зерттеу барысында көптеген ұқсастықтары анықталды. Сөз тіркестері немесе коллокациялар тек өзіндік лексикалық және синтаксистік тіркесімділік қабілеті бар сөздермен ғана байланысатындығы сөз тіркестерін топтастыру барысында белгілі болды. Сондай-ақ, сөз тіркестерінің қатысымдағы қолданысының маңызы ерекше, әрі тиімді екендігі бірқатар Отандық және шетел ғалымдарының тұжырымдары негізінде дәлелденді. Сондықтан, сөз тіркестерін қатысымда қолданудың рөлі орасан зор, себебі дұрыс құрылған сөз тіркесі тілге әсерлілік пен эмоционалдық беріп, тыңдаушының назарын аударуға, тіл тазалығын дамытуға өз септігін тигізері анық.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1966.
[2] Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. – Алма-Ата, 1979.
[3] Балақаев М., Қордабаев Т. Қазіргі қазақ тілі. – Алма-Ата, 1961.
[4] Оразов М. Қазақ тілінің семантикасы. – Алматы: Рауан, 1991.
[5] Jackson H. Words and their Meaning. London and New York: Longman, 1995.
[6] Johansson S. On the Role of Corpora in Linguistic Research // The European English Messenger. 1995. – № 4/2.
[7] Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Longman, 2014.
[8] Hussein, R.F. Collocations: The missing link in vocabulary acquisition amongst EFL learners. Papers and Studies in Contrastive Linguistics, 1990, № 3.

REFERENCES

- [1] Akhmanova O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov. Moskva, 1966 [in Russ.].
[2] Akhanov K. Grammatika teoriyasynyn negizderi. Alma-Ata, 1979 [in Kaz.].
[3] Balakayev M., Kordabayev T. Kazirgi kazak tili. Alma-Ata, 1961 [in Kaz.].
[4] Orazov M. Kazak tilinin semantikasy. Almaty: Rauan, 1991 [in Kaz.].
[5] Jackson H. Words and their Meaning. London and New York: Longman, 1995.
[6] Johansson S. On the Role of Corpora in Linguistic Research. *The European English Messenger*, 1995, № 4/2.
[7] Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Longman, 2014.
[8] Hussein R.F. Collocations: The missing link in vocabulary acquisition amongst EFL learners. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 1990, № 3.

СОЧЕТАЕМОСТЬ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В РЕЧИ

Оразханова А.О.,

магистр, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
преподаватель кафедры языков и перевода региона Ближнего Востока,
Алматы, Казахстан, aidana_msksj@mail.ru

Ключевые слова: совместимость слов, коллокация, лексическая сочетаемость, грамматическая совместимость.

Аннотация. Данная статья посвящена совместимости коллокации на английском и казахском языках и использованию их в речи. Кроме того, статья посвящена важности совместимости слов, типов словосочетаний и о их не постоянной совместимости с другими словами. В статье даны примеры некоторых словосочетаний в английском и казахском языках, которые были классифицированы на основе работ отечественных и зарубежных ученых.

Статья поступила 17.03.2016 г.

UDC 004.9

**PSYHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF THE APPLICATION OF
INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN EDUCATIONAL
INSTITUTIONS**

Yelessizova G.S.,

master of pedagogical science, teacher of department of languages and translation
of the region of the Far East, KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Gulzhan_Sabit@mail.ru

Dzharlykassymova A.S.,

master of economic science, teacher of department of languages and translation
of the region of the Middle East, KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Keywords: education, knowledge and abilities, information technologies, computer methods of training

Abstract. This article is devoted to development and expansion of application of information technologies which are one of the priority directions of science and equipment. And also application of ICT leads to transformation of structure of traditional educational process: the teacher - educational means, a training material - educational means, the trainee - educational means, the teacher - the trainee, the teacher information scientists - the teacher of other disciplines.

Today it becomes more and more clear that education is a key to the solution of global problems of the present, a reliable way of providing a further safe and sustainable development of society. As it is stated in the report of UNESCO “About a situation in the field of education in the world”, “the ultimate goal of education should be the development of human personality for its own sake, serving the unique goals of each specific culture and entering at the same time a contribution to the global culture of peace and understanding. “

Therefore it is represented extremely important not only to define that knowledge and abilities which people of the 21st century have to possess, but also, first of all, what qualities they have to possess to have an opportunity to adapt in quickly changing world, to use new opportunities and to solve new, earlier unknown problems.

Among these qualities, among the most important can be identified as following:

- Systematic scientific thought;
- Ecological culture;
- Information culture;
- Creative activity;
- High morality.

- These qualities of people of future have to provide a survival and a further sustainable development of civilization.

- Development and expansion of application of information technologies are one of the priority directions of science and technology. In this regard the most important directions of informatization of education are:

- realization of the information and education environment at the level of educational institution which is considered as a complex of works on creation and ensuring technology of his functioning;

- systematic integration of information technology in education, supporting learning processes of training, scientific researches and organizational management;

- construction and development of uniform educational information environment.

The main place in the application of information and communication technologies (ICT) in education is held by questions of psycho-physiological approach developed on this basis, the health care system of students using ICT (ME Sandomierz, Belgorod LS, TA Baumshteyn, AM Bolshakov, E .L. Skvortsova, EA Geltischeva, VV Matyuhin, OV Kaysina et al.).

Psycho-akmeological approach integrates the gained knowledge in professional development issues by means of ICT (A.A. Derkach, E.A. Manushin, A.S. Guseva, V. V. Petrusinsky, I.V. Kulikov, etc.).

General and special questions of using ICT in the learning process are considered in works of foreign authors such as ((Jean-Pierre Arnaud, M. Rockley, B. Sendai Hafayed T., etc.) and domestic authors. (P. V. Bepalov, B. S Gershunsky, E.I. Mashbits, V. M. Monakhov, I.V. Robert, V.V. Rubtsov, I.G. Belavina, V.A. Zakharova, M. M. Bunyaev, N.A. Vlasenko, V.V. Kolos, Sp.Kudryavtseva, etc.) [1].

Creation of optimum psychological and pedagogical conditions of educational activity of teachers and students in the application of ICT can be achieved within the framework of the concept.

Such concept assumes that the basis of finding the most effective ways to create information educational environment is akmeological approach, so that “occurrence” information and communication technologies at all stages of learning, development and productive creative work of every teacher and student.

It is supposed that effective ways of ICT in educational institution can be carried out if the following psychology and pedagogical conditions and factors are considered:

- developed integrative psycho-pedagogical model of the using of ICT in educational establishments;

- the didactic principles, technologies and methods of using of ICT in the teacher pupil system are defined;
- personal teacher training using ICT is provided;
- the system of organizational measures, optimum for educational institution, providing application of ICT is defined.

The optimal educational institution for a system of organizational measures to ensure the use of ICT.

The developments executed within the psychological theory of activity of the person are important (L.S. Vygotsky, A.N. Leontyev, S.L. Rubenstein, etc.) and theory of educational activity (D.B. Elkonin, V. V. Davydov, A.K. Markova, etc.), researches of the joint distributed forms of educational activity (G.G. Kravtsov, T.A. Mathis, Yu.A. Poluyanov, V. V. Rubtsov, etc.), and also the works devoted to productive joint research activity of the teacher and pupils (I.I. Ilyasov, V.A. Lyaudis, I.P. Negure, V.I. Panyushkin, A.A. Rean, etc.).

Essential feature of the educational information and communication technologies is to improve training efficiency by creating optimal functional conditions that increase the ability of the person to assimilate the information. The new approach to the organization of joint activity of participants of the educational process, based on flexible planning of variable model of occupation and to use of methods of psychological diagnostics, self-testing of trained has provided finally adequate to personal development and psychologically comfortable option of using information and communication technologies in educational process of school [2].

Criteria of efficiency of computer methods of training:

- development of personal forms of thinking of each trainee in the course of training;
- updating of personal experience of each participant of educational process;
- high level of activity of each trainee.

Criterion of readiness of participants for work in new conditions is transition of the relationship the teacher - student on a new partnership and cooperation (directly effective help of the teacher, his hint and recommendations submitted on realization of own initiatives and initiatives of pupils, joint definition of the purposes of educational activity) in modified structure teacher – computer – student.

The main directions of using of ICT in educational process:

- use of the intellectual training systems assuming use of databases, knowledge bases, the expert training systems, systems of artificial intelligence;

- use of system of hypermedia, the microcosm environment, improvement of software of educational appointment, the automated training systems;
- construction and development of the uniform educational information space based on use of means of telecommunications.

Application of ICT leads to transformation of structure of traditional educational process to following: the teacher – educational means, a training material - educational means, the trainee – educational means, the teacher – the trainee, the teacher information scientists – the teacher of other disciplines.

Effective application of ICT in educational institution is provided at the satisfactory level of the solution of the following tasks:

- hardware;
- the organization of preparation and retraining of experts (improvement of level of training of specialists on creation of information resources and work with them; improvement of quality of training of pupils and teachers for use of modern information resources);
- carrying out organizational actions (studying of current state with use of information resources);
- development of recommendations about application of information technologies;
- analysis and distribution of the best practices;
- carrying out examination;
- transfer of the most part of the saved-up information to the carriers perceived by computers;
- integration of school information resources with the world information environment (participation in the international programs; participation in implementation of joint international projects).

Using of ICT leads to creation of new types of collectives (users of system, clubs, the Internet, participants of teleconferences etc.), to emergence of new forms of joint activity and communication, changes in the role relations. There are new roles and among the teachers uniting work on the subject with knowledge and application in training of pupils of the computer equipment.

REFERENCES

- [1] Ursule A.D. On the way to global education. In: Open education. Moskwa, 2010 [in Russ.].
- [2] Zakharova I. G. Information technologies in education. M.: Akademiya, 2010, 192 p. [in Russ.].

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ**

Елеусизова Г.С.,

магистр педагогических наук, преподаватель кафедры языков и перевода Дальнего Востока, КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Джарлыкасымова А.С.,

магистр экономических наук, преподаватель кафедры языков и перевода региона Ближнего Востока, КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: образование, знания и умения, информационные технологии, компьютерные методы обучения.

Аннотация. Данная статья посвящена проблемам развития и расширения применения информационных технологий, которые являются одним из приоритетных направлений науки и техники. А также применение ИКТ ведет к преобразованию структуры традиционного учебного процесса: преподаватель – учебное средство, учебный материал – учебное средство, обучаемый – учебное средство, преподаватель – обучаемый, преподаватель информатики – преподаватель других дисциплин.

**БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДА
ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Елеусизова Г.С.,

пед.ғ. магистры, Қиыр Шығыс аймақтардың тіл және аударма кафедрасының оқытушысы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Джарлыкасымова А.С.,

э.ғ. магистры, Таяу Шығыс аймақтардың тіл және аударма кафедрасының оқытушысы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: білім, білім мен біліктілік, ақпараттық технологиялар, компьютерлік оқыту әдістері

Андатпа. Берілген мақала ғылым мен техниканың басым бағыттарының біріне, сонымен қатар ақпараттық технологияларды қолдануға, дамытуға және кеңейтуге арналған. Сондай-ақ, ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану дәстүрлі оқу үрдісінің құрылымын түрлендіруге әкеледі: оқытушы – оқу құралы, оқу материалдары – оқу құралы, оқытылушы – оқу құралы, оқытушы – оқытылушы, информатика пәнінің оқытушысы – басқа да пәндердің оқытушысы.

Статья поступила 16.03.2016 г.

Требования к статьям, представляемым в “Хабаршысы-Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана”

Представленные для опубликования материалы должны соответствовать следующим требованиям:

1. Содержать результаты научных исследований по актуальным проблемам в области лингвистических, филологических и педагогических наук, переводческому делу, межкультурной коммуникации, востоковедения, международных отношений, международного права и экономических отношений, регионоведения, менеджмента и международных коммуникаций, маркетинга, туризма.

2. Доминантная идея публикаций: следование принципам научности, инновационности, самостоятельности, целостности и системности.

Необходимо соблюдать правила публикационной этики. Предоставление статьи в научные журналы “Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана” предполагает, что данная работа не была опубликована ранее (за исключением в виде аннотации или как часть опубликованной лекции или академической диссертации или как электронный препринт, что она не находится на рассмотрении для публикации в других изданиях, что ее публикация одобрена всеми авторами (в случае полиавторства) и рекомендована рецензентами.

Никакие формы нарушения научной этики не допускаются, например, плагиат, фальсификация, фальсифицированные данные, неправильное толкование других работ, некорректные ссылки и т.д.

3. Принимаются статьи от 10 до 16 страниц (1 п.л.), включая список литературы, таблицы, схемы, рисунки.

4. К статье должна быть приложена рецензия, заверенная подписью рецензента с ученой степенью и печатью с места его работы.

Требования по оформлению статей

Статья предоставляется в бумажной и электронной форме.

Шрифт Times New Roman, кегль - 12 , интервал - 1,5;

Поля: верхнее , нижнее, левое, правое - 2 см.

Абзац (отступ) – 1 см.

Структурная часть статьи	Образец
1 Название – по центру (жирным шрифтом прописными буквами)	EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES IN PROVIDING IN SOCIAL ASSISTANCE TO NEEDY PEOPLE
2 Автор (по центру, имя, отчество – инициалы, фамилия полностью, с указанием должности, ученой степени, места работы).	Sultangazin A.A. , chair of regional studies, Chair of Regional Studies of Ablaihan, KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan e-mail: asultan@mail.ru
3 Резюме на английском языке (70-80 слов, 10-12 строк)	Keywords: social assistance, people, developed country Abstract. (a point, not a colon) This article is devoted to social assistance for needy people by developed countries and the basic principle of activities in the field of social services. It examines the structure of the system of social assistance and the models of population's social protection (8-10 стр.).
4 В левом верхнем углу – шифр УДК (нежирным шрифтом)	УДК 327
5 Название и автор на языке статьи	ОПЫТ РАЗВИТЫХ СТРАН ПО ОКАЗАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ НУЖДАЮЩИМСЯ ЛЮДЯМ Султангазин А.А. , к.соц.н., ст.преп. кафедры регионоведения ФМО, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан e-mail: asultan@mail.ru

<p>6 Резюме на языке статьи (70-80 слов, 10-12 строк)</p>	<p>Ключевые слова: социальная помощь, доходы, государственные гарантии, фонды, страховые пенсии, инвестирование</p> <p>Аннотация. Данная статья посвящена вопросу оказания социальной помощи нуждающимся людям развитыми странами и основным принципам деятельности в сфере социального обслуживания граждан. Также рассмотрена структура системы социальной помощи и модели социальной защиты населения.</p>
<p>7 Текст на языке статьи</p>	<p>В тексте статьи необходимо учитывать следующее:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Таблицы, схемы, графики и т.д. создаются средствами Microsoft Word, нумеруются, имеют название, которое печатается без отступа строки. Таблица вставляется в текст сразу после ссылки на нее. Например, Таблица 1 - Систематизация текстов о хронологии (по центру)2) Графики и диаграммы создаются средствами Microsoft Excel, снабжаются заголовками, соответствующими подрисовочными подписями, расположенное по центру, и вставляются в текст сразу после ссылки на них. Например, Рисунок 1 - Портрет Бальзака (по центру)3) Фотографии (изображения), иллюстрации представляются в формате JPEG (jpg), разрешение не менее 300 пикселей, и предоставляются отдельными файлами. К каждому изображению обязателен заголовок (сопроводительный текст, аннотация).

8 Используемая литература	<p style="text-align: center;">ӘДЕБИЕТ (если статья на казахском языке) ЛИТЕРАТУРА (если статья на русском языке) REFERENCES (если статья на английском языке)</p>
9 Список литературы (не менее 5 наименований), в котором указывается литература за последние 5-7 лет. Используемая литература дается цифрами в прямых скобках по мере упоминания [1, с.15]. Постраничные сноски не допускаются.	<p style="text-align: center;">ЛИТЕРАТУРА</p> <p>[1] Жуков В.И Теоретические основы подготовки социальных работников. - М., 1992. – 226 с.</p> <p>[2] Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 198 с.</p> <p>[3] Проблемы социологии быта и социальной работы в условиях перехода к рынку: Матер. Междунар. науч.-практ. конф., 16-18 февраля 1993 г. – М.: ГАСБУ, 1994. – 254 с.</p> <p>[4] Urbain C., Bissot H. Cuisines en partage. Le plov dans tous ses états. Constitution d'une diaspora autour d'un plat d'Asiecentrale// Diasporas. – 2005. – N° 7. – Режим доступа: URL: http://w3.framespa.univ-tlse2.fr/revue/articles_fiche.phpid=335. - (дата обращения 31.01.2016).</p>
10 После ЛИТЕРАТУРЫ в обязательном порядке следует транслитерация литературы на английском языке REFERENCES	<p style="text-align: center;">REREFENCES</p> <p>[1] Zhukov V.I Teoreticheskiye osnovy podgotovki sotsial'nykh rabotnikov. Moskva, 1992. 226 s. [in Russ.].</p> <p>[2] Osnovy sotsial'noy raboty: Uchebnik / Отв. ред. P.D. Pavlenok. М.: INFRA, 1999. 198 s. [in Russ.].</p> <p>[3] Problemy sotsiologii byta i sotsial'noy raboty v usloviyakh perekhoda k rynku: Mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 16-18 fevralya 1993 g. М.: GASBU, 1994. 254 s. [in Russ.].</p>

Обратите внимание на расстановку знаков препинания в русском и английском вариантах	
Завершается статья с повтором начальных структурных частей на языке: А) на казахском, если статья на русском языке; Б) на русском языке, если статья на казахском языке	
Если статья на англ.яз., то после списка литературы идет аннотация на каз. и рус. языках по схеме	
11 Название	КЕМБАҒАЛ АДАМДАРҒА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ БОЙЫНША ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
12 Автор	Султангазин А.А., Аймақтану кафедрасы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан e-mail: asultan@mail.ru
13 Ключевые слова и аннотация статьи, т.е. статья завершается ключевыми словами и аннотацией.	Тірек сөздер: әлеуметтік көмек, табыс, мемлекеттік кепілдіктер, қорлары, зейнетақы сақтандыру, инвестициялық Андатпа. (нүкте, қос нүкте емес). Бұл мақала дамыған елдердің кембағал адамдарға әлеуметтік көмек көрсету сұрағына және азаматтарды әлеуметтік күтуінің шеңберінде қызметтің негізгі ұстанымдарына арналған. Онда әлеуметтік көмек көрсету құрылымының жүйесі мен халықтың әлеуметтік қорғау қалыпықарастырылады.
В конце статьи необходимо указать: Статья поступила 2.09.2015 г., например.	

Прочие условия:

1. Таблицы, схемы, графики и т.д. создаются средствами MicrosoftWord, нумеруются, имеют название, которое печатается без отступа строки.

Например,

Таблица 1 - Систематизация текстов о хронологии
(по центру)

Таблица вставляется в текст сразу после ссылки на нее.

2. Графики и диаграммы создаются средствами Microsoft Excel, снабжаются заголовками, соответствующими подрисовочными подписями, расположенное по центру, и вставляются в текст сразу после ссылки на них.

Например,

Рисунок 1 - Портрет Бальзака
(по центру)

3. Фотографии (изображения), иллюстрации представляются в формате JPEG (jpg), разрешение не менее 300 пикселей, и предоставляются отдельными файлами. К каждому изображению обязателен заголовок (сопроводительный текст, аннотация).

4. В конце издания оформляется содержание на трех языках отдельно: казахском / МАЗМҰНЫ, русском / СОДЕРЖАНИЕ и английском / CONTENTS.

5. Члены редколлегии также должны быть представлены на 3-х языках: каз., рус. и англ. языках.

Стоимость публикации – 3 500 тенге

Пример статьи

Sultangazin A.A.,

chair of regional studies, Chair of Regional Studies of Ablai Khan
KazUIR and WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: asultan@mail.ru

Keywords: social assistance, people, developed country

Abstract. This article is devoted to social assistance for needy people by developed countries and the basic principle of activities in the field of social services. It examines the structure of the system of social assistance and the models of population's social protection (8-10 строк).

УДК 327

ОПЫТ РАЗВИТЫХ СТРАН ПО ОКАЗАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ НУЖДАЮЩИМСЯ ЛЮДЯМ

Султангазин А.А.,

к.соц.н., ст.преп. кафедры регионоведения ФМО,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: asultan@mail.ru

Ключевые слова: социальная помощь, доходы, государственные гарантии, фонды, страховые пенсии, инвестирование

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу оказания социальной помощи нуждающимся людям развитыми странами и основным принципам деятельности в сфере социального обслуживания граждан. Также рассмотрена структура системы социальной помощи и модели социальной защиты населения (8-10 строк).

Задачи социальной политики охватывают стимулирование экономического роста и подчинение производства интересам потребления, усиление трудовой мотивации и деловой предприимчивости, обеспечение должного уровня жизни и социальной защиты населения, сохранение культурного и природного наследия, национального своеобразия и самобытности. Для эффективности осуществления своих регулирующих функций государство располагает такими мощными рычагами воздействия, как законодательство страны, национальный бюджет, система налогов и пошлин. Определяющей целью социальной политики были и остаются высокоэффективный и производительный труд, способствующий достижению ощутимого улучшения материального положения и условий жизни населения.

Говоря о социальной политике государства, подразумеваются, прежде всего, действия правительства, направленные на распределение и перераспределение доходов различных членов и групп общества. Так можно определить социальную политику в узком смысле этого слова. В широком смысле - социальная политика - это одно из направлений макроэкономического регулирования, призванное обеспечить социальную стабильность общества и создать, насколько это возможно, одинаковые “стартовые условия” для граждан страны.

Инструментами социальной политики государства выступают социальная защита и социальная помощь. Социальная защита представляет собой совокупность практических мероприятий, проводимых государством для поддержания материального благополучия тех слоев населения, которые по объективным причинам не могут самостоятельно зарабатывать деньги для поддержания

среднего для данного общества уровня жизни, например, инвалиды, многодетные матери, сироты, безработные, малоимущие.

Последняя группа относится к социально незащищенным слоям населения. Социальная защита - важнейшая область социальной сферы жизнедеятельности общества; система мер, осуществляемых государством, объединениями предпринимателей и работников, общественными организациями и движениями с целью гарантировать определенный уровень и качество жизни населения, соблюдение соответствующих прав и привилегий граждан, страхование их от риска оказаться в затруднительном материальном положении, социальная помощь особенно нуждающимся в поддержке. В качестве всеобщей нормы признается право каждого человека на такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, жилище, медицинский уход и соцобслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благосостояния его самого и его семьи. Также право на обеспечение в случае безработицы, болезни, инвалидности, вдовства, наступления старости или иного случая утраты средств к существованию по не зависящим от человека обстоятельствам и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Жуков В.И Теоретические основы подготовки социальных работников. – М., 1992. – 226 с.

[2] Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 198 с.

[3] Проблемы социологии быта и социальной работы в условиях перехода к рынку:

Матер. Междунар. науч.-практ. конф., 16-18 февраля 1993 г. – М.: ГАСБУ, 1994. – 254 с.

REREFENCES

[1] Zhukov V.I Teoreticheskiye osnovy podgotovki sotsial'nykh rabotnikov. M., 1992. 226 s. [in Russ.].

[2] Osnovy sotsial'noy raboty: Uchebnik / Otv. red. P.D. Pavlenok. M.: INFRA, 1999.– 198 s. [in Russ.].

[3] Problemy sotsiologii byta i sotsial'noy raboty v usloviyakh perekhoda k rynku: Mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 16-18 fevralya 1993 g. M.: GASBU, 1994. 254 s. [in Russ.].

**КЕМБАҒАЛ АДАМДАРҒА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ БОЙЫНША
ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРЕБЕСІ**

Қалиева А.

э.ғ.к., Аймақтану кафедрасы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: әлеуметтік көмек, табыс, мемлекеттік кепілдіктер, қорлары, зейнетақы сақтандыру, инвестициялық

Аңдатпа. Бұл мақала дамыған елдердің кембағал адамдарға әлеуметтік көмек көрсету сұрағына және азаматтарды әлеуметтік күтуінің шеңберінде қызметтің негізгі ұстанымдарына арналған. Онда әлеуметтік көмек көрсету құрылымының жүйесі мен халықтың әлеуметтік қорғау қалыпықарастырылады.

Статья поступила 04.05.2016 г.

**АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ**

- 1 **Абдикаримова А.С.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 2 **Аккожина Б.К.** – к.филол.н., старший преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 3 **Амалбекова-Ешильоглу А.Ж.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 4 **Аюпова Ш.Ш.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 5 **Әлметова А.А.** – доктор филологических наук, профессор Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 6 **Бакирова Г.П.** – магистр педагогических наук, преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 7 **Даркенбаева Ж.К.** – к.филол.н., старший преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 8 **Дуйсекова К. К.** – доктор филологических наук, профессор Евразийского Национального Университета им. Л.Н.Гумилева, Казахстан
- 9 **Джарлыкасымова А. С.** – магистр педагогических наук, преподаватель кафедры языков и перевода Дальнего Востока, КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Казахстан
- 10 **Елеусизова Г.С.** – магистр педагогических наук, преподаватель кафедры языков и перевода Дальнего Востока, КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Казахстан
- 11 **Исхан Б.Ж.** – к.филол.н., доцент Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан

- 12 **Ли И.В.** – магистр, преподаватель. Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 13 **Калиева Ж.Ж.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 14 **Ким А.Т.** - магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 15 **Култаев Е.К.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 16 **Курманбаева Д.Т.** – старший преподаватель, магистр Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 17 **Кульманова М.Н.** – преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 18 **Мурзинова А.С.** – магистр филологии Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 19 **Нурпеис Н.Д.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 20 **Оразханова А.О.** – магистр, преподаватель. Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 21 **Орта Г.Г.** – доктор PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан
- 22 **Байдильдаева А.К.** - студент 4 курса, КазУМОиМЯ им. Абылай хана
- 22 **Пак Сон Гу** – к.ф.н., зав. кафедрой русского языка университета “Бэксок”, г. Чхонан, Республика Корея,
- 23 **Пу Ливэй** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан

- 24 **Таирова Г.А.** – магистрант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 24 **Танеш Б.Л.** – магистрант Евразийского Национального Университета им. Л.Н.Гумилева, Казахстан
- 25 **Филимонова Е.Н.** – к.ф.н., профессор кафедры русского языка и международной торговли, университет “Джунвон”, г. Гвесан, Республика Корея
- 26 **Хажимухан Т.К.** – магистр педагогических наук, преподаватель Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан
- 27 **Шалабаева Р.З.** – магистрант Кокшетауского государственного университета имени Ш. Уалиханова, Казахстан

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Отв. за выпуск
директор издательства
Есенғалиева Б.А.

Технический редактор, компьютерная верстка
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 30.03.2016 г.
Формат 60x84 1/8. Объем 21,5 п.л. Заказ № 64. Тираж 100 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru